

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KRİMİNOLOJİ VE CEZA ADALETİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİR ALTKÜLTÜR OLARAK TARAFTARLIK:
ÇARŞI TARAFTARLARININ FUTBOLDA
ŞİDDET ALGISI

Selin DİZBAY

2501181373

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. Sercan GÜRLER

İSTANBUL - 2022

ÖZ

BİR ALTKÜLTÜR OLARAK TARAFTARLIK: ÇARŞI TARAFTARLARININ FUTBOLDA ŞİDDET ALGISI

Selin DİZBAY

Bu çalışmada futbol taraftarlığı bir altkültür olarak ele alınmış olup Çarşı taraftar grubu üyelerinin futbolda şiddete ve şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politikalara ilişkin algıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için öncelikle taraftar altkültürüne ilişkin kavramsal bir çerçeve belirlenmiş, bulgular kısmında bu kavramlardan yola çıkılarak temalar belirlenmiştir. Ardından futbolda şiddetin tarihsel süreci ve sebeplerine yönelik genel bir çerçeve çizilmiş, bununla birlikte futbolda şiddete yönelik önleme tedbirleri ve mevzuat kapsamında gerçekleştirilen saha araştırmasının bulgularıyla birlikte anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında nitel yöntem kullanılmış, on beş kişi ile yüz yüze derinlemesine mülakat yapılmış, bununla birlikte saha gözlemlerinden ve çeşitli çevrimiçi kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kapsamda elde edilen verilerin, Çarşı taraftar grubunun dili kullanma biçimleri, gündelik yaşam biçimleri, grup içi ve gruplararası davranışları, benimsemiş oldukları değer ve normlar aracılığıyla tamamen kendilerine ait bir altkültürü temsil etmelerinden hareketle futbolda meydana gelen şiddet, şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politika ve bu politikaların uygulanabilirliği taraftar perspektifinden anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alt kültür, Taraftarlık, Çarşı, Futbolda şiddet, Futbolda şiddeti önleme tedbirleri, 6222 Sayılı Kanun

ABSTRACT

FOOTBALL FANDOM AS A SUBCULTURE:

ÇARŞI FANS' PERCEPTION OF VIOLENCE IN FOOTBALL

Selin DİZBAY

On this study football fandom is approached as a subculture and attitudes of Çarşı fan group members towards violence in football and policies designed to prevent violence are tried to be understood. For that reason firstly a conceptional framework related to fan subculture is determined and also on findings part themes are determined by following these concepts. Then a general framework is determined for the historical process of violence in football and causes of violence in football, and it is tried to be understood with the findings of field research carried out in the scope of legislation and precautions to prevent violence in football. On this study qualitative method is used and face to face interviews are done. Moreover, field observation and various online sources are utilised on this study. Based on the data collected in this scope Çarşı fan groups represent a subculture with their use of language, daily life styles, in group and intergroup behaviours, values and norms that they have adopted. From this point of view violence in football, the policies designed to prevent violence in football and applicability of these policies are tried to be understood from fan perspectives.

Keywords: Subculture, Supporter, Çarşı, Violence in football, Football violence prevention measures, Act No. 6222

ÖNSÖZ

Bu tezin başlangıcından son sürecine kadar olan süreçte birçok kişiye minnettarım. Her şeyden önce, bu araştırma için benimle mülakat yapmak için zamanlarını ayıran, kendileriyle irtibata geçtiğimde mülakat sürecinde sorularıma sabırla ve samimiyetle cevap veren, anlamadığım noktalara memnuniyetle açıklık getiren Beşiktaş Çarşı taraftar grubuna teşekkür etmek istiyorum. Umarım benim onları dinlemekten zevk aldığım kadar onlar da deneyimlerini paylaşma fırsatından keyif almışlardır. Ayrıca mülakat süreçlerinin başlamasında çok büyük desteği olan İstanbul İl Emniyet Müdürü Atalay BAHAR’a, katılımcılara ulaşmam konusunda paha biçilmez yardım ve rehberlik sağlayan Beşiktaş JK Stadyum Direktörü Ahmet ATEŞ’e özellikle teşekkür etmek istiyorum.

Tez çalışmanın konusunu belirlememde ve çalışma boyunca bana özgür bir çalışma alanı sunan, tez süreci boyunca değerli bilgilerini ve zamanını benimle paylaşan değerli danışman hocam Doç. Dr. Sercan GÜRLER’e çok teşekkür ederim. Farklı bir alandan gelen tez öğrencisi olarak tez süreci boyunca bana yardım eden, cesaretlendiren ve tüm endişelerimi dinleyerek danışmanlığın ötesine geçen muamelesi için kendisine minnettarım.

Son olarak, yardımları için Dr. Öğr. Üyesi Serdar TALAS’a, tez süreci boyunca cesaretimin kırıldığı anlarda beni teşvik eden, çeşitli şekillerde ve farklı zaman dilimlerinde benden desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK’e, bana her zaman inanan ve kendime inanmama yardımcı olan annem, babam ve kardeşime teşekkür ederim

Selin DİZBAY

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR CETVELİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAM ve LİTERATÜRÜN VE GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

1.1.Altkültür	13
1.1.1.Amerikan Altkültür Çalışmaları (Chicago Okulu)	14
1.1.2.İngiliz Altkültür Çalışmaları (Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi)	15
1.1.3.Postmodern Yaklaşımlar	17
1.2.Altkültür Çalışmaları ve Spor	19
1.3.Taraftar Altkültürünü Tanımak	23
1.3.1.Dil	24
1.3.2.Ritüeller	25
1.3.3.Taraftarlığın Gündelik Hayattaki Yansımaları ve Yaşam Tarzı	26
1.3.4.Taraftar Altkültürü ve Kimlik	28
1.3.5.Grup Davranışı ve Taraftarlık	31
1.3.5.1.Grup İçi İlişkiler	32
1.3.5.2.Gruplararası İlişkiler	34
1.3.6.Taraftar Altkültüründe Grup Değerleri ve Normlar	35

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET VE MEVZUAT

2.1.Kavramsal Çerçeve	39
2.1.1.Şiddetin Türleri	40
2.1.1.1.Fiziksel Şiddet	40
2.1.1.2.Psikolojik Şiddet	41
2.1.1.3.Cinsel Şiddet	42
2.1.1.4.Ekonomik Şiddet	42

2.2.Futbolda Şiddet	43
2.2.1.Futbolda Şiddetin Tarihine Genel Bakış	44
2.2.2. Türk Futbolunda Şiddetin Tarihsel Arka Planı	48
2.2.3. Futbolda Şiddetin Sebeplerine Genel Bakış	50
2.2.3.1. Alkol Tüketimi	51
2.2.3.2. Futbolda Şiddeti Kolaylaştıran Erkeklik	51
2.2.3.3. Taraftar Grubuna Aidiyet	52
2.2.3.4. Medya	52
2.2.3.5. Futbolcuların Davranışları	54
2.2.3.6. Güvenlik Güçlerinin Tutumu	54
2.2.3.7. Hakem Kararları	55
2.3. Türk Ceza Adalet Sisteminin Sporda Suç ve Şiddete Yönelik Yaklaşımı ve 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1.Çarşı Taraftarlarının Altkültürel Özellikleri	65
3.1.1.Dil	66
3.1.1.1.Tezahüratlar	66
3.1.1.2.Pankartlar	70
3.1.2.Ritüeller	73
3.1.2.1.İç Saha Maçları	73
3.1.2.2.Deplasman Maçları	76
3.1.2.3.Saha Dışı Ritüeller	79
3.1.3.Gündelik Hayattaki Yansımaları ve Yaşam Tarzı	81
3.1.4.Kolektif Eylemler	87
3.1.5.İç Grup ve Dış Grup ile İlişkiler	92
3.1.5.1.İç Grubun Tanımlanması	93
3.1.5.1.1.“Çarşı Homojen Bir Grup Değil”	93
3.1.5.1.2.“Çarşı Bir Ruhtur Bedene İndirgenemez”	94
3.1.5.2.Grup İçi İlişkiler	95
3.1.5.2.1.Abilik Müessesesi	96
3.1.5.2.2.Aile ve Arkadaşlık	98
3.1.5.3.Dış Gruplar	100
3.1.5.3.1.Dış Grup Olarak Rakibin Tanımlanması	100

3.1.5.3.1.1.“Vicdan Seviyemiz Farklı.”	100
3.1.5.3.1.2.“Onları Menfaat Bizimki Sevgi.”	101
3.1.5.3.1.3.“Onların Sponsoru Kulüp Bizim Taraftar.”	102
3.1.5.3.2.Dış Grup Olarak Polisin Tanımlanması	103
3.1.6. Değerler ve Normlar	105
3.1.6.1.Takımı Ne Olursa Olsun Bırakmamak	106
3.1.6.2.Beşiktaş’ın Değerlerine Sahip Çıkmak	107
3.1.6.3.“Haksızlığa Her Zaman Karşıyız, Haklının Her Zaman Yanındayız.”	108
3.1.6.4.“Ritüellere Katılım Şart!”	110
3.1.6.5.“Kavga Varsa Kaçılmaz, Sayıca Eşitlik Aranır!”	113
3.2.Çarşı Taraftar Grubu Üyelerinin Futbolda Şiddete İlişkin Görüşleri ve Deneyimleri	114
3.2.1.Katılımcıların Taraftarlığa İlişkin İlk Deneyimleri	114
3.2.2.Futbolda Şiddete İlişkin Algılar	117
3.2.3.Futbolda Şiddetin Nedenlerine Yönelik Algılar	120
3.2.3.1.Alkol Tüketimi	121
3.2.3.2.Futbolda Şiddeti Kolaylaştıran Erkeklik	121
3.2.3.3.Taraftar Kimliği ve Gruba Aidiyet	124
3.2.3.4.Medya Etkisi	128
3.2.3.4.1.Televizyon ve Gazete	128
3.2.3.4.2.Sosyal Medya	129
3.2.3.4.3.Spor Yorumcularının Açıklamaları	130
3.2.3.5.Futbolcuların Davranışları	131
3.2.3.6.Güvenlik Güçlerinin Davranışları	133
3.2.3.7.Hakem Kararları	134
3.2.3.8.Gençliğin Deli Kanları	135
3.2.4.Algılanan Futbol Şiddetine İlişkin Tarihsel Kıyaslama	136
3.2.4.1.“Futbolda Şiddet Hep Olmuştur Var Olmaya Devam Edecektir.”	136
3.2.4.2.“Geçmişten Günümüze Azalmıştır.”	138
3.3.Çarşı Taraftarlarının Futbolda Şiddete Karşı Geliştirilen Politikalara İlişkin Algıları ve Deneyimleri	141
3.3.1.Önleme tedbirleri	141
3.3.1.1.Mekânın Organizasyonu	141
3.3.1.1.1.Kamera Sistemleri	142
3.3.1.1.2.Oturma Düzeni	145

3.3.1.2.Müsabakaların Organizasyonu: Ulaşımın Geliştirilmesi	146
3.3.2.Kanuni Uygulamalar	148
3.3.2.1.Yasak Fiiller	149
3.3.2.1.1.Spor Alanlarına Yasak Madde Sokulması ve Müsabaka Düzeninin Bozulması	149
3.3.2.1.2.Tehdit veya Hakaret İçeren Tezahürat	150
3.3.2.1.3.Müsabaka ve Seyir Alanlarına Usulsüz Seyirci Girişi	154
3.3.2.1.4.Yasak Alanlara Girme	157
3.3.2.1.5.Spor Alanlarında Taşkınlık Yapılması ve Tesislere Zarar Verilmesi	158
3.3.2.2.Ceza Hükümleri	159
3.3.2.2.1.Adli Para Cezası ve Hapis Cezası	160
3.3.2.2.2.Seyirden Men Cezası	161
3.3.3.Yaptırımların Uygulanabilirliği ve Caydırıcılık	163
3.3.3.1.Uygulanabilirlik	163
3.3.3.2.Caydırıcılık	168
SONUÇ	172
KAYNAKÇA	182

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1

: Katılımcıların Bilgileri

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
akt	: Aktaran
BIRG	: Basking in Reflected Glory
CORF	: Cutting Off Reflected Failure
ÇKÇM	: Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
FA	: Football Association
m.	: madde
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görülen futbol, milyonlarca insan tarafından takip edilen dünyanın en popüler sporudur. Hemen her ülkede oynanan ve bu ülkelerin büyük bir çoğunluğunda en popüler spor konumunda olan futbol, sadece bir oyun olmanın ötesinde kültürel derinlikleri keşfetmemizde etkili olan bir araç konumundadır. İnsanlar tarih öncesi çağlardan beri günümüz futboluna benzer oyunlara ilgi duymuş, bu ilginin sonucunda da dünyanın pek çok yerinde, yuvarlak bir topun tekmelenmesi şeklinde oynan ve ayaktopu olarak bilinen bu oyun ortaya çıkmıştır. Futbol benzeri oyunların nerede ve nasıl oynanmaya başlandığına ilişkin net bir yargıya varılamamakla birlikte günümüz futboluna benzer ilk ayaktopu oyunlarının farklı coğrafyalarda muhtelif şekillerde oynanması söz konusu olmuştur.

Modern öncesi dönemde oynanan ayaktopu oyunlarının bir ritüel çerçevesinde gerçekleşmesi söz konusu iken 19. yüzyıla gelindiğinde, futbolun, oyunlardaki belirli hareket kalıplarını koruyarak ve dini işlevlerinden sıyrılarak, bir dizi kural ile rasyonelleştirilmesi gerektiği inancı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sporu, bireylerin hem karakteristik özelliklerini hem de bedensel yeteneklerini geliştirmek için uygun bir araç olarak gören Public Schools mensupları, İngiltere’de modern futbolun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bünyesinde futbol takımı bulunan bu okulların temsilcileri futbolun kurallarını belirlemek için tarihsel süreç içerisinde birçok kez biraraya gelmiş, fakat ancak 1863’te Football Association (FA, İngiliz Futbol Federasyonu) kuruluşundan sonra kurallar resmîyete dökülmüştür. Dolayısıyla günümüz futboluna ilk şekli 19. yüzyılda İngiltere’de verilmiş, kısa süre içerisinde bu spor kıtalararası bir popüleriteye sahip olmuştur.

İlkel ayaktopu oyunlarından modern oyun biçimine kadar olan süreçte futbolun insanlar tarafından sürekli ilgi ile karşılanması, futbolu oynayanların yanı sıra izleyici olarak takip edenler bakımından da oldukça geniş bir kitleye sahip olmasına yol açmıştır. Futbolun tarihsel gelişim süreci içerisinde özellikle Ortaçağ Avrupası’nda futbol benzeri oyunlarda hemen herkesin oyuna dahil olması nedeniyle oyuncu ile izleyen arasındaki ayrımın bulanık olduğu söylenebilmektedir. 1860’lardan itibaren maçları izleyenlerin maçı seyretmenin ötesinde kendilerini futbol takımlarıyla

özdeşleştirmeye başlamaları maçı izleyenlerin davranış profiline ilişkin daha aktif bir katılımın varlığını ortaya koymuştur. Bu çerçevede maçı izleyenlerin tarihsel süreç içerisinde destekledikleri takıma harcadıkları zaman ve bunu hayatlarına entegre ediş biçimleri, bazıları için takımla yoğun bağların kurulmasını içerirken bazıları için geçici ilişkileri içermektedir.

İnsanların futbolla etkileşim süreçlerine yönelik literatüre bakıldığında futbol bağlamında seyirci, fanatik, taraftar, holigan vb. terimlerin yer aldığı görülmektedir. Futbol bağlamında belirli bir amaç için biraraya gelip sonrasında dağılan bir topluluk olarak tanımladığı seyirciler Talimciler (2014)'e göre, “geçici teşkilatsız insan birikimi”dir. Teşkilatsız insan topluluğu görünümündeki seyircilerin, tamamen tesadüfî olarak oluşmadığını ifade eden Gustave (1997), spor seyircisini tesadüfî kalabalıklardan ayıran özelliği, bir takımı destekleme, oyunda verilen kararları değerlendirme, müsabaka sonucuna göre gösterilen ortak tepki şekli olarak tanımlamıştır. Oyunu izlemenin ve analiz etmenin yanı sıra destekledikleri kulübün temsil ettiği değerlere bağlanan, faaliyetlerini maddi ve manevi açıdan destekleyen, hizmetlerini ücret karşılığı satın alan, her türlü zorluğa rağmen takımının yanında yer almak amacıyla yurt içi ve yurt dışı maçlara giden kişiler, *taraftar* olarak tanımlanmaktadır (Jones, 1998). Bir sportif olaya, oyuncuya veya takıma uzun süreli ilgi gösteren ve gündelik yaşamın önemli bir bölümünü desteklediği takıma adayan ve taraftarlığı yaşamının bir parçası olarak gören *taraftar* ile bir sportif olayı sadece gözlemleyen *seyirci* arasındaki ayrımın dile getirilmesi önemlidir. Tönnies'in Gemeinschaft (cemaat) ve Gesellschaft (cemiyet) ayrımından hareketle taraftarları, genellikle paylaşılan fiziksel mekân ve inançlar nedeniyle ortak normlarla birbirine bağlanmış bireylerden oluşan, karşılıklı birlik ve beraberlik duygularına dayalı ve sürdürülmesi hedeflenen gruplar olmaları nedeniyle Gemeinschaft, üyeleri arasında gelişmiş karşılıklı bağların olmaması nedeniyle seyircileri, Gesellschaft olarak adlandırabiliriz.

Taraftarların sergilediği davranışlar, bazı durumlarda sporda şiddet olarak adlandırdığımız olayların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Spor etkinliklerinde taraftarlar tarafından gerçekleştirilen düzensiz, saldırgan ve genellikle şiddet içeren davranışları meydana getiren kişileri tanımlamak için *holigan* kavramı kullanılmaktadır. Futbol holiganlarının bir futbol takımına bağlı oldukları, ancak

destekledikleri takımın aldığı sonuçlarla ilgilenmedikleri, amaçlarının genel olarak futboldaki aktörlere (oyuncu, hakem, rakip takım taraftarları) karşı şiddet uygulamak olduğu söylenebilir (Kerr ve Kock, 2002). Genellikle genç yaştaki erkek bireylerden oluştuğu belirtilen holiganların, birbiriyle sıkı bağlar kurarak organize davranışlar sergilemeleri ve rakip taraftar gruplarına karşı şiddeti benimsemeleri, bu bireylerin holiganlığı bir yaşam biçimi olarak görmelerini de beraberinde getirmiştir (Dunning, 2000). Holiganların, spor etkinliklerinin sosyal normlarına uymamaları sonucu meydana getirdikleri uygunsuz davranışlar, sapkın davranış olarak nitelendirilmiştir (Milojević ve Jankovic, 2012). 1960'lara gelindiğinde holigan davranışlarının önemli ölçüde artmasıyla birlikte holiganlığı incelemeye yönelik çalışmalar yapılmış, böylece bir sapkınlık türü olarak altkültür kavramının ele alındığı çalışmalar da yaygınlaşmıştır.

Futbol alanında karşılaşılan şiddet olaylarının bir sonucu olarak başta İngiltere olmak üzere birçok ülke, merkezine şiddet eylemini alan holiganizmi önlemek adına çeşitli politikalar geliştirmiştir. Tıpkı dünyada olduğu gibi Türkiye'de de futbolda şiddet konusu bir mesele olarak gündemi işgal etmekte ve sporda şiddet ve düzensizlik çoğunlukla polisiye tedbirlerle ve cezai yaptırımlarla ele alınmaktadır.

Bu çalışmada, futbol taraftarlığı bir altkültür olarak ele alınmış, Çarşı taraftar grubu üyelerinin futbolda şiddete ve şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politikalara ilişkin algıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desenin kullanıldığı bu çalışmanın sonunda, gerçekleştirilen saha araştırmasının bulguları temalar hâlinde incelenmiştir.

Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, altkültür kavramının tarihsel süreç içerisinde kullanımı ve bu kavramın futbol taraftarlığı alanında çerçevesi çizilmiştir. Bu bölüm, özellikle altkültür kavramının sosyal arka planıyla ilgili ipuçlarına erişilmesi açısından önem taşımaktadır. Alt kültür kavramının ortaya çıkış süreci, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'lara kadar sapma çerçevesini kullanan Chicago Okulu, 1970'lerin başları ile 1990'ların sonlarına kadar altkültür kavramını işçi sınıfı gençlerinin sınıf mücadelesi ve stil arayışı özelinde elen alan Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, 2000'lerden sonra çağdaş toplumun gereklerinden biri olarak altkültürlerin tüketim kalıpları ve nesneleri temelinde belirlenmesi nedeniyle altkültürleri akışkan, geçici ve zamansal olarak tanımlayan

postmodern yaklaşımlar bağlamında incelenmiş; futbol taraftarlığının altkültürel düzeyde ele alınmasını sağlayabilecek unsurlar, söz konusu arka plana gözönünde bulundurularak irdelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümdeyse şiddet kavramına ilişkin tanımlamalara ve şiddet türlerine, futbol özelinde şiddetin tarihine, çeşitli başlıklar altında futbolda şiddetin genel sebeplerine ilişkin genel bir bakış sunulmuş, devamında ise Türk ceza adalet sisteminin sporda suç ve şiddete yönelik yaklaşımına kısaca değinilerek 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'a yönelik bilgi verilmiştir. Futbolda şiddet ve mevzuatın kabaca ele alınmasıyla birlikte futbolda şiddetin boyutu üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla söz konusu incelemeler, deyim yerindeyse altları doldurulmuş bir biçimde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Son bölüm, saha çalışmasından elde edilen bulguları içermektedir. Bu doğrultuda 15 kişi ile yapılan görüşmelerde elde edilen veriler temalar hâlinde sistematik bir biçimde ele alınarak incelenmiştir.

Tartışma ve sonuç kısmındaysa yapılan saha araştırmasının bulguları özetlenmiştir.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bir toplumun sosyal alışkanlıkları, bireyin bu yaşadığı toplumun alışkanlıklarına ve yaşam biçimine karşı gösterdiği tepkileri toplumsal norm ve alışkanlıklar kültürel araştırmaların konusunu oluşturmaktadır. Bir toplum içerisinde benzer değerler, normlar ve inançlar etrafında örgütlenmiş grupların sembolik yapısını belirleyen altkültürler yer almaktadır. Bireyler ve gruplar arasındaki farklılıkları ifade eden yeni kimlik kaynakları olarak görülen altkültürler, çeşitli alanlarda incelenmiş, spor alanındaki çalışmalar bu alanda önemli bir yere sahip olmuştur. Dünyanın en popüler sporu olarak kabul edilen futbolun takipçilerinin çok sayıda olması nedeniyle futbol taraftarlığı kültürel çalışmaların konusu hâline de gelmiştir. Taraftarlıkla ilişkili davranışların çoğu yüksek düzeyde grup bağının ve sadakatinin göstergesi olarak kabul edilmesi nedeniyle bu güçlü bağ ve oluşturulan taraftar kimliği taraftarların bir altkültür olarak ele alınmasına imkân sağlamıştır.

Bu çalışmada, daha önceki araştırmalara farklı bir yaklaşım getirilmeye çalışılarak futbolda şiddet hakkındaki diğer çalışmalarda olduğunun aksine taraftarlık

perspektifi açısından yaklaşılmaya çalışmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, taraftarlık olgusu bir altkültür olarak ele alınmış, futbol taraftarlığı çeşitli altkültürel özellikler çerçevesinde incelenerek taraftarlık kavramının yeniden açıklanması yoluna gidilmiştir. Çalışmanın taraftarlarla derinlemesine görüşmelerle yapılmış olması, daha önce taraftarları altkültür olarak tanımlayan yeterli çalışma yapılmamış olması nedeniyle bu çalışmayı futbolda şiddet literatürüne katkısı açısından önemli kılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politikaların futbolda şiddeti önlemede yeterliliğini, cezaların caydırıcılığını, uygulamaların ne kadar sağlıklı işlediğini ortaya koyması açısından da önem taşımaktadır. Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler ışığında, futbolda meydana gelen şiddet olaylarının taraftar altkültürü perspektifinden anlaşılması amaçlanmıştır.

2. Yöntem

İnsan, oldukça karmaşık bir fizyolojik sisteme ve bu sistem ile bütünleşik psikolojik süreçlere sahip bir varlık olmasının yanı sıra sosyal alanda diğer insanlarla iletişimi bakımından sosyolojik bir varlıktır. Bu denli karmaşık bir yapının salt nicel ve deneysel bulgularla anlaşılmaya çalışılması veya her insanın genellenebilir ilkeler bütününe tâbi olduğunun savunulması sorunlu bir yaklaşım olarak görülebilmektedir. İnsan davranışının doğal yasalara dayanmaması nedeniyle insanı araştırmak için kullanılan yöntemin, doğal olayları araştırmak için kullanılan yöntemle aynı olmaması gerekmektedir.

Nitel araştırma yöntemleri genellikle insan davranışının, fikrinin ve deneyiminin nedenlerini ve meydana geliş biçimlerini yanıtlamak için kullanılmaktadır. Nitel araştırmalar, insanların algılarının ve davranışlarının sosyal olarak inşa edildiği ve bu nedenle daima bir değişim olduğu fikrine dayanmaktadır. Ayrıca nitel yöntem, sosyal grupların toplumsal koşulları nasıl yorumladıklarını ve bunlara nasıl tepki verdiklerini araştırmak için en uygun yöntemdir. Patton (2014)'a göre bizi diğer hayvanlardan farklı kılan özellik, “şeylere” anlam yükleme kapasitemizdir. İnsan olmanın özü, deneyimle bütünleşmek ve anlamlandırmaktır. Nitel araştırma, insanların oluşturdukları anlamı, yani insanların dünyalarını ve dünyadaki deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını anlamakla ilgilenmektedir.

Araştırma sürecinde öncelikle literatür taraması yapılarak konu ile ilgili çalışmaların perspektifleri incelenmiş olup taraftarlık olgusunun altkültürel bağlamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, Beşiktaş Çarşı taraftarlarının tanımlayıcı verilerine sahip olmak için nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Araştırma deseni olarak algı ve deneyimlerin doğrudan tanımlanmasını içeren, anlaşılmasını genişleten ve derinleştiren fenomenolojik yaklaşım belirlenmiştir.

Fenomenolojik bir çalışma, birkaç bireyin, bir kavram veya fenomenle ilgili yaşanmış deneyimlerinin anlamını araştırır. Bu çerçevede tüm katılımcıların bir fenomeni deneyimledikçe ortak noktalarının ne olduğu açıklanmaya çalışılmaktadır. Fenomenolojinin temel amacı, bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri, evrensel özün bir tanımına indirgemektir (“şeyin tam doğasının kavranması”) (van Manen, 1990: 177). Bu amaçla insan deneyiminin bir nesnesi (fenomen) belirlenerek bu fenomeni deneyimlemiş kişilerden veri toplanmakta ve deneyimin özünün birleşik bir tanımı geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu betimleme, deneyimlerin “ne” olduğuna ve “nasıl” yaşandığına ilişkindir (Moustakas, 1994).

Maç günü ve maç dışı günlerde stadyum ve çevresindeki mekânlarda birçok taraftar sınırsız sayıda ve birbirinden benzersiz deneyimler yaşamaktadır. O anda deneyimlenen olgu ve olayların öznel olması ve öznelararası etkiye açık olması nedeniyle bir taraftar grubunun üyesi olarak deneyimlerin nesnel bir bakış açısıyla ele alınması yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bu durum, gerçekliğin öngörülebilir doğasından çok uzak olmakla birlikte, anlam ve olasılıklarla zengin bir atmosferin kişisel ve samimi bir deneyimini içermektedir. Nitekim bu çalışmada da futbolda taraftar algı ve deneyiminin temellerini ortaya çıkarmak amacıyla fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir.

Fenomenolojinin yorumlayıcı ve deneysel olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Yorumlayıcı fenomenolojiye göre araştırmacılar öncelikle belirledikleri bir fenomene yönelerek bu yaşanmış deneyimin doğasını oluşturan temel temalar üzerinde düşünmektedirler. Bunun yanı sıra araştırma konusuyla güçlü bir ilişki kurarak çalışmanın bölümlerinin tamamını kapsayacak bir denge ile olgunun bir betimlemesini yapmaktadırlar (Creswell, 2013: 59). Deneysel fenomenolojide ise araştırmacının yorumlarına daha az yer verilmekte ve daha çok katılımcıların deneyimlerinin tarifine çalışılmaktadır. Bu çerçevede araştırmacılar kendi kişisel

deneyimlerini bir kenara bırakarak katılımcıların ifadelerine odaklanmaktadır (Moustakas, 1994: 34). Bu doğrultuda çalışmada Beşiktaş Çarşı taraftar grubunun futbolda şiddete ve mevcut ilgili hukuki düzenlemelere ilişkin görüşlerini anlamak için yorumlayıcı fenomenoloji tercih edilmiştir.

Algı ve deneyimleri analiz etme ve tanımlamada kullanılan fenomenolojik yöntem, bu çalışmada Beşiktaş Çarşı taraftarlarının algı ve deneyimlerini keşfetmek için kullanılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde kartopu örnekleme modeline başvurulmuştur. Verilerin toplanması amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak Beşiktaş Çarşı taraftar grubu üyeleriyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarda elde edilen verilerden yararlanılarak taraftarların şiddete yönelik algı ve deneyimlerine ilişkin sosyolojik değerlendirmeler yapılmış, bu algı ve deneyimlerin anlaşılması amaçlanmıştır.

3. Çalışma Grubu

Nitel araştırmanın genellemelere varma amacı taşımaması nedeniyle seçilen örneklemin daha geniş bir örnekleme temsil etmesinden ziyade kasıtlı olarak seçilen örnekleme konu hakkında daha fazla bilgiye sahip kişilerin yer alması önem taşımaktadır. Nitel araştırma, hedef olgunun tam olarak anlaşılmasını sağlamak amacıyla küçük bir örneklem büyüklüğünün seçildiği amaçlı örnekleme dayanmaktadır. Nitel araştırmalarda amaçlı örneklemin temel amacı, araştırma konusunun temel önemdeki öğeleri hakkında fikir sahibi ve deneyimi olanlardan bu öğeler hakkında bilgi oluşturabilecek kişileri dahil etmektir.

Araştırma kapsamında katılımcılarla yapılan mülakatlar iki farklı şekilde gerçekleşmiştir. Öncelikle taraftarlar ile iletişime geçebilmek için BJK Stadyum Direktörü ile görüşülmüş, konu ile ilgili kapsamlı bilgi verebilecek isimler önermesi ve bu isimlerin iletişim bilgilerini paylaşması rica edilmiştir. Mülakat yapılan taraftarlara kartopu yöntemiyle ulaşılmış, görüşme sonrasında konu ile ilgili kapsamlı bilgi verebilecek isimler önermeleri ve bu isimlerin iletişim bilgilerini paylaşmaları rica edilmiştir.

Bu araştırma kapsamında öncelikle araştırmanın gerçekleştirildiği grubun altkültürel niteliklerini tanımlamak, grubun tarihsel süreci hakkında kapsamlı bilgi edinmek ve geçmiş ve şimdiki deneyimlerinin karşılaştırmasını öğrenmek amacıyla kapsamlı değerlendirmeler yapabilecek Çarşı grubunun aktif üyeleriyle görüşme

sağlanmıştır. Çalışma grubunun seçiminde ilgili kriterler; a) taraftarların kendilerini “Çarşılı” olarak adlandırması, b) şimdi veya geçmişte aktif bir tribün hayatının olması ve c) çalışmaya katılmaya istekli olması şeklinde belirlenmiştir.

Futbol taraftarlığının altkültür olarak ele alındığı bu çalışmada yürütülen fenomenolojik yaklaşımla veri toplamak için derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Beşiktaş Çarşı taraftarlarının vakit geçirdiği Kazan’da, stadyum ve çevresindeki kafe ve parklarda 15 taraftar ile görüşülmüştür. Katılımcılar yaşları 24-65 arasında değişen 15 erkekten oluşmaktadır. Mülakatlar 2021-2022 Türkiye Süper Lig futbol sezonunda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların seçimi, çalışmanın amacının doğru bir şekilde tanımlanmasını, araştırmacının adını ve iletişim bilgilerini, uygunluk kriterlerini, gerekli zaman taahhütlerini ve araştırmanın yerini içermektedir. Katılımcıların bilgilerinin anonim kalacağı belirtilmiştir.

Katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılmış, bu noktada Çarşı’nın sosyal medya hesaplarından destek alınmıştır. Yapılan mülakatlarda katılımcılar özellikle kendi aralarındaki heterojenliklerinin (etnik köken ve mezhep) not edilmesini talep etmiştir. Bu durum Çarşı taraftar grubundaki çeşitliliği yansıtmaya açısından önemli bir husustur.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri

Katılımcı Sırası	Yaş	Meslek	Konum
K1	54	Serbest Meslek Sahibi	Tribün Lideri
K2	48	Serbest Meslek Sahibi	Tribün Lideri
K3	39	Kongre ve Kulüp Üyesi	Kongre Üyesi
K4	47	Serbest Meslek Sahibi	Grup Üyesi
K5	65	Emekli	Tribün Lideri
K6	38	Serbest Meslek Sahibi	Grup Üyesi
K7	30	Garson	Grup Üyesi
K8	25	Serbest Meslek Sahibi	Grup Üyesi
K9	33	Güvenlik Görevlisi	Grup Üyesi
K10	43	Galeri Sahibi	Tribün Lideri

K11	25	Öğretmen	Grup Üyesi
K12	64	Emekli	Tribün Lideri
K13	28	Teknisyen	Grup Üyesi
K14	24	Serbest Meslek Sahibi	Grup Üyesi
K15	26	Öğretmen	Grup Üyesi

4. Verilerin Toplanması

Bu araştırmanın verileri, Çarşı taraftarlarının genellikle bulunduğu Beşiktaş semtinde, taraftarların semtte sıklıkla tercih ettiği kafelerde, Şairler Park’ında yapılan görüşmeler ve gözlem yoluyla toplanmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılar aranarak uygun gün ve zaman aralığı belirlenmiştir. Araştırma sürecinin bir kısmı koronavirüs sürecinde yürütüldüğü için sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle bazı katılımcılarla görüşme tarihleri sürekli ertelenmiştir. En kısa görüşme 45 dakika, en uzun görüşme 150 dakika sürmüştür. Konuyla ilgili verileri güvenli bir şekilde elde edebilmek için görüşme öncesi katılımcılar, çalışmanın amacı hakkında bilgilendirilmiştir. Görüşmelerde kayıtlar dijital ses kayıt cihazlarıyla tutulmuş olup, görüşme sırasında önemli olduğu düşünülen konular not edilmiştir. Görüşmelerde ses kaydının alınmasına itiraz eden katılımcı olmamıştır.

Bu çalışmada ilk olarak futbol taraftarlarının şiddete ve mevcut hukuki düzenlemelere ilişkin görüşlerine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmadan önce çalışmayla ilgili literatür taranmıştır. Sonrasında altkültür, taraftar, şiddet kavramlarına ait birbiriyle ilişkili sorular hazırlanarak yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak form sonrasında iki taraftar ile pilot görüşme yapılmış olup görüşme sonrasında mevcut form üzerinde notlar eklenerek ilgili alan uzmanlarına dönüş yapılarak taslak form güncellenmiştir. Nihai olarak katılımcılara a) çarşı taraftarlarının altkültürel özelliklerini, b) Beşiktaş Çarşı grubunun futbolda şiddete ilişkin algı ve deneyimlerini ve c) Çarşı’nın futbolda şiddete karşı geliştirilen politikalara ilişkin algı ve deneyimlerini içeren üç ana tema ve bu temaların altında yer alan 20 soru sorulmuştur. Bunların yanı sıra kişilerin tutum ve davranışlarının anlaşılmasını sağlayan açık uçlu sorulara da yer verilmiştir.

5. Veri Analizi

Fenomenolojik yaklaşımın kullanıldığı bir araştırma tasarımında, katılımcıların deneyimlerinin bireysel niteliğinin korunmasının yanı sıra bu deneyimlerin betimlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, araştırılan konunun gerçekliğini deneyimleyen kişiler, araştırmacının bu gerçekliğe erişebileceği tek meşru veri kaynağını sağlamaktadır (Baker ve ark., 1992). Bu nedenle en yaygın veri kaynağı, ses kaydına alınmış görüşmelerin kelimesi kelimesine transkriptlerini içermektedir ancak bunlara ek olarak sosyal medya hesapları, dergi ve gazeteler gibi başka kaynaklar da kullanılabilir.

Bu araştırmada ilk olarak Çarşı taraftar grubu üyelerinin izni doğrultusunda gerçekleştirilen görüşmeler kaydedilmiştir. Mülakatlarda alınan ses kayıtları deşifre edilmiş, tutulan notlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Elde edilen verilerin çeşitli yönleri belirlenerek kodlar oluşturulmuş, bütün kodlar okunduktan sonra her bölümün kategorileri belirlenmiştir. Veri analizinde, araştırma sorularından elde edilen verilere dayanılarak görüşme transkripsiyonları gözden geçirilmiş ve katılımcıların fenomeni nasıl deneyimlediğini anlamayı sağlayan önemli ifadeler, cümleler veya alıntılar vurgulanmıştır. Daha sonra bu önemli ifadelerden temalar hâlinde anlam kümeleri geliştirilmiştir. Bu önemli ifadeler ve temalar daha sonra katılımcıların deneyimlediklerinin bir tanımını yazmak için kullanılmıştır. Kod, kategori ve temaların son hâli şekillendirilerek verilerin sunumu gerçekleştirilmiştir.

Taraftarlar ile yapılan mülakatların analizinde literatürden edinilen bilgilerden de yararlanılarak Çarşı taraftarlarının altkültürel nitelikleri betimlenmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak araştırmacının perspektifini geniş tutması amacıyla çeşitli internet haberlerinden, Çarşı taraftar grubunun taraftar sayfaları ve sosyal medya hesapları takip edilerek bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

Mülakatlarda elde edilen verilerden yararlanılarak taraftarların şiddet algılarına ilişkin sosyolojik değerlendirmeler yapılmış, bu görüşlerin taraftar kimliğini nasıl şekillendirdiği irdelenerek futbolda şiddeti önlemeye yönelik mevcut politikaların rolü incelenmiştir. Bu çalışma aracılığıyla taraftarın perspektifinden futbolda şiddete ilişkin algı ve davranışların fenomenolojik temellerinin anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

6. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği, araştırma kalitesinin kilit yönlerini temsil etmekle birlikte okuyuculara çalışmanın bulgularının geçerli ve güvenilir olduğunu sunmaktadır. Araştırmacının öznelliğinin, verilerin yorumlanmasını büyük ölçüde etkileyebilmesi nedeniyle geçerlilik ve güvenilirlik konusu özellikle birincil veri analizini içeren vaka çalışmalarında önemli rol oynamaktadır. Nitel araştırmada geçerlilik, araştırmacının, ilgilendiği konuyu olabildiğince tarafsız gözlemesi ile sağlanmaktadır. Geçerlilik, davranış bilimlerinde toplanan verilerin tarafsızlığının ve ölçülen olayın veya değişkenin niteliklerine uygunluğunun ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (Cengiz ve ark., 2010: 240). Bu çerçevede nitel çalışmalarda üzerinde çalışılan olgu veya olayın bir bütün olarak incelenebilmesi ve elde edilen verilerin teyit edilebilmesi için bazı ek yöntemlerin (uzman görüşü, katılımcı teyiti, meslektaş teyiti vb.) kullanılması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 256). Nitel araştırmada güvenilirlik ise araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği ile ilgilidir. Güvenirlik, çalışmanın benzer koşullarda benzer katılımcılarla tekrarlandığında sonuçlarının benzer çıkmasıyla ilgilidir (Başkale, 2016: 24).

Bu araştırmada ilk olarak altkültür, taraftar, şiddet kavramlarına ait birbiriyle ilişkili sorular hazırlanarak oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu için, 2 uzman görüşü alınarak kapsam geçerliliği sağlanmıştır. İkinci olarak taslak formda yer alan soruların içerik ve anlatım açısından kontrolünü yapmak için araştırmada kullanılan örnekleme ölçütüne uyan 2 taraftar ile pilot görüşme yapılmıştır. Bu çalışmadan sonra yeniden ilgili alan uzmanlarına dönüş yapılmış ve taslak form güncellenmiştir. Üçüncü olarak araştırmanın iç geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmak için görüşülen taraftarların ses kayıtları metne aktarılmış ve aktarılan metinler kodlama sürecinde defalarca tez danışmanı ile birlikte okunmuştur.

7. Sınırlılıklar

Fenomenoloji, birkaç kişinin algıladığı ve deneyimlediği bir fenomenin derinlemesine anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bu çalışma, Çarşı taraftar grubunun algı ve deneyimlerine odaklanması nedeniyle İstanbul'da bulunan Çarşı

taraf tar grubu üyeleriyle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla elde edilen bulguların bu bağ lamlar içinde anlaşılması gerekmektedir.

Bu çalışma aynı zamanda yalnızca belirli kriterlere uyan taraftarları, yani Çarşı'nın neredeyse bütün etkinliklerinde görev almış, grupla yüksek düzeyde aidiyet geliştiren taraftarları kapsamaktadır.

Bu çalışmanın metodolojisi nedeniyle daha pozitivist bir yaklaşımın arayabileceği 'tek gerçekliğe' ulaşmak amaçlanmamış, futbolda şiddet olaylarının kısmi bir yorumunu ortaya koymak hedeflenmiştir. Her bir tutumun, görüşün ve deneyimin birbirinden farklı olması ve farklı faktörlerle desteklenmesi nedeniyle belirlenen temalar diğer futbol taraftarlarının görüşlerine genellenememektedir. Bunun yerine, bu çalışma bu nitelikteki araştırmaları yürütmenin bir yolu olarak görülebilir.

Bu çalışmada Çarşı kadın taraftar grubu çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu durum, futbolun erkeklerin çoğu için dünyanın bir numaralı sporu olması ve stadyuma gelen taraftar sayısının büyük oranda erkeklerden oluşması ve şiddete ilişkin deneyimlerinin daha fazla olması nedeniyledir. Daha fazla kadın taraftarla etkileşim kurmak, bu alanda gelecekte yapılacak sosyolojik çalışmalarda incelenmesi gereken meseleler arasında yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAM ve LİTERATÜRÜN VE GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

Bu bölümde öncelikle altkültür kavramının tarihsel süreç içerisinde tanımlarına ve kullanım alanlarına yer verilmiştir.

1.1. Altkültür

Tüm toplum içindeki bazı alt grupların kategori ve meslek gruplarının mensupları arasında paylaşıp, bölüşülen bir altkültür (su'b- culture) oluşabilmektedir. Bu altkültür, katılımcılarının uyguladıkları kendilerine özgü sosyal değerler, hayat stili, davranışlar, tavır ve hareket biçimleri ortaya koymaktadır (Dönmezer, 1984: 132).

Altkültürün sosyolojide ilk tanımını sunan Gordon (1947: 40), altkültür kavramını, sınıf, etnik köken, kırsal veya kentsel bölge, dini inanç gibi öğelere ayrılabilen, sosyal durumların bir kombinasyonundan oluşan ancak bunların kombinasyonunda katılımcı birey üzerinde bütüncül bir etkiye sahip, ulusal bir kültürün bir alt bölümü olarak adlandırmıştır. Kültür burada çoğulcu bir toplumun kültürel alt grupları içinde sosyalleşmenin etkilerini vurgulayan öğrenilmiş davranış olarak tanımlanmaktadır.

Bir toplumun, her birinin kendine has düşünce ve eylem tarzı olan birçok alt grubu kapsadığını ileri süren Mercer (1958) ise kültürlerin içinde yer alan bu grupların kültürlerinin altkültür olarak adlandırıldığını ifade etmektedir (akt. Yinger, 1960: 628). Bu bağlamda altkültürler, etkileşim hâlindeki bireyler tarafından kabul edilen ve bir düzeyde üzerinde mutabık kalınan norm ve inanç kümelerini oluşturmaktadır. Bireyler arasındaki sosyal ilişkilerde kendini gösteren altkültürler, daha geniş kültürel ve sosyal fenomenlerle ilişkili olmakta ve bunlara referansla anlaşılmaktadır.

Sosyoloji, kriminoloji ve kültürel çalışmalar dahil olmak üzere birbiriyle ilişkili ve örtüşen bir dizi disiplin tarafından ele alınan altkültüre ilişkin ilk tartışmaların 20. yüzyılın başlarında Chicago Okulu'nun kent sosyolojisi çalışmaları çerçevesinde başlatıldığı söylenebilmektedir.

1.1.1. Amerikan Altkültür Çalışmaları (Chicago Okulu)

Altkültürlere ilişkin ilk tartışmalar 20. yüzyılın başlarında Chicago Okulu'nun kent sosyolojisi çalışmaları çerçevesinde başlatılmıştır (Bennet ve Kahn-Harris, 2004: 3). Bu alandaki ilk çalışma 1915 yılında, *The City* (1925) adlı çalışmasıyla Chicago Okulu'nun öncü isimlerinden biri olan Robert E. Park'a aittir. Park'ın bu çalışması, altkültür teriminin ortaya çıkışından önce olmakla birlikte kolektif yaşam tarzlarına vurgu yapması, ahlâki düzenin ve gruplar içindeki sosyal kontrolün uygunluğu ve kültürel yaşamın nasıl deneyimlendiğine dair derinlemesine, nitel ve ampirik analizlere yer vermesi nedeniyle önem taşımaktadır. Bu bağlamda erken altkültür araştırmaları, genellikle alt sınıfların ekonomik koşullarını gözönüne alarak sosyal hayatın organize edilme biçimini anlamaya yönelik olmuştur. Bu nedenle altkültür kavramı, modern şehirlerin kültür ve ekonomi-politiğinin kesişimine yeni bir odaklanma sunarken bu odak, düşük gelirli ve etnik azınlıklarla sınırlı kalmıştır (Brake, 1985: 34).

1960'lara gelindiğinde terim “sapma/sapkınlık” anlamında kullanılmış ve “sapkın altkültür” kavramı, genç suçluluğunun açıklanmasında yaygın olarak kullanılmıştır. Kriminologlar tarafından, altkültür kavramını genç suçluluğu alanına sokan ilk kişi olarak işaret edilen Albert K. Cohen, kavramı, işçi sınıfı gençliğinin inançlarına atıfta bulunmak için kullanmıştır. Cohen (1955)'e göre altkültürler, “sosyal uyumla ilgili benzer sorunlara sahip bir dizi aktörün birbirleriyle etkileşime girmesi ve yeni referans çerçeveleri geliştirmesi” durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu suçlu altkültürler, her şeyden önce, üyelerinin prestij ve tanınma elde etmelerini sağlayan sapkın ahlâki değerleri ile karakterize edilmektedir. Altkültür içinde sergilenen davranış, bu yeni normlar nedeniyle temelde altkültür dışındakilerden farklılık gösterdiği için toplumda, sapkın ve suçlu olarak algılanmalarına neden olmaktadır. Böylelikle, alternatif bir statü sistemi olarak alt kültür, o altkültüre üye olmayanlara karşı düşmanlığı ve saldırganlığı haklı çıkarmakta ve böylece olası suçluluk duygularını ortadan kaldırmaktadır (Cohen, 1955: 25).

1960'ların sonlarında, sapkın bir altkültür karşıt sınıf çıkarlarının ve sınıf mücadelesinin bir ifadesi olarak görülmüştür. Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, bu tür yaklaşımların merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.2. İngiliz Alt kültür Çalışmaları (Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi)

Chicago Okulu'nun sapmayı anlamanın bir aracı olarak alt kültür kavramlaştırması, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (ÇKÇM) tarafından alt kültürün teorik bir çerçeve olarak kullanılması için önemli bir katkı sağlamıştır. ÇKÇM, alt kültürlerin belirli sosyal koşullar karşısında normal davranış olarak sapmanın anlaşılmasının anahtarı olduğu şeklindeki orijinal Chicago Okulu öncülünü kullanarak, bu alt kültürel sapma modelini, İkinci Dünya Savaşı sonrası işçi sınıfı gençliğinin tepkilerini yorumlamanın bir yolu olarak yeniden işlemiştir. Chicago Okulu'nda, alt kültürler üzerine yapılan ilk çalışmalar, alt kültürler ile sapma veya suçluluk arasında bir ilişki olduğunu varsayarken, ÇKÇM'nin sonraki çalışmaları alt kültürleri sınıfa özgü “gençlik oluşumları” olarak nitelendirilmiştir.

Savaş sonrası Britanya toplumunda devam eden sınıf mücadelelerini temsil eden bir perspektifi destekleyen ÇKÇM teorisyenleri, gençlik alt kültürlerini konumlandırmak için gençliğin, Gramsci'nin “kültürel hegemonya” kavramından yola çıkılarak bu alt kültürlerin bağlı oldukları “ebeveyn” işçi sınıfı kültürü ile “hegemonik” kültür arasındaki diyalektik ilişkiler kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Clarke ve ark., 1976: 28). 1970'lere gelindiğinde, kapitalizme yönelik eleştirel yaklaşımları çerçevesinde erkek işçi sınıfı gençlerinin, “egemen” (dominant) kültürün ve “ebeveyn” (parent) kültürün hegemonik değerlerine karşı direnişleri kültürel çalışmaların konusu hâline gelmiştir. Egemen kültür ve ebeveyn kültür iki ayrı özü oluşturmakla birlikte egemen kültür hegemonik bir yapıya, yani rızayı şekillendirme gücüne sahiptir. Öte yandan, ebeveyn kültür, ikincil/alt işçi sınıfını ifade etmektedir. Egemen kültür ve ebeveyn kültür içinde ve bunlarla birarada bulunan işçi sınıfı alt kültürleri de, hem ebeveyn kültür hem de ana akım kültürle çıkan çatışmalar sonucu oluşmakta ve bağlantıların varlığı ile büyümektedir (Clarke ve ark., 1976: 40)

ÇKÇM teorisyenleri, Chicago Okulu'nda olduğu üzere gençlik altkültürlerinin suçla, çeteler kurulmasıyla ve uyuşturucu kullanımıyla arasındaki ilişkiyi incelemenin yanı sıra bu gençlik altkültürlerinin stiline de önem vermişlerdir. Gençlik altkültürlerinin, egemen kültürü reddederken çeşitli nesnelere yeni anlamlar ve uygulamalar kazandırması söz konusu olmuştur. Bu anlam, Claude Levi-Strauss'un *The Savage Mind* (1966) çalışmasında brikolaj (bricolage) kavramı olarak yer almakta, bir toplumda belirli bir anlama sahip gündelik nesnelerin bir altkültür tarafından yeniden anlamlandırılarak benimsenmesini ifade etmektedir (akt. Hebdige, 1979: 102-103). Bu yeniden anlam kazandırma bazı durumlarda altkültür için önem taşıyan bir nesnenin yeniden anlamlandırılması ile gerçekleşirken, bazı durumlarda da hâlihazırda toplum için bir anlamı olan eski bir objenin altkültür içinde farklı bir anlama bürünmesi ile gerçekleşmektedir (Clarke ve ark., 1976: 149-150).

Stil, altkültürel nesnelerin altında yatan soyut unsurları anlamlı bir şekilde ifade etmekte veya somutlaştırarak onu uygun ve anlayışlı bir analiz konusu hâline getirmektedir. Alt kültürün bireyleri tarafından önem taşıyan stil, bir grubun görünür (örneğin, kıyafet, saç stilleri, vücut modifikasyonu vb.) maddi kültürü ile yaşam tarzının (örneğin değerler, inançlar, davranışlar vb.) maddi olmayan yönleri arasındaki ilişkileri içermektedir. Bu çerçevede, 1950'lerde görece düşük statüye sahip ve daha yüksek bir sınıfa üye olma arzusu taşıyan ve bu amaçlarını gerçekleştirmek için üst sınıfın giyim tarzını yansıtan Edward dönemine ait kıyafetler giyen Teddy Boy'lar örnek gösterilebilmektedir (Hall ve ark., 1976). Benzer şekilde, egemen kültüre direnişlerini stilleri aracılığıyla sunan Mod'lar ise sosyal inançlarının sembolü hâline gelmiş cinsiyet normlarına aykırı bir duruş sergilemiştir. Bu alt kültürün üyeleri de modayı genç izleyiciler için çok önemli bir itici güç hâline getirmiş, çift cinsiyetli görünümüleri özgürleştirmiş ve siyah Amerikan müziği ve yaşam tarzı yoluyla İngiliz sınıf kültürünü yok etmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede ÇKÇM çalışmalarında stilin hem bir aidiyet hem de egemen kültürden bir farklılaşma pratiği sunduğu görülmektedir. Stil yoluyla bir sınıf bilincinin oluşturulması ve gençliğin bu şekilde bir topluluk imgesi kazanma çabasının egemen kültüre direniş potansiyeli taşıdığı söylenebilmektedir (Hall ve ark., 1976: 47). Onlara göre stil ve ritüel oluşturma gibi pratikler egemen kültüre direniş potansiyeli taşısa da egemen kültürün hegemonyasını yıkma noktasında yetersiz kalmaktadır.

Özellikle gençlik hareketleri ve onların direniş biçimlerine yönelik alanlar hakkındaki çalışmalarda ön plana çıkan ÇKÇM, bu bağlamda gençlik hareketlerinin sınıfsal ve devrimci nitelikleri ile değerlendirildiği ve katı bir altkültür anlayışı ortaya koyduğu görüşüne dayanarak eleştirilmesine neden olmuştur. ÇKÇM teorisyenlerinin altkültür kavramına yaklaşımlarının sert şekilde eleştirilmesi üzerine gençlik hareketlerine dair sınıf temelli yaklaşımların dışında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

1.1.3. Postmodern Yaklaşımlar

1990'ların sonlarında altkültürel çalışmalar alanında postmodern bakış açısını taşıyan çalışmalar ÇKÇM'nin sınıf temelli yönelimlerine ve direniş kavramlarına karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirmiştir (Bennett, 1999). Bir direniş biçimi olmanın yanı sıra altkültürler, kendini ifade biçimi olarak tarzlarını oluştururken aynı zamanda tüketim toplumunun aktif birer üyesidirler de. ÇKÇM üyeleri tarafından belirlenen sınıf temelli gençlik kültürlerinin tam tersine, post-modern teorisyenler, çağdaş gençlik kültürlerinin daha geçici ve bireysel yaşam tarzı ve tüketim tercihleri etrafında organize olduğunu ileri sürmektedir.

Post-altkültürcü yaklaşıma göre, çağdaş altkültürlerin daha geniş toplumdan veya diğer topluluklardan farkı, tüketim kalıpları ve nesneleri temelinde belirlenmektedir. Bu nedenle ayrımların giderek bulanıklaşması altkültürlerin akışkan, geçici ve zamansal olarak tanımlanmasına yol açmaktadır (Muggleton ve Weinzierl, 2004). Post-altkültürcü yaklaşımla birlikte artık sınıf, cinsiyet veya etnisite ilişkileri etrafında ifade edilmeyen altkültürlerde, bu yeni yaklaşımla birlikte stil yönelimi odak noktası olmuştur. Parçalı, akışkan ve çoklu kimliklere sahip bu altkültür tüketicileri herhangi bir birliğe ait olmadan özgürce dolaşmak için sınırsız bir alan talep etmekte ve yalnızca geçici ve dolaylı olarak çeşitli tarzlara bağlılık göstermektedir. Bu stil arayışında tüketiciler, istedikleri gibi bir stilden diğerine hızla ve özgürce hareket edebilmeleri, kendi seçtikleri altkültürel kimlikler arasındaki kuralların ve belirli ideolojilerin olmayışı nedeniyle bu hareketliliği bir eğlence ve zevk kaynağı hâline getirmişlerdir (Muggleton ve Weinzierl, 2004).

Postmodernist teorisyenler, postmodernizmin çok parçalı bir yapıda olması nedeniyle altkültürlere tek bir yaklaşımın olamayacağını belirtmişlerdir. Bu nedenle

altkültür kavramının zaman içerisinde daha özgül alanlara ayrılması söz konusu olmuştur (Torkelson, 2010: 260). Bu durum, “sahne”, “yaşam tarzı”, “yeni kabile”, “karşı kültür” gibi çağdaş gençlik kültürü alanlarının gerçekliğini daha iyi yansıttığı söylenen bir dizi kavramsal alternatifin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Bennett ve Kahn-Harris, 2004). Toplumların giderek daha fazla tüketici odaklı hâle gelmesi ve bireyler arasındaki kolektif birlikteliklerin değişen doğasını gösterme kaygısı Maffesoli’nin “neo-kabileler” kavramının temelini oluşturmuştur. Maffesoli (1996)’ye göre neo-kabileler, birbirine benzemeyen insanların geçici ve yoğun duygusal gruplaşması olarak tanımlanmaktadır. Maffesoli’nin neo-kabile yaklaşımının özü, gençlerin nasıl ve neden kolektif bağlarla biraraya geldiğine dair yeni anlayışlara izin verme biçimidir. Bireylerin sınıf, topluluk, ırk veya cinsiyet olgusuyla altkültür gruplarında “zorlanmasa da” birarada “tutulduğunu” savunan altkültür teorisinin aksine neo-kabile teorisine göre, kolektif gençlik kültürel etkinlik biçimlerine katılım için birincil itici güçler olarak zevk, estetik ve duygulanım işlevine izin vermesi ile karşımıza çıkmaktadır (Bennett, 1999).

Neo-kabile yaklaşımı çerçevesinde toplumsal kimlik meselelerinin ve kolektif ifade biçimlerinin yeniden değerlendirilmesinde, “yaşam tarzı” kavramı, bireysel kimliklerin nasıl yapılandırıldığı ve yaşandığı konusunda bir temel sağlamaktadır. “Yaşam tarzı”, bireyin belirli tüketim malları ve modellerini seçerken ve bu kültürel kaynakları kişisel ifade biçimleri olarak ifade ederken kullandığı duyarlılıkları tanımlamaktadır (Bennet, 1999).

Gençlik ve müzik araştırmalarında giderek daha fazla kullanılan yaşam tarzı ve neo-kabile kavramlarına alternatif olarak, genç müzik takipçileri ve stilistlerinin günlük söylemlerinde de yaygın olarak kullanılan bir terim olan “sahne” kavramı yer almaktadır. “Sahne”ler, belirli bir müzik tarzının etrafında biraraya gelen çeşitli sosyal gruplar arasındaki ilişki durumunu ifade etmektedir (Straw, 1991: 379).

Tarihsel süreç içerisinde özellikle Chicago Sosyoloji Okulu’nun kent sosyolojisi çalışmaları ve Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi’nin gençlik altkültürleri çalışmalarında birçok altkültür grubu tanımlanmıştır. Altkültürel çalışmaların kültürü analiz etmeye yönelik disiplinlerarası bir yaklaşımı içermesi nedeniyle kültürel araştırmaların popüleritesi, spor çalışmalarını da etkilemiştir. Bu

Çalışmaların çoğu, sporla ilişkili egemen ideolojiye hem meydan okuyan hem de yeniden üreten spor katılımcılarının davranışlarını incelemiştir.

1.2. Altkültür alışmaları ve Spor

20. yüzyılın başlarında Chicago Okulu bünyesinde yer alan sosyal antropolojiden etkilenen sosyologlar, spor gruplarını ve sporcuları kendi değerleriyle dolu farklı altkültürler olarak incelemişlerdir. Weinberg ve Arond (1952)'un, boksörler üzerine yaptıkları çalışmada boksörlerin etnik köken, cinsiyet, sınıf ve yaşla ilgili sosyal kimliklerine ilişkin incelemeleri spor altkltrlerini kariyer alanları olarak inceleyen ilk çalışma olarak değerlendirilmektedir. Sonrasında Beal (1995), kaykaycı gençlerin ortak değer ve normlarına genel bir bakış sunarak kaykay sporunun ana akım sporun aksine yetişkinler tarafından yönetilmemesi ve rekabete dayanmaması nedeniyle kaykaycıların toplumun normlarından tamamen farklı bir kültüre sahip olduğunu ileri srmştir. Bunun yanı sıra Fine (1987)'ın beyzbol veya buz hokeyi gibi sporlarda yer alan çocuklara ortak statüleri, kimlikleri ve kolektif ritüelleri bakımından farklı özel popülasyonlar olarak yaklaşımı spor altkltrlerinde kariyer odaklı yapılan çalışma örnekleri arasındadır (akt. Crosset ve Beal, 1997). Bunları, hokey oyuncularını (Smith, 1979), profesyonel güreşçiler (Klein, 1993) ve kadın jimnastikiler (Pinheiro ve ark., 2014) zerine birkaç çalışma izlemiştir. Mesleki altkltrlerle ilgili bu alışmalar, ABD'nin altkültür araştırma geleneğine dayanmaktadır. Böylece esas olarak gençlik ve sapkınlık üzerine odaklanan altkültür araştırmalarının “sapkınlık kariyerleri”nden ziyade mesleki ve uğraş alanlarına yayılması söz konusu olmuştur.

1960'lardan bu yana spor alanında artarak ilgi gören bir başka altkültürel çalışma alanını da taraftarlık üzerine olmuştur.

Taraftar altkültürü (football fan subculture) kavramını kullanarak “Clashing Sub-Cultures: The Rivalry Between the Fans of Aston Villa and Birmingham City Football Clubs” başlıklı doktora tezinde Benkwitz (2013), Aston Villa ve Birmingham City taraftarları arasındaki rekabeti incelemiştir. Birmingham'daki futbol taraftarlığını altkültürünü, özellikle iki taraftar grubu arasındaki rekabete ve bu taraftar rekabetini oluşturan sosyal, tarihi ve kültürel faktörlere odaklanarak açıklamıştır.

Redhead (1997), İngiliz futbol holiganizmiyle ilgili birkaç çalışmadan yararlanarak futbol ile *rave*¹ kültürü arasındaki ilişkiyi futbol holiganlarının anıları aracılığıyla incelemektedir. Redhead'e göre *rave*, “her tür stili aynı dans pistinde buluşturma ve birbiriyle uyumsuz bir dizi altkültürü birarada tutmasıyla ünlüdür”. Redhead, *rave*’in farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel geçmişe sahip insanların yanı sıra birbirleriyle kavga eden farklı takımların taraftarlarının birbirleriyle kucaklaşmalarını sağlayarak 1980’lerdeki futbol taraftarlığı şiddetini nispeten azalttığını ileri sürmüştür.

“Football Hooligans - A Case Study: The ‘Blades’ of Sheffield United F.C.” başlıklı doktora tezinde Armstrong (1996), Sheffield United FC’nin takipçilerinin ‘Blades’ kimliğine dönüşme ve bunu sürdürmede, holigan bireylerin oynadığı rolü incelemektedir. Benzer şekilde Giulianotti (1996) “A Sociology of Scottish Football Fan Culture” başlıklı doktora tezinde etnografik araştırma yöntemini kullanarak, İskoçya Premier Ligi’ndeki Aberdeen Futbol Kulübü’nü destekleyen genç bir taraftar grubu olan Aberdeen Soccer Casuals (ASC)’ı incelemiştir. Etnografik yöntem kullanarak çalışmalarını yürüten bu iki araştırmacı, futbol holiganlığının sosyal nedenlerini ortaya çıkarmak yerine, katılımcı gruplarına göre sosyal kimlik sorunlarına odaklanmıştır. Hem “Blades” hem de “ASC”’yi, bir holigan oluşumu olarak tanımlayan Armstrong ve Giulianotti, inceledikleri gruplara açıkça *holigan* olarak atıfta bulunmuş olup holiganların bu davranışlarını sosyal bir sorundan ziyade kolektif bir sosyal kimliğin göstergesi olarak ele almışlardır.

Czop ve Juszczak (2017), Polonya futbol taraftar gruplarından biri olan “Scarfes”’ı bir holigan altkültürü olarak incelemiştir. Yazarlar, holigan davranışının yeni bir fenomen olup olmadığını, taraftar gruplarının homojen bir yapıya sahip olup olmadığını ve holiganların eylemlerinin suç niteliği taşıyıp taşımadığını araştırmışlardır. Taraftarların belirli nitelikler etrafında sınıflandırıldığı bu çalışmada taraftar gruplarının homojen bir yapıya sahip olmadığı, belirli bir gruba aidiyetin üyelerinin karakteristik davranışlarını şekillendirdiği ileri sürülmüştür. Ayrıca Polonya’daki modern futbol taraftar gruplarının eylemlerinin genellikle suç niteliği

¹ Rave terimi, 1950’li yıllarda İngiltere’de Beatnik stereotipiyle ilişkilendirilen bohem partiler için kullanılmıştır.

taşıdığını ve örgütlü suçun önemli bir unsurunu oluşturduğunu ve özellikle uyuşturucu kaçakçılığı ile de bağlantılı olduğu gösterilmiştir (Czop ve Juszczak, 2017).

Glathe (2016), Rusya'daki sağcı futbol taraftarı altkültürünün aşırı sağ gruplarla ilişkisine odaklanmış, futbol altkültürü ile Rus aşırı sağ arasındaki bağı açıklamaya çalışmış ve futbol taraftarlarının sağcı eylemler için harekete geçme potansiyelini tartışmıştır. Futbol taraftarları ile Rusya'nın aşırı sağ görüşlü grupları arasında bir ilişkinin varlığını incelemek adına çeşitli bloglar, web sayfaları ve internet forumları dahil olmak üzere taraftar web sayfalarını incelenmiş ve içerikler Gömülü Teori yoluyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak ele alınan futbol taraftar grubunun aşırı sağ gruplarla ilişkisinin karmaşık yapıya sahip olması nedeniyle bu takımı destekleyen tüm taraftarların sağcı hareketin bir parçası olarak nitelendirilmesinin mümkün olmadığı ileri sürülmüştür. Ancak bu aşırı sağ grupların, futbol alanında kavga ve şiddet davranışlarının ortaya çıkmasına olanak sağladığı söylenebilmektedir (Glathe, 2016).

Türkiye literatüründeki Fusun Sokullu Akıncı (1990)'nın polis mesleği üzerine yapmış olduğu çalışma bu alandaki ilk çalışmalardan birini oluşturmaktadır. İlgili çalışma, polisin çeşitli zamanlarda etik problemlerle karşı karşıya kalması sonucunda (arkadaşlık ve mesleki görev) insan hakları açısından olumsuz davranış sergileyen polisin bu davranışlarının alt kültürden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Bunun yanı sıra Türkiye literatüründeki altkültüre ilişkin çalışmaların çoğunun gençlik, göçmenler ve müzik üzerine yoğunlaştığı söylenebilmektedir.

Müzik, müzik altkültürleri ve direniş arasındaki ilişkiyi inceleyen Alparslan (2020), 1970'lerin sonunda İngiltere'de bir müzik türü olarak ortaya çıkan zamanla altkültürel bir oluşum sergileyen ve 1980'lerde Türkiye'de de yavaş yavaş gelişen punk altkültürünü nitel bir yöntemle ele almıştır. Derinlemesine görüşme ve katılımlı gözlem gibi teknikler kullanan Alparslan, Türkiye punk sahnesinin bir rekabet ortamından ziyade bir dayanışma ortamı oluşmasını sağladığını ve punk altkültürünü benimseyen katılımcıların bu felsefeyi bir yaşam tarzı hâline getirdiklerini ifade etmiştir. Sonuç olarak punk altkültürü üyelerinin, bu felsefe bağlamında tüketmek yerine üretmeyi, satın almak yerine kendileri yapmayı, rekabet etmek yerine dayanışmayı tercih ettiklerini ve bu şekilde kapitalizme direniş gösterdiklerini belirtmiştir.

Ekinci (2020), altkültür özelinde yürütmüş olduğu çalışmasını gençler özelinde ele almış olup “Keko Gençlik” olarak adlandırılan gençlik grubunun ilk olarak Diyarbakır ilinde ortaya çıkması nedeniyle araştırmanın sahası olarak Diyarbakır’ın Bağlar, Şehitlik ve Sur ilçelerini seçmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat ve literatür incelemesi kullanılan araştırmanın amacı, “Keko Gençlik” olarak tanımlanan yoksul ve yoksun gençleri daha yakından tanıma, anlama, davranış örüntülerini tespit etme ve altkültürel kodlarını betimlemedir (Ekinci, 2020). Çalışmanın bulguları, Keko gençlik gruplarının, toplum tarafından algılanış biçimleri, kimlerden oluştuğu ve grup içerisindeki rollerin nasıl dağıldığı ve kendilerini tanımlama biçimleri şeklinde kategoriler hâlinde ele alınmıştır.

Altkültür kavramına spor alanında ele alan Özyurt (2019), bir sivil bisiklet grubu olan Çaycuma Bisiklet Grubu'nun bir altkültür olup olmadığını incelemiştir. Katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme yöntemiyle incelenen bu grubun sosyalleşme uygulamaları gibi yerel topluluktan farklı norm ve değerlere sahip olması, giyim tarzı, ritüeller, yer ve yaşam tarzı; Çaycuma Bisiklet Grubu olarak şehirde otomobil kullanmaya yönelik bir tutum, cinsiyet normları ve bu normların baskıladığı giyim kuralları gibi Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin tanımına uyan bir altkültür olduğu iddia edilmiştir (Özyurt, 2019).

Bir spor dalı olarak futbol alanında ise altkültür kavramının kuramsal temellendirmeleri çerçevesinde bir futbol kulübü olan Karşı Lig'in bir altkültür olup olmadığı, bir altkültür olması durumunda ise bu tarz, anlam ve pratiklerin direniş anlamına gelip gelmeyeceği incelenmiştir. Nitel alan araştırması şeklinde tasarlanan bu araştırmanın bulgularına göre Karşı Lig ortamında oluşturulan kültürel formun bir altkültür özelliği gösterdiği ve Karşı Lig kültürünün kendine has bir tarz ve anlamının olduğu, eylemlerinin ise kendine has bir sosyalleşme oluşturduğu ileri sürülmüştür (Kara, 2019).

Futbol taraftarlığının altkültür bağlamında ele alındığı bir diğer çalışma ise taraftar gruplarının hazırlamış olduğu fanzinlerin nitel araştırma kapsamında çözümlenmesini içermektedir. Örneklemini Fenerbahçe taraftar grubu üyelerinin oluşturduğu bu çalışmada futboldaki endüstriyelleşme ile birlikte taraftar gruplarının kitle toplumundan ağ toplumuna dönüştüğünü ve bu durumun sosyal medyanın

örgütlenmeleri arttırıcı bir güç olarak görülmesine rağmen tribün kültürüne zarar verdiği bulunmuştur (Serbes ve ESKICUMALI, 2021).

Bu çalışmanın önemli bir boyutunu oluşturan diğer husus ise futbol taraftarlarının futbolda şiddete ve şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politikalara ilişkin algılarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Derya Tekin, suç önlemeye yönelik durumsal yaklaşımı açıkça tercih ederek futbol taraftarları tarafından nasıl algılandığı ve yorumlandığı konusunda bilgilendirici bir içgörü sunmaktadır. Fenerbahçe taraftar gruplarının temsilcileri ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeleri içeren bu çalışmanın bulgularına göre Türkiye'de futbol şiddetinin durumsal olarak önlenmesine ilişkin sorunların durumsal suç önleme girişimlerinin temel konseptiyle değil, uygulanma biçimleriyle, operasyonları üstlenen aktörlerle ve bunların kapsamıyla ilgili olduğu ifade edilmiştir (Tekin, 2019).

Türkiye'de altkültür üzerine yapılan çalışmaların hiçbiri futbol taraftar grubunun altkültür kavramı çerçevesinde derinlemesine değerlendirmesini içermemektedir. Ya da futbol taraftarlarının şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politikaları ele alan çalışmalarda Alt kültür kavramı ön plana çıkarılmamıştır. Bu nedenle bu tezde Çarşı taraftar grubu bir alt kültür olarak ele alınmakta ve üyelerinin futbolda şiddete ve şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politikalara ilişkin algıları anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra, bu çalışma Türkiye'deki alt kültür literatürüne yeni bir araştırma alanı kazandırması açısından da önem arz etmektedir.

Taraftar alt kültürünün doğasının anlaşılabilmesi için, taraftar davranış kalıplarına ilişkin genel bir bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Bu çerçevede taraftar alt kültürünü yakından incelemek amacıyla bu hususlar bir sonraki alt bölümde ele alınmıştır.

1.3. Taraftar Alt kültürünü Tanımak

Alt kültürler, inançlarında, tutumlarında, değer sistemlerinde ve davranış biçimlerinde benzerlik gösteren gruplar olarak tanımlanabilmekte ve bir kültür içindeki kültürü temsil ettikleri söylenebilmektedir. Bu bölümde taraftar alt kültürünü yakından incelemeye ilişkin hususlar dil, ritüeller, gündelik yaşam, kimlik, grup davranışı ve değerler ve normlar başlıkları altında ele alınmıştır.

1.3.1. Dil

Kültürel bir fenomen olarak futbolun, bedenler aracılığıyla gerçekleştirilen sembolik bir etkinlik olmasının yanı sıra gerek oyuncular gerek seyirciler için bir iletişim alanı olduğu görülmektedir. Futbol taraftar altkültüründe dilin kullanımı tezahüratlarda ve hazırlanan pankartlarda varlık göstermektedir. Tezahürat, bağırıp çağırarak, alkışlayıp tempo tutarak yapılan gösteri anlamına gelmektedir (TDK).

Tezahürat, taraftarlar tarafından genellikle takıma duyulan gururu ifade etmek, belirli bir oyuncu veya yöneticiyi kutlamak için başvuru kolektif kimliğin bir ifade biçimidir. Taraftarlar aynı zamanda rakibi küçümsemek veya sahadaki olaylara spontane şekilde tepki vermek amacıyla da tezahürat yapabilir. Sosyal bilimlerde dil ve futbol ilişkisi alanında çalışan araştırmacılardan biri olan Luhrs (2007), Barnsley ile Notts County arasındaki maçlarda futbol tezahüratları üzerine yaptığı çalışmada, tezahüratların rakip taraftarlara karşı güçlü bir “ses silahı” olarak işlev gördüğünü belirtmiştir.

Taraftar altkültüründe dilin farklı kullanımı aynı zamanda bir kimlik aktarımını da beraberinde getirmekte ve örneğin tezahüratlar sosyal ve kültürel kimliğin kamusal kolektif ifadesi olarak görülmektedir (Armstrong ve Young, 1999: 180). Millwall taraftarlarının tezahüratlarını inceleyen Robson (2000), gerek tezahüratların gerek bu tezahüratlara uygun koreografilerin, taraftarların kulüpleriyle özdeşleşmelerine yardımcı olmada ne kadar önemli olduğunu ve taraftarlar arasında birlik duygusunu geliştirdiğini ileri sürmüştür (akt. Kelly, 2016: 313).

Destekçilere kimliklerini ifade etme, grup bütünlüğünü gösterme ve takımlarına ve topluluklarına olan sevgilerini ifade etme imkânı sağlayan tezahüratlar olduğu kadar bir grup taraftarın rakibine göre üstünlüklerini gösterme iddiası taşıması nedeniyle karşı takımın taraftarlarının yoğun düşmanca tepkisini kışkırtmak için başvuru aşağılayıcı tezahürat ve beste repertuarı da mevcuttur. Bu bağlamda futbol taraftarları arasında dilin kullanımı genellikle olumsuz bir çerçeve içerisinde incelenmiştir. Provakatif beste ve tezahüratların kullanılması, İngiliz futbolunun uzun süre devam eden bir özelliği olmakla birlikte 1960'larda İngiltere’de “futbol holiganlığının” daha hızlı bir şekilde büyümesinin bir parçası olarak görülmüştür (Marsh ve ark., 1978).

1.3.2. Ritüeller

Bell (1997), ritüelin, bireylerin toplumun gücünü, otoritesini ve değerini somutlaştırdığı bir araç olduğunu öne sürerek bireylerin paylaşılan ritüel deneyimleri ve değerleri etrafında gruplar oluşturduklarını ileri sürmüştür. Bell (1997)'e göre bir ritüel, diğer faaliyetlere göre farklı ve ayrıcalıklı olan bir faaliyetler grubudur. Ritüel davranışının önemi, bu tür faaliyetlerin kendilerini özgün ve meşrulaştırıcı olarak nasıl oluşturduklarında yatmaktadır.

Avustralya yerlilerinin (Aborjinlerin) ritüellerini analizinde Durkheim (1964), bir topluluğun farklı bireylerden oluşmasında periyodik toplantılar ve törensel uygulamaların, gruba aidiyet duygusu uyandıran kolektif bir duygusal enerji, “kolektif bir etki” oluşturmaya yardımcı olduğunu ileri sürmüştür. Festivalin ritüelleri aracılığıyla belirli semboller veya totemler saygı görmekte ve grubun kendisini sembolize etmekle birlikte bu semboller kutsal sayılmaktadır. Grubun kendisi tarafından üretilen ve aynı zamanda grubu tanımlayan bu semboller kimin grubun bir üyesi olduğunu ve kimin dışarıda kaldığını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda futbolda da, taraftarların düzenli olarak stadyumda biraraya gelmekle belirli ritüelleri meydana getirdikleri söylenebilmektedir. Bu atmosferde kulüp, kulübün renkleri, amblemi, oyuncular gibi belirli semboller kutsal hâle gelmektedir. Futbolcuların kulüplerine ve taraftarlarına sadakatlerini göstermek istediklerinde tişörtlerindeki rozeti öpmeleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Aynı şekilde, bayraklar, açılan pankartlar ve takılan atkılar, rakip taraftarlar arasındaki çatışmalarda sembolik zaferlere dönüşmektedir.

Taraftarların ritüel uygulamaları, tanıdık kültürel ve sosyal değer sistemlerine dayanması nedeniyle kültürel bir kimlik duygusunu sürdürmenin veya geliştirmenin bir yolu olarak görülebilmektedir. Bu bağlamda futbol taraftarlarının, maçlar hangi gün olursa olsun, nerede oynanırsa oynansın veya kiminle karşı karşıya gelirse gelinsin, maçlar öncesinde, sırasında ve sonrasında bir dizi tekrarlı eylemde bulunduklarını söylemek mümkündür. Taraftarların şehrin farklı noktalarında buluşarak grup hâlinde stadyuma gitmeleri, desteklenen takımın renklerini içeren kıyafetler giymeleri, çeşitli müzik aletleri ile stadyumun etrafında dolaşmaları,

coşkulu bir biçimde tezahüratlara katılmaları, şarkı söyleyip alkışlamaları taraftar altkültüründe yer alan üyelerin özdeşleşmelerine katkı sağlamaktadır. Böylece futbolun en büyük çağdaş ritüellerden biri olduğu söylenebilmektedir (Bromberger, 1995).

1.3.3. Taraftarlığın Gündelik Hayattaki Yansımaları ve Yaşam Tarzı

Gardiner (2000: 2), “gündelik yaşam” (“everyday life”) terimini, yaşanmış deneyimlerimizin altında yatan ve birbirine bağlanan sıradan tüketimimiz de dahil olmak üzere günlük rutinler ve alışkanlıklar olarak tanımlamaktadır. Giddens, futbol taraftarlığının günlük yaşam deneyimlerini, hem yapının hem de failerin analizine dayanan sosyal sistemlerin yaratılması ve yeniden üretilmesine ilişkin Yapılaşma Kuramı çerçevesinde ele almıştır. Giddens (1984)’ın çalışması, eylemlerin ‘yapı - fail’ sürekliliğinin her iki ucunda da basit bir şekilde açıklanmaması gerektiğini ve bu nedenle 'uygulamanın', deneysel inceleme altında ortaya çıkabilecek yinelemeli ve sürekli bir etkileşim ve bilgi üretimi süreci olarak anlaşılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu yaklaşım futbolun öncelikli olarak sürdürüldüğü, ifade edildiği ve deneyimlendiği günlük yaşamda futbol taraftarlığının sosyal yapıların günlük uygulamaları nasıl belirlediğini açıklamak için önemli bir yere sahiptir.

Stone (2007)’a göre, maç günü deneyimleri birçok taraftar için önemli bir rol oynasa da futbol kültürünün gömülü olduğu alan gündelik yaşamdır. Bireylerin öz kimlik, aidiyet ve kişilerarası ilişkilerini etkileyen şeylerin tümü, günlük yaşam pratikleri içindeki yapısal etkilerin içselleştirilmesi, somutlaştırılması ve tartışılması yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Spor, yalnızca belirli bir yerde ve zamanda gerçekleşen bir olgu değil, insanların hayallerinde ve konuşmalarında, sosyal ağları, arkadaşlıkları, kitle iletişim araçları ve tüketim malları kullanımları aracılığıyla kendi kimliklerinde yaşayan bir olgudur. Futbolu gündelik hayatın ve kimliğin bir parçası olarak ifade eden Crawford (2004), futbolun giyim tarzını, yeme alışkanlıklarını, konuşa tarzını ve nihayetinde insanların nasıl hissettiklerini, arkadaşlık gruplarını etkilediğini belirtmiştir. Bir maç günü maça hazırlanma ritüelleri, maç başlamasından saatler öncesinde ve maç sonrasında bireyin gündelik hayatını düzenlemektedir. Maç günü desteklenen takımın

formasını giymek, oyun sırasında alkışlamak, bağırarak ve maç sonucuna bağlı olarak günün geri kalanında veya sonraki günlerde ruh hâlinin etkilenmesi ve hafta boyunca haberleri takip etmek ve diğer taraftarlarla takım hakkında konuşmak gibi eylemlere bakıldığında futbolun gündelik yaşamı şekillendirdiği söylenebilmektedir (Crawford, 2004).

Taraftar kimliğinin gündelik yaşama yansımalarının en somut örneklerinden biri taraftarların giyim tarzında ortaya çıkmaktadır. Giyim tarzı, sözlü olmayan bir iletişim biçimidir. Giyinik beden, kişisel ve sosyal kimliklerimizi iletmekte (Barthes, 1983), grup üyeliğinin yanı sıra düşüncelerimizi, duygularımızı ve arzularımızı ifade etmektedir (Hebdige, 1979). Sosyal grup psikolojisine bağlı olarak, bireyler tüm grup üyeleriyle aynı giyinmektedir. Bu, bireyi grubun bir parçası yapmakla birlikte belirli bir tarza (yaşam tarzına) atıfta bulunmakta ve bu yaşam tarzını paylaşanlar, kendilerini bu sembollerin koruyucusu gibi görmekte ve tanımlamaktadırlar.

1950'li yıllardan beri Britanya toplumunda stil, tutum, politika ve müzik alanlarında kendini gösteren ve genellikle genç nesiller tarafından yaratılan altkültürler, futbol alanında da kendine yer bulmuştur. Britanya'da futbol, uzun bir süre bir işçi sınıfı sporu olarak görülmüş, futbol taraftar altkültürlerinin ilk etkinlikleri stadyumlardaki tribünlerde meydana gelmiştir. Bu nedenle futbol taraftar altkültürlerinin stil alanındaki tercihleri “Terrace Modası” olarak da adlandırılmıştır. İngiltere'nin büyük futbol sevgisinin bir neticesi olan Terrace kıyafetleri ve ayakkabıları, ülkenin her yerindeki futbol taraftarları için standart kıyafetler hâline gelmiştir.

Terrace Modası hareketi, 70'lerin sonlarında Liverpool ve Manchester United gibi futbol taraftarlarının Avrupa seyahatleri ile birlikte başlamış olmakla birlikte bu altkültürel hareketin takipçileri kendilerini “Casual” olarak adlandırmıştır. Deri ceketleri, kaba giysileri ve traşlı saçları ile bilinen Skinhead altkültürünün, aşırı sağ ve milliyetçi fikri benimseyerek kendi hareketlerine katılmaları için futbol stadyumlarına gelmeleri ve şiddet olayları çıkarmaları nedeniyle tribünlerde dikkat çekmemeye ihtiyacı, Casuals'ın ortaya çıkışına neden olmuştur.

Kaliteli ve pahalı kıyafetler giyerek polisten kaçmak, rakiplerin arasına sızmak amacından hareketle Casual'lar, tercih ettikleri spor giyim sayesinde polisin dikkatini çekmemeyi başarmıştır. Bu yeni giyinme yöntemi, ayrıca, genç işçi sınıfı erkeklerine

modayla ilgilenebilecekleri bir alan sunmuştur. Futbol taraftarlarının genellikle atkı ve gömlek şeklindeki kulüp renkleriyle tanımlanıyor olması Casuals ile birlikte farklı bir anlayışı beraberinde getirmiştir (Redhead, 2012).

1.3.4. Taraftar Altkültürü ve Kimlik

Bireyin kendini ifade ettiği toplumun içerisinde oluşan kimlik kavramı, sosyal, ekonomik, kültürel etkenlerin çevresinde şekillenmektedir. Kimlik, Giddens (2012)'a göre, bir insanın kişiliğini veya bir grubun niteliğini, kim olduğunu ve neyin anlamlı olduğunu belirleyen ayırt edici özelliklerdir. Altkültür kavramının merkezinde yer alan kimlik kavramı, belirli bir gruba üye olmak, büyük ölçüde bireyin bir altkültürün bir üyesi olarak bir sosyal kimlik geliştirmesine bağlıdır (Donnelly ve Young, 1988). Modern toplumda bireyin çeşitli iş veya boş zaman rollerine katılarak tâbi olduğu geniş çaplı karşılıklı bağımlılıklar, bireyin birtakım kimliklerle uğraşması ve sürdürmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Örneğin futbol taraftarı, futbol bağlamında bir kimlik oluştursa da iş ve okul bağlamı gibi diğer sosyal bağlamlarda da bir kimlik oluşturmaya ve sürdürmeye çalışmaktadır. Bir altkültür üyeliği, bir bireyin çok sayıda kimliğinden en az birinin inşasını sağlamaktadır.

Sosyal bilimlerin ana kavramlarından biri olan kimlik kavramı genellikle iki düzeyde ele alınmaktadır: bireysel (kişisel) ve sosyal (toplumsal) kimlik.

Goffman (2016), kişisel kimliği, kişinin diğerlerinden bağımsız olarak kendi içsel benliğine sahip olma duygusu olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, insanların kendileri hakkında bilinçli olarak düşünmelerini sağlayan bilişsel yapı olan “benlik” kavramı ile yakından ilgilidir. Benlik kavramı, bireylerin kendi deneyimlerini yorumlamalarına izin vermektedir. Bir birey kendi benlik kavramının farkında olmasının yanı sıra aynı zamanda bunun öznel bir değerlendirmesine de sahiptir ve benlik kavramının öznel değerlendirmesi, “benlik saygısı” olarak adlandırılmaktadır. Grup üyesi olma algısının değerli bir sosyal kimliğe sahip olarak bu tür bireylerin özsaygısını arttırması sosyal kimlik teorisi bağlamında, benlik saygısının büyük ölçüde grup üyeliklerine veya sosyal kimliklere bağlı olması açısından ele alınmaktadır (Tajfel ve Turner, 1986). Bu nedenle, grup üyeliği bilinci, bireyin

özsaygısı için önemlidir ve olumlu bir sosyal kimliğe sahip olmak, olumlu bir kişisel kimliğe sahip olmak ile eşdeğer görülmektedir.

Bireye has olan ve genellikle bireyin belirli özelliklerini ifade eden kişisel kimliğin yanı sıra cinsiyet, milliyet, meslek gibi sosyal kategorilere üyelikten kaynaklanan benlik tanımlamaları sosyal kimlik olarak adlandırılmaktadır. Kişilerarası ilişkiler bağlamında ortaya çıkan kişisel kimliklerin aksine sosyal kimlikler, gruplararası ilişkiler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Tajfel (1982: 2)'e göre sosyal kimlik, bireyin özsaygısının, bir sosyal gruba veya gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan oluşmaktadır.

Grup üyeliğinin benlik kavramına etkisini sistematize eden Tajfel ve Turner, bu etkinin grup içindeki bireylerin davranışlarına nasıl yansıdığını inceleyerek sosyal davranışların arkasındaki mekanizmaların grup bağlamında oluşumunu açıklamak amacıyla Sosyal Kimlik Teorisi'ni geliştirmiştir. Teori, bireylerin benlik kavramlarının hem kişisel kimliklerden (yani, benzersiz bireyler olarak kim olduklarından) hem de sosyal kimliklerden (yani, grup üyeleri olarak kim olduklarından) oluştuğunu varsaymaktadır.

Belirli bir kişisel ve sosyal kimliğe sahip olmak, özdeşleşme (identification) süreci ile gerçekleşmektedir. Özdeşleşme, bireyin, bir bireyin veya bir grubun fikrine, ona benzeyebilmek için uyma davranışında bulunması olarak tanımlanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2014). Cheney ve Tompkins (1987), özdeşleşmenin bireyler veya gruplar tarafından “kimliği benimseme” olarak kavranabileceğini, bu benimsemenin bireyler ve gruplar tarafından “kazanılmış ve kuşatılmış öğelerin sınıflandırılması” olabileceğini belirtmiştir.

Özdeşleşme, ulusal düzeyden (ulusal bir kimliğe sahip olmak gibi) altkültür düzeyine (futbol taraftarı olmak gibi) kadar değişen bir dizi farklı gruba olabilmektedir. Bir altkültür, toplumun egemen kültüründen farklı, ancak bununla ilişkili bir sosyal grubun değerleri, tutumları, davranış tarzları ve yaşam tarzları sistemi olarak tanımlanmaktadır (Abercrombie ve ark., 2006). Böylelikle özdeşleşme, üyeler arasında bir ortaklık sağlamada önemli olan ortak özellikler, kökenler veya idealler gibi faktörlerle bir altkültür içinde gerçekleşmektedir.

Sosyal kimlik teorisi, grup üyeliğinin etkisinin grup içindeki bireylerin davranışını nasıl etkilediğini inceleyerek sosyal davranışların arkasındaki

mekanizmaların grup bağlamında açıklanmaktadır. Teori, bireylerin kendi kimliklerinden vazgeçtiklerini ve grubun ortak inançlarını, tutumlarını ve beklentilerini temel aldıklarını varsaymaktadır. Bu durum bir altkültür olarak futbol taraftarları arasında karşılıklı önyargı ve saldırganlık gibi bireysel davranış kalıplarının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir (Hagger ve Chatzisarantis, 2005). Futbol taraftarları arasında, bu kendini sunum teknikleri, “yansıyan görkemden yararlanma (BIRG: Basking in Reflected Glory)” ve “yansıyan başarısızlığı ortadan kaldırma (CORF: Cutting Off Reflected Failure)” olarak adlandırılmıştır (Cialdini ve ark., 1976).

Bir taraftarın desteklediği takımının performansı, o taraftarın benlik kavramı üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir. Takımları başarıyı deneyimlediğinde, birçok taraftar bu başarıyı paylaştıkları için kendileri hakkında daha iyi hissetmekte ve bu nedenle, bu taraftarlar “yansıyan görkemin tadını çıkarma” (BIRG) eğilimi göstermektedirler. Spor taraftarları arasındaki bu eğilimi incelemek için Cialdini ve arkadaşları (1976), bir üniversite futbol takımının kazandığı bir zaferden sonra ertesi gün tüm okul öğrencilerinin, kendi okullarını tanımlayan kıyafetleri giyme eğiliminde olduklarını ileri sürmüştür. Kazanan takımı tanımlayan giysiler giyerek bireyler, takımın başarısı ile özsaygıyı arttıran bir bağlantı kurmuşlardır. Başka bir deyişle bu öğrencilerin yansıyan görkemden yararlanma eğilimi gösterdiği söylenebilmektedir. Bununla birlikte BIRG’in gerçekleşme düzeyi, bireyin kendini ekiple tanımlama düzeyine göre farklılık göstermektedir. Wann ve Branscombe (1990), yüksek seviyede takım kimliğine sahip taraftarların, düşük seviyeli takım kimliğine sahip taraftarlara göre, takımlarının zaferinden sonra BIRG’e daha yatkın olduğunu ileri sürmüştür.

Taraftarların, takımlarının yenilgisinin ardından özellikle rakip taraftarları aşağılamak da dahil olmak üzere olumlu bir sosyal kimliği geri kazanmak için çeşitli stratejiler kullanabileceği ileri sürülmüştür. Ve “yansıyan başarısızlığı ortadan kaldırma”da, taraftarlar başarısız bir sonuç alan kendi takımlarıyla ilişkili herhangi bir olumsuz değerlendirmeden kaçınmaya çalışmaktadır. Takıma güçlü bağlılıkları olan taraftarlar, kaybı takımın performansına değil, oyun koşulları veya hakem gibi diğer dış faktörlere bağlama eğiliminde olmaktadır. Bu bağlamda taraftarlar, savunma mekanizması olarak dikkatlerini bir sonraki maça veya gelecek sezona çevirebilmekte

veya dolaylı olarak kendini geliştirmek için özgüvenlerinin tehdit edildiğini hissettiğinde diğer takımı eleştirmekte yahut aşağılayabilmektedir. Wann ve Branscombe (1990), yüksek seviyede takım kimliğine sahip spor taraftarlarının, düşük tanımlı spor taraftarlarına göre aşağılama etiketli bu stratejiyi kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu savunmuştur.

Özdeşleşme ile saldırgan davranışlar arasında anlamlı pozitif ilişkiler ortaya koyan Wann ve Dolan (1994), yüksek özdeşleşme düzeyine sahip taraftarların, takımlarının maçı kaybetmesi durumunda yüksek düzeyde agresif davranışlar sergilemelerinin nedenini takım taraftarı rolünün kimliklerinin merkezinde yer almasıyla açıklamıştır. Dolayısıyla, kimlik duygusu yüksek kişiler bir takımla güçlü bir psikolojik bağlantı hisseden bireylerdir. Bu nedenle bu taraftarlar, takımın başarılı ve başarısız performanslarından en çok etkilenen aktörler olarak tanımlanmıştır.

1.3.5. Grup Davranışı ve Taraftarlık

Toplumda önemli bir role sahip olan gruplar, kalıcı sosyal birimler olarak, paylaşılan değer sistemlerinin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Grup kavramı, toplum ve insan etkileşimi hakkındaki düşüncelerimizin çoğunun merkezinde yer almaktadır. Toplumu, bir dizi bireyin etkileşime girdiği yer olarak tanımlayan Simmel (1898)'e göre toplum gruplar hâlinde bulunmaktadır. İnsanlar görece kalıcı biçimler yaratmak için karşılıklı olarak birbirlerine uyum gösterirler. Böylelikle bir grupta yer alan bireyler yalnız oldukları zamankinden farklı davranışlar göstererek gruba uyum sağlamaktadırlar.

Dönmezer (1984: 187) sosyal grubu, ortak amaçların izlendiği, sosyal normlara ve değerlere uygun karşılıklı rolleri yerine getiren kişilerden oluşmuş bir topluluk olarak tanımlamıştır. Bireyin bir sosyal grubun üyelerine bağlanması ve onlar tarafından kabul edilmesi, aidiyet, sosyal kabul ve onay ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir olgudur. Sosyal kimlik ve grup aidiyeti, kişinin kimlik kavramının ve tanımının büyük ölçüde ait olduğu sosyal grupların tanımlayıcı özelliklerini oluşturması açısından önem taşımaktadır.

İnsanlar birbirlerini bir grup olarak kategorize ettiklerinde aslında bir grup olarak davranmaya başlamışlardır. Sosyal kategorizasyon süreci ile belirginleşen, iç

grup olarak tanımladığımız sosyal kimliğe kaynak sağlayan gruplar ve dış grup olarak tanımladığımız kişinin kendini ait hissetmediği diğer gruplar bireyin grubunu, dolayısıyla da kendisini değerlendirmesi için temel oluşturmaktadır (Tajfel ve Turner, 1986).

1.3.5.1. Grup İçi İlişkiler

İnsanlar gruplarıyla içsel bir birlik duygusu yaşayabilmekte ve bu birlik duygusu, kişisel kimlik ile sosyal kimliğin birlikteliğini içermektedir. Kişisel ve sosyal kimliklerin bu birlikteliği “kimlik kaynaşması” olarak adlandırılmaktadır. Kişilerin diğer grup üyeleriyle oluşturduğu ilişkisel bağlar, grupla kaynaşmasını sağlamakta ve grup için çeşitli fedakârlıklarda bulunmasına yol açabilmektedir.

Grupla güçlü bir şekilde kaynaşmış kişiler, diğer grup üyelerini yalnızca paylaşılan grup üyeliği açısından değil, aynı zamanda ilişkisel açıdan da algılamaktadır. Paylaşılan özelliklere maruz kalmak, paylaşılan kimlik algılarını güçlendirebilmekte ve aynı zamanda kaynaşmış bireyi ve/veya grubu, aile üyeleri olarak görmeye teşvik edebilmektedir. Grup üyelerini yalnızca ilişkisel terimlerden ziyade aile olarak görmeye yönelik bu değişim, grup üyelerinin kaynaşmış kişiyi desteklemek ve korumaktan sorumlu olduğu bir aile üyesi olarak görmesi nedeniyle aşırı grup yanlısı davranışlar sergilemesine neden olmaktadır (Swann ve ark., 2014). Grup üyeliğini kaynaşmış kişiler için özellikle anlamlı kılan husus ise kişinin veya grubun temel karakter özellikleri ister olumlu ister olumsuz olsun, onları temellendirmek, akrabalık bağı olarak algılamak ve belirli bir özveride bulunmaktır. Grup ile kişisel kimlik arasındaki bu örtüşme durumunun görülebildiği çeşitli sosyal bağlamlardan biri olan futbol taraftarlığında da, futbol holiganlarından oluşan küçük bir örneklem üzerinde yapılan bir araştırma, kimlik kaynaşmasının iç grup üyelerini savunmada şiddet kullanma eğilimini arttırdığını ortaya koymuştur (Besta, ve ark., 2015).

Grupların amacı, yapısı ve üye sayısı gibi çok çeşitli unsurlar açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Grup içerisinde birlikte yaşayış grupta uygulanan normlarda, rollerin dağılımında da farklılık göstermektedir. Gruplar içinde örgütlenmenin bir sonucu olarak eşit olmayan bir güç ve etki dağılımı bulunmakta,

grubun içinde yer alan bazı bireyler yol gösterirken diğerleri onları takip etmektedir. Gruplar, amaçlarına ulaşmak için çabalarken genellikle rehberliğe ihtiyaç duymakta ve grubu koordine eden ve motive eden kişi, grubun geleceğini temelden şekillendirebilmektedir. Grup içinde en fazla güç ve mevkiye sahip grup üyesi olarak adlandırılan liderlik, Forsyth (1983)'e göre liderlik, bir kişinin, grup faaliyetlerini ortak bir amacın gerçekleştirilmesi doğrultusunda koordine etmesi ya da yönlendirmesi durumunda, grup üyeleri üzerinde sahip olduğu ve zorlayıcı nitelik taşımayan davranışsal etkidir. Bir grup içindeki görece etki açısından lider(ler)i, kişi, rol veya alt grup olarak düşünme eğiliminde olan Forsyth, lider(ler)in grup üzerinde diğerlerinden daha fazla etkiye sahip olduğunu ileri sürmüştür.

Her taraftar grubunun bir hiyerarşiye sahip olduğunu ileri süren Milojević ve Janković (2013), bu hiyerarşinin “iş emri verenler (job orderer)”, liderler, çekirdek taraftar grubu ve destekleyici üyeler olmak üzere dört yapısal ögeye sahip olduğunu ileri sürmüştür. Kulübün iç sahadaki ve deplasmandaki maçlarına düzenli olarak katılanlar, diğer taraftarlarla ve polisle çatışmaya hazır olduklarını gösteren bireyler grupta özel bir itibara sahiptir.

Doidge ve arkadaşları (2020) ise bazı taraftar gruplarının organizasyon şemasının, üyeleri tarafından paylaşım mantığını ve her üyenin eşit katılımını korumak için “yatay” biçimde işlediğini söylemektedir. Ancak akıcı ve koordineli bir stratejiyi sağlayabilmek için bir hiyerarşi mevcuttur. Bu taraftar grupları, maçlar sırasında koreografi koordinatörü olarak görev yapmaları, grubun günlük işleyişini yönetmeleri ve önemli sorunları çözmeleri nedeniyle en prestijli pozisyonda olan liderler veya sayıları gruba göre değişen “kabolar” etrafında örgütlenmektedir. Farklı coğrafi bölgelerde yer alan taraftarların organize hareketlerini sağlamak ve genel olarak liderler ve “kabolar” tarafından alınan kararları ileten ve uygulayan bireyler bölge liderleri veya “komutan” (“qaïd”) veya “başkan” (“raïs”) olarak, üyelerin geri kalanı ise “aktif üyeler” olarak adlandırılmaktadır.

Bir grubun parçası olmak isteyen taraftarların, liderlerinin kurallarına ve kararlarına uyması gerekmektedir. Taraftarlar ile kulübün karşı karşıya gelmesi durumunda grup liderleri, taraftarları şiddete ve aşağılayıcı tezahüratlar yapmaya yönlendirmekte, daha sonra kulüp grup liderleriyle müzakere etmek zorunda kalmakta ve bir anlaşmaya varılması durumunda taraftar grubu liderleri, grubu

sakinleştirmektedir. Grup liderlerinin suç faaliyetlerini ve taraftar grubu üyeleri üzerindeki olası etkisini inceleyen Simonovic ve arkadaşları (2014), taraftar grubu liderlerinin suç işleme eğilimi olduğunu ve taraftar grubu üyeleri arasında futbola bağlı şiddeti teşvik etmede önemli bir işlev gördüğünü ortaya koymuşlardır.

Grup liderinin üyelerle birlikte destekleyici bir ilişki içinde olması grubun işleyişi açısından temel şart olmakla birlikte liderin kişilerarası iletişim becerisi, içtenliği, empatisi ve samimiyeti grup çalışmasının başarıya ulaşması açısından hayati öneme sahiptir. Aksi durumda üyeler, liderlerinin kendilerini yeterince korumadığını hissettiklerinde, hiyerarşiyi değiştirmek için itaatsizlik etmeye başlayabilmektedir. Bunun nedeni ise diğer tüm gruplarda olduğu gibi taraftar gruplarında da tüm dinamiklerin en büyük ve en güçlü gruba sahip olma hedefini içermesidir.

1.3.5.2. Gruplararası İlişkiler

Gruplararası ilişkiler, farklı sosyal gruplardaki bireylerin arasındaki ve grupların kendi içinde gerçekleşen etkileşimleri ifade etmektedir. Gruplararası davranışı ve ortaya çıkışını açıklayan teorilerden biri Muzaffer Şerif'e aittir. Şerif tarafından ileri sürülen Gerçekçi Çatışma Teorisi, diğer sosyal grupların üyelerine karşı önyargıların, olumsuz kalıpyargıların ve ayrımcılığın neden geliştirildiğini açıklamaya çalışan, farklı hedeflere sahip ve sınırlı kaynaklar üzerinde rekabet eden farklı insan grupları arasında çatışmanın ortaya çıkabileceğini öne süren bir teoridir.

Şerif (1966), gruplararası ilişkilerin, belirli bir grubun bireylerinin, toplu hâlde veya bireysel olarak, başka bir gruba yahut tek tek üyeleriyle etkileşime girdiğinde ortaya çıkabileceğini ileri sürmüştür. Şerif'e göre, iki grup olumsuz bir karşılıklı bağımlılık durumunda olduğunda, yani her ikisi için de önemli olan bir hedefe yalnızca birisi ulaşabildiğinde, gerçek bir çıkar çatışması olduğunda grup içi dayanışmanın ve iç grup kayırmacılığının artması ile birlikte gruplar arasındaki ilişkiler güçlü bir rekabet ve düşmanlık ile belirginleşmektedir. Gruplar ortak bir projeyi gerçekleştirmek veya üst düzey hedeflere ulaşmak için birbirlerine ihtiyaç duyduğunda, düşmanlık azalmakta, diğer grubun temsilcileri daha elverişli hâlde gelmekte ve gruplar arasındaki ilişkiler uyuma yönelmektedir.

Gruplararası davranışı açıklamada temel olarak bireylerin hedeflerini kullanan Gerçekçi Çatışma Teorisi futbol taraftarlarının birbirleriyle ilişkilerini incelemek için kullanılabilir. Rakip takımların taraftarları, birbirlerini dışlayan hedeflere, yani takımlarının zaferine ve rakiplerinin yenilgisine sahip oldukları için birbirleriyle çatışma belirtileri göstermektedir. Bazı taraftarların kendi gruplarını, dolayısıyla kendi çıkarlarını koruma ihtiyacı sonucu futbol taraftar şiddetinin meydana gelmesi söz konusu olabilmektedir. Bu tür bir kendini koruma, özellikle mağlubiyetin ardından veya pozitif kimliğin tehdit edildiği başka herhangi bir durumda şiddet kullanımı yoluyla sağlanabilmektedir.

Kişisel koşullar ve özellikler önemli bir rol oynasa da taraftarlık temelde hem tek bir grup fenomenidir hem de gruplararası bir fenomendir. Futbol takımları gibi gruplar sosyal açıdan izole değildir; yalnızca bir grubun varolabileceği ve ilişkisinin grup üyeleri ve grup üyesi olmayanlar açısından olduğu durumlarda bile diğer gruplara farklı düzeylerde bağımlıdır.

1.3.6. Taraftar Altkültüründe Grup Değerleri ve Normlar

Her grup, üyeleri arasında etkileşimi düzenleyen belirli normlar geliştirmektedir. Normlar, bir kültür, grup veya toplum içinde uygun davranışı belirleyen ve düzenleyen kurallar veya beklentiler olarak tanımlanabilmektedir. Grup üyelerinin nasıl davranması gerektiğine ilişkin kuralları belirleyen normlar, bireylerin birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu, sorunlara nasıl yaklaştığını ve nasıl kararlar vereceğini etkilemektedir (Bettenhausen ve Murnighan, 1991). Başka bir deyişle normlar sosyal kontrolün temelini oluşturmaktadır.

Grup üyeleri için kabul edilmiş davranış kurallarını ifade eden normlar, grup içindeki ve grup dışındaki diğer üyelerle iletişim şeklini etkileyerek grup üyelerinin faaliyetlerini koordine etmelerine yardımcı olmaktadır. Grubun uyduğu veya paylaştığı davranış kalıpları normatif davranış olarak adlandırılmaktadır. Grup üyeleri için normlar, bir atıf çerçevesi oluşturmakta ve bu atıf çerçevesine uygun olarak tutum ve davranış geliştirmektedir. Dolayısıyla birtakım değer yükleri taşıyan normlar, grup üyelerinin davranışlarına düzen ve tahmin edilebilirlik sağlamak ve belirli

durumlarda hızlı ve uygun yanıtlar hazırlamalarına olanak tanımaktadır (Louis ve ark., 2005).

Her altkültür, bireylerin kendileri için yarattıkları temsiller ile bu temsillerin başkaları tarafından nasıl algılandığı arasındaki etkileşimin ürünüdür. Bir altkültür, sosyal standartlardan farklı veya bunlara karşıt normlar ve değerler tarafından karakterize edilmektedir. Bu nedenle bir altkültür, bireylere sosyal olarak tanınabilecekleri yeni bir kimlik biçimi ve yenilikçi bir yaşam tarzı sunmaktadır. Becker (2015)'ın belirttiği üzere, baskın sosyal gruplar, dış grupların kim olduğunu, iç grubun ortak değerlerine ve normlarına dayalı olarak belirlemektedir. İç grup olarak adlandırılan sosyal gruplar genellikle dış grubun hangi değerleri ve normları gerçekleştiremeyeceğine karar veren baskın kültürdür. Ve buna karşılık dış grup, iç grup ile aynı değer ve normlara sahip olmamakla birlikte iç grubun norm ve beklentilerini karşılamada başarısız olabilmektedir. Bu durum dış grubun, egemen kültürden sapması olarak yorumlanmaktadır. Bu bireyler, egemen kültürün normlarını karşılayamadıkları ve sapkın olarak damgalandıkları için egemen kültürden dışlanmaktadır.

Normlar, grup üyeliğini ifade eden davranışları tanımlayan sosyal düzenliliklerdir. Bu durum grup kimliğinin korunmasına yardımcı olmaktadır. Sosyal kimlik perspektifinden bakıldığında grup normları, grubu tanımlayan şeyi yansıtmaktadır (Hogg ve ark., 2017). Bir grubun içerdiği normlar grubun önemli bir özelliği olduğu için insanlar grubun normlarına bağlı kalarak grup üyeliğini gösterebilmektedir (Tajfel ve Turner, 1986). Bu durum özellikle grubun kullanmış olduğu dil, giyiniş biçimleri, benimsemiş olduğu değerler ve uyguladıkları ritüeller ile ilgili normlar için geçerli olmaktadır. Örneğin bir taraftar grubunun yapmış olduğu tezahüratlarda ve hazırladığı pankartlarda dili kullanma biçimi, grup üyelerinin destekledikleri takımın renklerini içeren kıyafet giymeleri, maç günleri biraraya gelerek ritüeller sergilemeleri o taraftar grubunun üyelerini diğer insanlardan ayıran sınırları belirlemekte ve böylece de grubun kimliğini daha açık bir şekilde tarif etmeye yardımcı olmaktadır.

Bir futbol taraftar altkültürünün üyeleri tarafından benimsenen değer ve normlar sözlü ve fiziksel olmak üzere iki tür davranış biçiminde kendini ortaya koymaktadır. Taraftarlar stadyumda takımlarının tezahüratlarını dile getirmek, rakip

takımın oyuncuları ve taraftarlarıyla alay etmek, kaba ve küfürlü sözler söylemek, rakip takımı kışkırtmak, kavga etmek ve taraftar grubunun etkinliklerine katılmak, çeşitli maç ritüelleri gerçekleştirmek gibi sözel ve fiziksel eylemlerde bulunabilmektedirler. Bu tür davranışlardan bazılarının bir futbol stadyumunun dışında gerçekleşmesi, anti-sosyal ve sapkın davranış olarak görülebilmektedir. Ancak bu tür davranışların bir stadyum içinde taraftarlar tarafından gerçekleştirilmesi taraftar gruplarının normları olarak algılanmasına yol açmaktadır (Cook, 2020). Buradan hareketle futbol maçları sırasında ortaya çıkan bu kolektif davranışların taraftar grupları özelinde normatif bir yapıya sahip olduğu söylenebilmektedir. Tüm bu davranış biçimlerine bağlı olan taraftar grubundaki normlara uyma eğilimi doğal görülmekte, herhangi bir özel açıklamaya ihtiyaç doğurmamaktadır. Böyle bir eğilimin neden doğal veya kendiliğinden olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Birincisi, normlar, bir grubun üyelerine belirli durumlarda kendilerinden beklenenler hakkında bilgi sağlayan bir dizi yazılı olmayan ve gayri resmi davranış “kuralları”nı temsil etmektedir. Bu, grubun çerçevesini daha net hâle getirmekte ve hem bireyin hem de grubun daha sorunsuz çalışmasını sağlamaktadır. İkincisi, genel olarak, insanlar diğerlerinden “farklı” kabul edilirlse kendilerini rahat hissetmemektedirler. Beklenen davranış biçiminden farklı bir şekilde davranmak, bir tür sosyal ceza olan başkalarının onaylamamasına veya beğenmemesine yol açabilmektedir. Norma uymak, bu nedenle onaylanmamayı önlemenin ve başkalarından onay almanın en basit yolu olarak görülebilmektedir. Üçüncüsü, norm, çoğunluğun görüş ve inançlarını yansıttığı izlenimi taşımaktadır. Bu nedenle çoğu insan, çoğunluğun yanlış olmasından ziyade haklı olduğuna inanmaktadır.

Altkültürün kendi içerisindeki grup değerlerine, kültürüne ve normlarına bağlılık geliştirdiği gözlemleyen Cieslik ve Verkuyten (2006), kendilerini holigan olarak tanımlayan kişilerin kimliklerini devam ettirmek için, yalnızca kendi grup kurallarına uyarak farklı diğer gruplara karşı duyarsızlaştıklarını gözlemiştir. Holigan kişiler, destekledikleri takımın veya ait oldukları grubun bütün değer ve normlarını kayıtsız şartsız kabul etmekte, takımları adına yaptıkları davranışın ve karar süreçlerinin yanlış olduğundan şüphe etmemekte, farklı grupların değerlerini küçümsemekte ve başka grupların üyelerine sabırsız ve tahammülsüz yaklaşmaya başlamaktadır (Cieslik ve Verkuyten, 2006).

Bu bölümde genel olarak altkültür kavramının tarihsel süreç içerisinde hangi anlamlara geldiği ve spor alanında nasıl kullanıldığı üzerinde durulmuş, bir altkültür olarak taraftarlığın incelenmesi amacıyla taraftar altkültürünü yakından tanımaya yönelik önemli hususlar başlıklar altında incelenmiştir. Bir sonraki bölümde, bir altkültür olarak ele aldığımız taraftarların futbolda şiddete yönelik algılarını bulgular bölümünde inceleyebilmek için genel olarak şiddet kavramı, futbolda şiddetin tarihsel süreç içerisindeki seyri ve şiddete neden olabilecek unsurlar ele alınmıştır. Bölümün sonunda ise futbolda şiddeti önlemeye yönelik politikalar arasında yer alan 6222 Sayılı Kanun’a ilişkin genel bir bilgi verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET VE MEVZUAT

2.1. Kavramsal Çerçeve

“Şiddet” teriminin çok farklı şekillerde kullanımı kavramın tek bir tanımını ve analizini zorlaştırmaktadır. İngilizce’de “violence” ve “violent” kelimelerinin iki Latince sözcükten, “violentus” ve “violare”den geldiği bilinmektedir. “Violentus” kökünden gelen “violence” kavramı, zorlayıcı, hiddetli, kuvvetli, sert anlamlarına gelerek bir şeyin yapılma tarzını vurgularken, “violare” kökünden gelen “violent” kavramı ise incitmek, zarar vermek, ihlal etmek, yargıda bulunmak, itibarsızlaştırmak anlamına gelerek bir fiile işaret etmektedir (Wade, 1971). “Violence”, hareket eden faile odaklanarak tanımlayıcı bir nitelik taşıırken, “violent”, bir eylemin bir başkası üzerindeki hoşnutsuz etkisini ifade eden bir kelimedir.

Şiddet kavramının tanımlanmasının temelinde güç kavramının yer aldığı görülmektedir. Bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet anlamına gelen güç kavramının, kaba güç anlamında kullanılması durumunda genellikle şiddetle aynı anlamda kullanıldığı söylenebilmektedir. Bu durumda, güç kavramının şiddetin özellikle bir baskı aracı olarak kullanıldığı durumları ifade ettiği söylenebilmektedir (Michaud, 1991).

Arapça “şedd” kökeninden geldiği bilinen “şiddet” terimi, “peklik”, “sertlik”, “sıkılık” anlamlarına gelmekte, Fransızca’da şiddet, kişiye güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak veya yaptırmak; saldırı, kaba kuvvet, bedensel veya psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma ve yaralama olarak tanımlanırken Türk Dil Kurumuna göre şiddet, bir hareketin, bir gücün derecesi olarak tanımlanmanın yanı sıra karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma anlamını da taşımaktadır.

Elizabeth Stanko (2001: 216) şiddeti, birey tarafından başkalarına veya bireyin kendisine fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veren veya kasıtlı olarak tehdit eden herhangi bir davranış biçimi olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre şiddetin sadece

fiziksel güç ve bedensel tepki ve zarar açısından düşünülmemesi, fiziksel olmayan zararların (özellikle psikolojik) da dahil edilmesi söz konusu olmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) şiddeti, tehdit altında veya fiili olarak kendisine, başka bir kişiye veya bir gruba yahut topluluğa karşı, yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, kötü gelişme ya da yoksunluk ile sonuçlanan veyahut sonuçlanma olasılığı yüksek fiziksel güç veya gücün kasıtlı kullanımı olarak tanımlamaktadır. Tanım, kişilerarası şiddetin yanı sıra intihar davranışı ve silahlı çatışmayı ve aynı zamanda fiziksel eylemlerin ötesine geçen tehdit ve gözdağı içeren çok çeşitli eylemleri de kapsamaktadır. Ölüm ve yaralanmanın yanı sıra tanım, psikolojik zarar, yoksunluk ve kötü gelişme gibi bireylerin, ailelerin ve toplulukların refahını tehlikeye atan şiddet içeren davranışlarının sayısız ve genellikle daha az belirgin sonuçlarını da içermektedir.

2.1.1. Şiddetin Türleri

Şiddet eylemlerinin karmaşıklığı, yaygınlığı ve çeşitliliği analitik bir çerçeve ve tipolojiye ihtiyaç göstermektedir. Şiddet daha çok fiziksel şiddet davranışları olarak algılanmakla birlikte aslında birçok şiddet türü bulunmaktadır. Bu şiddet türleri birçok kaynakta farklı şekilde yer almakla birlikte temel olarak 4 farklı türde birleştiği söylenebilir.

2.1.1.1. Fiziksel Şiddet

Fiziksel şiddet, adından da anlaşılacağı üzere bireye verilen fiziksel zararları içeren şiddet türüdür. Fiziksel şiddet, dövmeyi, yakmayı, tekmelemeyi, yumruklamayı, ısırmayı, sakatlamayı veya öldürmeyi ya da nesne veya silah kullanımını içerebilmektedir. Polat (2016), burada fiziksel şiddet biçimlerini alet kullanıp kullanmama durumuna göre ikiye ayırarak bir alet kullanılmaksızın şiddetin uygulanma biçimlerini tokat atmak, yumruklamak, itip kakmak, sarsmak olarak ayırmış, alet kullanılarak uygulanan şiddet biçimlerine ise kemer, ütü, sigara, sıcak su gibi kullanılan araçları örnek göstermiştir.

Aile içerişinde görülen ve en sık uygulanan şiddet biçimi olan fiziksel şiddet, sadece fiziksel zarar vermenin yanı sıra bireyin sağlığı için gerekli tıbbi malzemelerden ve yardımdan yoksun bırakma, uyuşturucu veya alkol içmeye zorlama sonucu birey üzerinde fiziksel zarara yol açabilecek davranışlarda bulunmayı da içerir (Eryılmaz, 2001).

Fiziksel şiddet, acıya ve/veya fiziksel yaralanmaya neden olmaya çalışan veya bunlarla sonuçlanan bir eylemdir. Şiddetin her türünde olduğu gibi, failin asıl amacı sadece fiziksel acı vermek değil, aynı zamanda diğerinin kendi kaderini tayin hakkını da sınırlamaktır. Zorla köle hâline getirilen insanların köleleştirilmelerinin bir sonucu olarak daha fazla şiddete maruz kalmaları nedeniyle bazı sınıflandırmalar insan kaçakçılığını ve köleliği de fiziksel şiddet kategorisine dahil etmektedir.

2.1.1.2. Psikolojik Şiddet

Psikolojik şiddet, bir kişinin başka bir kişiyi anksiyete, kronik depresyon veya travma sonrası stres bozukluğu dahil olmak üzere psikolojik travmaya neden olabilecek davranışlara maruz bırakmasıyla karakterize edilen bir şiddet biçimidir. Psikolojik şiddet, doğası gereği fiziksel olmaktan ziyade duygusal olan her türlü davranışı içerdiğinden başka bir kişiyi eleştirmek, utandırmak, suçlamak veya başka bir şekilde manipüle etmek için duygularını kullanarak başka bir kişiyi kontrol etmenin bir yoludur.

Fiziksel şiddete kıyasla psikolojik şiddetin daha ince ve sinsi bir yapıya sahip olması nedeniyle anlamlandırılması ve fark edilmesi daha zordur. Psikolojik şiddetin altında yatan amaç, mağduru gözden düşürerek, izole ederek ve susturarak kontrol etmektir. Gündelik hayatta karşılaşılan ancak psikolojik şiddet olarak nitelendirilmeyen hâlbuki psikolojik şiddet olan davranışlar arasında hakaret, küfür, sürekli eleştirme, alay etme, isim takma, sevgi göstermeme, başkalarının önünde küçük düşürme, aşağılama, sosyal olarak izole etme gibi davranışlar yer almaktadır.

Psikolojik şiddet, sözlü saldırı, aşağılama, sindirme gibi birçok muameleyi içeren eylemleri kapsamaması nedeniyle kişinin doğrudan benlik kavramına yönelerek kişinin kimlik duygusunu veya öz saygısını zedeleyebilecek bir etkiye sahiptir. Loring (1994)'e göre bir başkasının öz benliğini yok eden duygusal şiddetin birey üzerinde

uzun ve kısa vadeli etkileri olmaktadır. Kısa vadeli etkiler arasında, şaşkınlık ve kafa karışıklığı, yanlış anlaşılan ve savunmacı duygular, çaresiz hissetme, kendini ve hafızayı sorgulama, kaygı, ajitasyon veya korku yaşama, aşırı tetikte olma ve utanç veya suçluluk hissetme yer almaktadır. Uzun vadeli etkiler arasında ise kendine değer vermeme, duygusal dengesizlik, intihar düşüncesi veya girişimleri, suistimal edene aşırı bağımlılık, güvensizlik, kapana kısılmış ve yalnız hissetme ve madde bağımlılığı gibi durumlar yer almaktadır.

Şiddetin temel amacı başka bir kişinin bütünlüğünü ve onurunu incitmek olduğundan şiddetin tüm biçimlerinin psikolojik bir yönü bulunmaktadır (Loring, 1994).

2.1.1.3. Cinsel Şiddet

Cinsel şiddet, mağdurla ilişkisine bakılmaksızın herhangi bir kişi tarafından herhangi bir cinsel eylem, cinsel bir eylem elde etme girişimi, istenmeyen cinsel yorumlar veya ilerlemeler veyahut ticarete yönelik eylemler ya da başka birini istenmeyen cinsel aktiviteye zorlama anlamına gelmektedir. Burada zorlama, fiziksel gücün yanı sıra, psikolojik yıldırma, şantaj veya diğer tehdit biçimlerini (fiziksel zarar verme tehdidi, işten atılma veya aranan bir işi alamama) içerebildiği gibi saldırgan kişinin rıza gösteremediği durumlarda da (sarhoşken, uyuşturulmuşken, uykudayken veya durumu zihinsel olarak anlayamadığında) ortaya çıkabilmektedir.

Cinsel şiddet ayrıca, karşı tarafın onayı olmadan ve bunun bir kontrol veya tehdit aracı olarak kullanıldığı; kadın ticareti ve zorla fuhuş, erken yaştan evlendirilme gibi davranışların tümünü içermektedir (Miller, 2014). Cinsel şiddete uğrayanların genellikle kadınlar olduğu bilinmekle birlikte şiddet eyleminde bulunan kişilerin çoğunlukla aile, eş, sevgili ve partnerler olduğu söylenebilmektedir.

2.1.1.4. Ekonomik Şiddet

Ekonomik şiddet, toplumsal ve ekonomik açıdan dezavantajlı olan bireylere uygulanan bir şiddet türüdür. Dünya Sağlık Örgütü, bunu daha büyük gruplar tarafından bireylere yönelik gerçekleştirilen bir kolektif şiddet biçimi olarak da

tanımlamaktadır. Ekonomik şiddet, failde ekonomik bağımlılık yaratmaya odaklanarak mağdurun mali kaynaklarını ve ekonomik faaliyetlerini bütünüyle kontrol altına almayı içermektedir. Ekonomik şiddet, belgesiz işçi çalıştırma ve düşük ücret ödemenin yanı sıra genellikle kadının iş yaşamında ilerlemesini kolaylaştıracak fırsatlardan yararlanmasını engelleme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Kadınlara yönelik ekonomik şiddet, mali kaynaklar üzerinde mutlak kontrole sahip erkek partnerler tarafından gerçekleştirilmektedir. Böylece kadınlara yönelik ekonomik şiddet, bir kadının ekonomik kaynakları elde etme, kullanma ve sürdürme yeteneğini kontrol etmeyi, böylece ekonomik güvenliğini ve kendi kendine yeterlilik potansiyelini tehdit etmeyi içermektedir.

2.2. Futbolda Şiddet

Futbol, farklı grupları, ulusları ve kültürleri biraraya getiren bir spor dalı olmakla birlikte sporun gerçek değerlerine zıt etkiye sahip çeşitli şiddet türlerini içinde barındırmaktadır. Futbolun oynandığı hemen hemen tüm ülkelerde şiddet içeren davranışların meydana geldiği görülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde futbolda meydana gelen şiddet olaylarının nedenlerinin çok çeşitli olabileceği ve şiddetin ortaya çıkışına ilişkin kapsamlı bir açıklamanın olmadığı sonucuna varılabilmektedir. Genel olarak, şiddetin nedenleri, her tarihsel dönem için, sosyal, politik, ekonomik ve tarihsel koşulların bir prizması aracılığıyla görülmelidir.

“Futbolda şiddet” terimi ile ilgili olarak, oyuncuların şiddet içeren davranışları (sahada) ile taraftarların neden olduğu şiddet davranışları (saha dışında) arasında bir ayrım yapılmaktadır. Futbolun doğası gereği kafa, ayak ve vücutlarını kullanma biçimleri futbolcuların sert davranış sergilemelerine neden olabilmektedir. Oyuncular arasında saha içerisinde gerçekleşen rekabet, hakem kararları ve teknik direktörler ile yaşanan anlaşmazlıklar futbolcuların şiddet davranışlarına yol açabilmektedir. Futbolla ilgili iki şiddet türü, zaman zaman iç içe geçmiş olsa bile farklı açıklamalar gerektirebilmektedir (örn. sahadaki şiddetin tetiklediği seyirci şiddeti). Oyuncu ve seyirci şiddeti arasındaki ayrım, “futbolda şiddet” kavramlaştırmasına yönelik yalnızca ilk adımdır. Seyirci şiddeti ise seyirciler arasında farklı şiddet davranışlarını biraraya getiren heterojen bir kavramdır.

Finn (1994), futbolu, en fazla disiplinli hareketlerden en az disiplinli hareketlere kadar değişen düzeylerde şiddet içeren saldırgan olaylar olarak tanımlayarak, futbol oynamayı saldırganlık ve şiddet eylemlerine karışmak olarak görmüştür. Bu noktada, futbol oyununun temelini oluşturan değerler ile futbolla ilgili şiddetin temelini oluşturan değerler arasında bir bağlantı olduğu söylenebilmektedir. Buradan hareketle futbol maçı izleyen taraftarların kendilerini maçın bir katılımcısı olarak görmeleri ve futbol olgusunun kendi başına şiddet içermesi nedeniyle futbolda bir şiddet kültürünün varlığından söz edilebilmektedir.

2.2.1. Futbolda Şiddetin Tarihine Genel Bakış

Futbol, 13. yüzyılda genelde kutsal günlerde (Shrove Salıları), komşu köylerin ve kasabaların gençleri arasında oynanan halk futbolunun (folk football) oynandığı zamanlardan beri şiddetle ilişkilendirilmiştir. Kıta Avrupası'nda farklı isimlerle adlandırılan bu oyunlarda (Fransa'da "la soule", İtalya'da "gioco della pugna", Almanya'da "Knappen") maçlar, şehirlerde ve köylerde birbirine rakip takımların sınırsız sayıda oyuncusuyla oynanmış, oyun içerisinde birinin ölümüne yol açmadığı sürece topu hedefe doğru hareket ettirmek için kullanılan yöntemler katılımcılar arasında ciddi yaralanmalara ve hatta ölümlere neden olmuştur (Carnibella ve ark., 1996: 18). Meydana gelen bu şiddet olayları nedeniyle Ortaçağ Avrupa'sında bir güç ve şiddet kültürüne dönüşen futbol, çeşitli yasaklamalara tâbi tutulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde futbol maçlarında yaşanan şiddet olaylarını genel olarak 3 ana kategoriye ayıran Mason (1980), bunların ilki ve en geniş paya sahip olanının hakemin kararlarına veya rakip oyuncuların tutumlarına karşı gösterilen öfkeden kaynaklandığını ifade etmiştir (akt. Dunning ve ark., 1986). Buna örnek olarak Burnley ile Blackburn Rovers takımları arasında oynanan derbide Burnley taraftarlarının haksızlığa uğradıklarını düşünerek hakemlere yönelik tehdit içerikli tezahüratlarda bulunmaları ve taş fırlatmaları gösterilmiştir. Bu olayı takiben futbolun modern versiyonunda kaydedilen ilk holiganlık/şiddet örneği olarak kayda geçen olay ise Preston North End - Aston Villa maçında her iki takımın oyuncularının taraftarlar tarafından sopalarla, taşlarla, yumruklarla ve tekmelerle saldırıya uğramasıdır.

İkinci ve üçüncü kategoriler tribünlerin aşırı kalabalıklığından ve kulüplerin aldığı kararlardan dolayı kalabalığın memnuniyetsizliğini içermektedir. 1902 yılında İskoçya ile İngiltere arasında oynanan uluslararası futbol maçında aşırı kalabalık nedeniyle tribünün çökmesi sonucunda birçok taraftarın yaralandığı ve içlerinde ölümlerin bulunduğu Ibrox Faciası buna örnek gösterilmiştir.

Savaş öncesi dönemde futbol sahalarında meydana gelen şiddet olayları organize saldırılardan ziyade genellikle spontane gelişen kolektif duyguların patlamaları olarak görülmüştür (Dunning, 1984). Meydana gelen şiddet olaylarının çoğunlukla futbol sahasında meydana gelen olaylar etrafında gerçekleştiği ve oyunculara veya taraftara yönelik algılanan adaletsizlikler olduğu, tribünlerdeki taraftarlar arasında rapor edilen çatışmaların pek olmadığı söylenebilmektedir.

1960'lara doğru ilerleyen yıllarda taraftar karakteri ve davranışı değişmeye başlamıştır. 1960'larda Beatles ve Rolling Stones gibi müzik gruplarının ortaya çıkışı yeni bir taraftar kültürünün gelişini temsil etmekte, müzik, futbol tribünlerinde taraftarların tavırlarını, giyimlerini ve şarkılarını etkileyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzik ve futbol taraftar kombinasyonunun etkisi, pop müziğin maç günü deneyiminin bir parçası hâline gelmesinin ilk görünümü Liverpool taraftarları arasında görülmüş, zaman içerisinde bu şarkılar rekabet eden taraftar grupları arasında hızlı bir şekilde yayılmıştır (Dunning ve ark., 1986). Maç öncesi şarkılardan sonra oyunlar başlarken şarkılar, marşlar, tezahüratların yanı sıra yuhalama sesleri de yer almaya başlamıştır. Ritmik hareketler ile birlikte bir ritüele dönüşen şarkı söyleme, zaman içerisinde şarkı sözlerinin değiştirilmesi sonucu daha müstehcen ve şiddet içerikli hâle gelmiştir (Spaaij, 2006: 92).

Futbol tarihinde hiçbir dönem tamamen olaysız geçmemesine rağmen, iki savaş arası dönemde şiddet içerikli olayların yoğunluğunda bir düşüş görüldüğü söylenebilmektedir. İki savaş arası dönemde sokak savaşı tarzı birkaç çatışma rapor edilmiş olsa da kalabalığın şiddet davranışlarının çoğu, profesyonelleşmenin bir sonucu olarak futbolcu transferleri ve hakem kararlarına karşı sesli protestoları içermektedir (Griggs, 2011).

1960'lara kadar genel olarak futbol seyircilerinin kaba davranışlar sergilemelerinin normal karşılanması nedeniyle basında yer alan herhangi bir olay, genellikle ciddi bir sosyal sorunun yansıması olarak algılanmamış, bu dönemden önce

futbol şiddeti olarak çerçevelenebilecek davranışlar, bunun yerine basın tarafından (özellikle İngiliz basını) tipik olarak “cesaretli davranışlar” olarak tasvir edilmiştir (Murphy ve ark., 1988: 11).

Şiddet ve düzensiz davranışlar, sporun doğuşundan bu yana futbol taraftarları arasında yaygın olmasına rağmen ancak 1960'lardan itibaren gerçekten ciddi bir sorun olarak algılanmaya başlamıştır. Bu durum, taraftarların genellikle çete benzeri gruplar hâlinde birlikte seyahat etmeleri ve zaman içerisinde örgütlenmeye başlamalarının ilk kez bu döneme denk gelmesi ile ilişkilendirilmiştir. 1950'lerin sonlarına kadar İngiliz futbolunda maçlara katılım, esas olarak nispeten yerelleştirilmiş destekle sınırlı kalmış, istihdam koşullarındaki değişiklikler, esas olarak işçi sınıfı erkeklerinin maçlara “deplasman taraftarı” olarak katılmasını sağlamıştır (Goldblatt, 2008). Bu fenomen başlangıçta profesyonel futbolla sınırlı iken, 1960'lardan itibaren çoğu İngiliz kulübünde şiddet davranışları sergileyen futbol çetelerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bazı Liverpool ve Manchester United taraftarlarının oluşturmuş oldukları “Merseyside Maniacs” ve “Red Army” olarak isimlendirilen gruplar erken dönem İngiliz örnekleri arasında yer almaktadır (Murphy ve ark., 1988: 142).

1960'ların sonlarına doğru futbolda şiddet olayları, Londra işçi sınıfı gençleri arasında ortaya çıkan Skinhead altkültürü ile ilişkilendirilmiştir. Hebdige (1979), “Skinhead”lerin, gerek işçi sınıfı ile ilişkilendirilen kıyafet ve stilleri gerekse sert ve ırkçı tutumlarıyla bir şiddet topluluğu oluşturduğunu belirtmiştir. Skinhead’lerin sahip oldukları milliyetçi fikirleri diğer genç işçi sınıfı gençlere benimsetmek amacıyla futbol stadyumlarına gelmeleri, farklı ırkçı tutumlara sahip gruplar (Hippiler) ile karşılaşmaları sonucunu doğurmuş, bu da bölgesel tribün kavgalarını ortaya çıkartmıştır (Dunning ve ark., 1986). Böylelikle bu dönemde futbol sahaları ve tribünlerdeki belirli bölgeler, gitgide daha çok yabancılara (yani karşıt holigan gruplarına) karşı savunulması gereken mekânlar olarak algılanmış, rakip takımlar arasındaki karşılaşmalar şiddete yatkınlığın arkasındaki başlıca neden olarak kabul edilmiştir. Böylece 1960'lardan itibaren hakemlere ve rakip oyunculara yapılan saldırıların olduğu bir modelden taraftarlar ile polis ve taraftarlar ile taraftarlar arası kavga ve çatışmaların baskın biçim hâline geldiği bir modele doğru kademeli bir geçiş gerçekleşmiştir (Dunning, 1994: 136).

1960'lar ve 1970'ler boyunca, futbol şiddeti büyük ölçüde futbol stadyumlarıyla sınırlı kalmıştır. 1990'lardan itibaren ise bu tür davranışların yalnızca futbol sahalarında veya yakın çevresinde değil, futbol stadyumlarından çok uzakta yer alan bar, tren ve otobüs istasyonları gibi mekânlarda ve aynı zamanda maçların dışındaki günlerde gerçekleşen kavgaları da içermeye başlamıştır (Dunning ve ark., 1986).

1980'lerden itibaren futbolda meydana gelen şiddet davranışları, kişilerin günlük yaşamda can sıkıntılarını gidermeye yönelik risk almaları sonucu bir “heyecan arayışı”nın parçası olarak değerlendirilmiş, sosyal olarak inşa edilmiş psikolojik bir ihtiyaç olarak tanımlanmıştır (Kerr ve Kock, 2002).

1990'larda holigan gruplarının davranışlarını anlamak amacıyla etnografik yöntemler benimsenerek çeşitli antropolojik araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, holiganların futbolda şiddete başvurmalarının nedenlerinin bir kısmının kendi kulüplerinin, kasabalarının, şehirlerinin veya gruplarının itibarını savunmak veyahut bir sosyal gruba aidiyet duygusunun sağladığı fırsat olduğunu ortaya koymuştur (Armstrong ve Harris, 1991).

1970'lerden bu yana futbol holiganlığı esas olarak İngiliz futbol taraftarlarıyla ilişkilendirilmiş olmakla birlikte diğer birçok ülkenin de benzer ve büyüyen sorunları hâline gelmiştir. Nitekim İngiltere dışında futbolda şiddet olaylarının sıkça görüldüğü ülkeler arasında İtalya, Almanya, Hollanda ve Belçika örnek gösterilmektedir. Bu ülkelerdeki futbolla ilgili şiddet seviyelerinin birbirine benzer olduğu ve taraftarların küçük bir grup oluşturduğu söylenmektedir (Frosdick ve Marsh, 2005). Almanya (HooNaRa), Bosna Hersek (Red Army), Hırvatistan (Bad Blue Boys) ve Rusya (Flint's Crew) gibi ülkelerde taraftar gruplarının kendilerine İngilizce isimler takarak genellikle İngiliz demiryolu hatlarında çeteler oluşturdukları, bu bağlamda davranışlarını doğrudan İngiltere holiganlarınkine göre modelledikleri söylenebilmektedir (Dunning, 1994).

Giulianotti (1999), 2000'li yıllara doğru holiganlığın bazı dönüşümlere uğrayan örgütlenme şekillerinden bahsetmektedir. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte internet ve yeni medya araçları holigan eylemlerinin sadece stadyum ve çevresi ile sınırlı kalmadığı yeni bir online ortama izin vermiştir. Yeni medya araçlarının kullanımı holigan gruplarının rakip takım

holiganlarıyla irtibat kurarak ne zaman ve nerede karşı karşıya geleceklerini kararlaştırmalarına, maçlardan önce ve sonra belirli yerlerde buluşma ayarlamalarına olanak sağlamıştır. Bu durum, holigan grupları içerisinde arkadaşlık ve müttefikliği teşvik etmekle birlikte rakip gruplar arasında polis güçlerini karıştırmadan çatışmaya girmek için plan hazırlığı ve organizasyon fırsatı sağlamıştır. Buradan hareketle futbolda meydana gelen şiddet olaylarının başlangıçta kendiliğinden meydana geldiği, buna karşılık zaman içerisinde planlı ve organize bir eyleme dönüştüğü söylenebilmektedir (Frosdick ve Marsh, 2005).

2.2.2. Türk Futbolunda Şiddetin Tarihsel Arka Planı

Kozanoğlu (1990), 1900'lerin başında futbol şiddetinin ana tetikleyicisini sahadaki oyuncular oluşturmaktadır. Bu bağlamda futbol müsabakalarında oyuncuların takım arkadaşlarıyla yaşadıkları sorunlar, rakip takım oyuncularının tavır ve davranışlarının da şiddete neden olduğu söylenebilmektedir. 1934 yılında Galatasaray ile Fenerbahçe arasında oynanan bir derbide maçın 60. dakikasında futbolcular arasında çıkan bir tartışma alevlenerek büyük bir kavgaya dönmüştür.

1950'lerden sonra, futbol şiddetinin taraftarlar arasında ortaya çıkan bir niteliğe dönüştüğü ve bunun özellikle ikinci ve üçüncü ligdeki takım taraftarları arasında meydana geldiği söylenebilmektedir. Bu durumun en önemli örneğini, 43 kişinin hayatını kaybettiği, yüzlerce kişinin yaralandığı 1967 Kayserispor-Sivasspor stadyum faciası, dönemin en trajik olayı olarak gösterilebilmektedir. Milliyet Gazetesi'nin 18 Eylül 1967 tarihli haberine göre, 17 Eylül 1967 yılında Kayseri'de oynanan maçta karşılaşmanın 20. Dakikasında ev sahibi olan Kayserispor takımının golü sonrasında iki tribündeki taraftarların taraftarının birbirlerine taş atması sonucu gerilim artmış ve tribünlerde panik yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan panik sonrasında stadyumdan çıkmak isteyen Sivasspor taraftarlarını çıkış kapısına yüklenmesi başarısızlıkla sonuçlanmış olup oluşan havasızlık ve tıkanıklık nedeniyle çoğu çocuk yüzlerce taraftar yaralanmış; düzinelerce ölmüştür. Stadyum kapılarının içeriye doğru açılmasının ölü sayısını artırdığı iddia edilmektedir. Stadyum dışına çıkmayı başaran taraftarların rakip taraftarların plakalarını taşıyan arabaları ateşe vermeleri ile birlikte

olaylar daha da büyümüş şehirdeki birçok yerin ve dükkânların yakılması ve yağmalanması söz konusu olmuştur. TFF, iki takım, aynı yıl içinde Ankara’da oynanan rövanş dışında 23 yıl boyunca iki kulübün birbirine karşı oynamasını yasaklamıştır (Akın, 2007: 229-230). Bu olayı, 25 Haziran 1969 yılında Kırıkkale’de oynanan 3. lig Kırıkkalespor- Tarsus idman yurdu futbol maçında çıkan olaylarda, 4 kişi ölümü, 100’den fazla kişi yaralanmasıyla sonuçlanan olay izlemiştir.

1990’lı ve 2000’li yıllarda yaşanan olaylar ise daha çok Üç Büyüklerin İstanbul’daki maçlarını kapsamaktadır. 14 Aralık 1991’de Beşiktaş-Galatasaray maçı öncesi bir Beşiktaş taraftarı, Galatasaray taraftarları tarafından dövülerek öldürülmesi ve 13 Aralık 1993’te bir kahvede Beşiktaş taraftarıyla Fenerbahçe-Beşiktaş maçını izleyen bir Fenerbahçe taraftarı, takımının galibiyetini kutladığı için benzer şekilde öldürülmesi, 12 Mayıs 2012’de Fenerbahçe ve Galatasaray arasında oynanan müsabakanın ardından taraftarların koltukları parçalayıp sahaya inmeleri gibi olaylar örnek olarak gösterilebilmektedir (Özsoy, 2011: 215).

Türkiye’de futbolda meydana gelen şiddet olaylarına yabancı taraftarların yer aldığı olaylar da meydana gelmiştir. Bu konudaki en önemli olay 5 Nisan 2000’de 1999-2000 UEFA Kupası’nın yarı finalinin ilk maçından önce Leeds United ve Galatasaray taraftarlarının Taksim Meydanı’nda birbirlerine saldırması ile gerçekleşmiştir. Olay, Taksim Meydanı’nda iki Leeds United taraftarının Galatasaraylılar tarafından bıçaklanarak öldürülmesiyle sonuçlanmıştır.

1990’lara gelindiğinde Türkiye’de milliyetçi hareketin tribünlerde kendini açıkça hissettirmeye başladığı ve şiddet olaylarının temelini oluşturduğu söylenebilmektedir. Bu döneme kadar maçlardan önce milli marşın okunması 1992’deki önemli bir PKK saldırısının ardından yavaş yavaş başlamış ve daha sonra yerleşmesi, tribünde milliyetçi sloganların atılması ve pankartların açılması, takım kaptanlığı yapan futbolcuların kaptanlık pazibenti olarak ay-yıldız kullanmaya başlamaları milliyetçi dalganın yükselişinin göze çarpan örnekleri olarak öne çıkmıştır (Koçak, 2010: 11). Bu bağlamda 26 Eylül 2009’da Bursaspor-Diyarbakırspor karşılaşmasının ilk dakikalarından itibaren Bursaspor tribünlerinden teröre lanet sloganları yükselmiş, bir süre sonra tribünler arasındaki sözlü atışma, kavgaya

dönüşmüş ve taraftarlar birbirlerine attığı taş ve koltuklar sonucunda 10 kişiyi yaralanmıştır.

Meydana gelen şiddet olaylarında oyunun diğer önemli aktörlerinden biri olan hakemlerin de zarar görmesini içeren olaylar da meydana gelmiştir. 25 Ekim 2009 Fenerbahçe-Galatasaray arasında oynanan bir maçta müsabaka başlamadan önce tribünlerden atılan su şişesinin yardımcı hakeme isabet etmesi sonucunda hakemin kafasına dikiş atılarak maçın gecikmeli başlaması söz konusu olmuştur (Radikal, 22 Eylül 2010). Aynı olayın 8 yıl sonra yine aynı derbide aynı hakeme yönelik gerçekleşmesi söz konusu olmuştur (Hürriyet, 23 Ekim 2017).

Türkiye’de futbolda meydana gelen şiddet olaylarının birçoğunun içeriğinde tribünlere zarar vermeyi içeren davranışların yanı sıra müsabakanın gerçekleştiği şehre de zarar vermeyi içeren davranışlar yer almıştır. Bu durumun en olumsuz örneklerinden biri 12 Mayıs 2012 tarihinde Fenerbahçe ile Galatasaray arasında oynanan şampiyonluk maçında görülmüştür. Maç öncesi rakip taraftarlar arasında çıkan çatışmalar 4 Fenerbahçe taraftarı bıçaklanarak yaralanmasına neden olmuş, sonrasında Fenerbahçe taraftarların koltukları parçalayarak sahaya girerek polisle çatışmasını izlemiştir (Milliyet, 13 Mayıs 2012). İki takım taraftarları arasındaki çatışmalar stadyumun dışında da devam etmiş olup polis araçları, 6 ambulans araçları, itfaiye araçları ve reklam panolarına hasar verilmesinin yanı sıra İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 14 Mayıs 2012 tarihli basın açıklamasına göre, İstanbul'un çeşitli semtlerinde 125 otobüs durağı, 68 metrobüs ve 17 otobüs ağır hasar gördü, 14 otobüs durağı tamamen yıkıldığı bilinmektedir. İstanbul'da toplu ulaşımın sağlanmasından sorumlu kurum olan İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Genel Müdürlüğü (İETT), 13 Mayıs 2012 tarihli bir Basın Açıklaması ile Fenerbahçe kulübü ve faili meçhul hakkında ceza davası açma niyetinde olduğunu açıklamıştır.

2.2.3. Futbolda Şiddetin Sebeplerine Genel Bakış

Futbolda meydana gelen şiddet olaylarının spor alanı içerisinde ve dışarısında gerçekleşebildiği görülmekte, spor alanında meydana gelen olaylarda oyuncu, teknik direktör ve hakem tarafından şiddet uygulanabildiği söylenebilmektedir. Sporda saha

dışında meydana gelen şiddet, saha içinde meydana gelen olaylardan dolayı saha dışında da etki etmektedir. Saha dışında gerçekleştirilen şiddetin daha çok sahada bulunan seyirciler tarafından meydana getirildiği ve medya aracılığıyla çeşitli yerlerde izlenebildiği söylenebilmektedir. Bu nedenle futbolda şiddet olaylarının oluşma sürecinde birçok sosyal faktörün etkili olduğu söylenebilmektedir.

2.2.3.1. Alkol Tüketimi

Alkol tüketimi, taraftar kültüründe merkezi bir rol oynamaktadır. Bu noktada alkol tüketiminin taraftarlar arasında şiddet içeren davranışlara yol açıp açmadığı sorusu önem taşımaktadır. Bazı araştırmalar spor taraftarları arasında alkol tüketimi ile şiddet davranışı arasında bir bağlantı olduğunu bildirmekte iken (Fields ve ark., 2007; Fitzpatrick, 2015; Fortes, 2013), öte yandan alkol tüketiminin şiddet içeren davranışlara yol açmadığına dair görüşler de yer almaktadır (Dunning, 1999; Frostdick ve Marsh, 2005; Giulianotti, 1991). Alkol tüketiminin şiddet davranışına neden olduğunu ileri süren görüşler, taraftarların birbirleriyle ilişkilerinin güçlü olması nedeniyle alkol tüketen taraftarın çevreye normalden daha yoğun tepki verebileceği ve duygularında muazzam dalgalanmaların ortaya çıkabileceği düşüncesindedir. Grup hâlinde alkol tüketimi ise genellikle grup dayanışmasının ve dolayısıyla gruplararası çatışma olasılığının artmasına neden olabilmektedir (Graham ve ark., 1997).

2.2.3.2. Futbolda Şiddeti Kolaylaştıran Erkeklik

Futbol, erkekliği tanımlayan ve erkekliğin yapılandırıldığı, kadınların ise ikincilleştirildiği bir alan olarak görülmekle birlikte futbolda meydana gelen şiddet kadından çok erkeğe yönelik olmaktadır. Bu noktada futbolda, hiyerarşik erkek yapılanmasının var olduğu ve hegemonik erkekliğe üstünlük tanındığı söylenebilir. Hegemonik erkeklik cinsiyet temelinde fiziksel güç ve saldırganlığa dayalı bir hadise olarak tanımlanmış (Connell, 1995), futbol da hegemonik erkekliği temsil eden bir alan olarak görülmüştür. Eduardo Archetti (1999), sporu eril değerler için oldukça verimli bir alan olarak tanımlamış, idealleştirilmiş erkeklik duyguları, oyuncular ve taraftarlar tarafından hayal edilebilir, temsil edilebilir ve somutlaştırılabilir bir alan

olarak konumlandırmıştır. Archetti, bu idealleştirilmiş erkeklik biçimlerini saldırganlık ve cinsel baskınlıkla ilişkilendirmiş ve bu tür kavgacı erkekliği spor araştırmalarında temel tema olarak ele almıştır. Bu bağlamda erkekliğin gösterisi için saldırgan davranışlar onaylanabilmekte ve hatta sosyal olarak değerli kabul edilebilmektedir. Latin Amerika'daki futbol şiddetinin merkezinde erkeklik kavramının yer aldığı, örneğin Arjantin'de pek çok taraftarın şiddeti, erkekliği tanımlamanın temel bir aracı olarak kabul ettiği yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur (Lozano, 2010). Futbol sahalarındaki seyirci davranışlarını anlamak için Norbert Elias'ın “uygarlaşma süreci” teorisinden yararlanan Leicester Okulu temsilcileri futbolda meydana gelen şiddet davranışlarının nedenlerini, temele “erkeklik” kavramını alarak bölgeyi kontrol etme mücadelesi, statünün veya itibarın korunması ve heyecan arayışının sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir (Dunning ve ark., 1994: 144).

2.2.3.3. Taraftar Grubuna Aidiyet

İnsanlar, sosyal gruplara ait olmak için doğuştan gelen bir arzuya sahiptir. Taraftar motivasyonu üzerine yapılan araştırmalarda bir taraftar grubuna ait olma isteği yaygın olmakla birlikte belirli bir takıma üye olan futbol taraftarlarının daha büyük bir sosyal gruba bağlı hissettikleri ve gruptaki diğer kişilerle daha fazla sosyal bağlantıya sahip oldukları gösterilmiştir (Wann, 2006). İnsanlar bu sosyal gruplarda varlığını sürdürebilmek ve bu gruplardan reddedilmeme çabaları nedeniyle grubun benimsediği değer ve normlara uygun davranış sergilemektedir. Bir gruba ve grup üyeleriyle derin duygusal bağlara sahip olan futbol taraftarları aşırı davranışlarda bulunabilmektedirler. Taraftarlar tarafından meydana getirilen bu aşırı davranışların zamanla şiddetin sosyal öğrenme ile edinilen bu davranışların içselleştirilmesine, norm olarak kabul edilmesine ve meşrulaşmasına yol açabilmektedir.

2.2.3.4. Medya

Medya ve toplum ilişkisinden bahsettiğimizde karşımıza çıkan ilk çarpıcı gerçek, medyada tasvir edilen şiddetin insanlar üzerinde nasıl bir etki yaratabildiğidir.

20. yüzyılın başından itibaren bu alanda yapılan birçok araştırma, şiddet içeriklerinin bireyleri ve toplumları etkilediğini ortaya koymaktadır. Şiddetin gazetelerde, televizyonda, sinemada ve günümüzde daha yaygın olarak kullanılan sanal ortamlarda sıklıkla bulunması, daha geniş bir kitleye ulaşma ve finansal çıkarları güvence altına alma ihtiyacından kaynaklanan bir sorundur. Medya farklı şekillerde bireylerin hayatlarına dahil olsa da medyada okunan, duyulan ve görülen şeyler bireyin deneyimlerinin giderek daha önemli bir parçası hâline gelerek bireylerin düşüncelerinin, konuşmalarının, kararlarının ve eylemlerinin çoğunu şekillendirmekte ve etkilemektedir.

Medyanın şiddetle ilgili tasvirlerinin şiddetin kendisi üzerindeki etkisi, uzun yıllardır kamuoyunda tartışmalara ve kapsamlı araştırmalara yol açmıştır. Medyanın futboldaki şiddet sunumuna ilişkin olarak Bryant, Comisky ve Zillmann'ın (1981), spordaki şiddet olaylarının sansasyonel hâle getirildiğini ve televizyonda tekrar tekrar oynatıldığını ifade etmiştir. Gerek yazılı gerek görsel medyanın şiddet davranışından ziyade şiddete eşlik eden mesajlara odaklandığını ifade eden Bryant ve Zillman, gerek yazılı gerek görsel medyada genellikle şiddet uygulayanların davranışlarını meşrulaştırmaya hizmet eden mesajları içerdiğini ileri sürmüştür. Medya, futbolun nasıl algılandığı konusunda önemli bir rol oynamakta, maç öncesi programlar, maç sonrası sporcularla röportajlar, özet ve analizler aracılığıyla izleyicilere bu konuyu sunmaktadır. Gerek futbolda meydana gelen şiddet olaylarının medyada yansıtılması, gerek spor yorumcularının söylemleri, gerekse de bir takım haber başlıklarının tarafgir olması şiddet davranışlarının meşrulaştırılarak artmasında etkili olabilmektedir (Young & Smith, 1988).

Hill ve arkadaşları (2016), internetin, taraftarlar arasında yatay bir bağlantı kurarak lidersiz grupların oluşmasını sağladığını, bu durumun da futboldaki şiddetin protesto edilmesine yol açabileceğini ileri sürmüştür. Medyanın sağlamış olduğu özgür söylem ortamı, taraftarların geleneksel stereotiplerden arınmış daha özgün sunumlarının yaratılmasına yardımcı olmakla birlikte taraftarlar arasındaki söylem üzerine yapılan araştırmalar, internetin sağladığı göreceli korumanın, sosyal şiddete eşlik eden tutum ve duyguların ifadesine yol açtığı sonucunu ortaya koymuştur (Cleland, 2013). Yeni medya, hızlı bilgi paylaşımına izin vermek ve çeşitli paylaşımların yapıldığı, düşüncelerin paylaşıldığı bir alan sağlamakla birlikte bir

kişiyeye veya bir gruba yönelik nefreti, aşağılamayı teşvik eden müstehcen, uygunsuz veya tehdit edici dil içeren sözlü şiddet biçimlerine de olanak sağlamaktadır (Spaaij, 2014).

2.2.3.5. Futbolcuların Davranışları

Futbolda artan profesyonellik anlayışı ve kazanma hırsının oyunun atmosferini besleyen olgular olmakla birlikte “eğlence” ve “adil oyun” gibi sporun geleneksel değerlerini önemli ölçüde azalttığı söylenebilmektedir. Araştırmalar, sporcuların başkalarını yenmeye güçlü bir vurgu yaptıklarında (kişisel gelişime ve kendi performanslarına odaklanmanın aksine), hile yapmayı onaylama ve kasıtlı olarak yaralayıcı eylemleri daha kabul edilebilir olarak algılama olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Duda ve ark., 1991).

Futbolcular oyun içerisinde hem kendi takım arkadaşlarıyla hem de rakip takım oyuncularıyla, hakemlerle, antrenörleri ve taraftarlarıyla çeşitli düzeylerde iletişim içerisinde. Futbolcuların, oyun esnasında farklı faul türleri yapabilmekte, verilen kararlara itiraz edebilmekte, bu da saldırgan davranışlara yol açabilmektedir. Rakibe küfür etmek, gol attıktan sonra aşırı sevinç gösterisi ile rakibi küçük düşürmek veya rakibe bilerek sert faul yapmak bu tür davranışlar arasında yer almaktadır. Futbolda bu tür davranışların meydana gelmesi durumunda oyuncuları uyarmak ve cezalandırmak amacıyla ceza kartları kullanılmaktadır. Oyuncuların olumsuz davranışları karşısında verilen kararlardan (faul, penaltı, kart görme) hoşnut olmama durumu oyuncuların saldırgan davranışlarda bulunmalarına (hakemin üzerine yürüme, küfür etme) neden olabilmektedir. Bu durum hakemin verdiği kararı değiştirmemekle birlikte spor ortamının şiddeti tahrik edici bir hâle gelmesini tetiklemektedir.

2.2.3.6. Güvenlik Güçlerinin Tutumu

Spor müsabakalarının güvenlik önlemleri altında gerçekleştirilmesi nedeniyle gerek maça giriş sırasındaki turnikelerde gerekse stadyum içerisinde ve çevresinde çok sayıda polis ve güvenlik personeli görev almaktadır. Polis, emniyet hizmeti veren,

vatandaşların can ve malları ile temel hak ve özgürlüklerini ve kamu düzenini koruyan ve hukuku uygulayan bir kamu görevlisidir ve polisin sporda ve birçok olayda şiddetin önlenmesinde aktif bir görevi vardır. Bu bağlamda görevli kolluk kuvvetleri taraftarlar üzerinde baskı yaratabilme yetisine sahiptir. Görevlilerin tedbirler sırasında taraftarlara yönelik takındıkları horlayıcı tutum, tribünler başlı başına gerginlik unsuru olabilmekte ve bu tutumu bazen şiddet davranışlarını takip edebilmektedir (Bora, 2006: 105). Benzer şekilde Gültekin ve arkadaşları (2000), şiddeti önlemede önemli bir rol üstlenen güvenlik güçlerinin görevleri esnasında taraftarların tahrik içerikli davranışlarından etkilenerek bir bakıma olayların aktörü hâline geldiklerini ifade etmişlerdir.

2.2.3.7. Hakem Kararları

Her futbol maçında disiplin yaptırımları uygulama yetkisine sahip bir hakem bulunmakta ve oyunda önemli bir rolü elinde bulundurmaktadır. Spor müsabakalarının genel kalitesine katkıda bulunmak için birçok yönü olan (örneğin, yargılamak, hızlı karar vermek, anlaşmazlıkları çözmek, maçları yönetmek ve istismarla başa çıkmak) hakemlerin zor ve karmaşık görev tanımlarının olduğu söylenebilmektedir (Guillén ve Feltz, 2011). Spor görevlilerinin, belirli koşullar altında, karar verme süreçlerinde önyargı sergileyebilecekleri ve belirli bir takımı tercih edebilecekleri fikrini içeren çalışmalarda (Nevill ve ark., 2002), örneğin ev sahibi taraftarların baskısı sonucu hakemlerin ev sahibi takım lehine daha fazla karar verebileceği öne sürülmüştür. Nevill ve arkadaşları (1983), önemli anlık kararlar verme ve kural yorumlama sorumluluğuyla görevlendirilen hakemlerin oyun sırasında büyük stres altında olduğunu vurgulayarak oyuncu veya seyirci şiddetine yol açan duyguları uyandırmak için bir katalizör görevi görebileceğini belirtmişlerdir.

Futbol hakemlerinin tek bir maç sırasında zaman kısıtlaması altında, karmaşık ve genellikle belirsiz koşullar altında birçok karar vermeleri bazı hataların meydana gelmesine neden olabilmektedir. Buna göre, hakemlerin kararları, bir takımın potansiyel lig galibiyeti veya küme düşmekten kaçınması için çok önemli olabilmektedir. Futbolda şiddetin nedenlerine ilişkin seyirci görüşlerinin yer aldığı

Çalışmalarda (Kılıcılı ve Partal, 2003) futbolda şiddet ve tahrikin hakemlerin yanlı kararlarından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Hakemlerin yanlı kararlar alıp almadıklarını tespit etmeye ve hakemleri temel görevleri olan tarafsızlık dışına iten nedenlerini anlamaya ilişkin çalışmalarda hakemlerin penaltı ve ek süre gibi kararları verirken ve disiplin yaptırımlarını uygularken ev sahibi takım lehine karar verme eğilimlerinin olduğu ortaya koyulmuştur (Nevill ve ark., 2002).

2.3. Türk Ceza Adalet Sisteminin Sporda Suç ve şiddete Yönelik Yaklaşımı ve 6222 Sayılı Sporda şiddet ve Düzensizliğin nlenmesine Dair

Kanun

Futbolda meydana gelen şiddet olayları, uzun yıllar boyunca tartışma konusu olmuş, şiddet olayları ile mücadele etmek için geniş ve kapsamlı önlemler alınması gerekmiştir. 1980'lerden bu yana, ulusal ve uluslararası yetkililer, oyunun her seviyesinde futbol şiddetini kontrol etmek ve önlemek için bir dizi yasa, yönetmelik, politika ve strateji ortaya koymuştur. Bu süreç, futbolda şiddet olaylarına karşı mücadelede, çeşitli kanunların hazırlanmasının, stadyum güvenlik önlemlerinin, güvenlik ve emniyet birimlerinin operasyonel stratejilerinin aşamalı olarak pekiştirilmesini ve genişletilmesini içermektedir.

Spor karşılaşmalarında ve özellikle futbol maçlarında seyirciler arasındaki şiddet ve düzensizlik eylemleri ve bunların sonuçlarından endişe duyularak Avrupa Konseyi yesi devletler ve Avrupa Kültür Sözleşmesi'ne taraf diğer devletler tarafından 25 Eylül 1986 yılında "Sportif Karşılaşmalarda ve özellikle Futbol Maçlarında Seyircilerin Gsterilerine ve Taşkınlıklarına Dair Avrupa Sözleşmesi" imzalanmıştır. Bu sözleşme ile ye ülkeler, sporda ve özellikle futbolda şiddet ve düzensizlik olaylarını önlemek amacıyla ulusal düzeyde tedbirlerin alınmasını ve şiddet ve düzensizlik eylemlerinden sorumlu kişilere yönelik idari veya duruma göre uygun cezai yaptırımların uygulanmasını konu alan yasal mevzuatı oluşturmayı taahhüt etmişlerdir. 1986 yılında Strasbourg'da imzalanan bu sözleşme, Türkiye'de 18.01.1990 tarihinde kabul edilerek 26.01.1990 tarihinde 20414 sayılı Resmî

Gazete’de yayımlanmıştır. 3608 sayılı Kanun’la yürürlüğe giren bu sözleşme Anayasanın 90. maddesinin son fıkrası hükmü gereğince iç hukuka dâhil olmuştur.

Sözleşmenin 1. maddesine göre taraf devletler, başta futbol maçları olmak üzere şiddet veya düzensiz davranışların meydana gelebileceği diğer spor karşılaşmaları da dahil olmak üzere bu tür davranışların önlenmesi ve kontrol altına alınması için gerekli adımları atmakla yükümlü tutulmuştur. Bu çerçevede ilgili sözleşme ile birlikte taraf devletlerin kendi anayasalarının sunduğu sınırlar dahilinde çeşitli tedbirler alınması taahhüt edilmiştir.

Sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesi amacıyla çeşitli kuralları içeren 5100 sayılı kanun tasarısı hazırlanmış olup TBMM tarafından kabul edilmiş, ancak cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilmiştir. İlgili düzenlemenin, taraftarların meydana getirmiş oldukları şiddet içerikli hakaretlerin veya davranışların sonucu olarak kulüplere ve taraftar derneklerine idari para cezası verilmesini gerektiren hükümlerinin ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesini ihlal ettiği iddia edilmiştir.

Bu gelişmeyle birlikte Türkiye’de sporda şiddetin ve düzensizliğin önlenmesi amacıyla 28.04.2004 tarihinde 5149 sayılı “Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun” kabul edilmiştir. 5149 sayılı “Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun”un yürürlüğe girmesine kadar geçen süreçte, futbol stadyumlarında veya stadyum dışı şiddet ve düzensizlik olaylarının meydana geldiği durumlarda genel hükümlere başvurulmuştur. 5149 sayılı kanun ile sonrasında çıkarılan 6222 ve 6250 sayılı kanunlar bu alandaki özel hükümleri içermekle birlikte günümüzde sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesine dair kanunları oluşturmaktadır.

2004 yılından itibaren yürürlükte olan 5149 sayılı kanunun uygulama alanında eksiklikler içermesi ve şiddet davranışlarının spor müsabakalarında devam etmesi nedeniyle sporda şiddet ve saldırganlığın önlenmesine ilişkin kanun yeniden gündeme gelerek yeniden düzenleme gerekliliği ortaya çıkmıştır (Sağır, 2012: 161). Bu çerçevede 03.06.2008 tarihinde kanunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 2008 yılında yapılan değişiklikler ile birlikte ilgili kanuna, taraftarların gruplar hâlinde bulundukları mekânlar ve geliş-gidiş güzergâhlarının da dahil edilmesiyle birlikte spor alanları ve çevresinin daha da geniş bir alanı ifade etmesi söz konusu olmuştur. Buna ek olarak

sportif rekabetin ortadan kaldırılmasında etkili olan diğer fiil ve davranışların engellenmesi kanunun amaçları arasına eklenmiştir.

Yapılan tüm düzenlemeler ile birlikte futbol başta olmak üzere çeşitli spor dallarındaki şiddet ve düzensizlik olaylarının önüne geçmekte Kanun'un yetersiz kalması uygulamada karşılaşılan problemler ile ilişkilendirilmektedir. Bunun yanı sıra taraftarların gruplar hâlinde bulundukları alanlarda ve müsabakalara gidiş ve dönüş yollarında kullandıkları güzergâhlarda meydana gelen olaylara yönelik bir düzenlemenin yer almaması, müsabaka sonucunu etkilemek amacıyla verilen şike ve teşvik primi başta olmak üzere bazı eylemlerin suç olarak tanımlanmamış olması, yasak olduğu bildirilen eylemlerde bulunan kişilere ceza yaptırımının değil de idari para cezasının öngörülmesi durumunda bu cezaların spor güvenlik kurulları tarafından verilmesi gibi nedenler Kanun'un etkin bir şekilde uygulanabilirliğini sorgulatan unsurlar arasında sayılabilmektedir (Zafer, 2014: 27).

Spor müsabakalarında ve özellikle futbol karşılaşmalarında yaşanan şiddet olaylarının toplumun huzurunu tehdit eden sıradan bir olaya dönüşmesini önlemek amacıyla yeni bir kanun oluşturma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 31.3.2011 tarihinde 5149 Sayılı Kanunu yürürlükten kaldıran ve hâlen yürürlükte olan 6222 sayılı "Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun" hazırlanmış, 14.4.2011 tarihinde 27905 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile birlikte, 5149 Sayılı Kanun'un uygulandığı dönemde uygulamadaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla sporda şiddet eylemlerinin önlenmesi hedeflenmiştir.

Sporda şiddet ve düzensizlik olaylarının önlenmesi amacıyla çıkarılan 6222 sayılı bu kanun, Amaç, Kapsam ve Tanımlar (Birinci Bölüm), Genel Hükümler (İkinci Bölüm), Yasak Fiiller ve Ceza Hükümleri (Üçüncü Bölüm) ve Çeşitli Hükümler (Dördüncü Bölüm) olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Amaç, Kapsam ve Tanımlar'ın yer aldığı Birinci Bölüm'de 1. maddeyle Kanun'un amacının çerçevesi çizilmiştir. Bu çerçevede, sporda şiddetin önlenmesi ve düzenin sağlanması için gerekli olan unsurlara yer verilmiştir. 6222 Sayılı Kanun'un amacı, sporda meydana gelebilecek şiddet eylemlerinin önüne geçmektir. 6222 Sayılı Kanun'da, 5149 Sayılı Kanun'un amacını tanımlayan, fiziki olarak yaralayıcı maddelere, küfür ve hakaret içerikli tezahüratlara ve huzur ve güvenliği bozacak davranışlara ilişkin başlıkların çıkartıldığı görülmektedir. Kanun'un amacının

düzenlendiği birinci maddenin sporda meydana gelen şiddet olaylarını önlemede taraftarlık boyutunu ele aldığı söylenebilmektedir. Buna göre 6222 Sayılı Kanun'un amacını oluşturan ilgili kanun maddesi şu şekildedir:

“MADDE 1 – (1) Bu Kanunun amacı; müsabaka öncesinde, esnasında veya sonrasında spor alanları ile bunların çevresinde, taraftarların sürekli veya geçici olarak gruplar halinde bulundukları yerlerde veya müsabakanın yapılacağı yere gidiş ve geliş güzergâhlarında şiddet ve düzensizliğin önlenmesidir.”

Kanun'un kapsamını belirten 2. maddede, spor müsabakaları öncesinde, sırasında veya sonrasında oluşabilecek şiddet olaylarının önlenmesindeki görev ve sorumlulukların kapsamı ifade edilmektedir. İlgili kanun maddesinde spor müsabakaları öncesinde, esnasında ve sonrasında, spor alanları ve bu alanların çevresinde, taraftarların müsabakalara gidiş-geliş güzergâhlarında ve birarada bulundukları yerlerde ve takımların kamp merkezlerinde alınacak önlemler, şike ve teşvik primine ilişkin yaptırımlar, spor federasyonları, yöneticiler, spor kulüpleri, taraftar dernekleri ve temsilcilerinin ve yazılı ve görsel basın mensuplarının ve kurumlarının görev ve sorumlulukları yer almaktadır.

6222 Sayılı Kanun'un uygulanması kapsamında bazı temel kavramların çerçevesinin çizilmesi, uygulama sürecinde kolaylık sağlamaktadır. Kanun çerçevesinde önemli olan temel kavramlar 6222 Sayılı Kanun'un 3. maddesinde tanımlanmıştır. 2019'da yapılan değişiklikle birlikte Kanun'da yer alan tanımlamalara ek olarak “seyir alanı”, “özel seyir alanı”, “antrenman alanı” gibi tanımlamalar eklenmiş, “bilet” ibaresi de elektronik bileti veya sahibine spor müsabakasına giriş hakkı veren belgeyi kapsayacak şekilde yeniden tanımlanmıştır.

Eski 6222 Sayılı Kanun'da yer alan spor alanları tanımı “spor müsabakalarının veya antrenmanların gerçekleştirildiği alanlar ile seyircilere ait seyir alanları, sporculara ait soyunma odası ve bu kanunun uygulanması kapsamında spor yapmaya elverişli alanları” kapsamakta iken Kanun'un 3. maddesinin “g” bendine yapılan eklemeyeyle *spor müsabakalarının gerçekleştirildiği alanlar, antrenmanların gerçekleştirildiği alanlar, seyircilere ait seyir alanları, özel seyir alanları, sporculara ait soyunma odaları, müsabaka öncesinde, sırasında veya sonrasında taraftarların*

gruplar hâlinde toplandıkları yerler, taraftarların gidiş ve geliş güzergâhları, takım veya taraftarların toplu olarak seyahat ettikleri araçları ya da takımların kamp yaptığı yerler olarak güncellenmiştir. Böylece güvenliği sağlamak amacıyla müsabaka alanı dışındaki yerler de Kanun kapsamına dahil edilmiştir. Ayrıca bu yerler, 6222 Sayılı Kanun’da tanımlanan suçların maddi unsuru kapsamına alınmıştır (Hürmüz, 2020: 29).

Spor müsabakalarında meydana gelebilecek şiddet olaylarının önlenmesi hususunda spor organizasyonunda rolleri bulunan tüm kişi ve kurumların görev ve sorumlulukları “Genel Hükümler” başlığıyla ikinci bölümde yer almaktadır. Bu bölümde, spor müsabakalarının organizasyonlarında görev alan tüm kişi ve kurumların sporda meydana gelebilecek şiddet davranışlarının önlenmesi hususunda görev ve sorumlulukları belirtilmiştir. Sporda şiddetin meydana gelmesinde önemli rolü olabileceği düşünülen tüm aktörlerin (spor kulüpleri, yöneticiler, sporcular, hakemler, taraftarlar, federasyonlar ve basın) görev ve sorumluluklarının yasal biçimde ifade edilerek kanun kapsamında değerlendirilmesi ile muhtemel olayların önüne geçilmesinin hedeflendiği söylenebilir.

6222 Sayılı Kanun’un üçüncü bölümü, yasak fiil olarak adlandırılan davranışların açıklamalarını ve bu davranışların meydana gelmesi durumunda uygulanacak ceza hükümlerini içermektedir. Bu bölümde 11. maddede yer alan “Şike ve Teşvik Primi” başlığı ile birlikte şike ve şikeye teşvik suç olarak düzenlenmiştir. Yapılan bu düzenleme ile birlikte spor alanlarında görülen şike ve teşvik primi uygulamalarının önlenmesinin hedeflendiği söylenebilmektedir. Bu suçların işlenmesi durumunda “beş yıldan oniki yıla kadar” öngörülen hapis cezası 15.12.2021 tarihinde yürürlüğe giren 6250 Sayılı Kanun ile birlikte “bir yıldan üç yıla kadar” şeklinde değiştirilerek öngörülen ceza miktarı azaltılmıştır.

Spor alanlarının tehlikeli maddelerden arındırılması gereken yerler olarak düşünülmesi nedeniyle 12. maddede “Yasak Maddeler” başlığı altında ruhsatlı ateşli silahların; kesici, delici, ezici veya bereleyici aletlerin; yanıcı ve yakıcı, parlayıcı ve patlayıcı aletlerin; alkollü içeceklerin ve uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin spor alanlarına sokulması yasaklanmıştır. Bu durumun kontrolünü sağlamaya yönelik ilgili maddenin 2. fıkrasında spor alanlarına girişte kişilerin üstlerinin ve eşyalarının aranmasına ilişkin ayrıntılı hüküm yer almaktadır. Spor alanlarına yasak madde

sokulması ve müsabaka düzeninin bozulması durumuna ilişkin ceza hükümleri de 13. maddede yer almaktadır.

Bir spor etkinliğiyle ilgili taraftarlar tarafından, oyunun tüm yönleri ve oyundaki tüm katılımcılar tarafından ifade edilen tezahüratlar, oyunculara, antrenörlere, yetkililere, yöneticilere veya rakip takımın taraftarlarına yönelik olabilmektedir. Bu tezahüratlar, taraftarların kendi takımını ve oyuncularını destekleyen içeriklere sahipken aynı zamanda rakip takımı ve oyuncularını veya hatta taraftarın kendi takımını ve oyuncularını eleştiren bir içeriğe sahip olabilmektedir. Mevcut tezahüratların içeriklerinin sahadaki olaylara ilişkin olumlamlar veya küfür, tehdit veya hakaretlerden oluşması; oyunu, oyuncuları veya genel olarak sporu çevreleyen daha geniş sosyal ve politik konuları hedefleyebilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu çerçevede ilgili kurallar belirlenmiş, taraftarların aralarında meydana gelebilecek muhtemel saldırganlık ve şiddet olaylarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Spor alanlarında veya çevrelerinde tehdit yahut hakaret içeren tezahüratı önlemek amacıyla 14. maddede düzenlenen bu konu başlangıçta “Hakaret içeren tezahürat” başlığı ile yer almış, sonrasında 2019 tarihinde yapılan değişiklikle hakaret içeren tezahüratlara “tehdit” unsuru da eklenmiştir. Taraftarlar tarafından belirli kişileri hedef alıp almadığına bakılmadan hakaret olarak algılanacak tarzda gerçekleştirilen aleni söz ve davranışlar için şikâyet şartı aranmadan adli para cezasını öngörülmüştür. Cinsiyet, ırk, dil veya din temelinde ayrımcılığı gözeterek hakaret oluşturan söz ve davranışlarda bulunan kişiler için bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası yer almaktadır. Üçüncü fıkrada ise suçun ağırlaştırıcı nedeni olarak belirtilen suçların pankartlarda yer alması ve bu pankartların asılması veya duvarlara yazı yazılması hâlinde verilecek cezanın yarı oranında arttırılması yer almaktadır. 2019 tarihli güncelleme ile birlikte 7182 Sayılı Kanun’un 8. maddesindeki eklemeye birlikte yukarıda belirtilen fiillerin elektronik ortamlarda kitle iletişim aracılığıyla işlenmesi durumunda ise bu maddenin hükümlerinin uygulanacağı belirtilmektedir.

Müsabaka ve seyir alanlarına seyirci girişlerinin kontrolü amacıyla gerekli hükümler 15. maddede düzenlenmiştir. “Müsabaka ve seyir alanlarına usulsüz seyirci girişi” başlığı altında bileti olmaksızın giriş yapmak, başkasına ait elektronik kartı

kullanmak ve spor müsabakalarına seyirci olarak katılımı yasaklanmış kişilere ve bunun kabulünü sağlayan kişilere ilişkin ceza hükümleri yer almaktadır.

Spor alanlarına ve buna bağlı yerlere izinsiz girmeyi önlemek amacıyla gerekli hükümlere 16. maddede yer verilmiştir. Suçun temel şeklinde hapis veya adli para cezası olmak üzere seçimlik ceza söz konusu olmaktadır. Failin birinci fıkrada belirlenen yerlere yetkisiz olarak girmesi nedeniyle müsabakanın seyrini veya güvenliğini bozması hâlinde ise suçun nitelikli hâli oluşacaktır.

Müsabaka günlerinde futbol stadyumlarında veya çevresinde taraftarların coşkulu kutlamalarının yanı sıra agresif tavırlar sergileyebilmeleri nedeniyle kişiler arasında kasten yaralama ile birlikte mala zarar verme olaylarının meydana geldiği söylenebilmektedir. Bu durumla ilişkili olarak 17. maddenin 1. fıkrasına göre spor alanlarında kasten yaralama veya mala zarar verme suçlarının işlenmesi durumunda uygulanması gerekli hükümlere yer verilmiştir. Bu konuda her iki suçun düzenlendiği yasanın Türk Ceza Kanunu olması nedeniyle 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'na atıf yapılmıştır. TCK'nın anılan suçları düzenleyen hükümlerinde gerek kasten yaralama gerek mala zarar verme suçlarının temel şekilleri şikâyetle bağlı suçlar olarak düzenlenmiştir (Yurtcan, 2011).

Ancak m.17/1'de belirtildiği üzere spor alanlarında meydana gelen kasten yaralama veya mala zarar verme suçlarında şikâyet şartı aranmadığı belirtilmektedir. Ayrıca spor alanlarına ve bu alanlardaki eşyalara zarar verilmesi durumunda meydana gelen zarardan, zararı veren kişiler ile taraftarı oldukları spor kulüplerinin müteselsilen sorumlu tutulması ve zararı gideren spor kulübünün sorumlu taraftarlarına rücu edebilmesi söz konusudur.

4 Temmuz 2019 tarih ve 7182 Sayılı Kanun'un 12. maddesi ile 6222 sayılı Kanun'a eklenen 17/A maddesinde yüzlerini bez veya sair unsurlarla tamamen veya kısmen kapatarak kimliklerini gizlemeye çalışan kişiler için verilecek cezalar yarı oranında arttırılmıştır. Maddenin ikinci fıkrasına göre 6222 Sayılı Kanun'da tanımlanan veya bu Kanun'un yollamada bulunduğu diğer kanunlardaki suçlardan dolayı bir yıl veya daha fazla hapis cezasına mahkûmiyet hâlinde kişi, spor kulüplerinin, federasyonların, bünyesinde sportif faaliyetler icra edilen tüzel kişilerin yönetim ve denetim organlarında görev yapamayacaktır. Böylelikle, bir yıl veya daha fazla hapis cezasının verilmesi durumunda TCK'nın 53. maddesindeki hükmün

kapsamı 6222 Sayılı Kanun’da tanımlanan veya bu kanunun yollamada bulunduğu diğer kanunlardaki suçlar bakımından genişletilmiş olmaktadır (Hürmüz, 2020: 68).

Kişinin bu Kanun kapsamında veya atıfta bulunulan kanunlar kapsamında hüküm giymesi hâlinde ek olarak kişi hakkında seyirden yasaklama kararı verilmektedir. 6222 Sayılı Kanun’un 18. maddesinde bir güvenlik tedbiri olarak düzenlenen “seyirden yasaklama” ile anlaşılması gereken, kişinin müsabakaları ve antrenmanları izlemek amacıyla spor alanlarına girişinin yasaklanmasıdır. Buna göre “seyirden yasaklama”, 6222 Sayılı Kanun’un 18. maddesinin birinci, üçüncü ve yedinci fıkraları ile aynı Kanun’un 22. maddesinin üçüncü fıkrası gereğince hakkında tedbir uygulanan kişinin seyir amacıyla müsabaka, antrenman ve seyir alanlarında bulunmasının yasak olmasını ve hiçbir spor müsabakasını veya antrenmanını izleyememesini ifade etmektedir. Hakkında seyirden yasaklama tedbiri uygulanan kişi için genel kolluk birimine başvurma yükümlülüğü söz konusu olup yasaklama kararının sebebini oluşturan fiilin işlendiği müsabakanın tarafı olan ve taraftarı olduğu takımın katıldığı müsabakaları kapsamaktadır. Seyirden yasaklanan kişilerin taraftarı oldukları takımın katıldığı spor müsabakalarının yapılacağı gün yurt içinde bulunduğu takdirde müsabakanın başlangıç saatinde ve bundan 1 saat sonra bulunduğu yere en yakın genel kolluk birimine başvurması, karakola başvurmaması hâlinde 25 günden az olmamak üzere adli para cezasına çarptırılması söz konusu olmaktadır. Gerçekleşecek müsabakanın deplasmanda olması durumunda dahi yükümlülüğün yerine getirilmesi gerekmektedir. 6222 Sayılı Kanun’un 18. maddesinde yer alan seyirden yasaklama, belirli bir suçun soruşturulması ve kovuşturulması sürecinde *koruma tedbiri* olarak, mahkûmiyet ve ceza verilmesine yer olmadığına istinaden *güvenlik tedbiri*, fiili bir duruma bağlı olarak *önleyici tedbir* ve şiddeti teşvik edecek şekilde basın ve yayın yoluyla açıklamada bulunan kişiler için *idari tedbir* olarak uygulanmaktadır.

Hakkında soruşturma başlatılan kişilerin bilgilerinin kulüp ve federasyonların erişimine açık tutulacak şekilde Emniyet Genel Müdürlüğü’ndeki bilgi bankasına kaydedilerek ilgili spor kulüplerine ve yurtdışında yapılacak müsabaka öncesinde müsabakanın yapılacağı ülkenin yetkili mercilerine bildirilmesi söz konusu olmaktadır.

6222 Sayılı Kanun’un 18. maddesinin 7. fıkrasında alkol veya uyuşturucu yahut uyarıcı madde kullanımına ayrıca yer verilmiştir. Buna göre, alkol veya

uyuşturucu yahut uyarıcı madde etkisinde olduğu açıkça anlaşılan kişi mşsabakaya alınmamakta, bu maddelerin etkisinde olduğu içeride tespit edilen kişiler ise dışarı çıkarılmaktadır. Dışarı ıkılmamakta ısrar etmesi hâlinde kişi zorla dışarı çıkarılabilmekte ve 1 yıl süreyle seyirden yasaklanabilmektedir. Benzer şekilde ilgili husus 1990 tarihindeki “Sportif Karşılaşmalarda ve özellikle Futbol Maçlarında Seyircilerin şiddet Gösterileri ve Taşkınlıklarına Dair Avrupa Sözleşmesi” ile de dşzenlenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, çalışma sahasının ana eksenini oluşturan Çarşı taraftar grubunun kısaca kuruluş ve gelişim süreci, grup içerisinde aktif role sahip grup üyeleriyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler ışığında kısaca açıklanacaktır. Grup hakkında edinilen bilgiler, grup içerisindeki sosyal yapılanmayı, gruplararası etkileşimi ve futbolda meydana gelen şiddet olaylarının grup üyelerindeki yerini anlamak açısından önem arz etmektedir.

Çarşı, ismini, Beşiktaş semtinin tam merkezinde bulunan ve Beşiktaş taraftarlarının toplanma yeri olan, çeşitli esnaf ve balıkçıların yer aldığı, Sinanpaşa Mahallesi'ndeki Beşiktaş çarşısından almıştır. Beşiktaş semtinde yaşayan ve tribünlerden birbirine aşına olan bir grup genç tarafından takımı desteklemek amacıyla 1980'lerde kurulmuştur. Grup farklı sosyal tabakalardan, kültürel çevrelerden, etnik kimliklerden, farklı politik ve ideolojik görüşlere sahip bireylerden oluşmakla birlikte grup üyeleri çoğunlukla erkektir.

Bu çalışmada bulgular, katılımcılara yöneltilmiş sorular oluşturulurken hazırlanan üç ana tema çerçevesinde ve bu temaların altında yer alan her temanın alt kategorilerine verilen cevaplardan yola çıkılarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Çarşı taraftar grubu üyelerinin altkültürel özelliklerini içeren ilk temaya dair bulguların verilmesinin ardından, taraftar grubu üyelerinin futbolda şiddete ilişkin algı ve deneyimlerine dair bulgular ve alt kategoriler ikinci tema olacak şekilde irdelenecektir. İkinci tema ve alt kategorilerine dair bulguların değerlendirmelerinin ardından ise üçüncü ve son tema olan taraftarların sporda şiddeti önlemeye yönelik düzenlemelere ilişkin görüşlerine dair bulgulara yer verilecektir. Söz konusu araştırma bulgularına yer verilirken kimi zaman konuyla alakalı yeterli görülmesi bakımından kısa yanıtlara, kimi zaman da çok boyutlu değerlendirme gereksinimi duyulan yerlerde katılımcı cevaplarının büyük bir kısmına yer verilmiştir.

3.1. Çarşı Taraftarlarının Altkültürel Özellikleri

Bu fenomenolojik çalışmanın amacı, futbol taraftarlarının futbolda şiddete ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede taraftarların biraraya gelerek

oluşturdukları gruplar, üyelerinin hem bir arada sosyalleşmelerini hem de bir altkültür olarak nitelendirilmelerini sağlamaktadır. Taraftarların altkültürel kimliğini oluşturan çok çeşitli yönler vardır. Bu bölümde, Çarşı taraftar altkültürüne ilişkin özellikler Dil, Ritüeller, Kolektif/Sosyal Eylemler, İç Grup ve Dış Grup ile İlişkiler/Özellikler ve Değerler ve Normlar başlıkları altında incelenmiştir. Bu temaya ait ilk alt kategori, katılımcıların futbol taraftarlığı ve dilin kullanımınıdır. İlk alt kategoride katılımcıların futbol bağlamında dili kullanım biçimleri ve iletişim yöntemleri ortaya konmuştur. Temaya ait ikinci alt kategoriyi katılımcıların ritüelleri oluşturmaktadır. Bu alt kategori, maç günü ve maç dışı günlerde taraftarların tekrarladıkları sembolik eylemleri kapsamaktadır. Üçüncü alt kategoride taraftarlığın gündelik hayattaki yansımaları ve yaşam tarzı incelenirken temanın dördüncü alt kategorisinde taraftar grubunun dahil olduğu sosyal hareketlere yer verilmiştir. Bu tema altındaki beşinci kategoride, katılımcıların grup içi özellikleri ve gruplararası davranışlar incelenmiştir. Son olarak altıncı alt kategori ise katılımcıların taraftarlık kimliği altında sahip olduğu değer ve normlara yönelik yanıtlarına ayrılmıştır.

3.1.1. Dil

Bu bölümde futbol taraftarlığı ile dil arasındaki ilişki sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Bu ilişkinin genellikle olumsuz bir söylem çerçevesi içinde değerlendirilmesi söz konusu olsa da çoğu bağlamda günlük etkileşimlerde futbolu çevreleyen söylemin olumlu ve bütünleştirici özelliklerinin varlığından da bahsedilebilir. Bu çerçevede taraftarlar arasında oluşturulan ortak dilin, aynı zamanda hem *kapsayıcı* hem de *dışlayıcı* bir dil kodu işlevi gördüğü söylenebilmektedir. Futbol taraftarlarının dili kullanım biçimi genellikle hazırladıkları tezahüratlar ve pankartlarda ön plana çıkmaktadır.

3.1.1.1. Tezahüratlar

Futbol maçlarına eşlik eden şarkılar ve tezahüratlar, birçok maç günü deneyiminin merkezinde yer almaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki futbol taraftarları, karnavalesk bir atmosfer yaratmak ve kolektif kimliklerini ilan etmek için birlikte tezahürat yapmaktadırlar. Oyun atmosferinin önemli bir parçası olarak görülen tezahüratlar popüler şarkı ve şiirlerin sözleri değiştirilerek veya tekerleme şeklinde

yazılmış olmakla birlikte saha içerisinde gerçekleşen olaylara paralel olarak spontane olarak da oluşturulabilmektedir:

“Maçtaki olaylara ve duruma göre değişiyor söylediklerimiz. Bazen yeni bestelerimiz oluyor Beşiktaş için onu söylüyoruz bazen rakip takımı kızdırmak için hazırladığımız yeni besteler varsa onları söylüyoruz. Bazen de anlık oluyor. Mesela rakibin ayağına top geldiğinde veya maçın önemli anlarında onların dikkatlerini dağıtmaya çalışıyoruz. Ses çıkarıyoruz işte gürültü yapıyoruz, ıslık çalıyoruz, etkileniyorlar.” [K12, 64, TL]

Tribünde spontane olarak oluşturulan bestelerin yanı sıra katılımcılardan bazıları, maçın belirli dakikalarında yaptıkları değişmeyen tezahüratları olduğunu söyleyerek *üçlü tezahüratı* ve *Gündoğdu marşını* buna örnek olarak göstermişlerdir:

“Üçlü Çektirmek nedir bilir misiniz? Gerçi artık neredeyse her Türk takımında var bu. Eskiden maçlardan önce Alen abi, sahaya iner, orta sahaya geçerek ‘sus’ işareti ile tüm tribünleri susturur, elleriyle ‘1-2-3’ işareti yaparak alkış, ardından ‘Beşiktaş’, ‘1-2-3’ sonrasında bir ‘Beşiktaş’ sesinin ardından bütün tribünlerin coşkulu bir şekilde ‘Lay lay lay lay lay oooo Beşiktaş’ diye bağırırdı. Bütün tribünler bağırır, herkesin kolu birinin omzunda yukarı aşağı zıplayarak söyledik.” [K6, 38, AÜ]

“Beşiktaş tribünlerinin geleneğidir, maçın 85. dakikasında bu marşı okuruz genelde. Maçın önemli anlarında kritik olaylar olur, marşımız bölünmesin diye bu dakikalarda okuyoruz.” [K12, 64, TL]

Katılımcılar arasında yer alan 28 yaşındaki K13, gündelik yaşantısında argo ve küfürlü ifadelerden kaçındığını ifade etmiş ancak Beşiktaş maçlarının bu duruma istisna olduğunu belirtmiştir:

“Ben şahsen bu yaşıma kadar küfürden nefret etmiş bir insanım. Bu özelliğimi bir tek Beşiktaş maçlarında kaybediyorum. Tutamıyorum kendimi. Maç sırasında istenmeyen bir şey olduğunda ağızımdan kaçırıyor. Zaten o sırada öyle tepki vermesem çoğu bestemiz küfürlü bizim. İster istemez kullanıyorum o kelimeleri.” [K13, 28, AÜ]

K13, gerek tribün içerisinde gerek tezahüratlarda argo ve sinkaflı ifadelerin çokça yer aldığını ifade ederek *tribünlerin bir parçası* hâline geldiğini belirtmiştir.

Çarşı taraftar grubu üyelerinin tezahüratlarının içerikleri başta Beşiktaş Jimnastik Kulübü olmak üzere takımın renklerine, sembolüne (kara kartal), takımın futbolcularına, taraftarlarına ve rakip takımlar ile rakip takımların futbolcu ve taraftar gruplarına yönelik olmaktadır. Futbolcularla ilgili tezahüratlar, direkt olarak futbolcuların isimlerinin geçtiği veya onların bir özelliğini vurgulayan tezahüratları içermektedir:

“Nouma, Beşiktaş için önemli bir değerdir. Onun için bestemiz var bizim. Fransa da doğdu, Beşiktaşlı oldu, Helâl olsun sana, Pascal Nouma!” [K7, 30, AÜ]

“Aklıma ilk gelenlerden biri mesela bir Fenerbahçe maçında İbrahim Toraman’a çok büyük haksızlıklar yaptılar gerek futbolcular gerek hakem yani. Ama adam hiç çizgisini bozmadı yani, biz de ona desteğimizi bir bestemizle dile getirdik yani. Kadıköy’de tekti, alayına yetti, adam gibi adam, İbrahim Toraman, İbrahim Toraman diye.” [K4, 47, AÜ]

Katılımcıların Beşiktaş’a ilişkin tezahüratları heyecanla dil getirdikleri görülmüştür. Katılımcıların bazılarına göre hayattaki en önemli şey takımı olmakla birlikte Beşiktaş haricinde dünyadaki her şeyin bir kenara atılabilecek durumda olduğu söylenebilmektedir:

“Ne diyoruz biz? Sen benim, her gece efkârım, Gözümdeki yaşım, Sigara dumanım... Sen benim, damardaki kanım, Alnımdaki yazım. Şanlı Beşiktaşım... diye devam ediyoruz yani. Mezara kadar da devam edecek diyoruz. Hani bizdeki sevgi, tutku bir yolculuk.” [K15, 26, AÜ]

“Beşiktaşlıyız Beşiktaşlı, Kimse anlayamaz bu aşkı. Bekçisiyiz kopsa kıyamet, Siyah! Beyaz! Bize emanet.” [K10, 43, TL]

K15, Çarşı taraftar grubunun takımlarına bağlılığını, sevgilerinin büyüklüğünü Beşiktaş Jimnastik Kulübü’nün 100. Yıl albümünde yer alan bir tezahürattan örnek vererek bir *alın yazısı* olarak değerlendirmiş, takıma olan sevgi ve sadakatin *ölümünden sonra bile* devam edeceğini ifade etmiştir. K15’e benzer şekilde K10 da, takıma karşı olan sevgi ve bağlılığını dile getirirken tezahüratın bir kısmından örnek vererek Çarşı taraftarı ile Beşiktaş arasındaki ilişkinin taraflara özel oluşuna vurgu yapmıştır. Çarşı

tarafтары ile takımını arasındaki bu bağılılığın/iilişkinin başka kimse tarafından anlaşılamayacağını vurgulayarak Beşiktaş takımını ve taraftarını daha yüksek bir noktaya koymaktadır. Keza benzer şekilde Çarşı taraftarının takıma duyduğu sevgi ve bağılılığın *kıyamet koptuktan sonra* bile devam edeceğini dile getirerek Çarşı'nın takımını her zaman desteklemeye devam edeceğini dile getirmiştir.

Taraftarların takımlarına ve topluluklarına olan sevgilerini ifade etme biçiminin, rakiplerinden daha güçlü olduklarını iddia etmelerine izin verdiği söylenebilmektedir. K14'e göre tribünde tezahüratlara katılmak ve takımını desteklemek için bağırarak *güç* kavramı ile ilişkilidir. Barlarda, sokaklarda ve futbol stadyumlarında gerçekleşen performanslar, taraftarların yeni çok kültürlü şenlik biçimleri yaratmalarına ve sosyal kimliklerini yeniden şekillendirmelerine izin vermektedir (Penn, 2016):

“Her zaman tribünde güç bağırmaştır. Stadın içerisindeki güç her zaman bağırarak kişidir. Bağırarak kişilere hükmedebilirsiniz. Mesela ben bir beste söylüyorum yanımdaki da buna katılır veya anlık gelişen durumlarda ortak şeyler çıkar ağızımızdan. Rakip oyuncu bir şey yaparsa onu eleştiren şeyler söyleriz veya hakem fark etmez. Ya da ne bileyim gol olunca hep bir ağızdan sevincimizi dile getiren tezahüratlarımız var. Gol pozisyonu olursa ‘Saldır beşiktaşım oley’ diye girerim ben, herhangi birisi de belki başka bir şeyle girer, kim o an daha fazla ses çıkartırsa onun bestesi devam eder.” [K14, 24, AÜ]

K14'e göre taraftarlarının tezahüratları ve şarkıları tribünde bir meydan okuma olarak algılanmaktadır. K14 ile benzer şekilde K4 de, tezahüratları, rakip takım üzerinde güç elde etme aracı olarak yorumlamıştır. K4, bu duruma örnek olarak 2007-2008 sezonunda Liverpool takımını ile yapılan bir karşılaşmada desibel rekoru kırdıklarından bahsederken bu durumdan *gururla ve övünçle* söz etmiştir:

“Liverpool'a karşı oynadığımız maçı. 2-1 mağlup etmiştik. 7'den 70'e herkes tribünlerde haykırdı. Kartal Gol Gol Gol diye. İnlettik bütün stadyumu. Beşiktaş'a olan sevgimizi 132 desibellik rekor ile taçlandırdık.” [K4, 47, AÜ]

Çarşı taraftarları tarafından ritüelleştirilen futbol tezahüratları veya bestelerinin, taraftar kimliğini tanımlayan iç grup-dış grup, ben-öteki arasındaki ikiliği

yansıttığı ve ürettiği söylenebilir. Bu çerçevede hazırlanan tezahürat ve bestelerin taraftar altkültürünü içerebilen ve dışlayabilen bir işlev gördüğü söylenebilmektedir. Ayrıca K4'ün ifade ettiği gibi futbol tezahüratları, rakip takımın oyuncularına ulaşmanın bir yolu olan *sembolik şiddet biçimini* içermektedir.

Tezahüratlar iç-dış grup ayrımını ortaya koymakla birlikte aynı zamanda Çarşı taraftar grubu üyeleri arasındaki *farklılıkları ortadan kaldıran*, taraftar grubu üyeleri arasında bağlılığı sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Çarşı çok farklı kimlikteki insanı birarada tutan bir çatı, bir yuva. Bunun en net örneğini tribünde sırt sırta vermiş çok farklı insanlardan görebilirsiniz. Herkes tek dil olmuş, Beşiktaş’a aşkını dile getiriyor. Adam kaç kilometre öteden gelmiş. Düşünsene birbirimizi hiç tanımıyoruz, birbirimiz hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ve konuşmamışız. Ama bir başlıyoruz beraber Beşiktaş’ın sen bizim canımız siyahla beyaz akar kanımız falan diye, aynı dili konuşuyoruz işte.” [K15, 26, AÜ]

K15’in söylediklerinden hareketle, Çarşı taraftarlarının tezahüratları hem birbirini tanımayan taraftarlarla etkileşimi teşvik etmekte, hem de ortak bir kültürel alanda taraftarları biraraya getirmeye hizmet eden futbolla ilişkili bir dil kullanım biçimini oluşturmaktadır.

3.1.1.2. Pankartlar

Futbol taraftar altkültürünün dil kodlarını anlamlandırmada pankartlar da önemli bir rol oynamaktadır. Futbol taraftarlarının pankartları dilsel olduğu kadar görsel olarak da kayda değer bir özellik sunmaktadır. Belirli bir zamanda ve belirli bir yerde sergilenmek üzere tasarlanan bu pankartların içeriğinin oynanacak müsabakalardan toplumsal olaylara kadar çeşitlilik gösterdiği söylenebilmektedir.

Çarşı taraftarlarına göre, insanların belirli bir topluluğa aidiyet duygularını nasıl ifade ettiklerini gösteren birçok özellik bulunmaktadır. Görsel olarak genellikle siyah ve beyaz renklerin hakim olduğu resim ve görsellerin kullanılması söz konusudur. Bu çerçevede pankartların arka planları ve yazıların hepsi bu etkiye katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, hazırlanan pankartlarda merkezi olarak kullanılan Çarşı sembolündeki “A” harfi birçok metin içerisinde yer almaktadır. Benzer şekilde Kara Kartal sembolü, Çarşı pankartlarında sıklıkla kullanılan bir semboldür. Bu

çerçevede Çarşı pankartlarında logo olarak sıklıkla kullanılan “A” harfi ve Kara Kartal sembolü yer almaktadır. Bu çerçevede Çarşı taraftarları tarafından hazırlanan bir pankartın takım renklerinden ziyade kullanılan malzemeler, renkler, resimler ve kelimelerin birçok farklı unsuru açısından bir anlam ifade ettiği söylenebilmektedir. Katılımcılar arasından K5 ve K8’in ifadeleri bu durumu açıklar bir nitelik taşımaktadır:

“Bizim ‘A’ harfinin anlamını biliyor musun? Bunu biz sıklıkla kullanırız pankartlarda mesela. Çünkü grup olarak ideolojimiz bu. Böyle bir yapıya sahibiz.” [K5, 65, TL]

“Kara kartal bir duruşun, bir tavrın simgesidir. Genelde Beşiktaş’a olan sevdamızı dile getiren bir pankart hazırlıyorsak bunu kullanıyoruz.” [K8, 25, AÜ]

Çarşı taraftar grubunun hazırladığı pankartlar dilin eğlenceli kullanımı için bir fırsat sunmaktadır. Çarşı taraftarları, takımlarına verdikleri desteğin yanı sıra ülke ve dünya gündeminde meydana gelen olaylara karşı tutumlarını da pankartlar aracılığı ifade etmektedir. K10, bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Pankartlar bizim hafızamızdır diye bir sözümüz vardır bizim bilir misin? Biz neyse aklımızdaki fikrimiz neyse bunu kumaşa döküyoruz. Yeri geliyor ırkçılığa karşı hazırlıyoruz yeri geliyor savaşa, terör olaylarına yönelik tepkimizi ifade ediyoruz. Sadece rakip takımla veya işte oyuncuyla sınırlı kalmıyoruz. Yeri geliyor rakip takımın oyuncusunun uğradığı ırkçılık söylemine karşı açıyoruz pankartımızı.” [K10, 43, TL]

K10’un söylediklerinden hareketle Çarşı, hayvan haklarından kan bağışına ve savaş karşıtlığına kadar pek çok konuda tepkilerini pankartlarla ifade etmektedir. Çarşı taraftarlarının maçlarda astıkları pankartlar oyunculara yönelik ırkçı hareketlere, dünyada yaşanan savaşlara ve teröre tepkilerini dile getirme konusunda sembolik bir işlev taşımaktadır. Bu çerçevede bazı pankartların takıma genel bir destek niteliği taşıyabilirken aynı zamanda rakip takıma, oyuncusuna veya taraftarlarına yönelik olmak üzere daha spesifik mesajları içerdiği söylenebilmektedir.

Çarşının hazırlamış olduğu pankartların ince düşünülmüş, espritüel bir nitelik taşıdığını düşünen K8’e göre, pankartlar Çarşı grubu üyeleri arasında ve toplumun diğer üyeleri arasında bütünleştirici bir nitelik taşımaktadır. Futbol dışı konularda

pankart hazırladıklarını ifade eden K8, pankartların taraftarlar için ortak bir dil işlevi gördüğünü, rekabeti arttırdığını, anılar, gündelik olaylar ve farkındalık üzerine inşa edildiğini ifade etmiştir:

“Bizim pankartlarımız çok özeldir. Sadece futbolda değil, futbol dışı konularda da kendimizi ifade ederiz pankartlarımızda. Bazen rakibi kızdırmak için hazırlarız, ama bunu ‘dan’ diye söylemeyiz, ince düşünülmüş espritüel şeyler hazırlarız. Bazen önemli günleri anmak için kullanırız. Mesela Kazım Koyuncu Trabzonsporludur ama topluma mâl olmuş güzel bir insandır. Onun için bile pankart hazırlamışlığımız var.” [K8, 25, AÜ]

K11, Beşiktaş’ın seyircisiz maç oynamak durumunda kaldığı maçlarda bile pankartlarını hazırladıklarını, taraftar olarak takıma yokluklarını hissettirmediklerini ifade etmiştir:

“Biz gidemesek de hazırlıyoruz pankartlarımızı, bir arkadaşımız güzelce asıyor pankartlarımızı tribüne. Sanki oradayız gibi. Takım hissediyor bizim orada olduğumuzu.” [K11, 25, AÜ]

Çarşı taraftarlarının hazırladığı pankartları bireysel eserler olmaktan ziyade, daha geniş, kolektif bir duvar halısının parçası olarak düşündüğümüzde sadece futbol kulüplerinin tarihini değil, aynı zamanda oluşturuldukları zamanı, sosyal, kültürel ve politik bağlamları da belgeledikleri görülebilmektedir.

Futbol taraftarlarının gerek tezahüratlarda gerek hazırlamış oldukları pankartlarda kullanmış oldukları dilin, genel olarak Çarşı taraftarlarının bir yandan kendi olumlu özelliklerini korurken diğer yandan da rakip taraftarlardan kendilerini üstün görmeleri nedeniyle alay etme niteliği taşıdığı söylenebilir. Bu çerçevede hazırlanan tezahüratların ve pankartlarda kullanılan kışkırtıcı dil, Türk futbolunun uzun süredir devam eden bir özelliğini taşımaktadır. Bu dilsel fenomenler, olumsuz çağrışımları vurgulayan, daha geniş bir çatışma ve şiddet söylemini de oluşturmaktadır.

Bir altkültür olarak taraftarların mevcut sosyal normları yerinden etme potansiyelinin, taraftarların kullandıkları tezahüratlar ve pankartlar ile birleştiğinde sosyal kontrol güçlerini tehdit ettiği söylenebilir. Nitekim futbol şarkıları, tezahüratları

ve pankartları ebeveyn kültüre karşı duruşlarını göstermenin yollarından biri olarak görülebilir.

3.1.2. Ritüeller

Bell (1997), ritüelin, bireylerin toplumun gücünü, otoritesini ve değerini somutlaştırdığı bir araç olduğunu öne sürerek bireylerin paylaşılan ritüel deneyimleri ve değerleri etrafında gruplar oluşturduklarını ileri sürmüştür. Bell (1997)'e göre bir ritüel, diğer faaliyetlere göre farklı ve ayrıcalıklı olan bir faaliyetler grubudur. Ritüel davranışının önemi, bu tür faaliyetlerin kendilerini özgün ve meşrulaştırıcı olarak nasıl oluşturduklarında yatmaktadır. Altkültürlerin kendilerine özgü ritüelleri bulunmaktadır ve ritüeller, bir altkültürün belirli ve birbirini izleyen adımlardan oluşan ve zaman içinde tekrarlanan sembolik eylemleridir. Taraftarların ritüel uygulamaları, kültürel ve sosyal değer sistemlerine dayanması nedeniyle kültürel bir kimlik duygusunu sürdürmenin veya geliştirmenin bir yolu olarak görülebilmektedir.

Bu alt kategoride katılımcılar taraftar olarak meydana getirdikleri ritüelleri maç günü deneyimleri ile ifade etmişlerdir. Bu nedenle bu bölüm, taraftarların İç saha olarak adlandırdıkları Vodafone Park maçları, deplasman maçları olarak adlandırdıkları rakip takımın sahasında oynanan maçlar ve maçın stadyum dışında deneyimlenmesi olarak 3 ayrı bölümde incelenmiştir.

3.1.2.1. İç Saha Maçları

Spor takımlarının kendi sahasında maçların gerçekleşmesi iç saha maçları olarak adlandırılmaktadır. Beşiktaş futbol takımı, 2016 yılından itibaren iç saha maçlarını Vodafone Park'ta oynamaktadır. Vodafone Park'ın yapımından önce, 2013 yılına kadar iç saha maçlarını 1947 yılında inşa edilen BJK İnönü Stadyumu'nda oynamıştır. Stadyumlar, sporla ilgili duyguları arayan binlerce taraftarı biraraya getirerek taraftarlara sunulan senaryolara bağlı olarak değiştirilebilen çeşitli deneyimler sunmaktadır. Bu bağlamda Çarşı taraftar grubu için de BJK İnönü Stadyumu ve Vodafone Park, Çarşı taraftarlarının biraraya gelerek oyuna katıldıkları sosyal ve simgesel mekânlardır.

Bell (1997), ritüellerdeki dramatik performansların, katılımcılar arasında yoğunlaştırılmış duyguları uyandırarak olayı olağanüstü kıldığını öne sürmektedir. Bu

ritüel performans, görsel imgeler, senkronize hareketler ve tezahüratlarla meydana getirilmektedir.

Katılımcılar, bu tür ritüel performanslarının doğaçlama olmaktan ziyade önceden planlanmış senaryolar çerçevesinde gerçekleştiğini, tribün liderlerinin bu performansların meydana gelmesinde önyak olduğunu ve diğer tribünlerde yer alan kişilerin katılmasını sağlamak için rehberlik ettiğini ifade etmiştir. Katılımcılar, çeşitli sembolik performans türleri hakkında bilgi sahibi olduklarını belirterek meydana getirilen bu faaliyetlerden ve bunlara gömülü sembolik anlamlardan keyif aldıklarını ifade etmişlerdir:

“Stadyuma girişler başlar başlamaz pankartlardan sorumlu arkadaşlarımız hemen pankartları asarlar.” [K10, 43, TL]

“Alen abimiz maçın hemen öncesi sahaya iner, santra noktasında bir orkestra şefi gibi sırayla bütün tribünlere ‘bir’ ‘iki’ ‘üç’, en son da bütün stada ‘Beşiktaş’ diye komut vererek üçlü çektirirdi. Hemen ardından bütün stad aynı anda zıplar, beşiktaş tribünlerinde insan dalgaları oluşur, coşulurdu.” [K9, 33, AÜ]

Katılımcılardan K15, Beşiktaş’ın ev sahibi olduğu maçlarda, müsabaka başlamadan önce belirli tezahüratların yapıldığını ve tribün liderlerinin bu tezahüratı başlatmada öncülük ettiğini dile getirmiştir:

“Maçın başlama düdüğüyle birlikte tezahüratlarımız başlar. Tribünler bizim sesimizi duyurduğumuz yer. Burada bağırmayacağız da nereden bağıracağız.” [K15, 26, AÜ]

K15, stadyumun bağırarak ve gürültü yapmak için sosyal açıdan *meşru* bir yer olarak hizmet ettiğini belirterek, stadyumu, taraftarların taraftar davranışlarını gerçekleştirebildiği meşru bir mekân olarak tanımlamıştır.

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler ve Vodafone Park Arena’da müsabaka günü gerçekleştirilen gözlemler, maçın merkezi konumu olan stadyum ortamının yoğun duygularla dolu olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra taraftarlar arasında toplu coşku ve duygusal enerjinin varlığı, stadyumun ötesine geçerek, stadyum çevresindeki mekânlarda meydana gelen ritüelleri de göstermiştir.

Çarşı taraftarları genel olarak maçların Vodafone Park'ta oynanacağı günlerde maç günü deneyimlerinin maç saatinin başlamasından çok önce gerçekleştiğini belirtmiştir. Beşiktaş semtinde bulunan ve stadyuma yakın olan mekânlar taraftar ritüellerinin önemli bir bölümünün gerçekleştiği yerlerdir.

K13, maç günlerinde Çarşı üyeleri için buluşma yeri olarak Kazan'ı, Kazan'ın hemen yanında yer alan Beşiktaş Çarşısı'nın yanındaki küçük parkı, Süleyman Seba Caddesi'ndeki Şairler Parkı'nı ve bahsedilen mekânlara yürüme mesafesindeki Vodafone Park Arena'yı taraftarların çeşitli tezahüratlar yaptıkları, marşlar söyledikleri hatta besteledikleri mekânlar olarak ifade etmiştir. Beşiktaş'ın bir *semt takımı* olması nedeniyle semtin takımla ve Çarşı grubu ile *özdeşleştiği*, bu çerçevede Çarşı üyelerinin semte sahip çıktığı ve *biz bize* duygusunun ön plana çıktığı belirtilmektedir:

“Maçın olduğu gün nerede olacağımız bellidir. Haberleşmeyiz bile. Birbirimizi buluruz bir şekilde. Maçta önce genelde Kazan'da, Kartal Heykeli'nin orada veya Şairler Parkı'nda takılırız. Kimimiz yeni besteler hazırlar bir yandan ezberlemeye çalışırız, kimimiz sohbet muhabbet ederiz. Maç saatine yakın hep beraber o ağaçlı yoldan stadımıza yürürüz. Sonra maça geçeriz. Semt bizim. Biz bizyiz.” [K13, 28, AÜ]

K7, maç öncesinde yapılan tezahüratların, bestelerin, taraftarları biraraya getirerek seslerin toplu olarak kullanıldığı ve yorumlandığı *ortak bir alan duygusu* oluşturduğunu ifade etmiştir. Beşiktaş maçlarının çoğunun hafta sonu taraftar gruplarını biraraya getirdiğini, taraftarların kahvehanelerde, meydanlarda, futbol sahası çevresindeki diğer halka açık yerlerde kendi buluşma noktaları bulunduğunu belirtmiştir. Çoğu Cumartesi veya Pazar akşamı birçok taraftar için referans noktası işlevi gördüğünü ve bu yerlerin, iş ve aile hayatlarındaki baskılarından bir *kaçışı* temsil ettiğini söylemiştir:

“Genelde Kartal Heykeli'nin orada buluşuyoruz. Bazı arkadaşlar şairler Parkı'nda toplaşiyor. Oradan topluca Vodafone'a geçiyoruz. Bağırıyoruz da sürekli, öyle susmak yok bizde. Buralar bizim mekânlarımız. Maçlar genelde hafta sonları oluyor, biliyorsunuz. Hafta sonları Beşiktaş maçları benim için gerek işten gerek aileden bir nebze kaçış gibi oluyor ya. Kendimizi ait hissettiğimiz yerler. Rahat hissettiğimiz yerler. Buralar evimiz.” [K7, 30, AÜ]

Çarşı grubu, günün erken saatlerinden itibaren Vodafone Park Arena'nın bulunduğu Beşiktaş ilçesine gelmeye başlamaktadır. Taraftarlar, formaları ve bayrakları ile Beşiktaş sokaklarını bayram yerine çevirerek tezahüratlarla maçın havasına girmektedir. Beşiktaş Çarşı'da biraraya gelen taraftarlar meşaleler yakıp, şarkılar söyleyerek maç saatini beklemektedir. Dolmabahçe ve Vodafone Park Arena önünde toplanan taraftarlar da stat kapıları açılana dek şarkılar söyleyip tezahüratlar yapmaktadır. Bir stadyumun içinde sergilenen her ritüel, kolektif bir aidiyet duygusu inşa eden ve mekâna anlam yükleyen bir *sosyal hafıza* oluşturmaktadır.

3.1.2.2. Deplasman Maçları

Çalışma kapsamında yer alan katılımcıların, maçları Vodafone Park'ta izlemesinin yanı sıra bir de karşılaşmayı karşı takımın stadyumunda deneyimlemesi söz konusudur. Karşı takımın ev sahipliğini yaptığı müsabakanın oynandığı yer deplasman olarak adlandırılmaktadır. Deplasman maçları olarak adlandırılan bu maçlarda katılımcıların çeşitli ritüelleri yer almaktadır. Katılımcılar genel olarak deplasman maçlarına ilişkin ritüellerini ulaşım ve gidilen şehirlerde gerçekleştirilen etkinlikler olarak ifade etmişlerdir.

Katılımcıların İstanbul dışında diğer illerde gerçekleşecek müsabakalara katılımında ulaşımın nasıl sağlanacağı konusu önem taşımaktadır. Buna göre katılımcıların bir kısmı ulaşımı şahsi araçları ile sağlamaktadır. Ulaşım aracı olarak şahsi aracın tercih edilme nedenini Beşiktaş için “*kilometre yapmanın*” daha zevkli olduğu şeklinde ifade eden K15, deplasman maçlarına giderken uçak yerine otobüs veya araba tercih ettiğini ifade etmiştir:

“Arabaya atlayıp gidiyoruz. Otobüs daha güzel, kilometre yapıyorsunuz. Ben takıntılıydım, çoğu kişi ucuz olduğu için genelde uçak tercih eder. Senin aklın yok fikrin yok neden uçakla gelmiyorsun diyorlar. Ben de diyorum ki Beşiktaş’a biraz kilometre yapmamız lazım yani. Bu kadar basit olmamalı.” [K15, 26, AÜ]

Deplasman maçlarına ulaşımın sağlandığı bir diğer ulaşım aracı deplasman otobüsleri olmaktadır. Genelde kulüp tarafından ayarlanan otobüsler, futbol takımının faaliyet gösterdiği semtin belirgin bir yerinden kalkmakta ve taraftarların rakip takımın

stadyumuna kadar ulaşımını sağlamaktadır. Ayarlanan deplasman otobüslerinin taraftarların sözel ve fiziksel davranışları ile bir bütünlük oluşturduğunu belirten K11, yolculukların bu şekilde eğlenceli geçtiğini ve bir *sosyalleşme* ortamı sağladığını söylemektedir. K11'a göre deplasman otobüslerinin *atmosferi* farklıdır; aynı takımın taraftarı olma güdüsünden dolayı birbirini daha önceden tanımayan bireyler kısa sürede *kaynaşmaktadır*:

“Deplasman otobüsleri ile yolculuk bir başka ya. Bir kere çok garip bir atmosfere sahip yani. Herkes neredeyse birbirini tanır, tanımayanlar da hemen kaynaşır. Herkesin boynunda siyah beyaz atkılar, hepimiz aynı renklere bürünmüşüz. Ortamda birden biri aklına esen bir tezahürat bağırır, geri kalanlar da ona eşlik eder. Eskiden özellikle otobüslerin içerisi rengarenkti böyle mavi mor ışıklar falan yanardı. Gece bitmek bilmeyen tezahüratlar, yanıp sönen mor ışıklar, otobüsün içi duman olmuş. Böyle eğlenceli bir ortam yani. Sosyalite katıyor.” [K11, 25, AÜ]

Deplasman maçlarına gidiş-geliş güzergâhlarında ve gittikleri şehirlerde belirli ritüelleri olduğunu belirten K7, deplasman maçlarının iç saha maçlarından daha *farklı* bir duygu uyandırdığını ifade etmiştir. K7, *sıradan* taraftar ritüellerini yolculukla ve farklı şehir deneyimiyle birleştiği deplasman maçlarının, içinde yer aldığı grubun *bir bütünün parçası* olduğunu hissetmesi için bir olanak sunduğunu ifade etmiştir. Bu aidiyet duygusunun oluşmasında *azınlık* bir grup olarak bulundukları şehirde Beşiktaş'ı ve Çarşı'yı *temsil etme sorumluluğunun* daha yüksek olduğu ifade etmiştir:

“Deplasmanın yeri bir başka benim için. Hiçbir şeyi kestiremiyorsun. Normal maçlardan farklı oluyor yani bizim için de. Hani nasıl desem daha az kişiyle takımını orada destekliyorsun ve Çarşı şeyini daha iyi yansıtabiliyorsun yani. Kendini ayrıca bir sorumluluk altında hissediyorsun.” [K7, 30, AÜ]

Deplasman ritüellerinde ulaşım sağlanan aracın yanı sıra gidilen şehirde yapılan etkinlikler de önem taşımaktadır. Gidilen şehrin sokaklarında dolaşmak, tezahüratlar eşliğinde stadyuma girmek deplasman maçlarında taraftarın gerçekleştirdiği ritüeller arasında yer almaktadır. Deplasman maçlarının oynandığı maçlara gidişi *şehri fethetmek* olarak ifade eden K14'e göre seyahat edilen şehrin

sokaklarında dolaşmak, esnafı ile sohbet etmek, yemek yemek ve sonrasında stadyuma gitmek ritüel davranışları arasında yer almaktadır:

“Gittiğin yeri sanki fethediyormuşçasına sokaklarda kalabalık dolaşacaksın. Zaten biliyorlar Çarşı geliyor diye ama yine de geçtiğin her sokak senin orada olduğunu hissedecek. Bir taşkınlık olmazsa esnaf da seni güzel karşılar. Oturur bir yerde yemeğimizi yeriz bestemizi söyleriz sonra maçı izlemeye geçeriz.” [K14, 24, AÜ]

Deplasman maçlarında meydana gelebilecek olayları öngörme ihtimalinin daha düşük olduğunu ifade eden K9, deplasman takımının taraftarları olarak gerçekleştirecekleri ritüellerin belli olduğunu, ancak gittikleri şehirdeki taraftar gruplarının karşılama *üslubuna* göre davranışlarının şekillenebileceğini ifade etmiştir. Ev sahibi takımın taraftarlarının kavga etmeye yönelik tutumlarını *kendini ispatlama* girişimi olarak adlandırır K9, böyle bir tutum karşısında savunmaya geçebileceklerini ifade etmiştir:

“Deplasman maçları tam bir sürpriz. Ne olacağını önceden pek kestiremezsin. Bizim yapacaklarımız aşağı yukarı belli. Buradan yola çıkarız. Mola verdiğimizde yemek yeriz. Gittiğimiz şehirdeki taraftarlar bizim geldiğimizi zaten bilir de biz yine de gümbür gümbür bestelerimizle giriş yaparız. Esnafla sohbet ederiz. Ama bu gittiğimiz takımın tutumuna göre değişir yani. Kendini ispatlamaya çalışan, maraza çıkaran bir ekip de gelebilir karşımıza kavga etmeye. O zaman duruma göre şekil alırız biz de yani.” [K9, 33, AÜ]

Son 10 yıldır deplasman maçları da dahil olmak üzere Beşiktaş’ın neredeyse hiçbir maçını kaçırmayan K15, seyahatlerinde deplasman otobüslerinin yanı sıra kendi aracı ile de ulaşım sağlamaktadır. Deplasman otobüsleri ile gerçekleştirdiği seyahatlerde otobüslerin rakip takım taraftarları tarafından taş ile saldırıya uğradığı hadiseyi dile getirmiştir. Gidilen şehrin esnafının da kendi taraftarları ile iletişimi koruma gayesinden ötürü rakip takım taraftarlarına karşı sert bir turum benimsediğini ifade etmiştir:

“Deplasman otobüsünün kaderidir taşlanmak. Hele de bizim geldiğimizi biliyorlarsa gerçekleşme ihtimali daha yüksek oluyor bu durum. Durum böyle olunca esnaf da kendi

halkıyla kötü olmamak için bizimle iyi iletişim kurmuyor, su vermiyor yeri geliyor bize.”
[K11, 25, AÜ]

Toplulukların mekân ile yakın ilişkisini neo-kabile kavramı ile açıklayan Maffesoli (1996)’ye göre, bireyler mekânlarda gruplaşarak veya ilgi alanları etrafında cemaatleşerek, kabileleşen topluluklar hâline gelmektedir. Bireyler mekâna bağlılıklarıyla sosyalleşmekte, topluluk hâline gelmekte ve kendi topluluk performanslarını mekânlar üzerinden gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda tribünler, futbol taraftarlarının birçok ritüeline ev sahipliği yapan ve futbol taraftarlarının davranışlarının belirleyicisi mekânlar olarak ele alınabilmektedir. Taraftarlar marşlarla, tezahüratlarla, pankartlarla veya sergilemiş oldukları tekrara dayanan görsel ve işitsel unsurlarla stadyumları kutsal bir alan hâline çevirebilmektedir. Bu gibi aktiviteler tribünleri bir neo-kabile topluluğu olarak taraftarların kimliklerini sergiledikleri mimari bir forma dönüştürebilmektedir.

3.1.2.3. Saha Dışı Ritüel

Takımlarını desteklemek amacıyla biraraya gelerek çeşitli ritüel davranışları sergileyen taraftarların bu ritüeller aracılığıyla kendilerini grubun bir parçası olarak gördükleri, bunun da beraberlik hissini arttırdığı söylenebilir. Eastman ve Land (1997), bu tür bir toplumsal bütünleşmenin takımlarını televizyonda izleyen taraftarlar arasında bile meydana gelebileceğini öne sürmüştür. Buna göre spor karşılaşmalarını televizyonda izleyen taraftarların kişisel ritüelleri aidiyet hissini geliştirmekte, bireylerin diğer taraftarlara ve takımlarına bağlılığını arttırmakta ve taraftarlar bu ritüellerin maçın sonucunu etkilediğine inanmaktadır.

Maçları stadyumda takip edemediği zamanlarda televizyonda izleyen taraftarın bazı ritüelleri bulunmaktadır. Katılımcılar tarafından yaygın olduğu bildirilen, ritüelleştirilen davranışlardan biri maçları evde izlerken forma veya takımın renklerini içeren kıyafetlerin giyilmesidir. K11’in söylediğinden hareketle, evde televizyonda yayınlanan maçları izlerken taraftar giyiminde takım renklerini içeren tişörtler, sweatshirtler, kişinin kendi tanımladığı taraftar grubuna üyeliğini güçlendirmenin bir yolu olarak görülmektedir:

“Maça gidemesek de formamız hep üstümüzde. Zaten Beşiktaş’ın renklerine gönül vermişiz. Bir de tribünden uzak kalmışız, üstümde taşırım o renkleri yani. Bu benim ona ait olduğumu gösterir. Uzak da olsak birbirimize bağlı olduğu olduğumuz gösterir.” [K11, 25, AÜ]

Cezalı olması nedeniyle 2018 yılından itibaren maçları evden takip eden K13, maçı izleyen tek taraftarın kendisi olmadığını hissettirmek için oğluna da Beşiktaş forması giydirmektedir. Bu davranışı, maçı evde izlediği her zaman gerçekleştirdiğini ifade eden K13, oğluyla birlikte Vodafone Park’ta olduğunu hissettiğini belirtmiştir:

“Oğlum var 6 yaşında. Stada gidemediğimiz durumlarda evdeyken maçları beraber izliyoruz. Oğlumla beraber bu formayı giymekten gurur duyuyorum. Sanki gruptaki arkadaşlarla berabermiş gibi. Yalnız hissettirmiyor beni. O da biliyor artık, ben tepki verince o da veriyor, bağırıyor. Biz gidicez zamanla, o gelecek bizim yerimize.” [K13, 28, AÜ]

K2, maçlara gitmediği zaman maçı arkadaşlarıyla beraber izlediğini, maçı izlerken *totem yaptıklarını*, herkesin telefonlarını toplayarak bildirimleri kapattıklarını ifade etmiştir. Davranışlarının maçın sonucunu etkilediğine inanan K2, tribünde tezahürat yaparak, ıslık çalarak, bağırarak yerine getirdiği görevini kafede telefonlarını kapatarak gerçekleştirdiğini düşünmektedir:

“Maçlara gitmediğim zaman meyhanede izliyorum maçları. Burada arkadaş grubumuz var bazen 5-10 bazen 15-20 kişi oluyoruz. Beraber izliyoruz maçı. Maçları meyhanede izlerken bazen totem yapıyoruz. Ortamda bulunan tüm arkadaşlarımızın telefonlarının bildirimlerini kapatırız hatta tüm arkadaşlarımızın telefonlarını toplarız ki telefonda bildirim ekranda oynanandan daha hızlı geliyor. 90 dakika bitene kadar. Tribünde bağırıyorduk burada telefon kapatabiliyoruz anca.” [K2, 48, TL]

Maçları stadyumda takip etmeyen/edemeyen birçok taraftar kendilerini bir topluluğun parçası olarak görmekte ve bu ilişki biçiminde grup, bir bütün olarak kendini algılamakta ve bu yolla grup davranışı belirlenmektedir. Bu çerçevede Smith’in (1987) ritüellerin mekânlarda meydana gelmediği, ancak ritüele katılanların “mekân inşa ettiği” önermesini hatırlamak yerinde olacaktır. Başka bir deyişle, topluluklar “mekânlarda” varolmakta, ancak bu yerler grup üyeleri tarafından toplu ve sembolik olarak inşa edilmektedir. Bu nedenle, maç izleme alanları hem takım

tarafından temsil edilen yerin bir tür yeniden yaratılması hem de taraftarların bir topluluk olarak biraraya gelmesi için eşsizdir.

Maçı stadyumda takip edememe nedenlerinden biri de 2020 yılının Mart ayında başlayan Koronavirüs salgınıdır. Bu süreçte K10, pandemi dolayısıyla maçlara gidemediklerini ancak yine de takımın yanında olduklarını hissettirmek amacıyla Beşiktaşlı oyuncuların idman yaptıkları Nevzat Demir Tesisleri'ne gittiklerini belirtmiştir. Bu bağlamda taraftarların, sağlık alanındaki güvenlik tedbirleri nedeniyle tribünde yaşayamadıkları maç deneyimlerini yine maç saatinin çok öncesinde farklı bir mekânda gerçekleştirmeye çalıştıklarını belirtmiştir:

“Bu sene pandemi nedeniyle maçlara gidemedik biliyorsunuz. Ama yine de elimizden geldiği kadar takımın yanında olduğumuzu hissettirmeye çalışıyoruz. İşte maça gidemesek de aldık meşalelerimizi oyuncularımız Erzurum, Sivas, Rize deplasmanına giderken takım tesislere gittik onları uğurlamaya.” [K10, 43, AÜ]

Katılımcıların saha dışında gerçekleştirdiği ritüel niteliğindeki davranışlar, taraftarların maç sırasında, öncesinde ve sonrasında gerçekleştirdikleri tekrar eden eylemleri ifade etmektedir. Bu çerçevede taraftarların maçları televizyondan izlemelerinin kendi taraftar deneyimlerini şekillendirdiği söylenebilirken aynı zamanda taraftarları medyanın pasif alıcıları olarak görmenin ötesine taşıdığı da ileri sürülebilir.

3.1.3. Taraftarlığın Gündelik Hayattaki Yansımaları ve Yaşam Tarzı

Dunning ve arkadaşları (1986), taraftarlığın modern toplumda kolektif özdeşleşmenin başlıca araçlarından biri olduğunu ve birçok insan için hayatın temel anlam kaynaklarından birini oluşturduğunu belirtmiştir. Bu nedenle taraftarlığın anlamına dikkat etmek, futbol taraftarlarını ve davranışlarını tam olarak anlamak önem taşımaktadır. Futbol taraftarlarının faaliyetleri, kişinin bir sosyal gruba (taraftar kulübü) dahil edilmesiyle birlikte, önemli sosyal referanslar ve düzenlilikler yaratmakta ve kişinin günlük rutinlerini düzenleyerek kimliklerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Bu araştırma kapsamında Çarşı grubunun genç üyelerinden 24 yaşında K14'ün deneyimi, Howard Becker'ın kariyer kavramıyla çerçevelenebilmektedir. Becker'in sapma modelinde bir kariyer üç aşamaya ayrılabilir: giriş, kalma ve aktif olma. Ancak bu ardışık model sadece sapma için değil, bizatihi taraftar kimlikleriyle çeşitli aktivist hareketlerin bir parçası olan taraftar grupları için de kullanılabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, K14'ün *kariyerini* Beşiktaş'a göre şekillendirmesinin *lise tercihleri* ile başladığı söylenebilmektedir. Liseden başlayarak üniversite tercihinin kadar uzanan süreçte Beşiktaş'ın maçlarını takip edebilme arzusu, *eğitim hayatının* şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır:

“Ben İnönü Meslek Lisesi'nde okudum, Bayrampaşa'da. Mesela ben ona sırf adı yüzünden gittim. Ben Esenler'de oturuyorum, çevremde bir sürü meslek lisesi var, ne bileyim İnönü Meslek Lisesi'nin kalitesinde başka okullar da var ama ben gittim orada okudum. Oraya sırf adı öyle diye gittim. 12. sınıftayken mesela direkt üniversiteye başlayacaktım staj zamanı 1 sene BESYO'ya hazırlandım, yaklaşık 1 sene kursa gittim. YGS'ye girdim. Barajı geçtim. Ya dedim ben buraya gidersem maçlara nasıl gideceğim Sakarya'da falan filan. Bir anda İstanbul'daki okulları yazdım sadece orayı bıraktım öylece. Yani Beşiktaş'ı hayatımıza şu şekilde adapte ettik, şekillenmesine sebep oldu hayatımızın.” [K14, 24, AÜ]

Beşiktaş taraftarlığı küçük yaşlarda *okuldan kaçarak* maçları izlemeye gitmesiyle başlayan K9, lisans eğitimi sürecinde yıl içerisinde girmekle sorumlu olduğu sınavları Beşiktaş'ın maçlarını izleyebilmek ve stadyuma gidebilmek için kaçırdığını ifade etmiştir. Üniversite sürecinin önemli tarihlerini sınavlar veya kampüs etkinliklerinden ziyade Beşiktaş maçlarının olduğu tarihler olarak ifade etmiştir:

“Hani o yaştaki herkes ister bir kampüs hayatı olsun, gezsin tozsun. Bana bundan ziyade yani benim için en önemlisi yine Beşiktaş. Okulu veya sınavları kaçıırıyordum önemli bir Beşiktaş maçı için. Çünkü benim için önemli olan orada olunması ve tribünün savunulması” [K9, 33, AÜ]

K9'un üniversite hayatını Beşiktaş'a adapte etmesi, sonrasında iş hayatını da etkilemiştir:

“32 yaşımdayım. Kendimi anlatabileceğim tek durum Beşiktaş. 18 yaşında çalışırken iş yerinde hafta sonu oynanacak maç için izin alamıyorsam iş bırakıyordum mesela.” [K9, 33, AÜ]

K9 gibi K15 de günlük hayatındaki planlarını Beşiktaş’ın etkinlik takvimine göre ayarladığını ifade ederek kendi programını buna adapte ettiğini ifade etmiştir. Bu adaptasyona iş hayatından örnek veren K15, Beşiktaş’ın maçının olduğu günlerde iş yerinden izin aldığını, gerekirse yıllık izin hakkını kullandığını ifade ederek Beşiktaş’ın hiçbir maçını kaçırmadığını belirtmektedir:

“Valla bizde bütün programlar Beşiktaş’a göre ayarlanıyor. Yani işim gereği de patronum sağ olsun ona göre ayarlama yapıyoruz. Beşiktaş’ın maçı olduğu gün işten izin alıyoruz, gerekirse yıllık izinden düşürüyoruz. Hafta içi maçlara hemen hemen içerde dışarda bütün maçlara gidiyoruz.” [K15, 26, AÜ]

Futbol maçlarının düzenliliği, günlük/haftalık yaşamda belirli bir tempo ve rutin oluşturmakta ve her hafta sonu taraftar gruplarını biraraya getirmektedir. K11, Vodafone Park’ta oynan maçların olduğu günlerde maçtan saatler önce biraraya gelmek, maçları stadyumda izlemedikleri durumlarda bile maç öncesi ve sonrası televizyon programlarını izlemek suretiyle belirli bir rutini takip ettiklerini dile getirmiştir:

“Beşiktaş ile ilgili herhangi bir şey varsa o gün kendimizi ona göre ayarlıyoruz mutlaka. Akşam Beşiktaş’ın maçı varsa maça gideceksek, akşamı beklemiyoruz, 3-4 saat öncesinden gidiyoruz zaten. Gün bitiyor zaten. Maça gidemediysek, evden izleyeceksek de keza öyle. Maç öncesinde değerlendirmeleri izliyoruz, maç bitiyor yorumcuları izliyoruz. Beşiktaş’a göre program yapıyoruz.” [K11, 25, AÜ]

Deplasman maçlarının ayrı bir önemi olduğundan bahseden K9, neredeyse bütün deplasman maçlarına gittiğini belirterek bunu yaşamının önemli bir parçası olarak nitelendirmiştir. Deplasman maçlarının İstanbul dışı şehirlerde meydana gelmesinin kendisinin sürekli seyahat hâlinde olacağı anlamını taşıması K9’un *evlilik* birlikteliğini kurma konusunda hayatında bir *problem* olarak karşısına çıkmıştır:

“Ben yaşıantımı Beşiktaş üstüne kurguladım. Beşiktaş nereye ben oraya. Özellikle deplasman maçlarını kaçırmamaya gayret ediyorum. Hatta bu sebepten ötürü evleneceğim kadın, evlendikten sonra deplasman deplasman dolaşacağımı düşündüğü için benden ayrılmıştır.” [K9, 33, AÜ]

Katılımcılar, taraftar olmada aile ilişkilerinin çok önemli olduğunu ve taraftarlığın aile üyeleriyle ilişkilerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Evli ve bir çocuk babası olan K2, Beşiktaşlı olmanın getirdiği yoğun tempo ve muhtelif sorumluluklar nedeniyle yaşamının büyük bir kısmını Beşiktaş’a adamıştır. Evlilik birliğinin kurulmasından önce eşiyle bu konuları görüştüğünü ve eşinin ancak kendi yaşam tarzını kabul etmesi neticesinde evliliklerinin gerçekleşebildiğini bildirmiştir:

“Aşk, yaşam, hayat, her şey. Bizim için her şey. Anlatılmaz yaşanır hesabı. İşimiz gücümüz Beşiktaş olmuş. Ailemizden çok Beşiktaş’la vakit geçiriyoruz. Evlenirken zaten biz bunları eşimle konuştuk hep. Zaten eşim bu durumu bilerek kabullenerek benimle evlendi. Yoksa evlenmezdim ki. Eşim bu konularda çok anlayışlıdır. Allah başımdan eksik etmesin. Biz kolay taşınan insanlar değiliz, eşim beni taşıyabilen biri. Zoruz yani biz. Örneğin Beşiktaş mağlup oluyor işte o zaman bizde şalterler atıyor. Eve gidiyorum eve gidişim öyle. Evde kimseyle konuşmuyorum, buz kesiyor etraf. Televizyon bile izlemiyorum.” [K2, 48, TL]

İstanbul’un Anadolu yakasında ve şehir merkezine uzakta ikamet eden K13, müsabaka sonrasında evine döndüğünde saatin gece yarısını geçmiş olması nedeniyle eşi ile tartışmalar yaşadığını söylemektedir:

“Gidiyorum maça gece 12-1’de dönüyorum mesela, bu konudan ötürü hanımla çok fena kavgalarımız oldu. Gelirken kapıyı açmam falan diye kavga ediyor benimle. İşte her şeyimiz siyah beyaz artık yeter gibi kavgalarımız oluyor bazen.” [K13, 28, AÜ]

K1 için futbol sadece basit bir oyun ve günlük rutinlerinde bir *mola* değil, aynı zamanda kelimenin tam anlamıyla tüm günlük hayatını yapılandırdığı bir alan olarak yer almaktadır. K1’e göre Çarşı üyesi olmak, kişisel kimliğini oluşturmakta, sosyal ilişkilerine hükmetmekte, takımın günlük antrenmanlarını takip etmeyi, maçlarında ve etkinliklerinde yer almayı ve deplasman maçları nedeniyle sık sık farklı şehirlere seyahat etmeyi, kısacası hayat planlamasının büyük bir kısmını Beşiktaş’a göre

uyarlamayı gerektirmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak K1, eşiyle evleneceği günü Beşiktaş'ın maçının olmadığı bir tarih aralığına göre belirlediğini ifade etmiştir:

“Benim gibi hayatı olan bir adamı nasıl çekip çeviririm diye düşünüyorsunuz. Haftanın 2 günü deplasman oluyor, televizyon programları oluyor, panellere katılıyorum. Aktivitesi fazla olan biriyim. Oturduğumu pek hatırlamam, böyle maçlar kavgalar vs. Başımıza bir sürü olaylar geldi. Benim eşim de babasının kızı yani hayatında trafik polisi bilmez, bir sürü şeyle muhatap olmak zorunda kaldı yani. Bir kere ona çok teşekkür etmek lazım. Herkes bizim kahrımızı çekemez. İşimden dolayı eve geç gidiyorum. Biz evlendiğimiz zaman da mesela evlilik günümüzü Beşiktaş maçının olmadığı bir haftaya aldık.” [K1, 54, TL]

Futbol kültürünün temel olarak sürdürülmesi, ifade edilmesi ve deneyimlenmesi maç günlerinin yanı sıra günlük yaşamda da kendini göstermektedir. Taraftar kimliği, aidiyet duygusu ve kişilerarası ilişkiler, evde, okulda, iş yerinde gündelik yaşam pratikleri içinde şekillenmektedir. Bu gündelik futbol anlayışları, bireylerin öznelliklerini ve dünyadaki varoluş biçimlerini besleyerek, okul tercihleri, iş bulmayı ve/veya evlenmeyi içerebilen yaşam değişikliklerini kapsamaktadır.

Donnelly ve Young (1988)'ın belirttiği üzere, bireyin altkültürel kimliğini güçlendirmek için kıyafetler ve ürünler son derece önemlidir. Beşiktaş Çarşı taraftar grubu üyeleri, futbol taraftarlarına özgü bir giyim tarzı benimsemiştir. Çarşı mensubu olduğunu gösteren yaygın bir üniforma bulunmamakla birlikte “Çarşı” amblemli veya yazılı tişörtler bulunmaktadır. Bu tişörtlerin giyilmesi her ne kadar bir zorunluluk olmasa da grup kimliğini teyit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Üyeler genellikle takımın renklerini taşıyan siyah-beyaz spor giyim kıyafetleri, atkı, şapka veya takımın formasını satın alarak grubun içinde yer almaktadırlar. Beşiktaş Çarşı taraftar grubu için giyim tarzı, hem gruba bağlılığı pekiştiren hem de *dışarıdan* topluluğun bir üyesi olduğunun anlaşılmasını sağlayan güçlü sembolik bir kültürel değerdir.

Arketipik futbol sembolü olarak atkı, bu giyim tarzının bir aracı olarak görülebilmektedir. Bar atkısı dediğimiz şekilde takım renklerinde kalın çizgili olacak şekilde üretilen atkıların üzerlerinde siyah-beyaz renkli Beşiktaş'ın sloganları, popüler oyuncuların resimleri, takım logoları, takım adı bulunmaktadır. Maçın hangi mevsimde veya coğrafi koşullarda oynandığına bakılmaksızın, taraftar atkısı Çarşı

tarafтары için bir aksesuar olmanın ötesinde kimliğı ifade etme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Giyim tarzının bir parçası olan atkılar maç günü ritüellerinin de bir parçası hâline gelmiştir. Çarşı taraftarları marşlarını ve bestelerini söylerken, çeşitli koreografik hareketler oluşturacak şekilde, bu atkıları kafalarının üstünde çevirmektedir:

“Dinamo Kiev ile yaptığımız maçta öncesinde planlamıştık tabii bunu duyurumuzu da yaptık, gelmiş geçmiş en iyi atkı şovunu yaptık bence yani. Öyle bir atkı yoğunluğu vardı ki, sadece kapalı da değil bütün stadyumda böyleydi yani. Atkıları havaya kaldırdığımızda üstümüzde sanki bayrak varmış gibi bir görüntü olsun istedik ve oldu. Hepimiz atkıların altındaydık ve hani takım sahaya çıkarken bu şekilde tezahürat yaptık.” [K11, 25, AÜ]

“Bu boynumdaki atkıyı bana babam vermişti. Benim de bundan başka atkım yok, yenisini almaya gerek duymadım. Ben de oğlum büyüdükten sonra ona vermeyi düşünüyorum. En büyük mirasımı ona bırakacağım.” [K7, 30, AÜ]

K7’nin bu ifadesine göre giyim tarzı, taraftarların *kutsal* spor anlarında kendilerini bir bütünün parçası ve nesilden nesle aktarılabilir bir *yadigar* veya bir *koleksiyoncu* olarak görmelerini sağlamaktadır. Bu çerçevede Çarşı taraftarlarının stadyumu bir *tapınak*, giyim ürünleri veya aksesuarları da *kutsal emanetler* olarak gördükleri ileri sürülebilir:

“Siyah beyaz renkleri çok seviyorum. Kıyafetlerimin çoğu siyah beyazdır. Motosiklet tutkum var. Alacağım motosiklet siyah beyaz olacak yani. Muhakkak hayatımın bir kısmında var yani. Şu an dövme yaptırmayı düşünüyorum mesela, ilk dövmemi yaptırmış olacağım. Beşiktaş’la ilgili bir şey olacak yani. Her şeyim için iyi ki Beşiktaş demişim.” [K11, 25, AÜ]

“Futbol benim günlük varlığımın bir parçası. Giydiğim kıyafetlerin ve benim bir parçam. Evimde birçok şey Beşiktaş’la ilgili. Bir duvarı sırf siyah beyaz duvar kâğıdı yaptırdım. Televizyonumu da o köşeye koydum, maça gidemediğim zamanlarda takip köşem orası.” [K6, 38, AÜ]

“Benim her şeyim siyah-beyaz. Biraz da varsa lacivert ve kırmızı kullanıyorum kıyafetlerimde. Ben spor giyinmeyi seviyorum, genelde de o şekilde rahat ediyorum. İşim gereği bazen toplantıların yapılacağı durumlarda daha resmi giyinmek durumunda

kalıyorum. Onda da her zaman taktığım siyah-beyaz bir kravatım var, her zaman onu tercih ediyorum.” [K8, 25, AÜ]

Yukarıda belirtilen örnekler takımı ifade eden sembol ve renklerin taraftarların çeşitli kullanım alanlarına yayıldığını göstermektedir. K6 gibi diğer taraftarların da futbol taraftar pratiği çeşitli tüketim eylemleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Maçı canlı olarak izleyemeyip de evde televizyondan takip etmeleri durumunda bile çeşitli televizyon kanallarına abone olmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra K6’nın evde tercih etmiş olduğu iç dekorasyon da maddi yatırımları beraberinde getirmiştir. K11’in ifadelerinden hareketle giysilerin renklerinin, çok güçlü bir sembolik işaret olduğu söylenebilir. K11’in belirttiği üzere siyah-beyaz renkleri Beşiktaşlı kimliğiyle özdeşleştirilmiştir. K11, giyim tarzının yanı sıra taşıma aracı olarak alacağı motosikletin de siyah beyaz renklerde olacağını belirterek bu renklerin hayatının büyük bir kısmına yayıldığını ifade etmiştir. Benzer olarak K8 de, bütün sosyal ortamlarda, stadyumda, maçlara gidip gelirken veya işe giderken genellikle takımının renklerini içeren kıyafetler giymeyi tercih ettiğini belirtmiştir. Haftanın gününe bağlı olarak, hafta içi işe giden taraftarların bulundukları kamusal alana bağlı olarak resmi giyimlerinin yanı sıra hafta sonları ve maç günleri spor giyimlerine Beşiktaş armasının yer aldığı forma, atkı veya tişörtlerin eşlik ettiğini söylemiştir.

3.1.4. Kolektif Eylemler

Melucci’nin (1996) kolektif eylemin ön koşulu olarak, düzenli olarak benzer amaçlarla biraraya gelen ve inançlarını eylemler aracılığıyla sürekli yenileyen bir grup insana işaret etmesi nedeniyle sporda toplumsal hareketlerin incelenmesi önem taşımaktadır. Bu durum, taraftarların bir takımı desteklemek için ortak bir amaç için biraraya geldiği futbol bağlamı için de geçerli olmaktadır. Bir futbol takımını desteklemenin bile kendi başına bir kolektif eylem olduğunu ileri süren Lestrel’in (2012), futbol taraftarlarının dünyadaki en büyük sosyal hareketlerden birini oluşturduğunu ileri sürmektedir. Çarşı taraftar grubu, futbol müsabakalarını takip etmenin ve tribünlerde yerlerini alarak takımlarını desteklemenin yanı sıra aynı zamanda toplumsal alanda çeşitli düzeylerde katılım göstermektedir.

K9, Beşiktaş'ın ordusu olarak tanımladığı Çarşı'nın sadece takımını destekleyen, tribünlerde yerini alan bir taraftar grubu olmadığını ifade ederek aynı zamanda toplumsal *duyarlılığı* yüksek bir *oluşum* olduğunu ifade etmiştir:

“Beşiktaş'ın bütün branşları kapatılsın futbol, voleybol... Gerçekten yaşamaya devam eder, Çarşı onu yaşatır. Beşiktaş bitmez diye bir pankart var. Çarşı, şampiyonluk odaklı bir taraftar grubu değil, Çarşı kulüp odaklı bir taraftar grubu değil. Çarşı dediğiniz kavram öyle kapalı tribünde takılan bir kavram değil. Çünkü çok ötesine geçmiştiz. Toplumsal olaylarda sesimizi çıkarırız yani. Deprem olur depremzedelere yardım yaparız, köy okullarındaki çocuklara kıyafet miyafet göndeririz.” [K9, 33, AÜ]

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, Çarşı'nın meydana getirdiği sosyal hareketlerin genel itibariyle *stadyumda pankart açılarak, yürüyüşlere katılarak, etkinlikleri organize ederek* gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Çarşı'nın organize ettiği etkinlikler genellikle sosyal sorumluluk ve yardımlaşma faaliyetleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bu faaliyetler arasında Çarşı'nın sokak hayvanlarını korumasından kan bağıışı organizasyonuna kadar pek çok etkinlik düzenlemesi, çeşitli *ihtiyaç sahipleri* yararına yardım kampanyaları organize etmesi gibi eylemlerin yer aldığı gözlemlenebilmektedir:

“Ramazan kumanyalarının hazırlanmasına destek oluyorum. Kumanyaları paketlemelerinde, dağıtımında, organizasyonunda maddi manevi olarak destekte bulunmaya çalışıyorum. Topladığımız ücretler ile birlikte belirli adede ulaşmaya çalışıyoruz. Sonrasında da ailelere dağıtım işlemleri gerçekleşiyor.” [K13, 28, AÜ]

“Okulda okuyan çocuklara yardımlar düzenliyoruz. Belirli köyler belirleniyor mesela. Onlara giyecek vs. toparlıyoruz.” [K15, 26, AÜ]

“Sokakta yaşayan kardeşlerimiz için mesela bir etkinlik düzenlemiştik. Bir bayramda güzel kıyafetler giysinler diye kıyafet toplamıştık Kartal Heykeli'nin orada ve bizim parkta. Sonra Van'da üzücü bir deprem meydana gelmişti hatırlarsanız, hepimiz maçı izledikten sonra atkıları sahaya fırlattık. Sonra onları uygun ve hijyenik şekilde kolileyerek Van'a göndermiştik.” [K8, 25, AÜ]

Çarşı, hem sosyal hem de politik eylemler geleneği geliştirerek genellikle *stadyumu* belirli iddialarda bulundukları bir *platform* olarak kullanmaktadır. İlgi alanı futbolla sınırlı kalmayan Çarşı hem Türkiye'deki hem de uluslararası arenadaki güncel sosyal ve politik olaylarla ilgilenmektedir:

“Bir ara nükleer santral ile ilgili olaylar oldu biliyorsunuz. Ona da güzel bir pankart açtık mesela. Hatta bir bildiri de yayınladık. Ama bunu hani çarşı her şeye karşı olduğumuzdan değil çevreye duyarlı olduğumuzdan yaptık yani.” [K2, 48, TL]

“Biz ırkçılığa da karşıyız. Eto mesela Beşiktaş'ta oynamaz ama adama Barcelona'da oynadığı dönemde ırkçılık yaptılar. Biz buna da tavrımızı koyduk. Hepimiz Etoyuz, Çarşı ırkçılığa karşı! şeklinde pankart açtık.” [K14, 24, AÜ]

“2006'da nükleer santrallere karşı durmak için Greenpeace'e katıldık ve stadyumun içinde ve dışında protesto gösterileri yaptık.” [K11, 25, AÜ]

Katılımcıların çoğu, Çarşı'nın bir futbol taraftarı grubu olarak Gezi Parkı eylemlerinde, hareketin en görünür ve etkin aktörlerinden biri hâline geldiğini ifade etmiştir. K10, Çarşı'nın genel olarak Gezi Parkı olayları zamanında sosyal alanda ön plana çıktığına işaret ederek diğer her konuda olduğu gibi bu kez de çevrecilerin yanında olduklarını ifade etmiştir. Bu çerçevede Çarşı kimliğinin sol görüşle ideolojik yakınlığından ziyade grubun ifadesinin, genel olarak *sosyal adalet* üzerine bir söylem olarak daha iyi tanımlanabileceğini ifade etmiştir:

“Belki de bizi en çok Gezi olaylarıyla tanıdılar. Gezi Parkı'na oradaki direnişçilere sahip çıktık biz. Orada iş biraz siyasete karıştı ama niyetimiz o değildi. Biz aslında yine doğru bildiğimizi yaptık. Bu durumun grup kimliğimizin daha çok sol görüşten oluştuğu düşünüldüğü için olduğunu düşünüyorum. Ama Çarşı, tamamıyla solcu üyelerden oluşan bir grup değildir. Biz haktan, hukuktan, vicdandan adaletten yanayız.” [K10, 43, TL]

Çarşı'nın meydana getirmiş olduğu sosyal hareketlerin grup içerisinde yardımlaşma ve dayanışma duygularını arttırdığını ifade ederken bu durumun Gezi Parkı eylemleri ile birlikte rakip takımın taraftarları ile de gerçekleştiğinin altını çizmektedirler. Gezi parkı eylemleri sürecinde rakip taraftarlar ile yaşanan *rekabetin*

yerini *ittifakın* aldığını söylemektedirler. K6, bu duruma örnek olarak Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş taraftarları tarafından kurulan İstanbul United'ı göstermiştir:

“Hiçbir oyuncusu, antrenörü veya stadyumu olmayan ama binlerce taraftarı olan bir futbol takımı söyler misin bana? Ben söyleyeyim: İstanbul United. Kuruluş tarihi de 31 Mayıs 2013'tür.” [K6, 38, AÜ]

Gezi eylemleri sırasında Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş taraftarlarının birleşerek kurmuş olduğu İstanbul United'ın taraftar dışında hiçbir sosyal aktörü bulunmamaktadır. Üç takımın renklerini birleştiren yeni bir bayrak altında toplanan İstanbul United taraftarları, taraftarlar tarafından desteklenen bir sosyal hareketin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Futbol taraftarlarının futbola takıntılı, hayatta başka bir gayesi olmayan amaçsız bir kalabalık olarak algılandığını ifade eden K5, bu durumu, gerek siyasi aktörler gerek futbol federasyonları tarafından maçlar sırasında polisin müdahalesini *meşrulaştırma* girişimi olarak yorumlamıştır. Çarşı'nın her zaman *ötekileştirilenin* yanında olarak *halkı, adaleti ve hakkaniyeti* temsil etmesi nedeniyle toplumsal alanda meydana gelen haksızlıklara sessiz kalmadığını ifade etmiştir:

“Taraftarı bir terör örgütü olarak adlandırma girişimi her zaman olmuştur. Gerek siyasi muhaliflik olduğu zaman gerek taraftarlar arasında yaşanan çatışmalarda olsun hep bir yolunu buldular taraftarı kötülemek için. Polis bize karşı çıktığında yapılanları haklı göstermek için. Ama biz hiçbir zaman sesimizi çıkarmaktan korkmadık. Biz tribünlerin dışında her zaman Çarşı vicdanına ters düşen olaylarda bir şekilde tepkimizi gösterdik. Her zaman ötekinin yanında olduk. Biz halkın takımıyız yani. Olaylar sentimizde olduğu için mecburen olayın içine dahil olduk ve sessiz kalmadık.” [K5, 65, TL]

Çarşı grubunun genç üyelerinden 25 yaşındaki K8'e göre, Çarşı'nın organize ettiği veya katılım gösterdiği çeşitli faaliyetlerde sosyal medyanın önemli bir yere sahip olması Castell'in ağ toplumu kavramıyla ilişkilendirilebilmektedir. Castell'in ağ toplumu modelinde teknoloji toplumsal hareketleri veya herhangi bir toplumsal davranışı doğrudan etkilememekte ancak siyasal özerkliği amaçlayan örgütlenme biçimleri ve özgül platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Hemen bir olay etrafından örgütlenmemiz gerekiyorsa sosyal medya çok etkili oluyor bizim için. Yapacağımız etkinliği, yeri, saati falan çoğu kişiye aynı anda ve daha hızlı ulaştırma şansımız oluyor. Hızlı bir şekilde harekete geçmemizi sağlıyor” [K8, 25, AÜ]

“Yardım kampanyası düzenleyeceksek veya ne bileyim birilerinin kan bağışına ihtiyacı varsa bunu gerek Twitter gerek Instagram hesaplarımız üzerinden duyuruyoruz. Sadece Beşiktaşlı taraftarlar değil diğer birçok takımdan da insanlar kampanyalarımıza destek veriyor” [K11, 25, AÜ]

K8 ve K11’in söylediklerinden hareketle, sosyal medyanın en önemli rolü, çeşitli etkinlikler, organizasyonlar, yardım kampanyaları veya protestolar başlamadan önce taraftarlar arasında yoğun iletişim bağları ve örgütlenme kapasitesi yaratan altyapıyı sunmuş olmasıdır. Ayrıca bu gelişmiş teknolojik etkileşim ve ağlar sayesinde taraftar gruplarının kendi taraftar grupları dışında çok fazla insanı eyleme destek vermeleri için harekete geçirmeyi başardıkları söylenebilmektedir. Bu sosyal medya platformları, çeşitli sosyal örgütlenmelerin yanı sıra çeşitli memnuniyetsizlikler üzerine devam eden tartışmaların yayıldığı bir *akış alanında* taraftarlar arasında yeni sosyalleşme fırsatları doğurmuştur. Bu dijital alan aynı zamanda Çarşı taraftarlarının, futbol liglerindeki krizleri, kulüp başkan ve yöneticilerinin kararlarını tartışmaları ve itirazlarını kulüp başkan ve yöneticilerine, futbolculara, hakemlere iletmeleri açısından kendi platformlarını oluşturmasını sağlamıştır. Özellikle grubun Çarşı Twitter hesabı, bu hususta olanak sağlamıştır. K7’nin de belirttiği üzere “Bir Tweet attıktan sonra dakikalar içerisinde etkileşim yakalayabiliyoruz, çoğu zaman da Trend Topiclere giriyoruz. Taraftar olarak sesimizi duyurmanın en etkili yollarından biri bu.” [K7, 30, AÜ]

“Bu konuda çok örnek var ama şunu net söyleyeyim mesela UEFA Avrupa Ligi’nde Sarpsborg maçında o zaman UEFA maçı olduğu için bilet fiyatları almış başını gitmiş. Bütün herkes isyan etti, maçlarda yönetime bağırıyoruz böyle şey olmaz yani hem taraftar maça gelsin istiyorlar hem fahiş fiyatlar veriyorlar. Zaten sonrasında yönetim geri çekildi hemen, fiyatları indirdiler. Böyle de bir yaptırım gücü var sosyal medyanın yani.” [K4, 47, AÜ]

Dünyanın birçok yerinde futbol, toplumun, kültürel, politik ve sosyal değerlerinin ifade edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Çarşı grubunu ve etkinliklerini

toplumsal hareketler bağlamında düşünmek, geleneksel olmayan mekanizmalar aracılığıyla yani insanların yaptırım uygulanan partiler ve dernekler dışında siyasi kimliklerini nasıl ve neden oluşturduklarına bakarak, kimlik inşası ve dışlama üzerine yeniden düşünmeye olanak sağlamaktadır. Kendini herhangi bir siyasi partiyle özdeşleştirmeyen Çarşı, “Bizim duruşumuz Beşiktaşlı olmak... Sesini duyurmak isteyenlere [yardım etmek] ve daha güçlü bir demokrasiye [yönelmek]” şeklinde kendilerini ifade etmektedirler. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler doğrultusunda, futbol bağlamında, taraftar eylemlerinin *harekete geçirici* bir nitelik taşıdığı ifade edilebilmektedir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanlarında gündeme gelen Çarşı’nın özalgısında *yardımlaşma* ve *dayanışma* duygularının önemli bir yer tuttuğu söylenebilmektedir. Çarşı, Türkiye’deki Beşiktaş taraftarlarının oluşturduğu *bir destek ağı* olarak başlarken, etkisi futbol taraftarlığının çok ötesine uzanan, adaletsizliğe karşı kolektif seslerini *stadyumun dışına* taşıyan, sosyal ve siyasi konularda güçlü ve etkili bir konuma sahip olabilmıştır.

3.1.5. İç Grup ve Dış Grup ile İlişkiler

Sosyal Kimlik Kuramı’na göre bilişsel şemalarda korunan ve sosyal kimliğe kaynak sağlayan gruplar (iç ve dış gruplar) bireyin grubunu, dolayısıyla da kendisini değerlendirmesi için temel oluşturmaktadır (Tajfel ve Turner, 1979: 38-40). Bu değerlendirme, bireylerin kendilerini ait hissettikleri gruplar ile diğer gruplar arasında çeşitli değer yargıları yüklenmiş faktörleri kıyaslaması ile mümkün hâle gelmektedir. Kişi kendini bir grupta özdeşleştirdiğinde, kendisini ve grup üyelerini diğer gruplardan farklı algılamaktadır. Bireylerin kendilerini özdeşleştirdiği gruplar *iç grup*, bireylerin kendilerine rakip ve muhalif olarak algıladıkları gruplar *dış grup* olarak tanımlanabilmektedir. Bireyler iç gruplara bağlılık hissedip onun için özveride bulunabilmekte iken, dış grup üyelerine karşı düşmanlık geliştirebilmektedir. İç grup ve grup dışı teması, Çarşı taraftarlarının grup içi üyelerle ve dış grup olarak tanımladıkları diğer gruplarla gruplararası deneyimlerini ortaya koymaktadır.

Futbol taraftarlığında, gruplararası deneyimlerin çoğu çeşitli çatışma biçimleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmalar, gruplar arası bir fenomen olmasına rağmen, çatışmaya katılan bireylerin eylemleri ile mümkün olmaktadır. Bireylerin çatışmaya katılma motivasyonları arasında iç gruba yardım etmek için geliştirdikleri

işbirlikçi bir tutum (iç grup yanlılığı), dış gruba zarar vermek veya gruplar arasındaki farkı arttırmak için sergiledikleri agresif/rekabetçi bir tutum yahut bu ikisinin bir kombinasyonu yer almaktadır (Allport, 1954). Çalışma, Çarşı taraftar grubu üyelerinin futbolda şiddete ilişkin görüşlerinin anlaşılması noktasında iç grup üyeleri arasındaki ilişkiler ve dış gruplara ilişkin algı ve deneyimlerin önemli bir rolü olduğu ön bilgisiyle tasarlanmıştır. Bu başlık altında katılımcıların iç grup olarak adlandırdıkları Çarşı taraftar grubunun iç grup özellikleri, grup içi ilişkiler ve dış grup olarak adlandırdıkları diğer gruplar ile gruplararası ilişkiler ele alınmıştır.

3.1.5.1. İç Grubun Tanımlanması

Her birey, içerisinde bulunduğu grubun konumunu belirlemede grubunun değerlerini grup lehine olacak şekilde yeniden üretmektedir. Bu yanlı tutum, bireylerin benliklerini sosyal kimlikleri ile olumlamalarını ve kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamaktadır. İç grup yanlılığı olarak adlandırılan bu durum, bireylerin kendi grupları ile diğer gruplar arasında algılanan farkları, kendi grupları lehine değerlendirme biçimlerini ifade etmektedir. Çarşı taraftarlarının iç grubu, üyelere, benzer diğer kişilerle bağlantı kurabilecekleri ve kendileri gibi insanlarla çevrili olacakları bir yer sunmaktadır. İç grup özellikleri teması altında incelenen bu hususların bazılarının aynı zamanda grup normu niteliği taşıdığı da söylenebilmektedir.

3.1.5.1.1. “Çarşı Homojen Bir Grup Değil.”

Bir altkültürden bahsederken o altkültürün genel özelliklerini oluşturan değerler, davranışlar, normlar, dil, söylem, giyim tarzı, görünüm, saç biçimi gibi unsurların yanı sıra oluşumuna kaynaklık eden yaş grupları, etnik köken, ekonomik statü veya cinsiyet gibi olgular da önem taşımaktadır. Nitekim yapılan mülakatlarda da Çarşı'nın nasıl bir taraftar grubu yapısına sahip olduğuna değinilmiş, katılımcılar bu konuda konuşurken benzer ifadelerle yer vermiştir. Çarşı'nın grup yapısına ilişkin görüşlerini aktarırken katılımcıların Çarşı'yı oluşturan üyelerin yaş, ekonomik düzey, etnik köken, cinsiyet olgularına vurgu yaptıkları görülmüştür.

Katılımcılar, Çarşı grubunu oluşturan üyeleri sosyo-demografik açıdan düşündüklerinde, grubun *homojen* bir yapıya sahip olmadığı yönünde değerlendirme yapmışlardır. Onlara göre Çarşı, çeşitli kültürel ve sosyal tabakalarda yer alan, farklı

politik görüşlere ve etnik kimliğe sahip bireylerden oluşmaktadır. Buna göre Çarşı, katılımcılar tarafından her çeşit insanı içinde barındıran farklı bir taraftar grubu olarak tanımlanmaktadır:

“Bizde her sosyal kesimden insanı bulabilirsiniz. Mekteplisi de var, okuma yazma bilmeyeni de. Genç yaşlı, evli bekar, içen içmeyen, inanan inanmayan, sağcısı solcusu, Ermenisi Türk’ü Kürdü. Tıpkı Beşiktaş semti gibi her inanç için ibadethanesi mevcut.” [K5, 65, TL]

Görüldüğü üzere K5, Çarşı’yı biraraya getiren bireylerin farklı yaş, medeni durum, öğrenim durumu ve etnik kökenlerden geldiğini ifade etmiştir. Bu çeşitliliği Beşiktaş semti ile özdeşleştiren K5, Çarşı’yı *semte*, semti *ibadethaneye* benzeterek Çarşı’yı her kesimden insanın cevap bulacağı bir oluşum olarak nitelendirmiştir. Benzer şekilde K2 de, Çarşı üyelerinin farklı sosyo-ekonomik düzeylerden ve farklı etnik kökenlerden oluştuğunu vurgulamış, bütün farklılıkları bünyesinde barındıran Çarşı’yı, Türk toplumunun yansıması olarak nitelendirmiştir:

“Tribünlere baktığınız zaman holding sahibi de tribünde tinercisi de tribünde. Ama tribünde kimse kimsenin kimliğine bakmaz. Halkın takımı ifadesi oradan gelir. Biz Fenerbahçe veya Galatasaray gibi değiliz. Alt tabakamız, işsiz olan kesim çok fazladır Beşiktaş’ta. Aslında bizim tribünümüz Türkiye’nin aynası. Çünkü bizde Alevisi, Kürdü, Sünnisi, lazı, gayrimüslimi yan yanadır. Kimse kimsenin kimliğine bakarak nitelendirmiyor. Gol olunca herkes birbirine sarılır. Kimlikler yok olur.” [K2, 48, TL]

Çarşı içerisinde birçok sosyal sınıfa ve kimliğe ait, toplumun çok çeşitli kesimlerinden insanın birarada bulunduğunu ifade eden K2, Çarşı’nın çeşitli kimliklere sahip insanların yan yana olduğu bir profil oluşturduğunu ve stadyum içerisine giren herkesin o kimliklerinden sıyrıldığını, orada sadece *Beşiktaş* kimliğinin ön plana çıktığını ifade etmiştir.

3.1.5.1.2. “Çarşı Bir Ruhtur Bedene İndirgenemez.”

Çarşı içerisinde Beşiktaş kulübüyle doğrudan ilişkili grup üyeleri olabildiği gibi, özerk ve bağımsız taraftar olarak kendini ifade eden üyeler de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ağırlıklı olarak üniversite öğrencilerinin de içinde yer aldığı bir grup olarak kendilerini tanımlayan katılımcılar, Çarşı grubu içerisinde bir hiyerarşinin

olmadığını, herkesin takım etrafında birleşen bir kimliğe sahip olduğunu ve grubun kişilerle tanımlanamayacağını ifade etmişlerdir:

“Çarşıda bilinir ki kimse kişisel menfaatleri doğrultusunda bir yere gelmez, bizde de buna teşebbüs eden olmaz zaten. Herkes Beşiktaş çıkarına bir şeyler yapar. Çarşı o’dur Çarşı bu’dur demez ama kimse. Çünkü Çarşı bir ruhtur ve bedene indirgenemez.” [K3, 39, KÜ]

Uzun yıllar Çarşı’ya ve Beşiktaş’a emek vermiş eski tribün liderlerinden K1, grupta yer alan üyeler arasında genç-yaşlı, tecrübeli-tecrübesiz ayrımı olmadığını ifade ederek grup içerisinde bir hiyerarşi olmadığını ifade etmiştir. Hiyerarşik düzenin futbolun ve taraftarlığın doğasına aykırı olduğunu ifade eden K1, bu esnek yapının Çarşı üyelerini özgür kıldığını, bu durumun taraftarları Beşiktaş üzerinden birbirine bağladığını ve grubun gücünün de bu şekilde oluştuğunu ifade etmiştir:

“Bizde kararlar ortak alınır. Büyükler konuşsun küçükler sussun olmaz. Biz gidince yerimize kim gelecek? Biz onların abisiyiz sadece. Biz bireyleri temsil etmiyoruz, bir ruhu temsil ediyoruz. Bu nedenle Çarşyı kişilerle tanımlayamazsınız. Çarşı Beşiktaş’tır. Bizi birbirimize bu bağlar. Gücümüz özgürlüğümüzden geliyor.” [K1, 54, TL]

Bireyin kendi grubunun konumunu belirlerken aynı zamanda grubu ile diğer grupları kıyaslaması “sosyal karşılaştırma” olarak adlandırılmaktadır. Bireyin kendini içinde bulunduğu iç grup ile bireyin kendini ait hissetmediği dış grupların kıyaslanması bireyin içinde bulunduğu grubun lehine olacak şekilde sonuçlanmaktadır. Katılımcıların iç grup özelliklerine ilişkin görüşlere ayrılan bu bölümde katılımcıların iç grup yanlılığına uygun cevaplar verdiği görülmektedir. Bu durum, bir yandan bireyin kendi grubunun üstünlüğünü vurgulayarak, bir grup üyesi olarak dolaylı yoldan kendi üstünlüğünü de vurgulamasını beraberinde getirmiştir. Bir yandan da bireyin iç grubunu olumlamaı sonucunda çıkar ve üstünlük sağlamıştır.

3.1.5.2. Grup İçi İlişkiler

Futbol, insanların başka türlü varolmayabilecek güçlü ilişkiler kurmaları ve sürdürmeleri için önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çarşı taraftarları arasındaki bu sosyal bağlar o kadar güçlü ki birçoğu birbirini akrabalık terimleriyle,

kardeşim veya *ailem* olarak tanımlamaktadır. K10, Çarşı taraftar grubu üyelerindeki kişilerden bahsederken diğer çarşı taraftarları ile aralarında bir bağ olduğunu, takıma duygusal olarak bağlı olmanın yanı sıra birbirlerine de bağlı olduklarını ileri sürerek Çarşı taraftarlığının özünü veya anlamını tartışırken, takımla ve taraftarlarla bir bütünlük ve bağlanma duygusunun paylaşıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlardan bahsederken “arkadaşlık” ve “kardeşlik” kavramlarından söz etmektedir:

“Çünkü oradaki kardeşlik, arkadaşlık bağlarımız kuvvetli. Birbirine çok bağlı insanlar var burada. Herkes birbirinin yardımına koşar, düğününü takip eder. Böyle bir diyalog var aramızda. Böyle bir zamanda böyle bir ilişkimizin olması beni tabii ki mutlu ediyor.” [K10, 43, TL]

3.1.5.2.1. Abilik Müessesesi

Çarşı taraftar grubu, büyük bir grup olmakla birlikte görüşme yapılan katılımcıların yaşları 24 ile 65 arasında çeşitlilik göstermektedir. Bu çerçevede tribünlere uzun yıllar emek vermiş yaşça daha büyük kişilerin yanı sıra yaşları nispeten daha küçük üniversite öğrencileri de bulunmaktadır. Çarşı taraftarları arasında *abilik* kavramı ayrı bir önem taşımaktadır. K2, abilik kavramını, “*tribüne tohum ekmiş, Beşiktaş ve Beşiktaşlılık ruhu için emek harcamış ve bunları geleceğe taşımış kişi*” olarak tanımlamıştır:

“Ben takımın abisiyim, abilerinden biriyim. Çok abi var bizde. Abi demek tribüne tohum ekmiş, Beşiktaş ve Beşiktaşlılık ruhu için emek harcamış ve bunları geleceğe taşımış kişidir. Biz de büyüklerimizden gördüğümüzü, kültürümüzü, büyüklere saygıyı, kardeşleri korumayı, esnafı korumayı öğretmeye çalışıyoruz.” [K2, 48, TL]

Çarşı taraftar grubu, üyelerine kendileri gibi düşünen, benzer hedefleri ve arzuları olan insanlar arasında hissedebilecekleri bir altkültür atmosferi sunmaktadır. “Abilik” ve “kardeşlik” bağları, değer verdikleri, paylaştıkları takımın desteklenmesi sürecinde paylaşılan değerler ve benimsenen ortak amaç ile kazanılmıştır:

“Beşiktaşlılığı ile gurur duyduğum bir abimin ağzından duyduğum şeydir bu: sen bu çocukların abisisin oğlum. Abi-kardeş bağı var bizde. Onlar benim abilerim ben de birilerinin

abisiyim. Zaten bu benim onların gözündeki abiliğimin sorumluluk payı, onların abi olarak kardeşlerine neler yapacağını anlatma çabası benimki. Başka bir şey değil. Abilerimiz kim, benden önce dünyaya gelmiş, benden önce bu sevdaya gönül vermiş, bayrağı devralmış, kendini adanmış kişidir benim için.” [K9, 33, AÜ]

K9 abilik kavramını, Beşiktaşlılığı ile *gurur duyduğu* kişiler için kullanmaktadır. Ona göre abiler, Çarşı grubunda yaşça diğerlerinden daha büyük olan, Beşiktaş’a gönül vermiş ve kendinden önceki abiler tarafından *bayrağı devralan* kişilerdir. Bu tanımlama çerçevesinde kendisini de bir abi olarak gören K9, kendini ve hayatını Beşiktaş’a adamayı, Beşiktaş için bir şeyler yapmayı ve Beşiktaş için yapılabilecek şeyleri kardeşi olarak nitelendirdiği kişilere *aktarmayı* bir abilik *vazifesi* olarak nitelendirmektedir.

K10, Çarşı içerisinde varolan abi-kardeş ilişkisini Beşiktaş’ın *kültürel* bir *değeri* olarak ele almış, bu kültürel değeri *yayma* eğiliminde olduklarını ifade etmiştir:

“Beşiktaş’ın bir kültürü var. Biz Süleyman Seba Beşiktaşlısıyız. Biz onu baz alıyoruz. Bu kültürü benimsiyoruz ve bunu yaymak istiyoruz. Şimdi bir şeyler öğretmeye çalışıyoruz gençlere. Tek başıma değil. Tecrübeli arkadaşlarımızla beraber tribün içinde ve dışında yapmaya çalışıyoruz elimizden geldiğince.” [K10, 43, TL]

Uzun yıllar Beşiktaş’a emek vermiş olan K10, Beşiktaş’ın taşımış olduğu *kültürel değerleri* genç Çarşı üyelerine aktardığını ve bunu da kendi gibi *tecrübeli* arkadaşları ile gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

Taraftar kimliğinde deplasman maçlarının özel bir yere sahip olduğunu düşünen K15’a göre, K5’in abi olarak nitelendirmesinde hayatını Beşiktaş’a adanarak hayatının çoğunu Beşiktaş’ın deplasman maçlarında geçirmesi etkili olmuştur. K15, Çarşı’nın abilerinden biri olarak K5’i Çarşı’nın *beyni* olarak tanımlamıştır:

“Biz K5 abi ne derse onu yaparız. Fırça yediğimiz de oluyor. Hayat dünya evrensel, tribün eşittir K5 yani. K5, bizim beynimizdir. Şu yaptığımız organizasyonlar, tribün adabını K5 abiden öğrendik yani. Kimseye karşı kırgın olmayacağımızı, alınmayacağımızı. Kötü bir şey söylense ciddiye alınmayacağımızı, sakın kalmamız gerektiğini hep K5 abi öğretti. Dünyada onun gibi bir tane yok yani.” [K15, 26, AÜ]

Çarşı içerisinde abi-kardeş ilişkisini gerçek bir ailedeki abi-kardeş ilişkisi ile ifade eden K8, bir aile içerisinde ailenin küçük ferdinin bir yanlış yapması durumunda abisi tarafından uyarıldığını ve hatta kavga çıkabildiğini, ancak sonrasında aralarındaki ilişkinin düzelerek yeniden devam ettiğini ifade etmiştir:

“Bir maçta hangi maçı tam hatırlamıyorum, tam maça gideceğiz, bizimkilerden birini fena kızdırmışlar herhâlde, rakip takımdan bir taraftarla nasıl kavga ediyor. Hemen K10² abi geldi ayırdı, sonrasında bir de fırçaladı. Ben size ne dedim kavga olay istemiyorum diye.” [K8, 25, AÜ]

Yukarıda K15 ve K8’in söylediklerinden hareketle, Çarşı grubu içerisinde kuralların telkin edilmesi, kural ihlallerinin cezalandırılması veya yanlış olduğu düşünülen davranışların uyarılması Çarşı içerisinde abiler tarafından eylemi gerçekleştiren bireylerle *konusarak* olmaktadır. K8’e göre hatta bu konuşma ve uyarı davranışı, yerini *azarlamaya* bırakabilmektedir.

3.1.5.2.2. Aile ve Arkadaşlık

Bir bütün olarak ele alındığında, bir taraftar grubu, bireylerin benzer değer ve normlara sahip diğer kişilerle birlikte ortak deneyimler yaşamasına olanak tanımakta ve tutulan takımın etkinliklerini aşan bir dostluk kaynağı olarak hizmet etmektedir.

“Hepimiz aslında büyük bir ailenin parçasıyız.” [K14, 24, AÜ]

“Çarşı’nın yaptığı şey bir takımı desteklemekten çok daha fazlası. Bu bir aile oluşturmakla ilgili.” [K3, 39, KÜ]

Katılımcılar, büyük bir sosyal grubun parçası olmayı, psikolojik açıdan bir gruba aidiyet hissetmeyi Çarşı taraftarı olmanın olumlu bir sonucu olarak görmektedir. K14 ve K3, Çarşı taraftarı olarak kendilerini büyük bir ailenin parçası olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

² Burada ismi geçen kişinin katılımcılardan biri olması nedeniyle kod bilgisi ile ifade edilmesi söz konusu olmuştur.

Çarşı taraftar grubunun çeşitli ve geniş bir coğrafyada taraftarlarının olduğunu vurgulayan katılımcılar, çeşitli nedenlerle daha önceden birebir etkileşime girmemiş taraftarların bile Çarşı grubunun her üyesini sıkı sıkıya bağlı bir kolektif olarak görmeye yatkın olduğunu söylemektedir. Bu durumu İsimsiz, şu şekilde ifade etmiştir:

“Çarşı, bir taraftar grubundan çok bir aile çizgisindedir. Hiç tanımadığımız yüzünü görmediğimiz ailelerimiz oluyor. İster Türkiye’de ister yurtdışındaki maçlara gidelim mesela oradaki kardeşlerimiz sorarlar kalacak yerimiz var mı yok mu diye.” [K12, 64, TL]

“Çarşı dev bir aile gibi. Antalya’da bir maç olacak mesela oraya gitmek istediğimde tek yapmam gereken ben geliyorum demek. Benimle hiç tanışmayan, benimle hiç bağlantısı olmayan insanların her türlü ihtiyacında yardımcı olabileceklerini biliyorum yani. Nerede olursam olayım bir Çarşı üyesi gördüğümde, bir şeye ihtiyacım olursa... bunu yapmama yardım edeceklerini biliyorum.” [K15, 26, AÜ]

K12 ve K15’in söylediklerinden hareketle, bir altkültür olarak taraftarlığın, aynı altkültüre ait bireylerin birbirlerini tanımasalar bile biraraya gelerek oluşturduğu bir kültür olduğu kabul edilebilir. Bu anlamda taraftarlık, insanların ilgilerini çeken ve çeşitli şekillerde ifade edilebilecek fikirlere sahip olabilecekleri ortak bir *referans noktasını* temsil etmektedir.

Çarşılı olmak, grup içi iletişimi kolaylaştırmanın yanı sıra daha derin dostluklar geliştirmek için de fırsatlar sunmaktadır. İsimsizin belirttiği üzere:

“Sadece İstanbul’da değil, Türkiye’nin birçok yerinden çok fazla insanla tanıştım ve bu benim için olumlu bir şey. Çarşı’nın bir parçası olmasaydım, bu insanlarla tanışamazdım ben. Süreç içerisinde insanlar bizi Çarşı ile ilgisi olmayan kendi etkinliklerine davet etmeye başladılar, eşlerimiz arkadaş oldu. Bu harika bir şey. Çarşı, sosyal hayatımızı genişletti. Başka türlü tanışamayacağımız bir araç veya mekanizma sağladı.” [K6, 38, AÜ]

Yukarıdaki alıntı, diğer taraftarlarla kurulan ilişkilerin, taraftarlık ilişkisinin ötesine geçtiğini, taraftarlar arasında dostluk bağlarının oluşmasına olanak sağladığını göstermektedir. Bu çerçevede taraftarlar arasındaki ilk etkileşimin Çarşı kimliği aracılığıyla gerçekleştiği görülmekteyse de sonrasında geliştirilen kuvvetli dostluk bağları sayesinde taraftarlığın ötesine uzandığı söylenebilir.

3.1.5.3. Dış Gruplar

Dış grup teması, katılımcıların Beşiktaş ve Çarşı *dışında* kalan sosyal aktörlerle ilgili gruplararası deneyimlerini ifade etmektedir. Katılımcılar mülakat esnasında dış gruplara ilişkin çeşitli tanımlamalar ortaya koymuş, gruplar arası algı ve deneyimlerini farklı türde dış grup algı ve bakış açısına dayandırmışlardır.

3.1.5.3.1. Dış Grup Olarak Rakibin Tanımlanması

Bireylerin çevrelerini algılayış biçimleri çeşitli önyargı kalıplarını içermektedir. Bu önyargılar, grup içi üyelerin aşırı olumlu değerlendirmelerini içerirken dış grupların olumsuz değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Sosyal kimlik teorisinin de desteklediği şekilde, dış grupların olumsuz algılanması, iç grup üyelerinin sosyal benlik saygısını arttırabilmektedir. Katılımcılar tarafından, çeşitli rakiplere karşı negatif tanımlamaların fazla olması söz konusu olmaktadır. Katılımcıların ifadelerinde dış gruplara ilişkin pozitif tutum, takdir veya saygı göstergelerine ilişkin unsurlar neredeyse yok denecek kadar azdır.

3.1.5.3.1.1. “Vicdan Seviyemiz Farklı.”

Katılımcıların, dış grup olarak tanımladıkları rakip takımların taraftarlarına ilişkin değerlendirmelerini kendi taraftar grupları ile kıyaslayarak yaptıkları görülmüştür. İç grup özelliklerinin tanımlandığı bölümde, katılımcıların hak ve adalet kavramlarının iç grup özelliklerinin tanımlanmasında en önemli yere sahip olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Rakip takımların tanımlanmasına ilişkin bu bölümde ise bu iç grup vurgusu, dış grup olarak rakiplerle aradaki farklılığı ortaya koyan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. K9’un dış gruplara ilişkin tanımlamasında, rakip takım taraftar gruplarının destekledikleri takımın oyunu kazanma *motivasyonuna* yönelik görüşleri ön plana çıkmaktadır:

“Diğer taraftar gruplarının ismini vermek istemiyorum vicdan seviyesinin çok alt düzeylerde olduğunu düşünüyorum. Çünkü haksızlıkla alakalı bizde ‘şerefle oynatılacakla kazan’ yazarken bazılarında ‘ne olursa olsun kazan’ yazıyor. Biz bu hamurla yoğrulduk. Bu işleri bu şekilde buralara getirmiş büyüklerimiz. Çarşının diğerlerinden ayrılan kısmı zaten bu.

Bizim yaptığımız bir haksızlık varsa bunu zaten biz kontrol ederiz. Mesela örnek verelim hakem bize haksız yere penaltı verdiyse uyarız yani.” [K9, 33, AÜ]

K9, rakip taraftarları tarafından, destekledikleri takımın elde edeceği galibiyetin hak edilmiş veya hak edilmemiş olmasının olduğunu ancak Çarşı için bu durumun tersine, elde edilen galibiyetin hak edilmiş bir sonuç olmasının önemsendiğini belirtmiştir.

3.1.5.3.1.2. “Onlarınki Menfaat Bizimki Sevgi.”

Katılımcıların bazı değerlendirmelerinde dış grup olarak rakip takım taraftarlarının tanımlanmasında *menfaat* kavramına vurgu yaptıkları göze çarpmaktadır. Buna göre dış gruplar olarak tanımlanan rakip taraftar gruplarının çeşitli menfaatler uğruna takımlarını desteklediklerine yönelik bazı görüşler yer almaktadır. Bu konuya ilişkin görüşünü K14 şu şekilde ifade etmiştir:

“FB’nin belli başlı 2 grubu var, belli bir grup yönetimden alıyor, belli grup almıyor. Ama Beşiktaş taraftarı yaklaşık 10 senedir, Fikret Orman’dan sonra özellikle, yönetimden hiçbir şekilde destek almıyor. Ne bilet konusunda ne otobüs konusunda. Çok nadir Beşiktaş belediyesinden mesela bir otobüs ayarlanıyor, deplasmana gidebiliyorsun yani... Yani baktığında Beşiktaş taraftarı takımı için bir şey yaptığında asla karşılığında bir şey beklemes. Menfaatsizi severiz yani anladın mı? Beşiktaş taraftarı diğer takım taraftarlarından ayıran bir özellik de budur. Hiçbir zaman hiçbir şey beklemeden sadece sevdamız uğruna o içimizdeki aşk uğruna gittik yani. Ama GS’li veya FB’li için bunu söyleyemeyiz, onlar biraz daha menfaatçidir yani. Maça giderler illa ki bir karşılık beklerler.” [K14, 24, AÜ]

Rakip takım taraftarlarının takımlarını desteklemelerinden menfaat ilişkisinin önemli bir yere sahip olduğunu belirten K14, bu unsurları oldukça somut bir şekilde dile getirmiş, menfaat kavramı kapsamına aldıkları unsurları ise genel olarak *indirimli biletler, deplasman otobüslerine erişim ve deplasman yolculuğundaki diğer masraflar* olarak ifade etmiştir.

Menfaat ilişkisinin yalnızca para ile sınırlı konularla değil aynı zamanda oyun skoru ile de ilişkilendirilebileceğini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. K7 ve K3, rakip takım taraftarlarının *genellikle* takımı desteklemelerini elde edilen *galibiyetler* ile ilişkilendirmiştir.

“Beşiktaş taraftarı takımına sırtını dönmez her zaman destek olur. Ama Galatasaray taraftarı ânında başlar işte ben bu sene takımı fazla takip etmiyorum, yok bu takımdan adam olmaz, yönetim istifa gibi şeyler söylerler.” [K7, 30, AÜ]

“Bir Beşiktaş taraftarı olmak için sadık ve tutkulu olmanız gerektiğini söyleyebilirim çünkü diğer takımların taraftarları gibi şampiyonluk derdinde değiliz. Bazıları kupalara, bazıları şampiyonluğa. Bizim bu büyük aşkımız sadece Beşiktaş'ımıza... Ben bile doğduğumdan bu yana sadece 3 şampiyonluk gördüm. Ama Beşiktaş taraftarı şampiyonluk için sevseydi kulübünü zaten bu kadar büyük bir taraftar grubuna sahip olmazdı.” [K3, 39, KÜ]

K7 ve K3, dış gruplara ilişkin tanımlamalarında müsabakalarda elde edilen *sonuca* yönelik bağlılığın belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir. Çarşı taraftarı, sonuç odaklı bir taraftar grubu değildir; takımlarının başarılı olmasını istemekle birlikte başarısızlıklarında da takımlarını her zaman desteklemeyi sürdürmektedirler. Buradan hareketle her iki katılımcının da dış grup tanımlamasında duygusal aidiyet gibi manevi unsurlardan ziyade maddi çıkarların ön planda tutulmasının etkili olduğu söylenebilir.

3.1.5.3.1.3. “Onların Sponsoru Kulüp Bizim Taraftar.”

Pankartların stadyum içindeki taraftar gruplarının sembolik ve görsel temsilini sunması taraftar kimliğinin sergilenmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkabilmektedir. Grubun adını, logosunu ve iletmek istediği mesajları içeren pankartlar Çarşı taraftar grubunda önemli bir yere sahiptir. Bu pankartların Çarşı taraftarları tarafından önce çizimleri belirlenmekte sonrasında da kumaşlar üzerine boyamaları yapılmaktadır. Bu pankartlar için gerekli malzemeler her maç öncesi taraftarlar tarafından temin edilmektedir. Katılımcılardan bazıları rakip takım taraftarlarının dış grup olarak tanımlanmasında pankartların *hazırlanış sürecine* vurgu yapmıştır:

“Bizde yapılan pankartların hepsinde taraftarın emeği vardır. Pankartlar için önce çizimler yapılıyor, sonra uygun boyaları alıyoruz. Boyuyoruz, dikiyoruz, her şeyini yapıyoruz. Bizde her şey emek yani. Bütün pankartları kendimiz dikiyoruz yani. Onlarda bu yok.” [K15, 26, AÜ]

Bu konuda fikir beyan eden K15, öncelikle Çarşı tarafından hazırlanan pankartların hazırlanma sürecine yönelik bilgi vermiş, sonrasında rakip takım

tarafklarlarının bu konudaki farklı tutum ve davranışlarına işaret etmiştir. Burada ortaya çıkan hususlardan biri Çarşı taraftarlarının pankart hazırlama sürecinde *el emeği yer alırken* diğer taraftarlarda bu emek sürecinin yer almamasıdır. Diğer önemli husus ise pankart hazırlama sürecinde ortaya çıkan maddi giderlerin Çarşı’da taraftarlar tarafından giderilmesi söz konusu iken diğer taraftarların bu giderleri kulüpler aracılığıyla sağlamasının dış grup tanımlamasında etkili olmasıdır.

Benzer şekilde K2 de, pankartların hazırlanma sürecinde gerekli olan malzemelerin taraftarlar tarafından tedarik edildiğini ifade etmiştir:

“Beşiktaş GS maçımız var bu sene BJK stadında. Ali telefon açtı ona hafta içi GS maçımız var hafta sonu UEFA maçımız var. Ali de tekstilci. Ali dedi ki hafta sonu bizim UEFA maçımız var bize kumaş lazım. Tabii hemen gönderirim dedi kuzenim. Diğer yandan da arkadaşlar boyalarımızı almışlar. Böyle hazırlıyoruz pankartlarımızı. Taraftar Beşiktaş için elini yüreğine koymuş, eline cebine götürmekten hiç gocunmaz. Ama GS olsun FB olsun onlarda kulüp destekliyor yani. Hatta GS’nin bunun için bir ofisi bile var. Malzemeleri de kulüp alıyor oraya koyuyor.” [K2, 48, AÜ]

Tekstilci olan kuzeninden pankart yapımı için kumaş tedarik ettiklerini ifade eden K2, kumaşı boyamak için gerekli boyaların da yine taraftarlar tarafından temin edildiğini söylemiştir. Pankart için gerekli malzemeler veya ücretlerinin taraftarlarca karşılandığını ve bu süreçte kulüpten maddi olarak destek alınmadığını belirtmiştir. Diğer takım taraftarlarının pankartların hazırlanma sürecinde maddi olarak kulüpten destek aldıklarını belirterek Çarşı’da hazırlanan pankartların *sponsorunun* yine taraftar olduğunu ifade etmiştir.

3.1.5.3.2. Dış Grup Olarak Polisin Tanımlanması

Dış gruplara ilişkin açıklamalarda katılımcıların önemli bir kısmı deneyimlerine dayanarak polis veya güvenlik birimlerini de dış grup olarak tanımlamıştır. Buna göre polis veya güvenlik birimleri hakkında olumsuz tutumlarını dile getiren katılımcılar, polis veya güvenlik birimlerine olan genel güvensizliklerinden bahsetmiş, onların davranışlarını *saldırgan* ve *kışkırtıcı* olarak yorumlamışlardır. Taraftarlar ile polis arasındaki ilişki söz konusu olduğunda her iki tarafta da gerilimin yoğun olarak hissedildiğini ve yaşandığını ifade eden K6, dış grup

olarak tanımladığı polis ve güvenlik güçlerinin kışkırtıcı sembolleri olarak *cop* ve *biber gazını* kullandıklarını söylemiştir:

“İnönü’de oynanacak Beşiktaş Gençlerbirliği maçı öncesinde biz her zaman meydana toplanırız zaten. Coşkuluyuz böyle, kalabalığız da baya. Polis geldi, havaya ateş etti. Taraftar dağılmayınca bir süre sonra olay yerine çevik kuvvet polisleri geldi biber gazı sıktı.” [K6, 38, AÜ]

Benzer olarak K13 de, yine bir maç öncesi eğlendikleri Beşiktaş meydanında *polisin kalabalığı dağıtmak için havaya ateş açarak biber gazı sıktığını* ifade etmiştir. K13, *herhangi bir olay olmadığı hâlde polisin gelip kalabalığı dağıtmak için silahına davranmasını doğru bulmadığını ve polise olan saygısını sorguladığını* ifade etmiştir.

K13, dış grup olarak tanımladığı polis ve güvenlik birimlerinin tutum ve davranışlarının, her iki grup arasında *somut* bir çatışma olmaksızın ortaya çıkabilecek bir çatışma *potansiyeline* karşı şekillendiğini ifade etmiştir. K13’e göre polis veya güvenlik birimleri tarafından benimsenen bu tutum ve davranışların oluşmasında, taraftar algısının *potansiyel olarak şiddet arayan grup* olarak nitelendirilmesi etkilidir. Buradan hareketle, dış gruba yönelik olumsuz algıların oluşmasında gruplararası geçmiş deneyimlerin önemli bir rol oynadığı söylenebilmektedir.

Grup içi üyelerle kurulan güçlü bağların yanı sıra, dış grup algısının da grup davranışlarının şekillenmesinde etkili olduğunu ifade eden Greijdanus (2015)’un öne sürdüğü gibi özellikle sosyal ve siyasi yaptırım gücü olan dış grupların (polis) haksız ve adaletsiz olarak algılanması, iç grup üyelerinin grup adına eylemlerde bulunmaya daha istekli olmalarına yol açabilmektedir. Dış grupla yaşanan olumsuz deneyimlerin, grup içinde hızla yayılma eğilimi taşıyarak grup içi kimliğinin bir parçası hâline gelebildiğini K10 şu şekilde ifade etmektedir:

“Biz polislerin bize bakışını biliyoruz. Sonrasında olayların nasıl lanse edileceğini de biliyoruz. Taraftar gruplarını terör örgütü gibi gösterecekler. Bu yüzden biz de dikkat ediyoruz. Hiç muhatap olmamaya, karşı karşıya gelmemeye çalışıyoruz. Memur arkadaşlarla konuşurken seviyeli olmaya çalışıyoruz.” [K10, 43, TL]

K10, polisin taraftara karşı tutum ve davranışlarının sonucu olarak taraftarın kendini savunmak için gerçekleştirdiği davranışların *terörize edilerek* taraftarlık algısının lanse edildiğini söylemiş, bu algının oluşmasının önüne geçmek için polisle çatışma içine girmekten kaçındıklarını belirtmiştir.

3.1.6. Değerler ve Normlar

Her grubun kendi içinde sınırları, normları ve değerleri vardır. Futbol taraftarlarının davranışlarını anlamlandırmak için, taraftar altkültürünün benimsemiş olduğu değerleri incelemek gerekmektedir. Buna göre taraftar altkültürünün üyeleri, o altkültürün değerlerine önem verdikleri için altkültür normları geliştirmekte ve tutum ve davranışlarını buna göre şekillendirmektedir. Katılımcılara grup içerisinde belirli kuralların olup olmadığına, belirlenen bu kuralların hangi kriterler çerçevesinde şekillendiğine yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir.

Sosyal bilimler alanında değer kavramı hem birey hem de grup düzeyinde bilgi verebilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojik bir tanıma göre değer kavramı, bir kişinin veya sosyal grubun kabul ettiği standartlar, inançlar veya moral ilkeler olarak ifade edilmektedir (Bettenhausen ve Murnighan, 1991). Bu tanımlamadan hareketle değerler, bireylere ve gruplara yol göstermenin yanı sıra hem sosyal grupların ayırt edilmesini hem de sosyal grupların kaynaşmasını sağlayan ilkeler ve inançlar olarak anlaşılabilir.

Çarşı taraftarları, benimsedikleri değerlerden bahsederken genellikle bu değerleri Beşiktaşlı büyüklerinden gördükleri değerler olarak yorumlamışlardır. Beşiktaşlı büyük isimler arasında Hakkı Yeten (Baba Hakkı) ve Süleyman Seba yer almaktadır.

Katılımcılar, taraftarlık denilen şeyin bir kültür, birikim ve gelenek anlamına geldiğini ve geleneklere sahip çıkmanın yolunun ise değerleri korumak olduğunu ifade etmişlerdir. Modern dönemin yeniliklerine rağmen Çarşı, unutulmuş değerlerin yaşatıldığı bir taraftar grubu olarak kendini tanımlamaktadır.

Grupların en büyük özelliklerinden biri, üyelerinin uymak zorunda olduğu normlar geliştirmeleridir. Norm, bir grup içinde hangi tür davranışın uygun, hangi tür davranışın ise uygunsuz olduğunu belirten kurallar sistemine denir. Gruplar için normlar ortak bir davranış biçimi, ortak tutum ve inançlar, ortak duygular

olabilmektedir. Taraftar gruplarının tâbi olduğu normlar, o grubun benimsediği değerler çerçevesinde üyelere uyması beklenen davranış kurallarını içermektedir. Çarşı taraftar grubu üyeleri, belirtilen bu kuralların *yazılı olmadığını* ancak Çarşı içerisinde belirli kriterlerin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Grup üyelerine göre bu normlara uyum sağlanır veya sağlanmaz. Çarşılı için bu “dahili” kurallar, bazı durumlarda katı kurallardan belirli bir sapma ve bazılarında gruptan bir sınır dışı edilme anlamına gelebilmektedir.

3.1.6.1. Takımı Ne Olursa Olsun Bırakmamak

Türkiye’deki en üst seviye futbol ligi olan Süper Lig, bir sezon boyunca 20 takımın mücadele ettiği yaklaşık dokuz ay süren bir organizasyon sürecine tekabül etmektedir. Bu süreç içerisinde meydana gelen müsabakalarda elde edilen mağlubiyet ve galibiyetler, oyuncu transferleri, alınan yönetsel kararlar gibi konular gündemde olmaktadır. Bu süreç içerisinde alınan mağlubiyetler, kulübün aldığı kararları kabul etmeme gibi durumlar taraftarların kulüple olan özdeşleşme düzeylerini azaltabilecek unsurlar arasında yer almaktadır. Ancak katılımcılar, her koşulda takımına destek vermesini grubun vazgeçilmez bir değeri olarak nitelemişlerdir:

“Bunların içerisinde Beşiktaş’a sahip çıkmak var, takımı her ne olursa olsun bırakmamak var. Biz sadece puan hedefleyen bir grup değiliz, sadece Beşiktaş’ın galip gelmesini beklemiyoruz. Sadece galip gelmesi için tutulmaz Beşiktaş.” [K10, 43, TL]

“Hangi Beşiktaşlı başarısızlıklarından dolayı takımını terk etmiş? Hangi Beşiktaşlı yenilgiden sonra takımına küsmüş?” [K4, 47, AÜ]

“Öyle takımı yenildiğinde kulübüne arkasını dönen, tribündeki koltukları söküp fırlatan, tabiri caiz ise ne hâlleri varsa görsün diyen bir taraftar grubu değil Çarşı. Ne hâli varsa görürüz biz Beşiktaş’ın. Her hâlini görmek için yıllarımızı verdik. Sadece iyi gün taraftarlığı bize yakışmaz.” [K3, 39, KÜ]

K10, K4 VE K3, Çarşı taraftar grubunu her ne koşulda olursa olsun takımını destekleyen bir taraftar grubu olarak nitelemiştir. Buna göre Çarşı’nın iyi günde kötü

günde takımının her zaman yanında olan bir taraftarlık değerini benimsediği söylenebilmektedir.

3.1.6.2. Beşiktaş'ın Değerlerine Sahip Çıkmak

Katılımcıların büyük çoğunluğunun Çarşı'nın benimsediği değerleri *Beşiktaş'ın değerleri* olarak tanımlaması söz konusudur. Burada katılımcıların Beşiktaş'ın değerleri olarak tanımladıkları olgular takıma ait *sembolik* unsurları içermektedir:

“Bizim yurtdışı deplasmanları akıllara zarar film kareleri içerir. Uçaktayken bizim tribün gediklilerinden birinin flamasını çantasından aldık. İlk başta anlamadı ama uçaktan inip otele yerleştüğümüzde Asabi geldi dedi ki flamam yok çantada. Asabi kafayı yiyecek, odanın ortasında terör estiriyor. O kadar üzüldü ki, sınırları bozuldu. Diyor ki flama namus. Ben ne diyeceğim çocuklara, semte gidemem falan diye tutturdu.” [K1, 54, TL]

Daha önceden de deplasman maçlarının hayatında ayrı bir önemi olduğunu belirten K1, yukarıda da görüldüğü üzere bir deplasman maçı sürecine ilişkin deneyimini paylaşmıştır. K1'in anlattığına göre, deplasman maçına yapılan yolculuk esnasında arkadaşının gruba ait flamayı kaybettiğini düşünmesi üzerine büyük bir hüznün ve endişe yaşaması söz konusu olmuştur. Özellikle deplasman maçlarına giden kişilerin grubun sorumluluk duygusunu daha fazla üzerinde hissettiklerini ifade eden K1'in söylediklerinden hareketle grup flamasının, korunması ve iyi muhafaza edilmesi gereken bir sembolik araç olduğu söylenebilir. Grup flamasını namus kavramı ile özdeşleştiren Asabi için, flamayı kaybetmek namusun kaybedilmesi ile eşdeğer görülmüş, utanç duygusu doğurmuştur. Bu durumu açıklamak ayrıca grubun diğer üyelerine karşı mahcubiyet hissine yol açmakta ve telafi edilemeyecek bir durum olarak görüldüğü için bir daha semte gidememekle sonuçlanabileceği düşünülebilmektedir. Benzer şekilde K5 de, Çarşı'nın değerleri ile eşdeğer tuttuğu Beşiktaş'ın değerlerine yönelik görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Arma, forma, siyah beyaz ya da semt gibi çok önemli bazı değerler vardır. Onlara gelen her türlü tehlikeyi kişisel olarak bizim üzerimize gelmiş gibi algılarız. Değerlerimizin tehdit

altında olduğunu sezdiğimiz anda herkesin yaptığı gibi nefsi müdafa hakkımızı kullanırız.”
[K5, 65, TL]

Görüldüğü üzere K5 de, takımın renklerine, armasına, formasına ve takımın ismiyle aynı olan Beşiktaş semtine büyük önem atfetmiştir. Bu bahsetmiş olduğu değerlerin bireyin kendisiyle özdeşleştirilmesi sonucunda bahsedilen değerlere yönelik bir tehlike veya tehdit algılanması durumunda bireyin konuyu şahsileştirmesi söz konusu olmaktadır. Buna göre kişinin kendi değerlerini tehdit altında hissettiği durumlarda bu değerleri muhafaza edebilmek amacıyla tehdidi meydana getiren öznenin kendisine yönelik bir karşı eylem gerçekleştirileceğini belirterek bu yanıt verme durumunu savunma hâli olarak nitelendirmiştir. Ayrıca bu savunma hâlinin belirli bir tehdit altında ortaya konulması nedeniyle bireyin nefsi müdafaası olarak ortaya çıktığını belirtmiştir.

3.1.6.3. “Haksızlığa Her Zaman Karşıyız, Haklının Her Zaman Yanındayız.”

Katılımcıların büyük çoğunluğu Çarşı taraftar grubunun değerlerinden bahsederken *hak* ve *adalet* kavramlarına vurgu yapmıştır. Bu vurguyu yapan katılımcıların bir kısmı, hak ve adalet kavramlarını futbol oyunu çerçevesinde dile getirirken bir kısım katılımcı ise sosyal yaşamda meydana gelen olaylara karşı tutum ve davranışlarında da bu kavramları merkezi yerde tuttuklarını ifade etmiştir. K6, futbol oyunu içerisinde haksız ve adaletsiz olduğunu düşündüğü kararları veya davranışları *kul hakkı yemekle* eşdeğer görmüştür. K6, futbol oyunu kuralları çerçevesinde hakemler tarafından verilen kararların veya futbolcular tarafından sergilenen davranışların hak ve adalet çerçevesinde olması gerektiğini düşünmektedir. Zira, haksız veya adaletsiz olarak algılanan bir davranış veya kararın ortaya çıkması durumunda mağdur aktörün yanında olduklarını ifade etmiştir:

“Şimdi baktığın zaman en büyük günahlardan biri nedir? Kul hakkı yemek. Nasıl ki inançlı bir insan bu günaha girmekten korkar, hak yemekten korkar, Çarşı da hakkı yenildiğini düşündüğü kişinin yanında olur. Hani günlük yaşamımızda haktan ve adaletten bahsediyorsak bunu futbolda da göstermemiz gerekir. Futbol da günlük hayatımızın büyük bir parçası. Vaktimizin çoğunu bunun için ayırıyoruz. O zaman rakibine çelme takan

futbolcuyu ısıklarız, kendini yere atıp penaltı kazanmaya çalışan futbolcuya kızarız.” [K6, 38, AÜ]

K4’e göre de hak ve adalet kavramlarının, yalnızca desteklenen takımın aleyhine verilen karar ve sergilenen davranışlarda değil aynı zamanda rakip takımın oyuncu ve taraftarlarını da içerecek şekilde uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre Çarşı, haksızlık ve adaletsizlik karşısında gerektiğinde rakibinin bile yanında durarak *olgunluk* gösteren bir yapıya sahiptir. K4, gündelik yaşamda kendilerini hak ve merhamet konularında olumlu yönde yansıtan bireylerin bu tutumu sahaya da yansıtmaları gerektiğini belirterek, Çarşı grubu olarak bunu başarabildiklerini ifade etmiştir:

“Hepimiz ayrıca tek tek konuştuğunda herkes adaletli, merhametli, hak gözeten kişiler olarak anlatır kendini. Biz bunu Çarşı olarak sahaya da taşıdık. Olması gereken bu. Biz yeri geldi haksız yere ceza gören rakip oyuncuyu savunduk. Çünkü biz Çarşıyız diyorsak haktan hukuktan söz ediyorsak bu sadece bizi içeren bir şey olmamalı. Hakkımızı arıyorsak adaletten bahsediyorsak bunu yeri olgunluğu yeri geldiğinde rakibimiz için de gösteriyoruz.” [K4, 47, AÜ]

K3 de, müsabaka sırasında meydana gelen olaylarda ve sonrasında elde edilen sonuçlarda hak edilen bir kararla veya sonuçla karşılaşmak istediklerini belirtmiştir. Müsabaka esnasında hakemin yanlış kararı sonucu Beşiktaş’ın lehine verilen penaltı kararına dahi itiraz ettiklerini belirterek haksızlık mekanizmasını *kendilerine* de uyguladıklarını ifade etmiştir:

“Bir sözümlü var bizim bilir misin? Beşiktaşlı olduğumuz için haksızlığa karşı çıkmıyoruz. Haksızlığa karşı olduğumuz için zaten biz Beşiktaşlıyız, diye. Anladın mı ne demek istediğimi. Ben hak etmediğimiz bir maçı veya şampiyonluğu istemem yani. Mutlaka Beşiktaş değerleri çerçevesinde bir şeyler kazanmak isterim. Bize hak etmediğimiz hâlde penaltı veren hakeme bile itiraz ettik yani. Kendimize yapılan ayrımı bile kabul etmeyiz.” [K3, 39, KÜ]

Katılımcıların futbol alanında hak ve adalet kavramlarına yapmış olduğu vurgu, toplumsal yaşamda meydana gelen olaylar için de tutum ve davranışlarına

yansıdığıdır. Her ne kadar aynı ideolojileri paylaşmasalar da katılımcıların sosyal ve siyasi bazı temel konularda *ortaklaştığı* görülmektedir. K13, katılımcıların önemli bir kısmında görülen bu durumu kısaca şöyle dile getirmiştir:

“Adil olmayan hiçbir şeyin yanında durmayız. Haksızlığın her zaman karşındayız. Bu illa maç özelinde olmak zorunda değil toplumda meydana gelen olaylar haksızlıklar karşısında da bizim taraftarımız sesini çıkarıyor yani. Hepimizin görüşleri birbirinden farklı ama bazı öyle konular var ki ne kadar farklı olursak olalım bu konularda ortaklaşıyoruz.” [K13, 28, AÜ]

Çarşı’nın futbol alanı dışında sosyal yaşamda da hak ve adalet kavramlarına öncelik verdiğini belirten K13’ün yanında K7 de, hak ve adalet arayışının Çarşı’nın önemli bir özelliği olduğunu ifade etmiştir:

“Biz Gezi Parkı olaylarına neden katıldık? Ortada haksız bir durum olduğunu düşündüğümüz için, haksızlığa tepki göstermek için gittik. Siyasi bir amaçla gerçekleştirdiğimiz bir olay değil. Televizyonda gördüğümüzde çoğu kişinin göstereceği tepkiyi gösterdik aslında.” [K7, 30, AÜ]

K7, Çarşı’nın sosyal yaşamda haksızlık ve adaletsizlik olarak gördüğü durumlardan biri olan Gezi Parkı olaylarını bu bağlamda değerlendirmiştir. Herhangi bir siyasi görüşü temsil etmedikleri ve Çarşı’nın siyasi bir oluşum olmadığını vurgulayarak Gezi Parkı olaylarına katılma nedenini ortada haksız bir durum olduğu görüşüne dayandırmaktadır.

3.1.6.4. “Ritüellere Katılım Şart!”

Bireyler, gruba uyum gösterirken basitçe bir uyum ya da pasif bir itaatten ziyade aktif olarak grubu da birbirine bağlayan değerlere bir bağlılık sonucu gruba uyum gösteren davranışlar sergilemekte ve bu davranışlar grup normlarını oluşturabilmektedir. Taraftarların stadyum içerisindeki tezahüratları ve çeşitli koreografileri gibi fiziksel ve somutlaşmış hareketleri ritüellerinin bir parçasını oluşturmakta ve bu performatif hareketlerin meydana getirilmesi kolektif coşkuyu yaratmaktadır:

“Yapmanız gereken tek şey Beşiktaş’ın maçlarına gitmek, 90 dakika ayakta durmak, tezahürata katılmak ve oyuna katılmak. Hepsi bu kadar. Bunları yapmak için motivasyonunuz varsa, kapalıya gelin, yoksa numaralı tribünden biletinizi alabilirsiniz.” [K9, 33, AÜ]

K9, Çarşı taraftar grubu üyelerinin müsabaka esnasında yapması gerektiğini düşündüğü davranışları stadyum içerisinde gerçekleştirilen ritüeller olarak ele almakta, bu ritüelleri gerçekleştirebilecek motivasyona sahip olan bireylerin maça gelerek gruba katılabileceklerini ifade etmektedir. Bu durumda motivasyonu düşük olan bireyin, takımı desteklemek için biraraya gelen grup üyelerinin de motivasyonunu düşüreceğinden Çarşı’nın bulunduğu alt tribün yerine stadyumdaki başka bir tribünde oturması gerekmektedir. Benzer şekilde K14 de müsabaka boyunca hiç durmadan takımlarını desteklemek amacıyla grubun kolektif coşkusu yaratan atmosferi oluşturmaya yardımcı olan tezahüratlar, alkışlar ve diğer eylemlerde bulunduklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla Çarşı’nın yer aldığı kapalı tribün ve bunun dışında kalan diğer tribünler arasında oyun atmosferine sağladığı katkı bakımından farklılıklar olduğu belirtilmektedir:

“Numaralı tribünlere bakalım örneğin, insanlar yerlerinde oturuyor, bir şeyler içip sohbet ediyorlar, maçı izliyorlar. Sadece kornerlerde, şutlarda, faullerde veya goller gibi önemli olaylar için tezahürat yapıyorlar. Bizde böyle bir şey mümkün değil yani, stadyuma girer girmez daha başlarız bestelerimizi söylemeye ve maç boyunca da devam eder yani.” [K14, 24, AÜ]

K14’ün söylediğinden hareketle, oyun esnasında grubun kendisi tarafından üretilen ve aynı zamanda grubu sembolize eden bu ritüeller, kimin grubun üyesi kimin dışarıdan olduğunu tanımlamaya da yardımcı olmaktadır.

Çarşı grubunun bulunduğu kapalı alt tribündeki gürültü ve hareketlilik, oyunculara taraftar desteğini göstermenin yanı sıra aynı zamanda taraftarların oyunun aktif bir katılımcısı olduklarını hissetmelerine de yardımcı olmaktadır. Çarşı taraftarlarının oyun akışına katılımda en aktif taraftar grubu olduğunu ifade eden K8, bu katılımı, Çarşı taraftar grubu üyelerinin uyması gereken bir norm olarak nitelendirmiştir:

“Çarşı gibi bir taraftar grubunun bir parçası olmak, bana oyuna katılma şansı veriyor. 12. Adam diye bir tabir var, taraftarlar için kullanılır. Biz de ‘o’yuz. Takım skor için biz takım için mücadele ediyoruz. Çarşı taraftar grubu, maça en aktif katılım gösteren, her olaya anlık tepki gösterebilen bir taraftar grubu. O yüzden Çarşılıyım o yüzden kapalıdayım. Bu sadece... hareketsiz oturmak ve izlemek değil yani. Daha aktif katılım gerekli. Basitçe söylemek gerekirse, bizde ‘oturmak yasaktır!’” [K8, 25, AÜ]

Bir takıma yönelik tezahürat yapmak ve alkışlamak gibi eylemlerin oyuncular üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Rakip takımı yuhalamak veya diğer takımdan oyuncularla alay ederek dikkatlerini dağıtmak da stadyumun atmosferine katkıda bulunmaktadır. Bu atmosferin, taraftarlar tarafından oluşturulduğunu düşünen K8, taraftar gruplarını 12. adam olarak adlandırmıştır. Buna göre, 12. adam olarak taraftar gruplarının görevi, takımlarının daha iyi performans göstermesi veya gol atması için desteklemektir.

Oyundaki şarkılar ve tezahüratlar bir tribün lideri veya tribündeki herhangi bir yüksek sesli taraftar tarafından yönetilebilmektedir:

“Biz oraya sadece maçı izlemeye gitmiyoruz, oyun kazanmaya gidiyoruz. Performans sergilemeye gidiyoruz. Avazın çıktığı kadar bağıracaksın. Oyunun kontrolünü elinde tutacaksın. Tribüncü eşittir bağlamak. Bağırmayan taraftarın takıma hiçbir katkısı yoktur. Sen Çarşı’yı temsil ediyorsun. Maçı izlemeye gitmek istiyorsan biletini numaralıdan alacaksın o zaman. Bizim yanımızda işin yok.” [K1, 54, TL]

K1’e göre oyun atmosferinde Çarşı taraftarının tribündeki rolü önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle maçın başlamasından itibaren takımı desteklemek amacıyla sergilenen performanslar arasında yer alan tezahüratlar, besteler ve anlık olarak üretilen sloganlara eşlik etmek büyük önem taşımakla birlikte bu faaliyetler aynı zamanda bir grup normu sayılmaktadır. İlgili norma uyulmaması durumunda norma uymayanın stadyum içerisinde Çarşı’nın bulunduğu tribünde yer almaması gerektiği, bunun yerine “diğer” seyircilerin yer aldığı tribünlerde maçı izleyebileceği ifade edilmiştir.

3.1.6.5. Kavga Varsa Kaçılmaz, Sayıca Eşitlik Aranır!

Katılımcıların bir kısmı grup üyeleri tarafından benimsenen davranış kurallarından bahsederken rakip taraftar gruplarıyla meydana gelebilecek olası çatışma durumlarında dikkat edilmesi gereken hususları dile getirmiştir:

“Özellikle deplasman maçları için bunu söyleyebilirim ki Anadolu’dan gelen takım taraftarları bazen böyle bize çıkıntılık, artistlik yapıyor hani bizi kışkırtmak için. E hâliyle sayıca bizden azlar. Biz de kendimizden sayıca az bir rakiple kavgaya girmeyiz yani. Kendi gücümüzü bir avuç insana ispatlamaya çalışacak bir grup değiliz. İlla savaşılacaksa her iki tarafın da eşit olması gerekiyor” [K7, 30, AÜ]

Nitekim K7, rakip takım taraftarlarıyla karşı karşıya kalındığında her iki grup arasında bir çatışma meydana gelme potansiyeli yüksekse rakip takım taraftarlarıyla sayıca benzer olunması gerektiğini belirtmiştir. Özellikle rakip takım taraftarlarıyla yüz yüze gelme durumunun deplasman maçlarında yaşanabileceğine işaret ederek, rakip takım taraftarlarının davranışlarının *kışkırtıcı* olarak algılanabileceğini söylemiştir. Ayrıca potansiyel bir kavga olgusunu *savaş* metaforu ile açıklamıştır. Buna göre grup içerisinde geliştirilen normlardan biri, meydana gelebilecek bir çatışma durumunda gruplararası *sayıca eşitlik* ilkesinin geçerli olmasıdır. K6 ise sayıca az olarak nitelendirdiği rakip takım taraftarlarıyla kavgaya girmemelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Maç stresi, oyun atmosferi filan derken gerilebiliyoruz hâliyle. Rakiple karşı karşıya geldiğimizde ister istemez sözlü sataşmalar oluyor. Olay sözde kalmıyor tabii. El kol hareketleri ile başlayıp bir bakmışsın hengamenin içindeyiz hepimiz. O yüzden özellikle Anadolu’dan gelen taraftarlarla pek denk gelmemeye çalışıyoruz. Bir avuç insan geliyor zaten. Sayıca zaten üstün oluyoruz onlardan, onları da biz bitirmeyelim. Sadece sözlerimizle dövüyoruz onları. Diğer türlü kitabımızda yazmaz.” [K6, 38, AÜ]

K6, rakip takım taraftarları arasındaki gerilimlerin ve çatışmaların maçın atmosferinden kaynaklandığını ifade ederek, bu çatışmaların başlangıçta sözel olarak başladığını ancak sonrasında fiziksel temaslara yol açabildiğini ifade etmiştir. Sayıca üstün oldukları gruplar ile çatışmaları durumunda çatışma düzeyini sözel boyutta

tutarak fiziksel boyuta taşımadıklarını ifade eden K6, sözlü çatışmada bile rakipleri dövebildiklerini söyleyerek sözlü tartışmanın fizikselin yerini alabildiğini belirtmiştir. Aksi hâlde, sayıca az olan gruba fiziksel bir güç uygulamayı “Kitabımızda yazmaz.” şeklinde ifade etmiştir. Burada kitap metaforunun grup normları olarak kullanılabildiği söylenebilir.

3.2. Çarşı Taraftar Grubu Üyelerinin Futbolda Şiddete İlişkin Görüşleri ve Deneyimleri

Katılımcıların futbolda şiddet olaylarına yönelik görüşleri ve deneyimleri ele alınmadan önce katılımcıların taraftarlık deneyimlerinin nasıl başladığına yer verilmesi uygun bulunmuştur. Bu kapsamda katılımcıların kendilerini taraftar olarak tanımlama süreçleri, futbolda meydana gelen şiddet olaylarının tasnifi, futbolda şiddeti oluşturan nedenler ve sorumlu aktörlere dair algılar değerlendirilmiştir.

3.2.1. Katılımcıların Taraftarlığa İlişkin İlk Deneyimleri

Çalışma kapsamında görüşülen taraftarlar arasında, bir futbol takımını desteklemeye yönelik ilk girişimlerin aile bireyleri tarafından meydana geldiği ve en büyük etkiyi *babanın* oluşturduğu söylenebilmektedir. Bunlardan biri olan K1, babasının katıldığı Beşiktaş’ın geçmiş dönemdeki maçlarını dinleyerek Beşiktaş’la tanıştığını ifade etmiştir:

“Babamın sofrası uzundu, oturduğu zaman 4-5 saat sofradan kalkmazdı. Ufak ufak demlenirdi. Orada hep gittiği Beşiktaş maçlarını anlatırdı. Benim bahsettiğim sene 1970. Babamın da maçlara gittiği seneler 1950-60’lar. Hep onun maceralarını dinleyerek uyurdum ben. O bana ninni gibi gelirdi. Babamın Fenerlilerin içinde kalması, yaşadıkları kavgalar, 4-3 4-4’lük çekişmeli maçlar falan. Benim de hep Beşiktaş için savaşıp mücadele etmem gerektiğini söylerdi. Ve bu mücadeleden gurur duymam gerektiğini söylerdi. İstanbul’a taşındıktan sonra Beşiktaş’ı daha iyi yaşamaya ve tribün faaliyetlerine başladık işte.” [K1, 54, TL]

Görüşülen kişiler İstanbul’da yaşamaktadır, bazıları ise küçük yaşta İstanbul’a yerleşmiştir. Öncesinde Ankara Kurtuluş’ta yaşayan K1 ve ailesi, K1 10 yaşındayken İstanbul’un Üsküdar semtine taşınmıştır. Beşiktaş’ı yaşamanın ve tribün hayatına dahil

olmanın İstanbul'a taşındıktan sonra daha belirginleştiğini ifade eden K1'in Beşiktaş taraftarı olmasındaki fitili ateşleyen kişi babasıdır. Beşiktaş taraftarlığının bir mücadele biçimi olduğunu aktaran babasına göre bu mücadeleyi sürdürmek *gurur* duyulması gereken bir hadisedir ve bu duygu, oğlu tarafından da benimsenmesi gereken bir beklenti hâline dönüşmüştür.

Çok küçük yaşlarda, babasının kendisini Beşiktaş maçlarına götürmesiyle taraftarlık serüveninin başladığını belirten K9, yaşının büyümesiyle birlikte diğer aile bireylerinin de katılımıyla taraftarlık deneyimini pekiştirdiğini ifade etmiştir:

“Ben tam olarak hatırlamıyorum ama babamın dediğine göre iki yaşında falanım. O yaşlarda anlamak ne mümkün. Babam sayesinde tanıştık Beşiktaş'la zaman içerisinde bir sevdaya dönüştü. Serüvenim bu şekilde başladı yani benim de. Ee biraz daha büyüdüğümde, kapalı alt denilen yerde babamla birlikte amcam ve dayımla birlikte üçüyle de farklı zamanlarda birlikte gittik maçlara.” [K9, 33, AÜ]

Babasının anlattığı üzere ilk maç deneyimini iki yaşında yaşadığını belirten K9, o zamandan itibaren futbol maçlarına önce babasıyla sonra amcasıyla gitmeye başlamıştır. Futbolla ve Beşiktaş'la ilk tanışması babasının yönlendirmesi ile gerçekleşse de Beşiktaş'la ilişkisi zaman içerisinde bir tutkuya dönüşmüştür.

Katılımcılar arasında ayrıca üç kuşaktan beri Beşiktaş taraftarı olan bir ailenin üyesi de bulunmaktadır:

“Benim dedem de Beşiktaş'ın kuruluşundan beri varolan değerleri ve kültürü gerçekten destekledi. Dedem de babama aşıladı o sevgiyi. Sonra ben desteklemeye başladım. Babamın biraz daha sıcak kanlı taraftarlığı vardı. Ama maçlara çok fazla giden bir tarafı yoktu. Televizyonda hep izler ama maça gitmezdi. Babama şu blöf çektim artık. Baba dedim bizim mahallede abi var sen beni maça götürmeyeceksen beni o maça götürecek dedim. Ee sen oğlunu ilk maça götürmekten mahrum kalırsın ona göre sen bilirsin dedim. Yani öyle bir blöfle babamı kandırdım ve beni maça götürdü. 1989 yılıydı ben 1981 doğumluyum, ben 8 yaşındaydım. Metin-Ali-Feyyaz'ın takımda olduğu ve gol attığı, 4-1 kazandığımız Karşıyaka-BJK maçına gitmişim ilk.” [K3, 39, KÜ]

Yaklaşık 15 yıldır İzmir'de yaşıyan 39 yaşındaki K9'un dedesi 1933-1935 yılları arasında Altay takımında yabancı futbolcu olarak oynamıştır. Dedesinin futbolcu,

babasının ise taraftar kimliğini vurgulayan K9'a göre babası maçları stadyumdan ziyade televizyonda izlemek aracılığıyla bu deneyimi gerçekleştirmektedir. Babası gibi kendisinin de taraftarlık deneyiminin televizyonla sınırlı kalmasını kabul etmeyerek takımına desteğini tribünde göstermek isteyen K9'un maça fiziki olarak katılımını sağlayabilecek başka bir Beşiktaş taraftarı yer almasına rağmen stadyumdaki ilk maç deneyimini babası ile gerçekleştirmek istemiştir. K9'un babasına baskı yapması sonucu 8 yaşında Beşiktaş maçını stadyumda deneyimlemiştir. Burada da taraftarlığın babadan oğula geçen bir miras niteliği taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla taraftarlık deneyiminin sergilenmesine ilişkin kuşaklar arası bir etkileşimin bulunduğu söz edilebilir.

K1, K9 ve K3 gibi diğer birkaç katılımcının da taraftarlığa ilişkin algı ve deneyimleri çocuk yaşlarda başlamış, özellikle babaları ve dedelerinin etkisiyle gelişmiştir. Ancak bunların yanı sıra katılımcılardan bazıları bir futbol taraftarı olma deneyimini ilk kez arkadaşları ile gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Bunlardan biri olan K5'in taraftarlığa ilişkin ilk deneyimlerinin, 10 yaşlarında, sokakta futbol maçı yaptığı arkadaşlarıyla Beşiktaş maçlarını izlemeye giderek başladığı görülmektedir:

“Daha o zamanlar 10-11 yaşındayım. O gün o sokakta top oynadığım çocukların yarısıyla biz maçlara kaçmaya başladık, Beşiktaş maçlarına. Hiç unutmuyorum ilk gittiğimiz maç FB'li Cemil Tura'nın jübilesinin olduğu maçı. Hepimiz Beşiktaşlıydık arkadaşlarımla. E daha çocuğuz cebimizde bilet parası ne gezer. Beleştepe var, Beleştepe'den izledik. Orası tıklım tıklım. Beleştepe dediğimiz yer şu anda da mevcut ama etrafı demirlerle çevrili. Yeni açığın Taksim'e doğru yükselen rampanın üzerindeki bölümüne verilen ad. Beleştepe'nin adı da hani bedava izliyorsun ya maçları oradan geliyor beleşi. Velhasıl orada tribünü gördük işte kapalı, kapalı tribün kabak gibi karşımızda. Ondan sonra maça gitmeye başladık. Askerlik hariç aşağı yukarı, cezalar hariç, aldığım maça girmeme cezaları hariç herhalde 1979 yılından 2012 yılına kadar aralıksız maçlara gitmişimdir.” [K5, 65, TL]

K5'in ilk maç izleme deneyimi, 10'lu yaşlarda maç bileti ücretlerini karşılayamayacak durumda olmaları nedeniyle stadyumu görebilen ancak stadyum dışında maçı ücretsiz olarak izleyebilecekleri bir alanda gerçekleşmiştir. Arkadaşlarıyla yaşamış olduğu bu ilk deneyim sonrasında askerlik süreci ve aldığı cezalar hariç takımının hiçbir maçını kaçırmadığını belirtmiştir.

Benzer şekilde K10 da, taraftarlığa ilişkin ilk deneyimlerini okul arkadaşlarıyla yaşadığını belirterek maçlara katılımı genelde okuldan kaçarak gerçekleştiğini ifade etmiştir:

“Benim babam öyle maçla ilgilenen biri değildi. Sadece biri sorarsa Beşiktaşlıydı. Kardeşim de yoktu. Ben de okulda arkadaşlarımdan öğrendim aslında Beşiktaş’ı. Okuldan kaçıyoruz, maça gidiyoruz. Mecburduk kaçmaya çünkü otobüs paramız da bir tek gidiş dönüşü. Mecburen yürürdük stada. 33-34 senelik arkadaşlarımın çoğu beraber maça gittiğim bu insanlardır. Böyle sıkı arkadaşlık oluşturduğumuz bir şey oldu Beşiktaş bizim için.” [K10, 43, TL]

K10’un babasının bir Beşiktaş taraftarı olmakla birlikte yalnızca bir takım tuttuğunu belirtmek için Beşiktaşlı ifadesini kullandığı, takımla olan aidiyet bağlarının zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Taraftarlığa ilişkin deneyimleri babasının rolünden ziyade okul arkadaşlarıyla sosyalleşmesi sırasında gerçekleşmiştir. Genellikle maç saatlerinin okul saatleri ile kesişmesi ve stadyumun okula uzak olması nedeniyle stadyuma gitmenin okuldan kaçmayı gerektirdiğini eklemiştir. Bu anlamda *Beşiktaş* beraber kaçtığı arkadaşları ile birlikte sıkı bağlar kurmasına olanak sağlamış ve bu bağlar yıllar içerisinde daha güçlü ve sürekli hâle gelmiştir.

Mülakatlarda elde edilen bu verilere göre, katılımcıların taraftarlık hikâyelerinin oluşması aile üyeleri arasında özellikle babaları aracılığı ile gerçekleşirken diğer aile üyeleri arasında sayılan dede, amca ve dayıların da bu rolü pekiştirmede önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca aile üyeleri içerisinde futbolla yakından ilgilenmeyenlerin yer aldığı katılımcıların da taraftarlık serüvenlerinin okulda arkadaş çevreleri ile sosyalleşme sürecinde gerçekleştiği görülmektedir.

3.2.2. Futbolda Şiddete İlişkin Algılar

Katılımcıların futbolda şiddete ilişkin görüşleri araştırılırken bazı noktalarda ortaklaşan algılara sahip oldukları fark edilmiştir. Bu ortak algıların önemli bulgular olduğu düşüncesiyle bu başlık altında ele alınması uygun görülmüştür. Buna göre ilk olarak şiddetin katılımcıların bazıları tarafından tasnif edilen bir olgu olduğu söylenebilmektedir:

“Bir kere kavga olması lazım benim için yani ben deplasman maçlarında bir sürü kavga ettim. Yani ben küfür etmeyi şiddet olarak görmüyorum. Veya itirme kaktırma falan bunlar şiddet değil bence. Karşındakinin fiziksel olarak acı çekmesi gerekli.” [K14, 24, AÜ]

K4, şiddeti sunma biçimlerine göre fiziksel ve sözlü şiddeti birbirinden ayırarak, “küfrü” sözlü şiddet, “kavga etmeyi” ise fiziksel şiddet olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, küfrü veya basit fiziki müdahaleleri (itip kakma) bir şiddet davranışı olarak görmediğini, gerçekten bir davranışı şiddet olarak nitelendirebilmek için fiziksel olarak şiddete maruz kalan kişinin acı çekmesi gerektiğini ifade etmiştir.

“Yani şimdi futbolda şiddet deyince sokaklardaki hareketlilik geliyor benim aklıma. İki rakip taraftar maç öncesinde veya sonrasında karşılaşınca kavga kopar. Öyle çok farklılaştıracak veya abartacak bir mevzu değil yani bence. Çünkü burada amaç hani gerçekten karşı tarafın zarar görmesi niyetiyle değil de taraftar gruplarının kendini göstermek, kanıtlamak amacıyla ortaya çıkar. Kısa sürede de sona erer.” [K1, 54, TL]

K1, futbolda meydana gelen şiddet olaylarını maç günü sokaklarda *taraftarların hareketliliği* olarak tanımlamış olmakla birlikte yine taraftarlar tarafından gerçekleştirilen *kavgalar* olarak nitelendirmiştir. Futbol alanında meydana gelen şiddet olaylarının futbolda şiddet olarak ayrı bir olguymuşçasına ele alınmasının abartıldığını belirtmiştir. Futbolda meydana gelen şiddet olaylarında taraftarların önemli bir rol oynadığına işaret eden K1, bu şiddet davranışını meydana getiren taraftarların amacının başkalarına zarar vermekten ziyade ait oldukları altkültürdeki imajlarını güçlendirmek veya bir rakibi kışkırtmak olduğunu söylemiştir.

K1 gibi K6 da, futbolda meydana gelen şiddet olaylarına ilişkin görüşünü belirtirken taraftar grupları tarafından uygulanan şiddete ilişkin örnek vererek iki tür şiddet türünden bahsetmiştir:

“Bence bu olaylar bazı durumlarda önceden planlanarak gerçekleşiyor. Bazı durumlarda anlık geliyor yani. Örnek vereyim özellikle deplasman maçları zamanlarında hem sayıca az kişinin hem de ev sahibi taraftarlar senin nerelere gidebileceğini biliyor aşağı yukarı. Bu durumu fırsat bilerek genellikle maç sonrasında saldırıya geçerler. Hele de yenilmişlerse. Bazen de derbi maçlarında mesela bir takım tezahürat yaparken rakip takım taraftarlarından birileri gelir, önce söz dalaşına girerler sonrasında olayın ateşiyle kavga çıkar.” [K6, 38, AÜ]

Taraftar grupları tarafından meydana getirilen şiddetin, *planlı* veya *spontane* gerçekleşebileceğini ifade eden W, planlı gelişen olayların ise genellikle deplasman maçlarında ev sahibi takım taraftarları tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Buna göre deplasman takımının taraftarlarının oyunun oynanacağı şehrin yapısını tam olarak bilmemeleri, gidebilecekleri mekânların sınırlı olması ve ayrıca ev sahibi takıma nazaran sayıca az olmaları nedeniyle ev sahibi takım taraftarlarının bir güç gösterisi ve şiddetine maruz kalmaları söz konusu olabilmektedir. Spontane gelişen olaylar ise genellikle derbi maçlarında taraftar grubu ritüellerinin sergilendiği süreçte meydana gelebilmekte, olaylar başlangıçta rakip taraftarlar arasında söz dalaşısıyla başlamakta ancak süreçte fiziksel kavgaya dönüşmektedir.

Bunlarla birlikte katılımcılardan ikisi şiddeti *sembolik* şiddet ve *fiziksel* şiddet olarak sınıflandırmıştır:

“Önce stadyumda herkes kendi bestesini söyler, küfür hakaret artık içinde ne varsa dışarı dökülür. Bazen o orada kalır ama bazen de maç sonucuyla beraber o sözel sataşmalar artık fiziksel saldırılara dönüşebiliyor yani. İşte taşlı, sopalı, yumruk yumruğa kavgalar çıkıyor ortaya.” [K7, 30, AÜ]

K7, taraftarların gerçekleştirdiği bazı şiddet davranışlarının *sembolik* çerçevede gerçekleştiğini de belirtmiştir. Bu sembolik şiddetin taraftar ritüellerinin önemli bir bölümünü içeren *tezahüratlar* aracılığıyla gerçekleştiğini ifade ederek bu sembolik şiddet türünün müsabaka sonucuyla paralel olarak *fiziksel* şiddete *dönüşebildiğini* belirtmiştir. Fiziksel şiddet taraftarların birbirlerine fiziksel güç uygulaması, birbirlerinin bedenlerine doğrudan temas etmesi veya taş, sopa gibi eşyalar kullanması ile ortaya çıkmaktadır.

“Çarşının çok yaratıcı pankartları vardır mesela. Çıldırtıyoruz Fenerbahçe’yi, Galatasaray’ı. ‘İrkçi olmak Cimbom’u tutmaktan daha beter’! yazdık mesela bir pankartımıza, çıldırdılar. Galatasaray’ı tutmak ırkçılık yapmaktan daha beter manasında. İşin içine mizah katmayı seviyoruz. Böyle daha eğlenceli. Buradaki şiddet fiziksel şiddet değil, daha çok sembolik oluyor.” [K8, 25, AÜ]

Benzer şekilde kendi taraftar grubunun hazırladığı bir pankarttan örnek veren K8, rakip takım taraftarlarını kızdırmak amacıyla pankartlarını kullanabildiklerini ifade etmiştir. Buna göre taraftar grubunun altkültürel kimliğini sunma araçlarından biri olan *pankartlar* aracılığıyla ortaya bir şiddetin ortaya çıktığını ve bu şiddetin sembolik bir nitelik taşıdığını ifade etmiştir.

Futbolda meydana gelen şiddet olaylarına ilişkin görüşünü ifade eden bir diğer katılımcı olan K15, hangi davranışların şiddet olarak nitelendirebileceği sorusuna *sosyal aktörler* bağlamında cevap vermiştir:

“Rakip taraftarla yaşanan olaylar şiddettir yani. Kendi içimizdeki mevzu ve olaylara şiddet demem. Yarın öbür gün yine aynı yere denk geleceğiz, yüz yüze bakacağız. Kafası güzeldir, içmiştir derim geçerim. Neticede aynı renklere gönül verdik, aynı taraftayız.” [K15, 26, AÜ]

Rakip takım taraftarları ile Beşiktaş taraftarları arasında *biz* ve *onlar* ayrımı yapan K15, *iç grup* (Beşiktaş taraftarı olmak) üyelerinin kendi arasında meydana gelen olumsuz davranışları şiddet olarak tanımlamamaktadır. K15, bir davranışın şiddet olarak adlandırabilmesi için *dış grup* olarak tanımlanan rakip takım taraftarlarıyla kavgaların meydana gelmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bu noktada, katılımcıların futbolda meydana gelen şiddet olaylarına ilişkin çeşitli şiddet tanımları yer almaktadır. Bu çerçevede şiddet eyleminin ortaya çıkmasında şiddeti uygulayan kişi veya grup, şiddetin yönlendirildiği özne, şiddeti uygulama aracı, şiddetin gerçekleştiği amaç, biçim ve bağlam önemli unsurları oluşturmaktadır.

3.2.3. Futbolda Şiddetin Nedenlerine Yönelik Algılar

Katılımcıların futbolda şiddete ilişkin algılarının -futbolda neyi şiddet olarak nitelendirdikleri ve şiddeti nasıl sınıflandırdıkları- ele alınmasının ardından futbolda şiddetin nedenlerine yönelik görüşleri incelenmiştir. Bu başlık altında katılımcılara göre futbolda şiddet olaylarının meydana gelme nedenleri kategorilendirilerek ele alınmıştır.

3.2.3.1. Alkol Tüketimi

Katılımcıların birçoğu için alkol tüketimi, hem maçlara giderken, hem maçları ekranda izlerken hem de oyun sonrasında maça ilişkin sohbetlerin yürütüldüğü bağlamlarda sosyal etkileşimlerinin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğu, taraftarların alkol tüketiminin kabul edilebilir olduğunu ve bunun maç günü deneyiminden ayrı düşünülemeyeceğini belirtmiştir. Bu bölümde katılımcılar, futbol taraftarları arasında maç günlerinde alkol tüketimi ile şiddet olaylarının meydana gelmesi arasında ilişki olup olmadığına ilişkin görüş bildirmişlerdir. Alkol tüketiminin futbolda şiddet olaylarının ortaya çıkma nedeni olabileceğine ilişkin görüş bildiren kişi K13'tür. Alkol tüketimini taraftar kimliğinin bir simgesi olarak gören K13, futboldaki şiddet olaylarının çoğunun alkol tüketiminden kaynaklandığını ifade etmiştir:

“Şöyle ki alkolden dolayı insanlar maalesef farklı bir boyuta giriyor yani onun için içindeki kızgınlıkları, siniri farklı şekilde yansıtıyorlar. Bir kavga olması durumunda mesela alkolün etkisiyle insanlar yenilmez olduklarını düşünüyorlar ve davranışlarını doğru kontrol edemiyorlar. Normal hayatında yapmayacağı davranışları yapıyor adam.” [K13, 28, AÜ]

K13, alkol kullanımıyla birlikte taraftar davranışlarının bilinçli bir nitelik taşımadığını belirterek bireylerin gündelik hayatta sergilemiş olduğu davranış kalıplarından oldukça farklılık gösterdiğini belirtmiştir. K13'e göre özellikle desteklenen takıma ilişkin başarısızlık ve haksızlığa uğrama durumlarında rakip taraftarlar üzerinde fiziksel bir üstünlüğe sahip olduğunu kanıtlama çabası alkol tüketimiyle desteklenmektedir.

Katılımcıların çoğu alkol tüketiminin futbolda meydana gelen şiddet olayları üzerinde etkisi olabileceğini ancak birincil veya tek başına bir neden olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Burada alkol tüketimi, sarhoşluğa iyi huylu sosyalliğin eşlik ettiği şiddet içermeyen bir karnaval atmosferine uyum şeklinde tanımlanır.

3.2.3.2. Futbolda Şiddeti Kolaylaştıran Erkeklik

Bu bölümde katılımcıların, futbolu bir erkek sporu olarak tanımlamaları ve futbolun erkekliğin yapılandırıldığı ve sürdürüldüğü bir alan olarak ele almaları söz

konusudur. Katılımcıların bir kısmı, futbolda şiddet olaylarının meydana gelme nedeninin erkekler arasında bir üstünlük sağlama çabası esnasında ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu durum taraftar altkültürünün doğası gereği genellikle belirli ritüellere katılım esnasında gerçekleşmektedir:

“Sanırım futbolun içine giren her birey birazcık erkeklik tarafından sağlanıyor. Genç yaşta takımın, taraftarın gücünü göstermek, ispatlamak veya kırılman olmadığımızı anlamak için... Çünkü o ilk yumruğu yediğiniz gün ve çenenizin kırılmayıp, dişlerinizin önünüze akmadığı gün ‘vay’ diyorsunuz. Yumruk yedim yıkılmadım, hadi bir daha o çarpışmaya gireyim diyorsunuz. Bir nevi gövde gösterisi.” [K7, 30 AÜ]

Futbolda meydana gelen şiddet davranışlarını *erkeklik* kavramıyla ilişkilendiren K7, birçok taraftarın şiddet davranışını erkekliği tanımlamak için bir *araç* olarak gördüğünü ifade etmiştir. Buradaki şiddet davranışını erkekler arasında gerçekleşen bir *gövde gösterisi* olarak tanımlayan K7, erkek üstünlüğünün kadından ziyade yine bir erkeğe karşı elde edilmesinin söz konusu olduğunu belirtmiştir.

K6, bir spor dalı olarak futbolu, sert, zor ve fiziksel temas gerektiren bir oyun olarak tanımlamış, futbolcuların da bu nitelikleri sağlayabilecek güçlü kişiler olması gerektiğini vurgulamıştır. Oyunun ve oyuncuların taşınması gereken bu özelliklerin taraftarlar için de geçerli olduğunu belirten K6’ya göre, desteklenen takımın ve taraftar grubunun temsil edilmesinde *güce ve dayanıklılığa* ait bu özelliklerin sergilenmesi gerekmektedir. Güce dayandırılan bu söylemler, hegemonik erkekliğin futbolda egemenliğine işaret etmektedir:

“Futbolun kendisi sert, temaslı, çetin bir oyun. Öyle herkesin oynayabileceği bir spor değil, güçlü olman lazım, dayanıklı olman lazım. Aynısı taraftarlar için de geçerli bence. Takımının yenilmez olduğunu, taraftar grubunun sağlam olduğunu hani böyle çetin ceviz derler ya öyle insanlardan oluştuğunu göstermen gereken anlar olabilir. İşte böyle zamanlarda da kavgalar ortaya çıkıyor.” [K6, 38, AÜ]

K3, erkeklik kavramının, aslında daha küçük yaşlarda çocuklara empoze edildiğini, belirlenen toplumsal roller bağlamında erkeğin hep *güçlü* duran bir imaj

çizmesi gerektiğini belirtmiştir. Çocukluk döneminde biçilen bu rollerin ilerleyen yaşlarda davranışlara yansıdığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bunun tohumlarını belki çok küçük yaşlarda aramak lazım. Bir erkeğe ilk hediyesi tabanca, kıza ilk hediye barbiedir, klasik. Ee tersi olsaydı nasıl olurdu diye düşünmek lazım. ‘Erkekler ağlamaz’, ‘vur bakayım elime’ diye güç gösterisi yaptırırlar, kol güreşi. Aslında bunlara bakmak lazım. İşte Türkiye’de sünnet mesela erkeklik adımı deniyor. Aslında sağlık içindir ama hani acıyı erkeklikle bağdaştırmak farklı bir bakış açısı bence. O yüzden bunun bir diğer adımları hayatında devam ediyor işte askerlik, evlilik vs. Rakip taraftarlarla kavga ederken mesela ‘erkek adamsan vursana hadi’ gibi kışkırtıcı ifadeler yer almaya başlıyor. Sonra da bütün bunlar normalmiş gibi algılanıyor. Asıl tuhaf olan bu bence.” [K3, 39, KÜ]

K3, dünyaya gelmelerinden itibaren erkek ve kız çocuklarına toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına uygun olarak belirli davranış biçimlerinin benimsetildiğini belirtmiştir. Buradan hareketle erkek çocuklarının da erkek olmanın gereklerini küçük yaşlardan itibaren öğrenmeye ve bu doğrultuda davranmaya başladıklarını ifade etmiştir. Her toplumun kendine özgü toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıları olduğunu belirterek Türkiye’de erkeklik tahayyülünün ve pratiğinin sünnet olayı ile başlayarak askerlik, evlilik ve taraftarlık gibi çeşitli alanlarda erkeklik kimliğinin sürekli yeniden kendini ürettiğini düşünmektedir. Toplumsal bağlamda oluşan bu erkeklik davranışları zaman içerisinde normal bir olguya dönüşmektedir.

Futbolda şiddetin maç günlerinin kaçınılmaz bir olgusu olduğunu belirten K8’e göre bu davranışlar özellikle takımının deplasman maçlarında ortaya çıkmaktadır:

“Şiddet, maç günleri kaçınılmaz bir durum yani. Özellikle deplasman maçlarında yaşanır bu durum daha çok. Özel bir karşılama bekler bizi Anadolu takımlarının maçlarında. Birbirimizin arkasını kollarız, birlikte yer içeriz ve gerekirse birlikte kavga ederiz.” [K8, 25, AÜ]

Özellikle deplasman maçlarında rakip takım taraftarları arasında meydana gelen bu şiddet davranışlarının erkekler arasında bir *dayanışma* biçimi geliştirdiğini belirten K8, bu dayanışma biçimini *birbirine arka çıkma* olarak özetlemiştir. Bu çerçevede, şiddetin temsili ve yeniden üretimi, bu aşırı erkeklik havası çerçevesinde romantikleştirilmiş bir aidiyet, dayanışma ve dostluk duygusunu sunmaktadır.

K9, futbolda şiddet olaylarındaki cinsiyet farklılıklarının davranışsal tutumu etkilediğini ifade etmiştir. Futbolda *kadın* taraftarların da varlığından söz eden K9’a göre futbolda şiddet davranışlarının *öznesini* erkekler oluşturmaktadır:

“Ben kadın taraftarların şiddeti savunmadığını düşünüyorum. Erkek adam belli bir noktaya kadar sabreder. Bir kadının vereceği tepkinin çok daha absürd hâlini meydana getirebilir. Erkekliğin getirmiş olduğu bir ee barbarlık var ya kanımızda... Ve ne yazık ki karıştığı bir kavgada hele de üstün gelmişse kendini daha bir erkek hissediyor yani.” [K9, 33, AÜ]

K9, futbolda meydana gelen şiddet olaylarının erkek taraftarlar tarafından meydana geldiğini belirterek meydana gelen olayların nedenini erkeğin erkeğe karşı *hükümünü, gücünü* göstermesi *sonucunda* ortaya çıkan bir *durum* olarak nitelendirmiştir. Futbolda şiddet kullanımının, özünde erkek kimliğini tanımladığını ifade eden K9, futbol temelli şiddetin, erkeklik göstergesi olarak ortaya çıkabildiğini söylemiştir. Burada şiddet ile erkeklik arasındaki ilişki daha çok erkeğin şiddet davranışı göstererek erkekliğini kanıtlaması şeklinde somutlaşmaktadır. K9, çeşitli çatışma ve kavga biçimlerinde ortaya çıkan bu olaylarda görece elde edilen üstünlüğün erkekliği *pekiştirdiğine* dair bir inancın varlığından söz etmiştir. Buradan hareketle futbolda meydana gelen şiddet, erkekliğin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmakta ve erkekliğin tamamlayıcısı olarak devreye girmektedir. Futbolda şiddetin, erkek kimliğini besleyen bir yanı olduğunu vurgulayarak bu şiddet davranışını *barbarlık* kavramı ile tanımlamıştır.

3.2.3.3. Taraftar Kimliği ve Gruba Aidiyet

Çalışma kapsamında görüşülen taraftarlar arasında, futbolda meydana gelen şiddet davranışlarının nedenlerinden birinin, bireyin aidiyet bağı kurduğu *taraftar gruplarının* etkisi olduğu vurgulanmıştır. Her ne kadar bu bilgi, katılımcılar tarafından doğrudan ifade edilmemiş olsa da özellikle bu algının varolduğu düşünülen bazı katılımcılar özellikle öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki eski tribün liderlerinden K5’tir:

“Çarşı, ait olduğumuz yer bizim. Bizimle aynı duyguları paylaşan binlerce insanın ortak yeridir. Beşiktaş için aynı değerleri paylaşıyoruz. Hani o Beşiktaş’ın değerlerini. Biz bu değerlere göre hareket ediyoruz. Beşiktaşlı bir arkadaşımızın başı belada olsa bir kavganın

içinde olduğunu görsek yardım etmeyecek miyiz? Hiç düşünmeden yardımına koşarım yani. Bunun aksi bize ters.” [K5, 65, TL]

Çarşı’yı “ait olduğu yer” olarak tanımlamak suretiyle K5 Beşiktaş ile özdeşleşmekte, bir sosyal grup olarak Çarşı taraftar grubunun üyesi hâline gelmektedir. Taraftar kimliğine sahip bireyler için takımın diğer taraftarlarıyla etkileşimde olmanın ve taraftar grubunun bir parçası gibi hissetmenin ne kadar önem taşıdığı katılımcının “biz” ifadesinden anlaşılmaktadır. K5’in burada kullanmış olduğu çoğul ifade, Çarşı taraftar grubu üyelerini bir bütün olarak değerlendirdiğini ve Çarşı’yı da aynı duyguyu paylaşan birçok insanın ortak yeri olarak nitelendirdiğini göstermektedir. Benzer şekilde biz olarak adlandırdığı Çarşı taraftar grubu üyeleri Beşiktaş’ın değerleri olarak adlandırılan değerleri paylaşmakta ve bu benimsenen değerler taraftarların davranışlarını şekillendirmektedir. Bu çerçevede taraftar olmakla edinilen bu sosyal kimliğin, bir sosyal grubun parçası olmayı ve grup üyesi gibi davranmayı gerektirdiği söylenebilir.

Bir futbol karşılaşmasında iki takım ve bu iki takımın her biriyle aidiyet bağı kuran taraftar grupları bulunmaktadır. K12, rakip takımların taraftar gruplarına ilişkin bir kimliğe sahip olunmasının futbolda şiddet davranışlarının meydana gelmesinde etkili olduğunu belirtmiştir:

“Ezelden düşman olduğu bilinir, mesela üç büyükler kendi aralarında. Zaten en eski takımlar bunlar. Taraftar grupları da var her birinin. En çok taraftara sahip üç takım zaten BJK, GS ve FB. Bunlar geçmişte çok şeyi paylaşmış aynı zamanda karşı karşıya gelmiş takımlar. Yani bir düşmanlık mı desem bilemedim bir rekabet söz konusu. Sırf GS’li diye bir FB’linin birbirine saldıran, tekme tokat dalan insanlar gördüm. Hâl böyle olunca insan takımına sahip çıkmak için, onu ezdirmemek için o an doğru olarak neyi düşünüyorsa onu yapıyor.” [K12, 64, TL]

K12’nin söylediklerinden hareketle, rakip takımlar ve onların taraftar grupları arasındaki geçmiş olayların ve anlaşmazlıkların, rakip taraftarlar arasında düşmanlığın oluşmasında, sürdürülmesinde ve şiddetli tepkilerin tetiklenmesinde önemli referans noktaları olduğu söylenebilir. Burada, rakip takım taraftarları arasındaki etkileşimin karşılıklı olarak bir kolektif hafıza oluşturması ve bu hafızanın daha sonrasında

kolektif davranışı ortaya çıkarması söz konusudur. Burada bir takımın taraftar grubuna üye olmak ve kurulan aidiyet bağı taraftarlar arasında “biz” ve “onlar” ayrımı yapılmasına neden olmaktadır. Taraftarlar arasında oluşturulan bu ikili kategori, dost ve düşman olarak algılanmakta ve kimliği ve karşı kimlikleri üretmesini sağlamaktadır. Bu çerçevede, rakip takımın taraftar kimliğine sahip olmak bile şiddet davranışının meydana gelebilmesi için yeterli bir neden olarak görülmektedir.

Çarşı grubuna katılımıyla birlikte yakın arkadaşlık ve dostluk bağları geliştirdiğini ifade eden K10, taraftarların üyesi oldukları taraftar grubunun diğer üyeleri ile yakın arkadaşlık bağları kurduklarını ve taraftar kimliği aracılığıyla ortaya çıkan kolektif deneyimlerin birliktelik duygularını güçlendirdiğini belirtmiştir. Birbirlerini aile üyeleri olarak gören taraftarların, içlerinden birinin zarar görmesi durumunda tepkisiz kalamayacaklarını belirterek bu doğrultuda meydana gelen şiddet davranışlarının aynı değerleri benimseyen diğer grup üyelerini *koruma* niteliği taşıdığını söylemiştir:

“Zaman içerisinde o kadar çok şey paylaşıyoruz ki zamanla ailenin bir parçası olarak görüyoruz birbirimizi. Siz ailenizden birine zarar verildiğinde ne kadar sessiz kalabilirsiniz? Onun canı yandığında sizinki de acımaz mı? Bir aile bir arkadaş olarak birbirimizin arkasını kollamamız gerekir.” [K10, 43, TL]

K10’un söylediklerinden hareketle, bireyin bir taraftar grubuna ait olması neticesinde korunması gereken duygusal ve değerli bağlar oluşturmalarının grup dayanışmasını önemli kıldığı söylenebilmektedir. Bu grup üyeliğinin arkadaşlık ve aile ilişkilerinin yerini alabildiğini belirten K10, futbolda meydana gelebilecek şiddet olaylarının aynı taraftar kimliğine sahip grup üyelerinin *birbirlerini arkasını kollamaları* sonucu ortaya çıkabildiğini ifade etmiştir.

K11, bazı taraftar gruplarının benimsediği değerlerin doğrudan şiddet davranışlarını içerebildiğini ifade ederek bu değerlerin şiddet davranışına dönüşmesinde taraftar gruplarının kendilerini başarılı olarak nitelemelerinin etkisi olduğunu belirtmiştir:

“Bazı gruplar var mesela tamamen yıkım üzerine odaklı yani anladın mı? Bu arkadaşlar sanıyor iyi ve etkili bir taraftar grubu olmak grupta ne kadar çok kişiyi gaza getirdiğinle

alakalı. Yani ne kadar çok kişiyi kavga olaylarına sokarsan, diğer taraftarları ezersen o kadar iyisin. Bunların amacı hani kaç kişi kavgaya girdin, kim kazandı falan. O zaman çünkü katılan kişilerin gruptaki hani böyle statüsü artacak, daha değerli adam hâline gelecekler.” [K11, 25, AÜ]

K11, şiddet davranışının, bir taraftarın grup içi *statüyü* yükseltmeye yönelik bir girişiminin sonucu ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu grup içi statüyü yükseltme girişimini aynı zamanda bu taraftarlar için fiziksel *yiğitlik gösterme* ile ilişkilendirmiştir. Bu şiddet davranışlarının grup içerisinde kabul edilmesi durumunda şiddet davranışını meydana getiren taraftarın aynı zamanda *erkeksi bir sosyal sermaye* elde edebileceği görüşünün yer aldığını vurgulamıştır.

K11 ile benzer görüşte olan K9, statü elde etmek veya mevcut statüyü geliştirmenin bir yolu olarak taraftar gruplarının şiddet davranışlarına yöneldiklerini belirtmiştir:

“Adamlar gidiyor deplasmana, Denizli olsun Erzurum olsun. Erzurum’da Denizli taraftarı taşlanıyor mesela. Haberleri bile çıkmıyor. BJK’nin bir otobüsüne 2 tane taş gelsin 3 yıl 5 yıl bunun primini yaparlar mesela. Çünkü BJK’nin otobüsü taşlanmış. Şımarıklık değil, ben yaşadıklarımızı anlatıyorum. Daha tanınabilir olmak için bu şekilde prim yapan taraftar grupları var yani.” [K9, 33, AÜ]

K9, taraftar gruplarının tanınırlığını arttırmak için diğer taraftar grupları ile çatışma içerisine girdiklerini belirterek bu durumun özellikle Anadolu takımlarının taraftarları ile üç büyük takım taraftarları arasında gerçekleştiğini belirtmiştir. Bu çerçevede, daha az *prestijli* olarak tanımladığı Anadolu takımlarının taraftar gruplarının statülerini arttırmanın bir yolu olarak, daha *prestijli* olarak tanımladığı taraftar gruplarına yönelik *prim* yapmak amacıyla şiddet davranışları meydana getirdiklerini ifade etmiştir.

Çarşı taraftar grubunun benimsemiş olduğu değerlerin, grubun kurallarını şekillendirdiğini belirten K2’ye göre bireyler, grup üyelerinin birbirleriyle etkileşimlerinin sonucu belirli davranış biçimlerini benimsemektedir:

“Bir taraftar ne için yaşar? Ait olduğu takımın değerlerini korumak ve yaşatmak için. En azından bizim için durum budur. Bunun için zamanında ne kavgalar ettik. Hani böyle okkalı olanından yani. Ama bunu dışarıdan görenler çok anlamlandıramıyor, amaçsızca yaptığımızı düşünüyorlar. Hâlbuki durum öyle değil. İnsan bağlı olduğu takımın değerlerine zarar gelince, o değerleri benimseyen insanı yalnız bırakamıyor yani. Birbirimizin arkasını kollarız.” [K2, 48, TL]

Grup üyelerinin biraraya geldiği ortamlarda bireylerin davranışlarının, sahip oldukları sosyal kimlikler tarafından yönlendirildiği ve bu davranışların bu ideolojik tutarlılık içinde organize edilmesi için taraftar kimliğinin buna bir araç sunduğu söylenebilmektedir. Bu çerçevede taraftar kimliğinin, grup şiddetinin, düşüncesiz ve amaçsız davranışa dönüştürülmesinin bir işareti olarak görülmesinden ziyade, genellikle belirli grup normlarının işleyişini yansıttığı söylenebilmektedir.

3.2.3.4. Medya Etkisi

3.2.3.4.1. Televizyon ve Gazete

Geniş halk kitlelerini haberleşme ağıyla birbirine bağlayan kitle iletişim araçları, bireylerin güncel gelişmeleri takip etmesini sağlamanın yanı sıra sosyal olayları değerlendirdiği, genel görüşlerini ve planlarını oluşturduğu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitle iletişim araçlarından biri olarak sadece spor haber ve yorumlarına yer veren spor gazeteleri bulunmaktadır. Spor kamuoyunu bilgilendirme görevini üstlenen bu gazetelerde yer alan haber başlıklarının şiddet davranışlarının meydana gelmesinde etkili olduğunu K4 şu şekilde ifade etmiştir:

“Euro 2008 turnuvasından sonra Türkiye’de GS ile oynayacağımız ilk maç öncesinde gazetelerde öyle manşetler var ki aklın durur yani. Tam hatırlamıyorum ama yok rövanş yapacaklarmış, yok düelloymuş yok hesaplaşmaymış sanırsın milli takım futboldan değil milletçe savaştan döndük. Terim ile Bilic arasında gerginlik bile yok yani belki. Onlar profesyonel insanlar. Ama ne oldu, maç sırasında Melo oyundan atıldı, taraftarlar sahaya daldı, derbi yarıda kaldı.” [K4, 47, AÜ]

K4’e göre, spor gazetelerinde atılan manşetler ve kullanılan dil ve üslup taraftarları şiddete yönlendirmede etkili olmaktadır.

Geleneksel kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonun izleyiciler üzerinde önemli bir etki bıraktığını belirten K2, televizyondaki şiddet içerikli programların şiddet olaylarının meydana gelmesinde etkili olabileceğini söylemiştir:

“Ama bak mesela dizilere bak. Mafya dizileri çok ön planda. Herkes kendi adaletini aramaya çalışıyor. Ben böyle dizileri istemiyorum. Biz Türk milletiyez ya vurdu kırdı çok hoşumuza gidiyor. Baktığında nasıl bir toplum olsun sence? Hiçbirimizin ruh sağlığı yerinde değil. Bu dizilerden etkilenen çocuklar var. Bu çocuklar büyüyor, okula gidiyor, maçlara geliyorlar.”

[K2, 48, TL]

Televizyonda yayınlanan dizilerin ve dizi kahramanlarının toplum üzerinde özellikle çocuklar ve gençler açısından rol model oluşturmada etkili olduğunu ifade eden K2'ye göre, izlenen programlarda şiddet içerikli davranışlarda bulunan karakterlerin de izleyici tarafından benimsenmesi söz konusu olabilmektedir. Bu yayınlarda şiddet davranışlarının genellikle görece çekici karakterler tarafından gerçekleştirilmesi ve eylemlerinin haklı bir gerekçeye dayandırılması, şiddetin olumlu bir ışık altında tasvir edilmesi anlamına gelmektedir. Bu perspektifte büyüyen çocukların ise zaman içerisinde bir takımın taraftarı olmaları sonrasında ise şiddet davranışlarına yönelmeleri daha olası görülmekle birlikte meydana gelen şiddet davranışının bir *adalet* arayışı olarak gerekçelendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda K2'nin söylediklerinden hareketle medyada yer alan şiddet içerikli programların ve şiddeti tasvir biçimlerinin yaşamın bir parçası olarak taraftar kimliğinin belirlenmesinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

3.2.3.4.2. Sosyal Medya

Radyo, gazete ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarının yanı sıra karşılıklı etkileşim olanağı sunan ve altyapısı internet ve internet teknolojilerine dayanan sosyal medya, haber ve blog siteleri gibi yeni medya araçları söz konusu olmaktadır. Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında, kulüplerin resmi hesapları dışında taraftarlar tarafından oluşturulan sayfalar yer almaktadır. Takipçi sayıları neredeyse milyonları bulan hesaplar, taraftarlar için bir anlamda *örgütlenme* mecraları olabilmektedir:

“Ya öyle ki gerçekleşmeyen olaylar, farazi olaylar üzerinden bile insanlar birbirine düşüyor. Bir baktık Oğuzhan TT olmuş Twitter’da. TFF’nin sitesinde Oğuzhan’ın kulüp bölümüne Fenerbahçe yazılmış, ortalık karışmış. Transfer gündemine ilişkin hiçbir resmi bir şey yokken Twitter’da Fenerliler ile laf dalaşları başladı. Twitter’da olay bu boyutta kalıyor zaten. Orada olan orada kalıyor yani.” [K6, 38, AÜ]

K6’ya göre, taraftar şiddetinin meydana gelmesini etkileyebilecek en önemli nedenlerden birini kulüplerin ve taraftar gruplarının sosyal medya hesaplarından yapılan duyurular oluşturmaktadır. Sosyal medya üzerinde taraftar grupları arasında genellikle *sözel şiddet* biçimi ortaya çıkmakta *fiziksel şiddete* dönüşmemektedir.

3.2.3.4.3. Spor Yorumcularının Açıklamaları

Katılımcıların futbolda şiddetin nedenlerine ilişkin görüşleri arasında spor programlarında yer alan yorumcuların açıklamaları da yer almaktadır. Katılımcıların önemli bir kısmına göre spor yorumcularının taraftarların algı, tutum ve davranışlarını etkileme potansiyeli vardır:

“Televizyondaki yorumcular olarak görüyorum ben. Zaten her yorumcunun desteklediği belli bir takım var. Orada kimse objektif yorum yapmıyor, herkes desteklediği takıma göre bir yorumda bulunuyor. Derin futbol diye program vardı şimdi adı Beyaz Futbol oldu. Orada Galatasaraylı bir yorumcu var Ahmet Çakar. Fenerbahçe-Beşiktaş maçını ‘derbi’ olarak değil de ‘derbicik’ olarak değerlendiriyordu hani Beşiktaş’ı çok sallamıyordu. O programda mesela Sinan Engin’in bardak fırlatmışlığı var canlı yayında. Yani burada iki şey var mesela birincisi canlı yayında sen şiddet davranışı sergiliyorsun ikincisi Beşiktaş taraftarlarını diğer iki takım taraftarları ile arasında gerilime neden oluyorsun.” [K6, 38, AÜ]

K6, spor programlarında yer alan yorumcuların her birinin farklı bir takımı desteklemesi nedeniyle programda yapılan yorumların tarafsız olmadığını ifade etmiştir. Bir televizyon programdaki yorumcuların davranışlarını örnek gösteren K6, yorumcuların birbirleriyle tartışmalarının hem sözel hem de fiziksel boyutlarda meydana gelebildiğini belirtmiştir. Yorumcuların birbirleriyle tartışmalarının izleyicileri etkileyebildiğini belirterek burada spor yorumcularının şiddete ilişkin iki yönde katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birincisi spor yorumcularının birbirleriyle tartıştıkları durumlarda birbirlerine fiziksel madde fırlatmalarının

televizyon aracılığı ile seyircilere aktararak taraftarlar arasında fiziksel savunmanın meşrulaştırıcı bir unsur olarak algılanmasına neden olabilmesidir. İkincisi ise yukarıda sözü geçen taraftarlar arasında olmayan bir algının yaratılması sonucu taraftarların birbirleri arasında potansiyel çatışmanın yaşanmasına yol açabilmesidir.

K7'ye göre spor programlarında özellikle hakemleri hedef alan açıklamalar taraftarların hakemlere tepkisinin daha da artmasına sebep olabilmektedir:

“Görüyoruz televizyondaki yorumcuların çoğunu. Hepsi farklı telden geliyor, hepsi farklı bir şey söylüyor. Maç sonunda da kritik ediyorlar çoğu pozisyonu. Yok hakemin verdiği penaltı kararı doğru mu, yok bu maçı başka hakem yönetseydi maçın sonucu değişir miydi gibi çeşitli yorumlar yapıyorlar. İşte bir hakem kararı yüzünden takım maçı kaybettiyse maçın kötü adamı olarak hakemi ilan ediyorlar. Bir daha o hakemin atandığı maçta o taraftarlar daha gergin oluyorlar yani. Yok hakemin yanlış kararlarına rağmen karşı takım yine de maçı kazanıyorsa o zaman o takımın oyuncuları, kalecisi o gün kahraman ilan ediliyorlar. Ne oluyor burada direkt hedef gösteriyorlar yani.” [K7, 30, AÜ]

Spor programlarında yer alan yorumcuların söylemleri, bir müsabakaya ilişkin *kahraman* veya *kötü adam* rollerinin belirlenmesinde büyük rol oynamaktadır. Buna göre *kötü adam* olarak tanımlanan kişi desteklenen takımın aleyhine karar veren (yanlış karar veren kişi olarak da tanımlanıyor) hakem iken, *kahraman* olarak tanımlanan kişi(ler) ise verilen yanlış karara rağmen galibiyet elde etmeyi başaran kişiler olmaktadır. Burada spor yorumcuları aslında gerçekleşen eylem izleyicide bir algı yaratmakta veya mevcut bir algıyı değiştirebilmektedir. Bu rol tanımlamasının özellikle hakemler özelinde yapıldığını vurgulayan K7, spor yorumcularının açıklamalarının taraftarlara *hedef gösterdiğini* ifade etmektedir. Taraftarların ve hakemlerin bu şekilde karşı karşıya getirilmesinin, şiddeti besleyen önemli unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

3.2.3.5. Futbolcuların Davranışları

Futbolcuların oyun sırasında saha içerisinde birbirlerine yönelik fiziksel müdahaleleri, taraftarlara yönelik el kol hareketlerinde bulunmaları, hakem kararlarına sert tepkiler vermeleri, hakemi aldatmaya yönelik davranışta bulunmaları, zamanı geçirmeye yönelik yavaş hareket etmeleri de taraftar şiddetini tetikleyici unsurlar

arasında yer almaktadır. K14, futbolda şiddet olaylarının meydana gelmesinde *futbolcuları* işaret etmektedir:

“Melo pislik bir oyuncudur. Geliyor bana tribünde hareket çekiyor. Şimdi bana hakaret eden adama ben nasıl sessiz kalayım? Ben bir Çarşı üyesi olarak, bir Beşiktaş taraftarı olarak sessiz kalamam yani. Taraftarlık kimliğinin verdiği o şeyi yerine getirmem lazım.” [K14]

K14’ün sözleri, futbol oyununun bir ekip işi olduğunu, sahada oynanan oyunun, futbolcuların tavır ve davranışlarının taraftarın tutum ve davranışlarını etkilediğini göstermektedir. Ayrıca K14, *Beşiktaşlı kimliğinin* bir gereği olarak kendisine karşı saygısızlık olarak algıladığı davranışa bir tepki göstermek durumunda olduğunu belirtmiştir.

Taraftarların ve futbolcuların karşılıklı etkileşim hâlinde bulunduğunu ve birbirlerini karşılıklı olarak etkileme potansiyeline sahip olduklarını belirten K7’ye göre futbolcuların saha içerisindeki davranışları futbolda şiddet olaylarının meydana gelmesini etkileyen bir unsur niteliği taşımaktadır:

“Bunun sorumlusu hepimiziz. Futbolcuların oyun içerisindeki hâl ve hareketleri, faulleri, tepkileri bunlar da ister istemez etkili oluyor. Mesela bir maç hatırlıyorum 2005-2006 GS-FB arasında Tuncay Şanlı mesela delirtmişti GS taraftarını yani. En son taraftar su yağmuruna tutmuştu onu. Olayların bu raddeye gelmesinde taraftarın da önemli bir rolü var ama Tuncay Şanlı’nın da çok büyük bir rolü var bence yani. Onun da suçu var ama o ceza almıyor. Cezayı alan hep taraftar.” [K7, 30, AÜ]

Stadyumda taraftar ile futbolcu arasında aktif bir iletişimin varlığından söz eden K7, futbolcuların saha içerisindeki gerek rakip oyunculara gerek rakip takımın taraftarına yönelik hareketlerinin taraftarlar tarafından *kışkırtıcı* bir davranış olarak değerlendirildiğini belirtmiştir. Maçların büyük bir çoğunluğunu tribünde takip eden K7, futbolda meydana gelen şiddet olaylarında futbolcuların davranışlarının cezasız kalmasının taraftarlar nezdinde Türkiye Futbol Federasyonu’nun *taraftara* şiddet uygulaması olarak algılandığını belirtmiştir. K7’nin söylediklerinden hareketle futbolcular ve federasyonun taraftarlar üzerinde psikolojik şiddet uygulaması olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

3.2.3.6. Güvenlik Güçlerinin Davranışları

Spor karşılaşmalarının güvenlik içinde, başarıyla herhangi bir olumsuzluk çıkmadan yapılmasında, güvenlik güçleri önemli bir role sahiptir. Katılımcılardan bazıları, taraftarların güvenliğinden sorumlu olan polisin, güvenlik için şiddet uygulamasını eleştirerek futboldaki şiddet olaylarının nedeni olarak polisi işaret etmektedir:

“Büyük küçük herkesin olduğu bir ortam, polis biber gazını oda parfümü gibi kullandı. Bunun savunulacak yanı yok. Daha fazla anlatmaya gerek yok.” [K7, 30, AÜ]

K7’ye göre taraftarlar ile polis arasında yaşanan bu sorun baskı ve şiddet için *uygun bir zemin* yaratabilmektedir. Taraftarların polislere öfkeyle cevap vermesi şiddet boyutlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Benzer şekilde K13 de, şiddet olaylarının meydana gelmesinde polis ile taraftar arasında yaşanan olayları neden göstermiştir:

“Maçka parkının oradan gittiğimizde bir yoğunluk vardı, biz de polis koridorunun olduğu yere kadar gitmiştik. Polis kesmiş önünü, verilen görevi onun da yapacak bir şeyi yok. Ben de çok kızgınım bu durumdan ötürü stadın etrafında bari o şeyimizi coşkumuzu, eğlencemizi yaşayalım yani. Stada giremiyoruz. O sırada polis biber gazı falan sıkıyor, taraftarı dövmeye kalkıyor, taraftar polise bir şeyler atıyor. Film gibi yaşanan şeyler var yani. Neyse oldu bitti, o anı yaşamamak lazım tabii ama herkes kendince haklı yani.” [K13, 28, AÜ]

Polis ile taraftar arasındaki etkileşimin *çift taraflı* bir yönü olduğunu vurgulayan K13, aradaki etkileşimin *fiziksel* düzeyde meydana geldiğini belirtmiştir. Taraftar ve polis etkileşiminin genellikle müsabaka günü, karşılaşma öncesinde stadyumun çevresinde yaşandığını vurgulamıştır. Buna örnek olarak bir maç günü deneyimini paylaşan K13’e göre taraftarların maç öncesi ritüelleri ile birlikte motivasyon amacıyla stadyuma coşkulu bir şekilde giriş yapmak istemeleri polis tarafından engellenmektedir. K13’e göre bunun nedeni polisin taraftarların davranışlarını aşırı bulması ve taraftarların davranışlarını kontrol altına almak istemesidir. Polisin bu davranışları kontrol altına almada uyguladığı yöntemler arasında biber gazı kullanma veya fiziksel müdahalede bulunmanın yer aldığını

belirten K13'e göre taraftarların da bu müdahalelere karşılık vermesi söz konusu olmaktadır. K13, polisin müdahalesinin, polisin görev ve sorumluluklarını yerine getirme sürecinde ortaya çıkan bir davranış biçimi olarak lanse edildiğini, ancak bu müdahalelerinin görev ve sorumluluk bilincinden ziyade taraftarlara karşı ezberlenmiş önyargılı bir davranış biçimi olarak ortaya çıktığını düşünmektedir. Bu çerçevede polisin de görevini yerine getirme gayreti ve taraftarların kendi savunma hâli şiddet olaylarının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır.

3.2.3.7. Hakem Kararları

Futbol müsabakasını belirli kurallar dâhilinde yöneten kişiler hakem olarak adlandırılmakta ve hakemin maç esnasında verdiği kararlar nihai nitelik taşımaktadır. Müsabaka esnasında hakemler tarafından verilen kararlar gerek futbolcular tarafından gerek taraftarlar tarafından her zaman çabuk kabul edilebilir bir nitelik taşımamaktadır. Hakem kararlarının taraftar penceresinden hatalı bulunmasının taraftarların şiddet davranışlarına yönelmesinde etkili olduğu söylenebilmektedir:

“Hiçbir takım bizim hakemlerden çektiğimiz kadar çekmemiştir yani. Biz hem rakibe karşı savaşıyoruz hem hakeme karşı. Yani yeri geliyor verdikleri kararlar rakip takımın oyuncularından daha etkili oluyor bazen. Oyunu istedikleri gibi dizayn ediyorlar yani. Müthiş bir lobi ve algı operasyonu ile maç yönetiyorlar ya. Türkiye'deki hakemler Beşiktaş'ı ince ince doğruyorlar ya. Trabzon maçında gereksiz bir yerde kırmızı kart gösterdi oyuncumuza. Bizim tribün yıkıldı böyle hakeme bir dolu küfürler filan. Biz yanlış gördüğümüzü söylemek zorundayız yani kimse kusura bakmasın.” [K10, 43, TL]

Hakem kararlarının oyunun sonucunu etkilemede önemli bir etken olabileceğini bildiren K10'a göre Beşiktaş takımı hakem kararlarından en fazla zarar gören takımdır. Hakem kararlarının yanlı bir tutum içermesinin Beşiktaş'ın başarısını engelleyecek bir nitelik taşıması nedeniyle taraftarlar bu duruma tepki göstermektedir. Bu tepki tribünde hakemin kararının yanlış olduğunu vurgulayacak şekilde hakemi ıslıklamak veya hakeme küfürlü tezahüratlar söylemek şeklinde ortaya çıkmaktadır.

K5, taraftarların oyunun aktif bir katılımcısı olduğunu ve sahada meydana gelen olayların ve buna bağlı ortaya çıkan hakem kararlarının taraftar üzerinde harekete geçirici bir nitelik taşıdığını belirtmiştir:

“Bizim maçta da mesela Hüseyin Gek hakem 2010-2011 olması lazım biri sahaya atladı atlayan adamın yüzündeki o isyan yani. Her Şey çok belli yani hakeme isyan ederek atladı yani direkt hakeme küfrederek sahaya atladı hakemin verdiği kararlar, çaldığı düdükler de etkili oluyor tabii Şiddet bağlamında.” [K5, 65, TL]

Bir maça ilişkin deneyimini paylaşan K5, hakem kararının yanlış olduğunu düşünen bir taraftarın verilen bu karara tepki olarak hakeme kfrettiğini ve sahaya atladığını belirtmiştir. Taraftarın bu tepkisinin haklı bir isyan niteliği taşıdığını düşünen K5, futbolda meydana gelen Şiddet olaylarını hakem kararları temelinde değerlendirmektedir.

3.2.3.8. Gençliğin Deli Kanları

Futbolda meydana gelen Şiddet olaylarını yaş grupları ile ilişkilendiren K10’a göre, özellikle genç yaştaki bireyler arasında futbolda Şiddet daha yaygındır. Şiddet ile gençlik arasında paralellik kuran K10, gençlerin futbolda Şiddeti onaylama düzeyinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Kendi deneyimlerinden de yola çıkarak, futbolda bu tür olaylara dahil olabilmenin yaş ile bağlantılı olduğunu ve yaŐın ilerlemesi ile beraber bu tür olaylara katılmanın azalığını söylemiştir:

“Gençlikte hayat ya siyahtır ya beyaz. Bizim için geri hep öyle de. Demek istediğim genlikteyken insanın gözü daha bir kara oluyor. Benim mesela lise yıllarım çalkantılı geçti, kavgacı biriydim. Maçlara gittiğimizde de hep kavga ediyorduk. Gerçekten kötü iŐler yapıyorduk yani. Holiganlık yapıyorduk işte. İnsanları doğrudan düşman olarak görüyorduk. Yanımızdaki arkadaşımızın zarar görmesine katlanamıyorduk. Bizimkisi etkiye tepkiydi daha çok. stnden 20 sene geçti. YaŐımız ilerlediği için artık eskisi gibi bu tür olaylara dahil olamıyoruz.” [K10, 43, TL]

Genç yaştaki bireylerin hayatı daha net çizgilerle algıladıklarını belirten K10’a göre bireyler gençlik dönemlerinde daha çekincesiz davranmaktadır. Bu konuda kendinden örnek vererek lise yıllarında kendini *haylaz* bir Ğrenci olarak tanımlamış, o dönemde çok sayıda kavgaya karıŐtıĐını belirtmiştir. Bu kavgacı tutumunun Beşiktaş’ın maçlarını izlemeye gittiği zamanlarda daha da fazla ortaya çıktığının altını çizerek *agresif* bir taraftar profili sergilediğini ifade etmiştir. Bir taraftar olarak agresif

davranışlar sergilemesini gençliğin vermiş olduğu deli cesareti olarak tanımlamıştır. Zamanla bu yönünün değiştiğini ve daha *ılımlı* biri hâline geldiğini belirterek yaşının ilerlemesinin bu tür olaylara katılmasında bir engel olduğunu söylemiştir.

Benzer şekilde K1 de, “*gençken çoğu şeyin yapılabileceğine dair varolan inançla ve cesaretle taraftar şiddetinin ortaya çıkabildiğini*” belirtmiştir. Her ne kadar genç olmanın verdiği gözü kara olma, genç bir taraftar iken olumlu görülebilecek bir durum ise de evlenip çoluk çocuğa karışmanın neticesi olarak sorumlulukların artmasıyla birlikte tehlikeli ve sakınılması gerekli bir durum olarak algılanmaktadır.

3.2.4. Algılanan Futbol Şiddetine İlişkin Tarihsel Kıyaslama

Bu bölümde katılımcıların, futbol şiddetine ilişkin geçmiş dönem, içinde bulunulan süreç ve gelecekteki durumuna ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Buna göre ilgili bölümde, futbolda şiddetin tarihsel süreç içerisinde hep varolduğunu ve var olmaya devam edeceğini düşünen katılımcılar ile futbolda şiddetin tarihsel süreç içerisinde azaldığını düşünen katılımcıların görüşleri yer almaktadır.

3.2.4.1. “Futbolda Şiddet Hep Olmuştur Olmaya Devam Edecektir”

Futbolda şiddetin tarihsel süreç içerisinde hep varolduğunu ve var olmaya devam edeceğini düşünen bazı katılımcılarda futbolun özünde şiddet olduğu düşüncesi yer almaktadır.

K9, futbolda şiddet olaylarının geçmişte olduğu gibi *miras* olarak aktarılacak gelecek dönemlerde de yaşanacağına işaret etmiştir. Tribün kültürünün özünde şiddetin olduğunu ifade eden K9, miras olarak aktarımın gerçekleşeceği yolu bir besteden yola çıkarak örnek vermiştir:

“Sarı Mavi Yeşil-Meşil Farketmez. Yürüyoruz Aynı Yolda Biz. Futbol Şiddettir Futbol Holiganlıktır. Futbol Adam Bıçaklamaktır. Diye bir beste vardır bilir misin? Ve bunu bütün taraftarlar söyler. Beste çikalı 10 yıl oldu, hâlâ aynı coşku ile söylenir. Eskisi gibi çok olur mu bilemem ama bir çeşit miras gibi. Futbolda şiddet her zaman oldu, olacak. Bence olmalı da. Ama bu bahsettiğimi şunun için söylüyorum, aşk da şiddetli, sevdâ da, tutku da şiddetli yaşanmalı. Ben şiddetli yaşıyorum sevdamı. Bu yüzden karşı takım taraftarını görünce böyle bir harekete geçme duygusu oluşuyor olabiliyor.” [K9, 33, AÜ]

Tribünde bağırarak, tezahüratlara ve bestelere eşlik etmek önemli bir *güç* olarak tasvir edilmiştir. Futbolda şiddetin gerekli olduğu ifadesine yer veren K9'un söylediklerinin yanlış anlaşılması gerekmektedir. K9'un burada kullandığı şiddet kavramının daha çok tutku kavramının anlamını içerecek şekilde ifade edildiği belirtilmelidir. K9, bu tutkulu tutumun bir sonucu olarak futbolda şiddet olaylarının meydana gelebileceğini ifade etmektedir.

Futbolda şiddetin tarihsel süreç içerisinde hep var olduğunu ve varolmaya devam edeceğini düşünen bazı katılımcılar için ise şiddetin toplumun her alanına yayılması görüşü yer almaktadır.

K3, şiddeti, toplumsal yaşamının her alanında görülebilen bir olgu olarak tanımlamış, futbol şiddetini de toplumsal yaşamın bir parçası olarak ele almıştır. Bu çerçevede futbolda meydana gelen şiddet olaylarını *münferit* bir olgu olarak ele almayarak toplumsal yaşamda meydana gelen şiddet olaylarının bir parçası olarak değerlendirmiştir:

“Baktığımızda şiddet birçok alanda meydana gelebilir. Türkiye’de kadınlara yönelik şiddet olaylarının çok olması mesela. Şiddet sadece futbol alanında değil ki, her yerde. Futbolda şiddet diye ayrıca abartmaya ve ayrıştırmaya gerek yok. Futbol da toplumun yansıması bence. Ne yazık ki diyorum vurgulayarak ne yazık ki bu durumların sürekli tekrarlanması sıradan bir hâl aldı. Demem o ki daha önceki dertlerimiz neyse bugün de bunlar devam ediyor ve etmeye devam edecek. Ne yazık ki tamamen ortadan kaldırılması imkânsız.” [K3, 28, AÜ]

K13, toplumsal yaşamda şiddet olaylarının sıklıkla ve çeşitli alanlarda meydana geldiğini belirterek bu olgunun *sürekliliğine* vurgu yapmıştır. Futbolu ve futbolda meydana gelen şiddet olaylarını toplumun bir yansıması olarak değerlendirerek toplumsal hayatımızın diğer alanlarında olduğu futbolda da sıradan bir hâl aldığını belirtmiştir. Şiddet olgusunun yalnızca futbolda var olmadığını, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında görülebileceğini belirten diğer bir katılımcı ise K5’tir:

“Şiddet yalnızca maçta mı var? Trafikte de sürücülerin birbirlerine karşı agresif tavırları şiddete girmiyor mu? Onlar da küfür ediyor birbirlerine. Ne oluyor arabaları trafikten men mi ediyorsunuz? Şiddet dünyanın her yerinde var. Bugün savaşta olmayan bir tane ülke

sayamazsın. Ya da parasal şiddet yok mu toplumumuzda? Herkes mi hak ettiğini kazanıyor ya da herkesin mi geliri eşit? Mültecileri ucuza çalıştırmak mesela.” [K5, 65, TL]

Şiddet olgusunun yalnızca futbolda varolmadığını toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında varolduğunu belirten K5’in trafikte yaşanan şiddete örnek vermesi dikkat çekicidir. Trafikte yaşanabilecek şiddet olaylarının sonucu olarak araç sürücülerinin birbirlerine küfürlü konuşmaları gerekçesiyle sürücülerin doğrudan trafikten men edilmediğini belirterek aslında sürücüler ile tribünlerde küfürlü tezahürat sonucu seyirden yasaklama alan taraftarları birbirine benzetmektedir. Buna ek olarak toplumsal yaşamın başka bir alanından örnek vererek, dezavantajlı statüde değerlendirilebilecek grupta yer alan mülteci bireylerin iş hayatındaki eşit olmayan şartlarda çalışmalarının ekonomik şiddeti oluşturduğunu, ancak bunun da gözardı edildiğini belirtmiştir. K5’in söylediklerinden hareketle şiddetin hayatın her alanında yer alması nedeniyle futbolda şiddetin de bunun bir parçasını oluşturduğu ve toplumun diğer alanlarında şiddet azalmadığı sürece bunun futbolda da mümkün olmayacağı görüşünün hakim olduğu söylenebilir.

3.2.4.2. “Geçmişten Günümüze Azalmıştır”

Futbolda şiddetin geçmişten günümüze azaldığını düşünen katılımcılar da mevcuttur. Bu katılımcılar için bu durumun bir nedeni geçmişteki siyasi kavgaların futbol kavgaları ile paralellik göstermesi olarak görülmektedir:

“İçinde bulunduğumuz coğrafik ve ideolojik konumdan ötürü değişik konuların içine girip çıkabiliyorsunuz. 1980 12 eylülünden sonra 3 sene boyunca sokağa çıkma yasağı vardı ama maçlar devam ediyordu. Maç kavgalarının en zirveye çıktığı zamanlardı o zamanlar. Tabi ülkede sağ sol çatışmaları vardı. Hapishaneye giren çok kişi vardı. Gençlik ister istemez maçlara yönelmeye hatta yönlendirilmeye başlandı. Tabi bunlar maççı insanlar kavramıyla hasır altı ediliyordu. Deniyordu ki bırakın bu gençleri maça geliyorlar, taş sopa kavga ediyorlar gündem böyle oluşuyor falan. O mantık vardı ama belli bir süre sonra başka bir mantığın içerisine girildi. Bu kavgaları besleyen ve bu konuları başka yöne kaydıran ve bu kavgaları paravan olarak kullanan insanlar oluşmaya başladı. Bu durum emniyetin dikkatini çekmeye başladı. Buna göre önemler alınmaya başlandı. Gelişen Türkiye ile birlikte televizyonların çoğalması vs ile birlikte bu durum ortadan kalktı.” [K1, 54, TL]

K1, 1980’li yılları maç kavgalarının zirveye çıktığı bir dönem olarak tanımlamış, Türkiye’de yaşanan siyasi karışıklıklar (sağ-sol çatışmaları) nedeniyle gençlerin maçlara *yöneldiğini* hatta *yönlendirildiğini* ifade etmiştir. Bu dönemde meydana gelen şiddet olayları taraftarların polis karakollarına saldırması, telefon kulübelerine zarar vermesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde insanların birbiriyle olan siyasi kavgalarının taraftar kavgaları olarak *hasır altı edildiğini* dile getiren K1, bu kavgaları *paravan* olarak kullanan insanların oluşmaya başladığını ifade ederek futbol şiddetinin arka planını bu şekilde açıklamıştır. Bu durumun özellikle 2010’lu yıllardan sonra değişmeye başladığını ve taraftarların şiddet davranışı olarak nitelendirilen davranışlarının seviyesinin azaldığını belirtmiştir.

Futbolda şiddetin geçmişten günümüze azaldığını düşünen bazı katılımcılar için ise bu durumun bir nedeni stadyumlarda artık gerçek taraftarların yer almadığı bunun yerine taraftarların bir “müşteri” profili olarak ortaya çıktığı düşüncesi yer almaktadır.

“Taraftarlık dediğin bir kere o kentin dokusuyla harmanlanan bir ruha sahip olmak demektir. Beşiktaş’ta bunu sonuna kadar yaşarsın. Her maça özel hazırlıklarımızı yapıp gideriz, kartal heykelinin önünden stadyuma yürüyerek gideriz, semtin her yerinde siyah-beyaz taraftarın takıma verdiği en büyük destektir. Bu taraftarlık ruhunu endüstriyel futbola heba etmeye çalışıyorlar yani. Stadyumda taraftar mı bıraktılar allaasen. Adamlar geliyorlar, gidiyorlar, sadece izlemeye geliyorlar, ne bestelere katılırlar ne coşkuyu yakalarlar. Geldiğimiz noktada maalesef, maalesef diyorum üzülerken artık taraftarı görmek istemiyorlar tribünde. Tamamen seyirci dolmuş hatta seyirci bile değil müşteriye dönüşmüş durumda tribünler. Artık cebinde paralı adam gelsin izlesin istiyorlar. Böyle olunca futbolu sadece izlemeye gelen, takımının kazanması için destek vermeyen, haksızlık karşısında sesini çıkartmayan bir kitle oluştu.”
[K12, 64, TL]

K12 taraftarlığı, *kent dokusuyla kendini harmanlayan bir ruha sahip olmak* olarak tanımlamış olup, gerçek taraftarların bu ruha uygun olarak çeşitli ritüelleri gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Ancak günümüzde stadyumların gerçek taraftarların yerini seyircilere bıraktığını belirterek bu kişilerin taraftarlık ruhundan çok uzakta olduğunu, eylemlerinin sadece maça gelmek ve gitmek olduğunu ifade etmiştir. K12, seyirci olarak adlandırdığı kişilerin artık birer *müşteri* olarak tanımlanabildiğini

belirterek bu durumu taraftarlığın *endüstriyel futbola* yenik düşmesi olarak ifade etmiştir. K12'ye göre sonuç olarak stadyumda maçı deneyimleyen *insanların profilinin* değiştiğini, seyirci (müşteri) profilindeki bu kişilerin bir takımı desteklemekten ziyade futbolu yalnızca izlemeleri ve herhangi bir taraftarlık etkinliklerine katılmamaları, maçlardaki olaylara *kayıtsız kalmaları* nedeniyle stadyumlarda şiddet olaylarının azaldığını düşünmektedir.

Futbolda şiddetin geçmişten günümüze azaldığını düşünen bazı katılımcılara göre ise bu durumun nedeni futbolda şiddeti azaltmaya yönelik önlem ve tedbirlerin varolmasıdır.

K14, geçmiş ve günümüzdeki futbol şiddetine ilişkin görüşlerini dile getirirken geçmişte şiddet olaylarının daha fazla olduğunu, günümüzde ise bu olayların tamamen bitmese de eskiye *nazaran* azaldığını belirtmiştir. Bunun nedenini ise futbolda şiddeti önlemeye yönelik yasaların çıkması olarak görmektedir:

“İster istemez şiddet her zaman Türkiye’de olan bir şey. Ve eskiden daha fazlaydı mesela. GS’liler biri BJK atkısı taktı diye hemen döverek öldürüyorlardı yani. Ama Türkiye’de son zamanlarda çıkan işte yasalardır yaptırımlar vs. bazı şeyleri durdurdu demesem de azalttı yani.” [K14, 24, AÜ]

Beşiktaş’ın deplasman maçlarına ulaşım konusunda karayolunu tercih eden ve Beşiktaş için kilometre yapmanın önemli olduğunu vurgulayan K15, deplasman maçları öncesinde yaşanabilecek potansiyel taraftar şiddetinin alınan *tedbirler* neticesinde azaldığını belirtmiştir:

“Sular biraz daha duruldu şimdi. Eskiden deplasman tribününe nasıl girileceğine taraftar karar verirdi. Bu girişlerde çok olaylar çıkabiliyordu yani. Şimdi öyle bir şey yok. Stadın oradan otobüsler kalkıyor, burada topluca bu şekilde gidebilirsin. Polis çeviriyor zaten etrafı.” [K15, 26, AÜ]

Geçmişte deplasman maçlarının olduğu günlerde stadyuma girişlerde taraftarlar arasında şiddet olaylarının meydana geldiğini söyleyen K15, günümüzde konuk takımın taraftarlarının deplasman otobüsleri ile stadyuma ulaşımının sağlanması sonucunda bu olaylara günümüzde daha az rastlandığını belirtmiştir.

3.3. arşı Taraftarlarının Futbolda Şiddete Karşı Geliştirilen Politikalara İlişkin Algıları ve Deneyimleri

Bu bölümde arşı taraftarlarının sporda şiddeti önleme tedbirlerine yönelik görüşlerine, 6222 Sayılı Kanun’da yer alan yasak fiillere ve ilgili fiillerin meydana gelmesi durumunda uygulanan yaptırımlara, yaptırımların uygulanabilirliğine ilişkin değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Bu temaya ait ilk alt kategoriyi şiddeti önlemeye yönelik tedbirler oluşturmaktadır. Bu alt kategori de futbolda şiddeti önlemeye yönelik iki alt kategori içerisinde ele alınmış olup ilk alt kategoride mekânın, ikinci alt kategoride ise müsabakanın organizasyonuna ilişkin tedbirler incelenmiştir. Yukarıda bahsedilen önleme tedbirleri, futbolda şiddet davranışlarının meydana gelmesinden önce uygulanabilmesi nedeniyle önleme tedbirleri başlığı altında incelenmiştir. Futbolda şiddet davranışlarının meydana gelmesinden sonra ortaya bir suç durumunun çıkması nedeniyle şiddet davranışından sonra uygulanacak ceza hükümleri ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Temaya ait ikinci alt kategoride 6222 Sayılı Kanun’da yer alan yasak fiillere ilişkin taraftar görüşlerine yer verilmiştir. Temaya ait üçüncü alt kategoride ise 6222 Sayılı Kanun çerçevesinde suç davranışı olarak nitelendirilen yasak fiillerin meydana gelmesi durumunda uygulanacak yaptırımların nasıl algılandığı incelenmiştir.

3.3.1. Önleme Tedbirleri

Katılımcıların futbolda şiddete ilişkin algılarının şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politikalarla ilişkisini değerlendirmek amacıyla onlara futbolda şiddeti önlemeye yönelik uygulamalar hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların verdiği cevaplar mevcut tedbirler hakkında bilgi sahibi olduklarını düşünmek için yeterlidir. Bu bölümde katılımcıların mevcut tedbirlere ilişkin algıları kişisel deneyimleri ile birlikte ele alınmıştır.

3.3.1.1. Mekânın Organizasyonu

Katılımcılar, futbolda şiddet olarak nitelendirilebilecek davranışların pek çoğunun genellikle stadyum çevresinde ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Katılımcılarla

yapılan görüşme sırasında stadyum çevresinde meydana gelebilecek şiddeti önlemek için alınan önlemlere ilişkin farklı görüşlerin yer aldığı görülmüştür.

3.3.1.1.1. Kamera Sistemleri

Futbolda şiddeti önlemeye yönelik alınan tedbirler doğrultusunda stadyumların mekânsal organizasyonuna ilişkin görüş bildiren katılımcıların çoğu stadyumlarda yer alan kamera sistemlerinden söz etmiştir. Stadyumun içinde yer alan koridorları, odaları, saha içini, stadyuma erişimi sağlayan tüm yolları ve tribünlerin tamamını gören kamera sistemlerinin varlığından söz eden katılımcıların neredeyse tamamı açısından kamera sistemlerinin bir gözetleme aracı olarak algılanması söz konusudur:

“Biri bizi gözetliyor vardı eskiden bilir misiniz? Biz de stadyumda öyleyiz artık. Her hareketimiz, her davranışımız kayıt altında. Nefeslerini üstümüzde hissediyoruz hep.” [K12, 64, TL]

K12, stadyumlarda yer alan kamera sistemlerinin taraftarı gözetleme mekanizması olarak kullanıldığını belirterek bu gözetlemeyi Türkiye’de yayınlanan “Biri Bizi Gözetliyor” programına benzeterek metaforik bir anlatım kullanmıştır. İlgili programda bir evin içerisine yerleştirilen birçok kamera aracılığıyla aynı evde yaşayan yarışmacıların günlük hayatları ve kişiler arasında gelişen olayların yansıtılması söz konusu olmuştur. Burada yer alan evi tribünlere, evde yaşayan bireyleri taraftarlara benzeten K12’ye göre stadyumlarda bulunan kamera sistemleriyle taraftarların her davranışı takip edilmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Bu durum, taraftarlarda birileri tarafından adım adım takip edildikleri, açıklarının yakalanmaya çalışıldığı hissini yaratmaktadır.

Tribünlerde meydana gelen olayların tespit edilmesi ve karşı önlem alınması amacıyla kullanılan kamera sistemlerinin stadyumlardaki *taraftar davranışları* açısından önemli değişiklikler yarattığı belirtilmiştir:

“Yani zaten sokakta her yerde kamera. Stadyuma geliyoruz burada kamera. Bizden başka bu kadar kamerayla gözetlenen birileri var mı bilemiyorum. Bu durum ister istemez hareketlerimizi kısıtlıyor yani. Yanlış bir şey yaparsak tak ceza elimizde.” [K8, 25, AÜ]

K8, futbol taraftarları olarak toplumdaki diğer bireylerden daha fazla kamera gözetimine tâbi tutulduklarını ifade etmiştir. Taraftarların stadyumda kaldıkları süre boyunca davranışlarını kontrol etme sorumluluğunu yüklendiğini ifade eden K8, belirlenen kural ve normları ihlal etme durumunda cezalandırılacağını *farkında olduğunu* belirtmiştir.

Stadyumlarda kullanılan kamera sistemlerinin taraftarın yanı sıra polisin de davranışını etkilediğini düşünen K13, kamera sistemlerinin daha net görüntü alabildiği tribünlerde polis davranışlarının daha özenli, tedbirli ve müdahaleci olduğunu düşünmektedir. Özellikle Doğu ve Batı tribünlerinde görevli polislerin kamera açılarının o tribünleri daha iyi görüntüleyebilmesi nedeniyle daha dikkatli davrandıklarını ifade etmiştir:

“Sonuçta yüz tanıma diye bir sistem yok mu? Polis her maçta elinde kamerayla, sizin de profil fotoğrafınızın olduğu yerden, çekiyorlar. Sizin seyrettiğiniz Baba Hakkı tribününde 411-416 mıydı, locaların altında oralarda genelde güvenlikler yürür merdivenlerde. Merdivenlerde oturmayın falan diye böyle uyarırlar, belki kamera oralara denk geldiği için öyle yapıyorlardır. Bunu başka hiçbir yerde yaptıklarını görmedim. Ben stadın her tarafında maç izledim, doğru düzgün uyarıldığını görmedim. Ama orada uyarıyor, belki karşı tribünü gördüğü için, kamera orayı çektiği için.” [K13, 28, AÜ]

Kamera sistemlerinin kullanımının etkililiğine ilişkin görüş bildiren katılımcılardan bir kısmı stadyumlarda kamera sistemlerinin bulunmasının olumsuz içerikli davranışları önlemeyi amaçladığı konusunda hemfikir iken katılımcıların büyük bir kısmı kamera sistemlerinin şiddet davranışlarını azaltmaya yardımcı olmadığını ifade etmiştir. Bunlardan biri olan K5, kamera sistemlerinin tribünlerde olumsuz davranış ve şiddet olayları sergileyen taraftarların belirlenmesinde yetersiz kaldığını belirtmektedir:

“Eskiden taraftar stadyumda yanlış bir şey yapsa seyircisiz maç oynatma cezası verilirdi. Şimdi kamera sistemleri ile birlikte stadyum kapatmak yerine tribün kapatıyorlar. E hani kameralar vardı stadın her yerinde? Hani artık sadece suçu işleyene ceza verilecekti? Hiçbir anlamı yok yani benim için o kameraların olması. Güvenmiyorum ve korkmuyorum. Kurunun yanında yaş da yanıyor.” [K5, 65, TL]

K5, stadyumlara kurulan kamera sistemlerinin suç işleyenlerin tespit edilmesi ve cezalandırılmasında uygulamada amacını yerine getiremediğini belirtmektedir. Uygulamadaki bu başarısızlığın tribünde olumsuz davranışta bulunmayan veya şiddet olaylarına karışmayan taraftarların da çeşitli yaptırımlara maruz kalmasıyla sonuçlandığını düşünmektedir. Daha önceden uygulamada olan saha kapatma cezasının yerini tribün kapatma cezasının aldığını belirterek böylelikle *toplu ceza zihniyetinin* kısmen devam ettirildiği ifade etmektedir. Buna göre suç ve cezanın şahsiliği ilkesinin uygulanmadığını söylemek yerinde olacaktır.

K5 ile aynı fikirde olan K1 de, stadyumlarda kamera sistemlerinin yer almasına rağmen uygunsuz davranışta bulunan kişiden ziyade tüm tribünün ceza almasını kamera sistemlerinin uygulanması konusunda bir eksiklik olarak değerlendirmektedir:

“Küfürlü bir şeyler söylüyor mesela çocuklar tribünde adam ceza veriyor direkt o tribünü kapatın falan diye. E sen bu ceza sistemini kurarken dedin ki stadın her tarafını kamera koydum sonra da dedin ki kim küfür ederse onu alacağım. E şimdi A10’da oturuyor orası 500 kişi mesela içinde belki 100 kişi küfür etmiyor. Ama sen o bloğu komple kapatıyorsun. Ne oluyor adalet sistem işte buralarda başlıyor. Adam diyor ki ben mesela sezonluk kombine biletimi aldım 2000 lira para verdim buna ben küfür etmiyorum ben neden ceza alıyorum o zaman. Nasıl oluyor bu iş diye sorguluyor.” [K1, 54, TL]

K1, bir Beşiktaş ve Galatasaray derbisinde taraftarların neden olduğu tehdit ve küfür içerikli tezahürat nedeniyle bulunduğu bloğun cezalandırılması neticesinde bir sonraki maç için ceza aldığını belirtmiştir. Kendisi o blokta oturmasına rağmen küfür etmediğini söyleyen K1, küfür içerikli tezahüratların yapılması ile birlikte yalnızca küfür eden kişinin değil o blokta bulunan bütün taraftarların seyirden men edildiklerini ifade etmektedir. Müsabaka ve seyir alanında güvenliğin sağlanması amacıyla yerleştirilen kameralar tarafından suçu işleyen kişinin tespit edilmesi beklenmekte ancak bu sağlanamamaktadır. Bu doğrultuda K1, küfür etmeyen kişilerin de ceza aldığına işaret ederek bu ceza uygulamasının *adaletli* olmadığını söylemektedir. Bu katılımcılara göre kamera sistemleri etkili kullanılamamakta, kuralları ihlal eden taraftarlar tespit edilememekte ve neticede kameralar bir sosyal kontrol cihazı olarak amacına ulaşamamaktadır.

Katılımcılar içerisinde yalnızca bir kişi, stadyumlarda kullanılan kamera sistemlerinin tribünlerdeki olumsuz davranış ve şiddet olaylarını azaltmada etkili olabildiğini belirtmiştir:

“En azından polisin taraftar üzerinde biraz daha sözü geçer oldu. Eskiden mesela polisin her zaman gücü vardı elbette ama sen kalkıp 30-40 kişinin içinden bir adamı alamazdın. Vermezdik yani, öyle elini kolunu sallayarak alamazlardı yani. Ama şu an öyle bir şey yaptılar ki her yerde kameralar var yani. Kameralarda her şey belli oluyor. Pıstırdılar demeyeyim ama korkuttular yani.” [K9, 33, AÜ]

K9, tribünlerde yaşanan olumsuz olaylara müdahale etmek isteyen polislerin, taraftarlardan sayıca daha az olmaları nedeniyle polis müdahalelerinin tek başına yetersiz kaldığını düşünmektedir. Tribünde aynı takımın taraftarlarının olumsuz bir davranış sergilemesi karşısında polis müdahale ettiğinde diğer taraftarlar buna izin vermemekte, taraftarlar arasında polise karşı bir dayanışma ortaya çıkmaktadır. Buna göre K9, stadyumlarda kamera sistemlerinin kullanılmasının, polisin taraftarlara yönelik müdahalesinde diğer taraftarların bu müdahaleye yönelik daha *karşı konulamaz* bir tavır sergilemelerini beraberinde getirdiğini belirtmiştir.

3.3.1.1.2. Oturma Düzeni

Stadyumlarda bütün koltuklar zemine sabitlenmiş, birbirinden ayrı ve numaralandırılmış olarak yer almaktadır. Stadyumun tescilli kapasitesinin en az %5’i, diğer kısımlardan ayrı bir bölümde, etrafı çit sistemi ile çevrelenmiş, konuk takım taraftarlarına tahsis edilmiştir. Bu bölümün kendine özel girişi, tuvalet düzeni ve büfe imkânı bulunmaktadır. Katılımcıların bazıları, oturma düzeninin sağlanamadığı durumlarda rakip takım taraftarları arasında şiddet olaylarının meydana gelebildiğini vurgulamıştır:

“Tribün, 5000 kişi kapalı tribün kim yer alacak kavgası vardı İnönü stadında. 2 tane kapı yukarı 2 kapı bana veriliyordu. Bunu kapalıya girdiğinde polis jandarma ayırıyordu. Ne kadar çok kişi gelersen o kadar iteleme şansımız oluyordu. Hani ‘sığmıyoruz’ mesajı veriyorduk. Hatta o slogan buradan gelir yani ‘sığmıyoruz’. Hakikaten bir bakarsın dışarıdan örneğin FB kuyruğu cılız bir şeydir senin takımın sığmıyor hiçbir yere. Bu sefer de polis telsizde anons

geçiyor kapalı biraz sağa geçsin diye. Bunu yaptırmak için sabahlıyorsun. Amaç bu. O zaman sana verilen done, önündeki hedef bu. Sonra kapalıya almamak, kapalıya fener almamak. Karşılıklı kavgalar oluyordu, stratejik planlar yapılıyordu aylar öncesinden. Aramızda taktik dehalari da vardı yani.” [K1, 54, TL]

Stadyum çalışmaları nedeniyle Galatasaray ve Fenerbahçe’nin maçlarını bir süreliğine İnönü Stadyumu’nda oynadığına dikkat çeken K1, o dönemde ortak kullanılan İnönü Stadyumu’na girişlerde tribün kapma yarışlarının olduğunu ve bunun sonucunda çeşitli kavgaların meydana geldiğini ifade etmiştir. İnönü Stadyumu’nun kapalı tribününün ses ve akustik bakımından en etkili tribün olması nedeniyle taraftarlar o tribünde bulunmayı avantaj olarak algılamakta, bu sebeple kapalı tribünde yer almak için âdeta savaş vermekte, o tribünü ele geçirmek için stratejik planlar yapmaktadır.

Benzer şekilde K6 da, rakip takım taraftarlarının oturma düzenlerinin oluşması ve birbirlerinden izole şekilde düzenin sağlanmasının meydana gelebilecek şiddet davranışlarının önlenmesinde etkili olduğu görüşündedir:

“Stada girişte zaten rakip takımın girişi ayrıdır. Tribüne geçerken stat içinde yollarımız ayrı oluyor yani, karşılaşmıyoruz. Maç sırasında da etrafında çit örgüler olduğu için fiziksel temas da mümkün olmuyor. Öyle olmasa zaten maçın gerginliği ile yani kan çıkar. Rakip takım deplasman izole bir yerde izliyor maçı yani.” [K6, 38, KÜ]

K6, stadyumda konuk takım ve ev sahibi takım taraftarlarının oturma planının belli olduğunu, stadyuma girişte ve stadyum içerisinde rakip taraftarların birbiriyle karşılaşmadıklarını ifade ederek bu uygulamanın stadyum içerisinde yaşanabilecek âni bir gerginlik sonrasında meydana gelecek *fiziksel şiddet* davranışlarının önüne geçtiğini ifade etmiştir.

3.3.1.2. Müsabakaların Organizasyonu: Ulaşımın Geliştirilmesi

Rakip takımın sahasında gerçekleşecek bir müsabaka için konuk takım tarafından organize edilen otobüsler deplasman otobüsleri olarak adlandırılmaktadır. Bütün maçlar için geçerli olmayan bu otobüslerin kullanımı özellikle derbi maçları için gereklilik arz etmektedir. Rakip takım taraftarlarının müsabaka öncesi stadyum çevresinde biraraya gelmesi nedeniyle çok sayıda şiddet davranışının ortaya çıkması

söz konusu olmuştur. Bu durumun önüne geçebilmek amacıyla konuk takım taraftarlarının ulaşım biçimleri düzenlenmiş olup taraftarları taşımak üzere deplasman otobüsleri temin edilmiştir.

Çocukluğundan beri maçlara giden K2, Kadıköy baskını olarak adlandırdığı Fenerbahçe derbilerine genellikle vapurla ulaşım sağladıklarını ve bu seyahatler sırasında Fenerbahçe taraftarları ile karşılaşılması durumunda aralarında kavga çıktığını belirtmiştir:

“Kadıköy’e gideceğiz mesela maç için değil mi, maç saatine yakın vapuru sanki kendimize tahsis etmiş gibi olurduk, normal vatandaş göremezsin, herkes Beşiktaşlı. Hoplaya zıplaya, tezahüratlar eşliğinde geçerdik boğazı. Vapurda Fenerli biri varsa yandı. Net olay çıkardı. Ama şimdi öyle bir şey pek mümkün olmuyor, izin verilmiyor. Öyle grup hâlinde vapura falan binemiyorsun. Otobüsler bizi doğrudan misafir tribününün oraya götürüyor. Karşılaşmamız engellenmiş oldu. İyi bir uygulama oldu aslında.” [K2, 38, TL]

Özellikle derbi maçları öncesinde rakip takım taraftarlarının karşılaşmasının kavga ile sonuçlanabildiğini belirten K2, bu olası kavgaların önüne geçmek amacıyla konuk takım taraftarları için deplasman otobüslerinin organize edildiğini ve bu organizasyon sayesinde rakip takım taraftarlarının maç öncesi karşılaşma ihtimalinin azaltılmaya çalışıldığını ifade etmiştir.

Deplasman maçlarına gitmenin takımı desteklemede ayrıca bir sorumluluk duygusu oluşturduğunu düşünen K15, özellikle Anadolu takımları ile gerçekleştirilecek müsabakalarda İstanbul plakası ile konuk olunan şehirde seyahat etmenin şiddet davranışına maruz kalmada etkili olduğunu ifade etmiştir:

“Eskiden herkes kendi imkânları ile gitmeye çalışırdı deplasman maçlarına. Şimdi Allah’tan deplasmanlar için otobüslerimiz var. Bütün taraftarları götürmeye yetecek kadar kapasiteye sahip değil ama yine de faydası oluyor. O gün Anadolu takımlarından biriyle oynanacak maç diyelim, 34 plakayı gördüm mü hemen saldırıya geçen takımlar var yani. En azından otobüste biraz daha birarada olma şansımız var. Zaten ayrıca Türkiye’nin her yerine gidiyorsunuz misal oranın emniyeti sizi arıyor ve detaylı bilgi istiyor. Kaç kişi geliyorsunuz? Kaç otobüs geleceksiniz? Araçların plakası ne? Yurtdışına çıkıyorsunuz orada bile yapıyorlar bunu. Ona göre önlem alınacak belli.” [K15, 26, AÜ]

Deplasman maçlarına gidişte ulaşım yöntemi olarak bireysel araçtan ziyade deplasman otobüsünü tercih ettiğini belirterek temin edilen bu araçların sayıca çok olan taraftar arasında birliktelik duygusunu oluşturması nedeniyle daha güvenilir olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak deplasman maçlarına gidileceği zaman otobüsle seyahat etmeden önce Emniyet Birimi'ne rakip takımın geleceği otobüs hakkında bilgi verilerek bu uygulamanın aksamadan gerçekleşmesine çalışılmaktadır.

K15'in aksine K9, özellikle Anadolu takımları ile gerçekleştirilecek müsabakalarda deplasman otobüslerinin daha fazla hedef gösterici bir nitelik taşıdığını ifade ederek, deplasman maçlarına gidiş-gelişte ulaşım yöntemi olarak şahsi aracını veya normal otobüsü tercih ettiğini belirtmiştir. Anadolu takımlarının taraftarlarının deplasman otobüslerine yönelik fiziksel saldırılarını taraftarların kendilerini ispatlama veya güç gösterisi olarak yorumlayan K9, böyle bir durum karşısında kendilerini savunmak amacıyla tepkisiz kalamadıklarını ifade etmiştir:

“O otobüse binmek demek bir nevi savaşa gitmek demek. Hele sen Beşiktaşlısın seni çekemeyen çok oluyor. Özellikle Anadolu takımlarının maçlarına gittiğinde oluyor bu durum. Neden? Çünkü şehirlerine Beşiktaş gelmiş, onun taraftarı gelmiş. Kaç kere bu otobüsün taşlanmasına tanık oldum. Bir nevi güç gösterisi onların yaptıkları. E hâliyle sen de sessiz kalamıyorsun.” [K9, 33, AÜ]

K9'un söylediklerinden hareketle takımlarının farklı şehirde gerçekleşecek müsabakalarını takip etmek amacıyla deplasman araçlarının uygulama sürecinde bir problemle karşılaşmadığı, ancak bu önleme tedbirinin kendisinin bir şiddet kaynağı olabileceği ifade edilmektedir. Deplasman otobüsleri ile seyahat eden taraftarlar açık hedef hâline gelebilmekte ve bu durum otobüslere taş atılması, camlarının kırılması gibi şiddet içeren davranışlara neden olabilmektedir.

3.3.2. Kanuni Uygulamalar

Katılımcıların futbolda şiddeti önlemeye yönelik alınan yasal önlemlere ilişkin bilgi sahibi oldukları gözlenmiştir. Buna göre katılımcıların da bilgi sahibi olduğu 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'da hangi davranış türlerinin suç olarak kabul edildiği ve buna uygun belirlenen ceza hükümleri yer almaktadır. Bu başlık altında öncelikle katılımcıların suç olarak nitelendirilen

davranışlara ilişkin bilgilendirmenin yer aldığı yasak fiillere, sonrasında da bu fiillerin meydana getirilmesi durumunda uygulanan ceza hükümlerine yer verilmiştir.

3.3.2.1. Yasak Fiiller

Bu bölümde Çarşı taraftarlarının 6222 Sayılı Kanun’da yer alan yasak fiiller ve bu fiillere ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Katılımcıların çoğunluğu, 6222 Sayılı Kanun’da belirtilen yasak fiillerin tanımlamalarının muğlak, taraftarların özgürlüklerini kısıtlayıcı bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmektedir.

3.3.2.1.1. Spor Alanlarına Yasak Madde Sokulması ve Müsabaka Düzeninin Bozulması

6222 Sayılı Kanun’un 12. maddesinde spor alanlarına sokulması yasak maddeler açıklanmış olup akabinde 13. maddede ihlaller ve yaptırımlar düzenlenmiştir. İlgili kanun maddesinde esasen bulundurulması yasak olmayan, kesici, delici, bereleyici veya delici aletler ile patlayıcı, parlayıcı, yanıcı veya yakıcı maddeleri bulundurma fiili cezalandırılmaktadır. Katılımcılar genel olarak ilgili kanun maddesinde, spor alanlarına sokulması yasak olduğu belirtilen alet veya maddelerin neler olduğuna ilişkin net bir çerçevenin çizilmediğini ifade etmiştir. Bunlardan biri de K6’dır:

“Statlar en az 2 saat önceden dolmaya başlayabiliyor. Bunu düşünürsek en az 4 saat sigara içemeyeceğin anlamına geliyor. Özgürlüğümü kısıtlayıcı bir madde.” [K6, 38, AÜ]

Liseye başladığı dönemden itibaren sigara kullanan K6, çakmak ve kibrit gibi yanıcı maddelerin stadyuma alınması yasak maddeler arasında yer alması nedeniyle sigara tüketemediğini ve bu maddenin kendi *özgürlüğünü kısıtlayıcı* bir madde olduğunu belirtmiştir.

Benzer şekilde K3 de, spor alanlarına yasaklı madde sokulmasına ilişkin kanun maddesinin sınırlarının tam belirlenmediğini, kanun maddesinde yer alan kavramların çok geniş olduğunu düşünmektedir:

“Vodafone’da bir maça girecektim. Kapıdaki görevli kişi şarj aletini içeri alamayacaklarını söyledi. Ben böyle bir bilgiye sahip değildim, nedenini sordum. Çünkü sahaya atarmışım. Ama anahtar ile içeri girmeme izin verdiler. E ben de polise mantıklı bir şekilde soruyorum e bu anahtarın benim evime ait olduğunu nasıl biliyorsun diye. Belki art niyetli yaptırırım, belki bunu fırlatmak için getirdim.” [K3, 39, KÜ]

K3, bir maç girişinde yanında bulundurduğu şarj aletinin stadyuma alınmadığını, kapıdaki görevliler tarafından şarj aletinin yasaklı maddeler arasında sayıldığını öğrendiğini ifade etmiştir. Bulundurulması hiçbir şekilde suç oluşturmeyen kişisel eşyaların dahi bu kapsama girebilmesi nedeniyle bu maddenin uygulama alanının çok fazla genişleyeceğini ve aslında kullanımında yasal bir engel bulunmayan aletlerin de suç unsuru olarak kabul edilebileceğini söylemiştir.

Buna karşılık neredeyse hiçbir Beşiktaş maçını kaçırmadan stadyumda takip eden K4 ise stadyumda bizzat deneyimlemiş olduğu olaylardan hareketle spor alanlarına yasak madde sokulması sonucunda müsabaka düzeninin bozulduğunu, bu nedenle bu maddenin sporda şiddeti önleme ve düzeni sağlama hususunda etkili olabileceğini düşünmektedir:

“Bu tarz maddelerin sahaya atılmasına o kadar çok şahit oldum ki spordan aldığım zevki öldürüyor. O yüzden yasak madde olayını doğru buluyorum. Herhangi bir futbolcunun veya hakemin kafasına denk gelmesi üzerine maç ertelenebilir.” [K4, 47, AÜ]

K4, geçmiş deneyimlerinden hareketle, spor alanlarına taşınan maddelerin müsabaka esnasında meydana gelen olaylar nedeniyle genellikle sahaya fırlatıldığını ve bu durumun müsabaka düzeninin bozulmasına, hatta maçın ertelenebilmesine neden olabileceğini belirtmiştir. K4’ün buradaki tutumunun yasak madde olarak tanımlanan eşyaların sahaya atılması durumunda ortaya çıkabilecek bireysel bir yaralanmadan ziyade maçın ertelenme ihtimalinin engellenmesine yönelik olduğu söylenebilmektedir.

3.3.2.1.2. Tehdit veya Hakaret İçeren Tezahürat

Katılımcıların önemli bir kısmı, oyunun bir parçası olduğunu hissettikleri tezahüratların suç kapsamında değerlendirilmesine karşı çıkmıştır:

“Stadyumda taraftarların iletişim dili besteleridir. Gerek bizim kendi taraftarlarımızla gerek rakip takımın taraftarlarıyla bu şekilde anlaşıyoruz maç esnasında. Birbirimizi çıldırtmak için öyle değişik bestelerimiz vardır. Bizim de her maç için ayrı bestemiz var neredeyse. İçerisinde de küfürlü laflar yer alabiliyor. Ne yapayım ben içerisinde küfür var diye bağırmayacak mıyım yani? Bir kere bağırmama şansın yok. Sen oraya Çarşı olarak takımını desteklemeye gitmişsin, o zaman bestelere eşlik etmen lazım. Etmezsen sıkıntı zaten. Taraftar olarak senin görevin bu. Sessiz kalamam. Küfürse küfür, ceza ise ceza.” [K8, 28, AÜ]

K8, futbol maçlarında tezahüratların oyunun atmosferinin bir parçasını oluşturduğunu ve taraftarların takımlarını desteklemelerinin bir *aracı* olduğunu düşünmekte, taraftarların birbirleri ile *iletişim biçimi* olarak nitelendirmektedir. Neredeyse her maç için farklı besteler hazırladıklarını belirten K8, hazırlanan bu bestelerin dile getirilmesinin taraftar grubu tarafından beklendiğini belirterek bu durumu taraftarın üstlendiği bir *görev* olarak tarif etmektedir. Bu bağlamda K8, taraftar olarak görevini yerine getirebilmek için tezahürat içerisinde yer alabilen küfürlü ifadeleri taraftarlar tarafından *küfür/hakaretten* ziyade bestenin bir parçası olarak değerlendirmektedir.

K1, tribün etkinlikleri arasında yer alan tezahürat ve bestelerin içinde bulunan küfrün bir insanı *sövmek* için yapılmadığını belirtmekte ve tribündeki küfrü bu işin *edebiyatı* olarak nitelendirmektedir. Taraftarların hazırlamış olduğu bestelerin içerisinde yer alan küfürlü ifadelerin belirli bir *sınırı* olması gerektiğine işaret ederek tezahürat ve beste içerisinde yer alan birkaç ifadeye izin verilebileceğini söylemiştir:

“Aslında tribünde küfür bu işin edebiyatıdır. Yani orada insan gülerek söylüyor bunu. Öyle sinkaflı direkt hedefe yönelik şeylere biz de karşıyız, onu biz de ettirmiyoruz yani. Ama adam beste yapmış, bestenin içine ve böyle iki tane şey koymuş, bırak da söylesin.” [K1, 54, TL]

K1’e benzer şekilde K12 de tehdit ve hakaret içerikli tezahüratların suç fiili olarak değerlendirilmesine karşı çıkmıştır:

“Hadi ırkçılık içeren siyaset içeren tezahüratların yasaklanmasını anlarım. Ama tehdit ve hakaret nedir ya? Eskiden okulda şey derdik ya hani çıkışta kaçma falan diye öyle bir şey mi anlıyorlar tehditten bilmem ki. Bunlar futbolun, taraftarlığın doğasında olan şeyler. Bunlar

olmazsa tadı çıkmaz ki. Ha eğer bizim söylediklerimiz oyunun akışını bozuyorsa o zaman tamam derim. Ama bu öyle bir şey değil.” [K12, 64, TL]

6222 Sayılı Kanun’un 14. maddesinde düzenlenen tehdit ve hakaret içerikli tezahüratların suç fiili olarak değerlendirilmesine karşı çıkan K12, ilgili kanun maddesinin belirli bir kesime yönelik söylemin *ırkçılık* içerdiği durumlarda uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca ilgili kanun maddesinin başlığında yer alan *tehdit* kavramını *sorgulayan* K12, tehdit kavramı ile kast edilen asıl şeyin ne olduğunu tam olarak *anlamlandıramadığını* söylemiştir. Taraftar bestelerinin ve tezahüratlarının taraftarlık kimliğini ifade etmenin önemli bir yönü olduğunu ve bu kimlik ifadesinin müsabakanın seyir düzenini ve güvenliğini bozmadığı sürece sürdürülmesine *izin verilmesi* gerektiğini düşünmektedir.

Küfrü bir şiddet davranışı olarak nitelendirmeyen K14, sporda şiddeti önlemeye yönelik 6222 sayılı Kanun kapsamında bu başlığın yer almasını gereksiz bulmaktadır:

“Bu tarz sözler günlük hayatta bazen şaka bazen ciddi şekilde söylenen cümlelerdir. Futbol bizim yaşamımızın bir parçası değil mi? Günlük hayatta küfürlü konuşmalardan ötürü ceza alan birini görmedim ben şahsen. Sırf maç sırasında söylendi diye bu kadar ağır cezaların olması bana doğru gelmiyor. Burada özellikle bu gerekçeyle ceza vermek yani taraftara büyük haksızlık olarak düşünüyorum ben.” [K14, 24, AÜ]

Futbolu insanların günlük yaşamlarının bir parçası olarak gören K14, futbolun önemli aktörü olan taraftarların kullandığı dilin *kabul edilebilir* çerçevede olduğunu düşünmektedir. Gündelik yaşamda bireylerin birbirleriyle etkileşimleri sürecinde karşılıklı küfür, tehdit veya hakaret içerikli söylemlerin yer aldığını, ancak bu ifadelerin kullanımının suç niteliği taşımazken futbol özelinde suç niteliği taşımasını anlamlandıramadığını belirtmiştir. K14, bu ayrıştırmanın taraftarlar açısından *haksızlık* oluşturduğu kanaatine varmıştır.

Müsabaka esnasında maçın gidişatına uygun olarak taraftar tepkilerinin ve tezahüratlarının meydana gelebildiğini ifade eden K6, taraftarların anlık tepkilerinin ve söylemlerinin stadyum atmosferi ile birleştiğinde meydana gelen davranışların suç oluşturup oluşturmadığına ve bunun bir cezai yaptırımının olup olmadığına ilişkin

muhakeme yeteneğinin o an mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle sporda ve özellikle futbolda tehdit veya hakaret içeren tezahüratlara ilişkin hukuki yasaklara herkes tarafından tam anlamıyla uyulamayacağını düşünmektedir:

“Maç 90 dakika. Maç esnasında neler meydana gelebileceğini kestirmek güç. Anlık tepkilerin ve buna uygun olarak bestelerin söylenmesi söz konusu oluyor. O anki atmosferin etkisiyle duygu yoğunluğu sebebiyle sözler söylenirken herhangi bir cezanın varlığı insanların aklına gelmiyor. O yüzden ne kadar yasak olursa olsun herkes tam uyamaz.” [K6, 38, AÜ]

Taraftar tezahüratlarının bir yandan desteklenen takımın oyuncularını motive ettiğini diğer yandan da rakip takımın oyuncularının performansını olumsuz etkileyebildiğini vurgulayan K3, rekabet içeren bir spor dalı olarak futbolda da küfür ve hakaret içerikli ifadelerin yer almasının gayet *doğal* olduğunu vurgulamıştır:

“Maç esnasında söylenen tezahüratlar bin bir çeşit. Bunların içerisinde elbette karşı tarafın modunu düşürecek ifadeler yer alıyor, olmaması imkânsız. Futbolun bir parçası bu. Bu nedenle bu konu hakkında yer alan cezalar bu tezahüratların yapılmayacağı anlamına gelmiyor yani. Aksine sanki taraftar daha çok suç işliyormuş gibi ortaya bir algı çıkıyor.” [K3, 39, KÜ]

Taraftarın sesini oluşturduğunu düşündüğü tezahüratları futbol kültürünün bir parçası olarak kabul eden K3, bu davranışların önüne geçilmesinin taraftarlarca pek mümkün olmadığını belirtmiştir. K3’e göre gerek taraftar ritüellerinin önemli bir bölümünü oluşturması, gerekse oyun atmosferine sağladığı katkı nedeniyle bu küfür içerikli tezahürat kullanımının suç niteliği taşıması ve cezai yaptırımlarının olması taraftarlar tarafından caydırıcı bir unsur olarak görülmemekle birlikte mükerrer suçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Katılımcılar, tezahüratlar aracılığıyla kendilerini birleşik bir vücut olarak gördüklerini belirtmektedirler. Görüldüğü üzere katılımcılardan çoğu için kolektif bir kimlik oluşturmada ve sürdürmede, taraftar gruplarının sınırlarını ve sınırın dışında kalanları belirlemede tezahüratlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada taraftarların oluşturmuş oldukları tezahüratlarda “dış düşmanlar”a karşı “biz”i kurarken kullanmış

oldukları dil futbol kültürü çerçevesinde kabul edilebilir bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle özellikle bu katılımcılar için doğal olarak görülen tutum ve söylemlerin suç niteliği taşıması taraftarların *kriminalize* edilmesine neden olmaktadır.

3.3.2.1.3. Müsabaka ve Seyir Alanlarına Usulsüz Seyirci Girişi

6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun ile birlikte müsabaka ve seyir alanlarına usulsüz seyirci girişinin önlenmesi amacıyla Türk futbolunda kâğıt bilet uygulaması kaldırılmıştır. Yeni kanun ile birlikte Spor Toto Süper Lig ve Spor Toto 1. Lig’de yer alan takımların futbol müsabakalarına giriş sistemi değiştirilerek elektronik bilet kullanma zorunluluğu getirilmiştir.

Katılımcıların çoğu, elektronik bilet sistemi uygulamasını eleştirmiştir. Bu kişiler arasında yer alan K15, kâğıt bilet sisteminin uygulandığı döneme özlemini ifade ederek kâğıt bilet sisteminin uygulandığı dönemde stadyuma girişleri nostaljik bir dille ifade etmiştir:

“Passolig’den önce kâğıt bilet vardı, o eski bilet sistemi yani. O biletin kokusu çok ayrı. Turnike yapacaksın. Bir biletle üç kişi gireceksin yani. Biz onu çok yaptık. Onun yeri çok ayrı. Keşke yine yapabilesek.” [K15, 26, AÜ]

K15, kâğıt bilet sisteminin uygulandığı dönemde turnike yaparak içeri girdiklerini belirtmiştir. “*Turnike yapmak*” ifadesi futbol maçlarında stadyuma girişte tek kişilik bilet ile turnikeden iki veya daha fazla kişinin geçmesi anlamına gelmektedir. K15’in kâğıt biletin nostaljisine yaptığı vurgunun yanı sıra stadyuma girişte kullanmış oldukları turnike yöntemiyle biletsiz maçlara girişlerin olduğu söylenebilir. Biletsiz maça girmenin futbolun doğasında olduğunu ifade eden K9’un, bu davranışı, taraftarların aralarında bir dayanışma örneği olarak algıladığı görülmektedir:

“Mesela biletsiz maça giren taraftar. Bu işin doğasında var. Adam senin endüstriyel futboluna sevdasını yenik düşürmemesi gerekli. Adam kadın birbirini sevse ve ailesi vermese ne olur kaçarlar. Ya adamın parası yok maça giremiyor. Adam girsin ya. Şimdi ben bilet alıyorum diğeri alamıyor, şunu da yanımda sokayım fikrini ben sahiplenmişim, sindirmişim, birinin yasa çıkarıp engellemesi ne anlama geliyor? Mesela komple tribün olarak biletsiz girmek

isteriz onu anlarım. Yanımızda 3-5 insanın böyle bir maça girme çabasının bütün hayatı boyunca karşısına çıkabilecek bir problem olarak önüne sunulmaması gerekli.” [K3, 33, AÜ]

Kendisi bilet alırken biletsiz taraftarı yanında içeri alma fikrini kendisinin kabullendiğini ve bu durumda başkasının bu konuda söz söyleme hakkına sahip olmadığını ifade ederek elektronik bilet sistemine karşı görüşünü ifade etmiştir. Passolig ile hayata geçen elektronik sistemi bir *pazarlama yönetimi* olarak gördüğünü ifade eden K9, Türk futbolunun ve özellikle taraftar kültürünün sembollerinden olan *çift turnikenin*, futbolun endüstriyel bir yapıya dönüşmesi ile birlikte tribünlerdeki yerinin kaybolduğu kanaatindedir.

Spor Toto Süper Lig ve Spor Toto 1. Lig’de yer alan takımların taraftarlarının, seyir alanlarına giriş yapmaları için oluşturmaları gereken elektronik kartta bilet satın almak isteyen kişilerin adı, soyadı, Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası ve fotoğrafı yer almaktadır. Katılımcıların neredeyse hemen hepsi kendi kişisel bilgilerinin tek bir veri tabanında toplanmasına karşı çıkarak bir bankaya bütün kişisel bilgilerini vermek istemediklerini ifade etmiştir. Bu görüşte olan kişilerden biri olan K4, elektronik bilet uygulamasının taraftarın tüm özlük-kimlik bilgilerinin e-bilet sistemine kaydedildiğini ve taraftarların *fişlendiğini* ifade etmiştir:

“Passoligle birlikte taraftarların her türlü kişisel bilgileri kayıt altına alınmıştır. Passolig kullanıcılarının kişisel bilgileri herkesin erişimine açık ve pazarlanabilir bir meta hâline gelmiştir. Neden ben bankaya bütün bilgilerimi veriyorum kardeşim.” [K4, 47, AÜ]

Katılımcılardan bazıları, elektronik bilet uygulaması ile birlikte “taraftar” kavramının “*müşteriye*” indirgendiğini, bu uygulamanın taraftarların organize olarak hareket etmesini engellemek suretiyle tribün kültürünü ve taraftar kimliğini ortadan kaldırmayı hedeflediğini ifade etmiştir. Bunlardan biri de K9’dur:

“Bizim organize olmamız gereken durumlarda tanımadığımız insanlarla diyalog kurmaya çalışıyoruz. Olmam ki. Bütünlüğü sembolize ediyoruz orada taraftar grubu olarak. Tanıdığımız kişilerle tribün yapmak isterim. Tribün yapmak diyorum bak herkes maça gelebilir. O farklı bir durum. Bugün e-bilet ile, takımının mücadelesine omuz vermek için tribüne koşan taraftarı fişleme, tribünlerde gruplaşmayı önlemeye çalışma yoluna gidiliyor. Yani uygulama tamamen taraftarların aleyhine bir durum ortaya çıkartıyor.” [K9, 33, AÜ]

K9'a göre taraftar, stadyuma takımını desteklemek için gitmekte ve tek bir gaye etrafında çeşitli tribün etkinliklerini yerine getirmektedir. Ancak uygulamada olan elektronik bilet sistemi taraftarın grup etkinliklerinin de önüne geçmekte, tribünde olması gereken taraftar yerini maçı sadece izlemeye gelen *müşteriye* bırakmaktadır. Bu çerçevede K9'ın taraftarlık kavramının da *dönüşümüne* işaret ettiği söylenebilir.

K1, Passolig kartının yıllık kullanım bedeline ilişkin görüşlerini ifade etmiştir. 6222 Sayılı Kanun kapsamında uygulamaya giren E-Bilet sistemine uygun üretilen Passolig kartlarından yıllık kullanım bedeli tahsil edilmekte ve bu uygulamanın her yıl yenilenmesi gerekmektedir:

“Almanya ortalama 40.000 kişi ile oynuyor maçları. Bilet başı 10 Euro'ya falan geliyor. Adamın para kazanma şekline göre maç dizayn etmişler. Şimdi Türkiye'de adam, oğlu ile maça gelsin aylık maaşının yarısı gitti ne yiyecek bu adam? Ne oluyor işte bu noktada maça gelenlerin sayısı azalıyor. Bir de aidat çıkardılar başımıza. İlk çıktığında 15 lira olan aidat şimdi neredeyse 50 lira oldu. Zaten maç biletleri almış başını gidiyor bir de karta yıllık aidat ödemek zorunda kalıyoruz Neden bu sistem var? Kapitalizmin bir şeyi yani. Tamam baktığında 50 lira hiçbir şey ama hani bunu niye paraya döküyorsun yani.” [K1, 54, TL]

K1, passolig kartının yıllık aidat uygulamasını, genel maç bileti ücretleri ile ilişkilendirerek Türkiye'de bilet fiyatlarının ortalamanın üzerinde olduğunu düşünmektedir. Avrupa ülkelerinden Almanya'yı örnek vererek, Avrupa'daki maç biletlerinin kişilerin gelir düzeylerine göre belirlendiğini ve bu çerçevede çoğu kişinin maç bileti alabileceğini ifade eden K1, Türkiye'deki maç bileti fiyatlarının yüksek olmasının seyirci sayısının azalmasına neden olduğunu da eklemiştir. K6 ise Passolig uygulamasının uygulamadaki dezavantajlarına ilişkin görüşünü şöyle belirtmiştir:

“E şimdi kara borsa yasal olarak yapılıyor. Eski biletler kâğıt olarak değil, internetten alınıyor. Ben teknoloji özürleyüm ama adam kurnaz. Benim babam nasıl passolig'den alacak. 3000 bilet çıkıyor diyelim. O yaştaki adam ne kadar hızlı olabilir ki? Benim babam maça gitmesin mi? Okuma yazma bilmeyen adam yok mu ülkede? O adam maça gidemez mi? Giderse de yasadışı yollardan işte 50 TL'lik bileti 400 TL'ye satan birini bulursa alır anca. Bunun önüne geçme planı var mı? Yok bu bir zincir. Eskiden en azından biletlerin kimde

olduğu belliydi. Giriyorduk sıraya en çok ıslanan yağmurda ama en önce gelen, en çok sırada bekleyen alıyordu bileti. Evet belki birbirimize giriyorduk ama polis ayırıyordu ama alıyorduk bileti giriyorduk maça. Şimdi kimin gittiği belli değil.” [K6, 38, AÜ]

K6, Passolig uygulaması ile beraber biletlerin elektronik ortamdan satın alınmasının, yaşı ortalamasının üzerinde olan kişiler veya teknolojik aletleri kullanma konusunda zayıf kişiler için dezavantajlı olduğunu ifade etmiştir. Ek olarak elektronik bilet sisteminde yer alan bilet transferi uygulamasının karaborsa satışı engelleyememiş olmasına dikkat çekmiştir. Eski kâğıt bilet sisteminde biletlerin satış yerlerinin *somut* olarak belli olduğunu ve en erken davranan kişilerin biletlerini aldığını ifade eden K6, mevcut sistemde teknolojiyi verimli kullanamayan kişilerin biletlerini karaborsadan almak zorunda kaldığını ifade ederek *teknolojik karaborsacılığın* türediğini belirtmiştir. Bilet almak için gişede sırada beklerken bazı tartışmaların meydana geldiğini ancak bu durumun kısa zamanda polis tarafından müdahale edilerek sonlandırıldığını ifade etmiştir. Bilet için kavga etmenin de taraftar için ayrı bir *değeri* olduğunu belirterek mevcut sistemde muhatap alınacak bir *öznenin yokluğuna* dikkat çekmiştir.

3.3.2.1.4. Yasak Alanlara Girme

Müsabaka öncesi ve sonrasında müsabaka alanına, soyunma odalarına, odaların koridorlarına, sporcu çıkış tünellerine yetkisiz olarak girmek yasaklanmıştır. Katılımcılar genel olarak müsabaka sırasında ve sonrasında müsabaka alanına girişlerin yaygın olduğunu ifade etmişlerdir:

“Genelde bu tür olaylar hakemin vermiş olduğu yanlış kararlar sonucunda taraftarın kendini tutamamasından kaynaklanıyor. Bakıyorsun mesela hakem penaltıyı vermiyor, tutamıyorsun siniri, atlıyorsun aşağıya.” [K4, 47, AÜ]

“Var böyle tipler. Yani beğendiği oyuncunun formasını almak için atlayan da var, girmek için giren de var.” [K13, 28, AÜ]

“Sahanın ortasına atlamak maçın işleyişini bozuyor. Yaptığın şey havalı bir hareket değil. Düzeni bozuyor. Oyuncuların teri soğuyor, belki önemli bir pozisyonun olmasını engelleyecek. Tüm zevkim kaçıyor böyle şeyleri gördükten sonra.” [K7, 30, AÜ]

K4 ve K13, taraftarların girilmesi yasak alanlara girmelerinin nedenlerine ilişkin görüşlerini belirtmiştir. K4'e göre bu tür davranışların ortaya çıkma nedeni müsabaka sonucunu etkileyebilecek hatalı hakem kararları olabilmektedir. K13'e göre ise sahaya girmenin gerekçeli veya gerekçesiz durumlarda gerçekleşmesi söz konusu olabilmektedir. K7 ise bu davranışın meydana gelmesi sonucunda taraftarların seyir zevkinin bozulduğuna yönelik fikrini belirterek spor müsabakalarında yasak alanlara girme davranışının müsabaka düzenini bozması nedeniyle ilgili kanun maddesinde yasak fiil olarak yer almasını uygun bulmaktadır.

3.3.2.1.5. Spor Alanlarında Taşkınlık Yapılması ve Tesislere Zarar Verilmesi

6222 Sayılı Kanun'un 17. maddesi, spor alanlarında meydana gelen şiddet ve mala zarar verme suçlarının önüne geçilmesine yönelik düzenlenmiştir. Spor alanlarında tesislere zarar verilmesinin genellikle maç sonucundan memnun kalınmadığı durumlarda meydana geldiğini ifade eden K11, bu kanun maddesinde yer alan suç davranışının meydana gelmesinden tamamen taraftarı sorumlu tutmuştur. Taraftarın takıma olan aidiyetinin spor kulübünün menfaatleri çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini belirterek ilgili maddede yer alan suç davranışını spor kulüplerinin mağduriyeti çerçevesinde ele almıştır:

“Taraftardır onu kendi stadyumunun koltuklarını sökecek raddeye getiren nedir diye sorgulayamıyorum. Özellikle bu davranış için. Bu davranışın yasaklanmasını ve cezalandırılmasını gayet doğru buluyorum. Maç sonucuna sinirlenmişlerdi, o zaman koltukları kırmışlardı bir keresinde. Sahaya fırlattılar maç sonunda. Hangi takımın taraftarı olursak olalım, bu durum spor kulüplerimize zarar veriyor. Madem seviyoruz onların zararına hamle yapmak doğru değil.” [K11, 25, AÜ]

İnönü Stadyumu'nun yıkılmasının ardından Vodafone Park'ın mekân tasarımını yeterli bulmayan K1, Vodafone Park'a ısınmadığını söylese de stadyumu futbol taraftarları için özel, kutsal bir mekân hatta bir ibadet yeri olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bir Çarşı grubu üyesi olarak stadyuma zarar verilmesine karşı çıkmakla birlikte diğer taraftarlarla biraraya geldiklerinde bu konu hakkında birbirlerini uyardıklarını belirtmiştir:

“Mesela maçtaki skora sinirlenip tribündeki koltukları sökenler var. Biz bunu istemiyoruz ve taraftarımızı uyarıyoruz. Her ne kadar Vodafone’un yapısını sevmesek de stadımızın başına bir şey gelmesini istemeyiz. Orası bizim mabedimiz.” [K1, 54, TL]

Benzer şekilde K12, kanun maddesinde belirtilen suç davranışının Beşiktaş tribünlerinde meydana gelme ihtimalinin çok düşük olduğunu, meydana gelmesi durumunda bile bu olayın konuk takımın yer aldığı deplasman tribününde gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Bir Çarşı grubu üyesi olarak Çarşı grubu üyelerinin bu davranışı meydana getirmeme *motivasyonları* arasında takımı ve kulübü *sahiplenme* ve kulübün ekonomik zorluk içerisinde bulunması yer almaktadır:

“Bizde böyle olaylar pek olmaz, olursa deplasman tribününde olur. Biz takımımızı, kulübümüzü seviyoruz, bu davranışı sergilemek bize yakışmaz. Zaten kulüp olarak paramız yok, bir de bunu ödemeyelim diyoruz yani.” [K12, 64, TL]

Katılımcıların, ilgili kanun maddesine ilişkin genel olarak tesislere zarar vermek üzerine genel bir algısının varlığından söz edilebilir. Bununla ilgili olarak tribünlerdeki koltukların kırılması ve tuvaletlere zarar verilmesine yönelik görüşler dile getirilmiştir. Bu konuda görüş bildiren katılımcıların mevcut davranıştan sakınmalarının nedenleri arasında destekledikleri takımla kurdukları aidiyet bağının bir neticesi olarak kulübün adının bu şekilde olumsuz anılmaması ve ilgili davranışın meydana gelmesi durumunda kulübün yaşayacağı maddi zorluk yer almaktadır.

3.3.2.2. Ceza Hükümleri

Bu bölümde katılımcıların 6222 Sayılı Kanun’da yer alan yasak fiillerin meydana gelmesi sonucunda oluşan suç davranışları hakkındaki ceza hükümlerine ilişkin görüşleri yer almaktadır. İlgili kanun çerçevesinde meydana gelen suçlara ilişkin yaptırımlar adli para cezası, hapis cezası ve seyirden men cezası olarak belirlenmiştir. Katılımcılar ağırlıklı olarak seyirden men cezası hakkında görüş bildirmiştir.

3.3.2.2.1. Adli Para Cezası ve Hapis Cezası

Bu bölümde iki katılımcı dışında diğer katılımcılar ilgili kanun maddesinde yer alan yasak fiiller özelinde değerlendirme yapmamış, belirlenen cezalar hakkında görüşlerini dile getirmiştir. K4, spor alanlarına yasak madde sokulmasına ilişkin öngörülen hapis cezası hakkında değerlendirme yapmıştır:

“Biz devletimizin cezalarına saygılıyız. Ama şampiyonluk kutlaması olduğunda içeri havai fişek sokmak istiyoruz, bu bence içeri silah sokmaya çalışan adamın alacağı hapis cezası ile eşdeğer olmamalı. Burada hapis cezasının ağır olduğunu düşünüyorum. Ben bunu kutlama için içeri alıyorum, zaten organize oluyoruz. Birimiz yakalansa diğeri sokabiliyor en azından. Bu konuda birbirimizi destekliyoruz. Bizim için suç teşkil eden bir durum değil.” [K4, 47, AÜ]

K4, takımının şampiyonluk öncesi oynayacağı müsabakada stadyuma havai fişek sokmak istediklerini ve buna izin verilmesi gerektiğini düşündüğünü belirtmiştir. Ancak böyle bir girişimde bulunması durumunda stadyuma yasak madde sokulmasına ilişkin cezai yaptırıma maruz kalacağını ve bunun da hapis cezası olduğunu bilmektedir. Takımının şampiyonluk kutlaması için içeriye havai fişek sokan ile spor alanlarında düzeni bozma niyeti önceden belli olan ve stadyuma silah ile girmeye çalışan kişilerin aynı cezayı almaması gerektiğini belirterek bu kanun maddesinde öngörülen hapis cezasının *ağır* bir yaptırım olduğunu ifade etmiştir.

Görüşme sırasında adli para cezası ve hapis cezası konusuna değinen diğer katılımcılar ilgili cezalara ilişkin genel değerlendirmeler yapmıştır. Kanunda öngörülen hapis cezalarını tehdit ve hakaret içerikli tezahürat fiili başlığı altında ifade eden K13, hapis cezalarının adam yaralama ve öldürme durumlarında uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Sporda hakaret suçu ile adam öldürme suçlarını karşılaştırarak öngörülen hapis cezasının adil olmadığını belirterek suç ve cezaların ölçülülüğü ilkesine vurgu yapmıştır:

“Hapis cezası yaralama ve öldürmeye verilmeli. Hakaret gibi suçlarda hapis cezası suçla paralel olmuyor. Ben zaten dışarıda da yaralasam zaten yargılanacağım, spor müsabakasının düzenini bozduğum için yargılanmama gerek yok. Bu yüzden gereksiz bir ceza.” [K13, 28, AÜ]

6222 Sayılı Kanun'da yer alan adli para cezası ve hapis cezasına ilişkin görüşlerini ifade ederken İngiltere ile kıyaslayan K3, bir ülkedeki yasaların toplumun bütün kesimlerinde uygulanması gerektiğini belirterek spor yasalarını bu geniş perspektiften ele almıştır:

“Bu spor yasalarına baktığımızda toplumla orantılı olması gerekir diye düşünüyorum. Ee nedir mesela İngiltere’de son zamanlarda prens Philip vefat edince o ülkenin yasaları ona da işledi. Cenazeye ancak 30 kişi çağırabilir diye. E başbakan da çağırıldı benim yerime aileden gelmek isteyenlere imkân tanındı. Ama mesela burada yasalar bazılarına işlerken bazılarına işlemezken eşitsizlik adaletsizlik olduğu zaman bir kısmı dizginlemek doğru değil kolay değil. Aslında her şeyin tepeden aşağı başlaması gerekiyor toplumda bence. O yüzden evet güzel hamleler var ama çok saçma şeyler de oluyor.” [K3, 39, KÜ]

Türkiye’deki spor yasalarının ve öngörülen cezaların yalnızca taraftarı kapsadığını belirten K3, bu durumun taraftarların şiddetin tek sorumlusu olarak görülmesine ve toplumdan ayrılmasına neden olduğunu belirtmiştir.

3.3.2.2.2. Seyirden Men Cezası

Seyirden men cezası, 6222 Sayılı Kanun'da tanımlanan veya yollamada bulunan ilgili kanunlardaki suçlardan dolayı kişinin müsabakaları ve antrenmanları izlemek amacı ile müsabaka, antrenman ve seyir alanlarına girişinin yasaklanmasını ifade etmektedir. Katılımcılar seyirden men cezasına ilişkin genel olarak ilgili cezaya ilişkin genel görüşlere, cezanın uygulama süresine ve uygulandığı kitleye/aktörlere ilişkin görüşlerini bildirmişlerdir.

K6, ilgili kanunun 18. maddesinde yer alan seyirden yasaklama kararı verilen kişilerin yalnızca taraftarları hedef aldığı, ancak futbolun diğer aktörlerinin de on sekizinci madde kapsamındaki suçları meydana getirdiğini belirterek bu kişilerin de aynı cezaya tâbi tutulmaları gerektiği görüşündedir:

“Rizespor’un başkanı vardı, Galatarasay’a yenildikleri maç sonrasında hakem için öyle şeyler söyledi ki biz söylesek hemen 1 yıl uzaklaştırırlardı bizi tribünden. Adam silahım olsa hakemi vururdum dedi ya. Neden bu seyirden men yalnızca taraftarları kapsayacak şekilde algılanıyor? Başkanın o açıklamalarından sonra da aynı cezanın uygulanması gerekmez miydi?” [K6, 38, AÜ]

K6, kulüp başkanlarının da yapmış oldukları açıklamaların tehdit ve hakaret niteliği taşıyabildiğini ancak bunun bir yaptırımı olmadığını düşünmektedir. Bu çerçevede seyirden men cezasının taraftarların yanı sıra ilgili kanunda suç olarak nitelendirilen davranışları gerçekleştiren herkese uygulanması gerektiğini ifade etmektedir.

K15 ve K8 ise seyirden men cezasının uygulama süresine ilişkin görüş bildiren katılımcılar arasında yer almaktadır:

“1 yıl mı ne cezası var çünkü. Beşiktaş’tan bir yıl ayrı kalınmaz.” [K15, 26, AÜ]

“Bir anlık galeyana gelişim sebebiyle 1 yıl seyirden yasaklanmış olmak çok ağrıma gidiyor. 1 yıl fazla süre.” [K8, 25, AÜ]

K15 ve K8, seyirden yasaklama cezasının süresinin 1 yıl olmasını eleştirmiş, bu sürenin bir taraftar olarak oldukça uzun bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Her iki katılımcı da seyirden men cezasını taraftarların futbol maçlarından *uzaklaştırılması* olarak algılamaktadır.

Stadyumu taraftarların özgürlük alanı olarak tanımlayan K4, seyirden men cezasının uygulanmasını hapis cezası ile eşdeğer görmektedir:

“Beni stada almamak hapse atmaktan farksız. Kendimi özgür hissettiğim tek yer orası.” [K4, 47, AÜ]

K1, seyirden men cezasını geçmişteki *saha kapatma cezası* ile karşılaştırarak seyirden men cezasının uygulanması ile birlikte *toplu ceza* zihniyetinin bir miktar azaltıldığını belirterek seyirden men cezasını saha kapatma cezasının *minimize* edilmiş hâli olarak tanımlamıştır:

“Saha kapatmadan farkı ne? Takım seyircisiz oynamıyor. Toplu cezanın yumuşatılmış hali.” [K1, 54, TL]

K1 ile benzer şekilde seyirden men cezasını saha kapatma cezası ile kıyaslayan K5, seyirden men cezasını geçmişteki *saha kapatma cezası* ile karşılaştırarak seyirden

men cezasının daha az kişiyi kapsadığı, daha adil bir uygulama olduğunu düşünmektedir:

“Saha kapatma cezası oldu sana seyirden men cezası. E tabi tüm saha kapalı olunca daha çok kişi mağdur oluyor, kimse maça gidemiyor. Sadece mağdur olan taraftar değil, kulüp de para kazanamıyor haliyle.” [K5, 65, TL]

K5, taraftarların maçı kaçırmak maçı boyunca takımlarına destek olamayacaklarının yanı sıra kulüplerinin mali gelirlerini de değerlendirerek saha kapatma cezasında kulübün maç biletlerinin satışından gelir edememelerinin ciddi bir dezavantaj olduğunu, ancak seyirden men cezası ile birlikte bu durumun daha olumlu yönde seyir ettiğini belirtmiştir.

3.3.3. Yaptırımların Uygulanabilirliği ve Caydırıcılığı

3.3.3.1. Uygulanabilirlik

Bu alt kategoride katılımcılar genel olarak seyirden men cezası hakkında görüş bildirmiştir. Bu çerçevede bu başlık altında adli para cezası, hapis cezası ve seyirden men cezasının uygulanabilirliğine ve caydırıcılığına ilişkin görüşler birarada verilmiştir.

6222 Sayılı Kanun sonrası stadyumu yarı açık cezaevi olarak nitelendiren K1, taraftarların ceza alma çekincelerinden ötürü artık maçlara gitmediklerini belirtmiş, stadyumlardaki kişileri seyirci olarak nitelendirmiştir. Gerçekten takımını desteklemek için giden taraftarların yasa yüzünden ceza aldığını ve ceza alan taraftarların da genel olarak öngörülen adli para cezalarını ödeyebilecek ekonomik özgürlükte olmadığını düşünmektedir. Bu nedenle belirlenen adli para cezalarının ödenmesi sürecinde aksaklıkların meydana gelebileceğini ifade etmiştir:

“Şimdi şöyle statta yan baktın ceza, düz baktın ceza, neden baktın ceza. Statlar yarı açık cezaevi gibi zaten. Bir şey desen ceza ama bir dakika dur yani ceza ile bu sistem. Bir şey var yanlışlık var şimdi ben şunu sorarım zaten bu 6222 çıktıktan sonra maça gitmiyor yani adam neden maça gitsin ki başına bela mı alsın durup dururken. O cezayı alacak parası yok yani. Sorun şu aslında insanların maça gelmesini istiyor musunuz istemiyor musunuz?” [K1, 54, TL]

Seyirden men cezası alan kişilerin müsabaka yerine girişini engellemek amacıyla seyirden yasaklama tedbirine ilişkin bilgiler Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan elektronik bilgi bankasına kaydedilmekte ve Passolig kartı 1 yıllığına iptal edilmektedir. Elektronik bilet uygulamasıyla birlikte Passolig kartı bulunmayan taraftarlar müsabaka alanlarına giriş yapamamaktadır. Passolig kartına sahip olabilmek için sisteme giriş yaparak vatandaşların T.C. Kimlik Numarası, fotoğrafı ve kişisel bilgileri ile kayıt olması gerekmektedir. Stadyumlara girişte elektronik bilet kontrol sistemlerinde bilet sahibinin kim olduğu ve cezalılı kişilerin kartının bloke edildiği bilgisi kontrol edilmektedir. Ancak uygulamadaki bir boşluğu fark eden K15, bir başkasının Passolig kartıyla içeri giriş yapabildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Tribün cezası aldığımız durumlarda da başkasının kartını alarak içeri giriyoruz, passoligde. Şimdi şöyle söyleyeyim, biz aslında başkasının kimliğine kendi resmimizi koyuyoruz. Örneğin sizin passoliginize kendi resmimi koyuyorum, sistem de onaylıyor çünkü ben farklı bir fotoğraf veriyorum. Oradaki farklı, buradaki farklı. Sistem kabul ediyor zaten. Biz her şekilde Beşiktaş’a gidiyoruz yani.” [K15, 26, AÜ]

Seyirden yasaklı olan taraftarların bu süreç içerisinde destekledikleri takımın müsabaka günlerinde başlangıç saatinde ve bundan bir saat sonra bulundukları yere en yakın kolluk birimlerine giderek imza atmaları gerekmektedir. Bu imza sürecinin yer aldığı meslek grubu içerisinde yaşadığı dezavantajlara ilişkin görüşü K9 şu şekilde bildirmiştir:

“Ben güvenlik görevlisiyim, maçlar genelde geç saatlerde oluyor biliyorsunuz. İşimden olmamak için birkaç kere imzaya gidemedim. Bazı imzalarım eksik, iş nedeniyle gidemediğim zaman bana bildirim yapılmadı, uyarı yapılmadı. Ben işimden olmamak için gelemiyorum, üst üste binmesi ve bunun her maç için olması çok sıkıntı. Artık birkaç defa imzaya gidemediğim için artmış olan cezam sebebiyle herhangi bir spor faaliyetinde keyif alamıyorum. İstediğim kadar coşku ile takip edemiyorum. Bu yüzden suç işlemekten caydım ama spor müsabakasından uzaklaştım.” [K9, 33, AÜ]

Mesai saatleri nedeniyle imzalarının eksik olduğunu belirten K9, imzalarının eksikliğini kendisine bildirilmediğini ifade ederek her maç için imza yükümlülüğünün olmasını ağır bir yaptırım olarak nitelendirmektedir. Sorumluluğunu yerine getirememesi nedeninin keyfi sebeplerden ziyade zorunda kalarak gerçekleştiğini belirterek her eksik imza için ödemek zorunda olduğu para cezasını hak etmediğini düşünmektedir.

2016 yılında Beşiktaş-Galatasaray maçında küfürlü tezahürat yapması nedeniyle seyirden men cezası alan K9, 1 yıl boyunca hiçbir Beşiktaş maçını stadyumda izlemediğini ve maç saatinde ve bir saat sonra olmak üzere iş yerine en yakın kolluk birimine imza atmaya gittiği ifade etmiştir. Güvenlik görevlisi olarak çalışan K9, çalışma saatleri ve maç saatlerinin çakışması nedeniyle imza yükümlülüğünü yerine getirirken çok zorlandığını belirterek bazı imzalarını ihmal etmek *zorunda kaldığını* belirtmiştir.

İlk cezasını 2014 yılında alan ve seyirden men yasağı almasına rağmen maçlara giriş yapabildiğini ifade eden K14, yasağın uygulanış biçimine ilişkin görüşlerini ise bizzat kendi deneyimi üzerinden ifade etmiştir:

“6222’den çok çeken vardır. 7 senelik bir 6222 geçmişim var. 4.5 sene cezalı bir şekilde maçlara gittim yani. Resmen girdim ve hiçbir şekilde imza da atmadım. Ama çok bunalttı yani. Ben sırf bunun için yurtdışına gittim aslında. Bir süre Almanya’da kaldım. Geri geldiğimde buradaki cezam devam ediyordu. İmza atmaya gittiğimde bana dediler ki sen bu tarihlerde imza atmamışsın. Nerede olduğumu sorduklarında da açıkça Bayern Münih maçına gittiğimi filan anlattım. Şimdi biz sana ne yapacağım dediler. Dedim hiçbir şey yapamazsınız, yurtdışındaydım orada da sıkıntı çıkmadı. Yani çok sıkıntılı bir şey Allah kimsenin başına vermesin. Hapisten daha beter demek istemiyorum ama özgürlük gibisi yok ya. Ama onun da ondan hiçbir farkı yok. Çünkü Beşiktaş dünyanın öbür ucunda da maç yapsa sen burada maçtan ve ikinci yarı zamanı da gelip imza atmak zorundasın ve maç bittikten sonra da bunu yapmak zorundasın, 3 tane imza atmak zorundasın. Bir tane imza eksik olsa sana ceza veriyorlar ya, takip etmezsen de kamu davasına dönüşüyor yani. Gidiyorsun bunun hukuki süreçleri var, işte parayı ödeyemedim falan sana ne yapıyor 1 sene daha tedbir uyguluyor. 1 sene daha o imza tedbirlerini uygulamak zorundasın. Ben de daha fazla ayrı kalmamak adına sonraki süreçte daha dikkatli oldum yani. Yani inanılmaz sıkıntılı bir süreç ya. Şu an Allah’a şükür temizim.” [K14, 24, AÜ]

K14, 6222 sayılı Kanun kapsamında 4.5 sene seyirden men cezası aldığını, cezası nedeniyle Beşiktaş maçlarına giriş yapamayacağını bildiği için bir süreliğine Almanya'ya gittiğini ve Beşiktaş'ın Almanya'daki maçlarını takip ettiğini belirtmiştir. Cezalı olduğu bu süre içerisinde Almanya'daki maçlara giriş yapabildiğini belirten K14, Türkiye'ye döndüğünde cezasının devam etmesi nedeniyle Beşiktaş maçının olduğu günlerde imza atmak için kolluk kuvvetlerine başvurduğunu ifade etmiştir. Türkiye'deki imza süreçlerini aksatması nedeniyle ceza süresinin daha da uzadığını fark etmesi sonrasında imza işlemlerini hiç aksatmadığını ve belirlenen süre sonrasında *temizlendiğini* belirtmiştir. Seyirden yasaklanmasıyla birlikte bir taraftar olarak özgürlüğünün elinden alındığını düşünen K14'e göre bu ceza hapis cezası ile eşdeğer durumdadır.

Katılımcılardan bazıları, seyirden men cezası kapsamında yer alan spor müsabakalarında alkol ve uyuşturucu etkisinde olmaya ve bu yasağın uygulanabilirliğine ilişkin görüşlerini bildirmiştir. 6222 Sayılı Kanun'un 18. maddesinin 7. fıkrasına göre alkol veya uyuşturucu madde etkisi altındaki bir kişinin tespit edilmesi durumunda kolluk birimleri tarafından kişinin spor alanına girişine izin verilmemektedir. Mevcut hâl içinde bulunan kişilerin spor alanına girmeye çalışması veya girdiyse çıkmamakta ısrarcı olması durumunda kişi hakkında "1 yıl süreyle seyirden yasaklama tedbiri" uygulanmaktadır.

Alkol veya uyuşturucu yahut uyarıcı madde etkisi altındaki kişilerin spor alanlarına alınmaması veya içerideyse dışarı çıkarılması söz konusu olmaktadır. Katılımcılardan K2, ilgili kanun maddesinin uygulanamadığını, uygulanmasının da mümkün olmadığını ifade etmiştir:

"6222'nin uygulandığı var mı sizce Allah aşkına ya. Bence yok yani, yasanın ismi var sadece. Az önce dedim mesela palaları olan, alkollü içeri giren falan, sözde bunları yasaklayan bir kanun. Ama hiç bu konularda etkili olduğunu sanmıyorum. Bir kere çoğu taraftar maç öncesinde biraraya gelir öncesinde viski, bira bir şeyler içer maça öyle girer. Maçın sonrası da var. Mağlup olmuşsan üzüntüden galibiyet almışsan sevinçten...Beraber girdiğimiz için biliyorum ben durumu. Alkol konusunda mesela herkese promil üfleterek içeri alacakları yok." [K2, 48, TL]

K2, taraftarların maç ritüelleri arasında yer alan maç öncesi Beşiktaş semtinde biraraya gelerek vakit geçirdiklerini ve bu süreçte sohbetlerine alkolün de eşlik ettiğini ifade etmiştir. Maç öncesi alkol tüketiminin bir maç ritüeli olduğuna işaret eden K2, tüketilen alkol miktarının dozunda olduğunu belirterek şiddet davranışı oluşturabilecek bir boyuta erişmediğini söylemiştir.

Benzer şekilde K12 de, alkolün etkisinde stadyuma giriş yapan taraftarın belirlenmesi konusunda uygulamanın sınırlarının belirgin olmadığını belirtmiştir:

“Çok tuhafıma giden bir şey var. Bizzat ben yaşamadım ama başıma gelse nasıl olurdu merak ediyorum doğrusu. Şimdi trafikte gidersin polis şüpheli gördüğü kişilerin promil cihazını üflemesini ister, alkollü olup olmadığını anlar. Bunun için bir kanun var, trafikte yasak. Ama bu kanun içinde 6222’de polisin üzerimde test yapabileceğine ilişkin bir şey yazmıyor. Görünüşümden anlayamaz ama aklına gelen herkese de yapamaz. Ya ben hak etmiyorsam bu cezayı. Ağır olur.” [K12, 64, TL]

K12, spor alanlarına girişte alkol etkisindeki kişilerin tespit edilmesi yöntemine ilişkin görüşünü ifade ederken trafik kanununda yer alan promil testi ile karşılaştırmaktadır. K12, stadyuma girişte alkol etkisinde olduğu düşünülen kişileri tespit etme yönteminin *muğlak* olduğunu, taraftarın davranışlarından bu durumun anlaşılmasının güç olabileceğini ve ayrıca bu durumun tespitinin polisin *inisiyatifine* bırakıldığını ifade ederek *uygulamadaki eksikliği* dile getirmiştir.

Katılımcılardan bazıları seyirden men cezası alan taraftarların stadyuma girebilmek için yasal olmayan çeşitli yollar denediklerini belirtmiştir. Bunlardan biri olan K15, kendi bizzat deneyimlemediği ancak bir arkadaşının başına gelen olayı şu şekilde ifade etmiştir:

“Tabii çoğu kardeşimiz cezalı olduğu için başka kartla girerken yakalanıyor. Yani başka ufak tefek olaylardan gözaltı alıyorlar. 1 gün nezarete tuttuktan sonra para cezasına çeviriyorlar, 3704 TL sonra 1 yıl stattan men veriyor. Bu da bizi üzüyor. Bizim gibi insanların tribünde olması lazım yani. Bu sefer ne olacak seyirci geliyor. Beşiktaş Malatya’ya gelmiş ama gelmiş tamam da tribün yok yani. Bu iş zincirleme biraz. Taraftarın davranışını engellemek için yapıyorlar sözde ama başka suça teşvik ediyorlar işte.” [K15, 26, AÜ]

Stadyuma yasak madde sokması nedeniyle seyirden men cezası alan arkadaşı üzerinden örnek veren K15, arkadaşının Passolig kartının iptal olduğunu ancak yine de takımını desteklemek için başkasının kartını kullanarak içeri giriş yaptığını, bunun sonucunda da adli para cezası ve seyirden men cezası aldığını ifade etmiştir. K15 arkadaşı üzerinden verdiği örnekten hareketle cezaların taraftar davranışını engellemek için olduğunu ancak taraftarları stadyumdan uzaklaştırmanın başka suçlara yönelttiğini ifade etmiştir.

Katılımcılar arasından bir kişi seyirden yasaklama tedbiri uygulanan kişilerin stadyuma girişinde görevli personelin görev ve sorumluluklarına ilişkin görüş bildirmiştir:

“Bu durum tamamen inisiyatif meselesi yani. Benim Kadıköy’de arkadaşım yakalandı. Onu anlatayım. İçeri girdi başkasının kartıyla girdik. 15 yaşındaki çocuğa iş icabı Passolig çıkardık biz. Onun kimliği ile girecekti arkadaş. Polis yakaladı bizi, dedik sen bizi bırak bak bu arkadaş her deplasmana geliyor, abi diyor bırakamam diyor. Kamera görüyor diye. Ben bıraksam kameradan görünecekler benim de başım yanacak. Arkadaşı dışarı çıkardı sadece ceza falan yok.” [K7, 30, AÜ]

K7, daha önce seyirden yasaklanan arkadaşıyla birlikte arkadaşının kardeşinin kartını kullanarak maça girmeye çalıştığı esnada kapıdaki polis tarafından fark edilmiş ve içeri girişine izin verilmemiştir. Polisin müdahalesi sonucu arkadaşıyla birlikte dışarı çıkarıldığını ve hiçbir ceza almadığını belirten K7, normalde para cezası almaları gerektiğini ancak polisin böyle bir yönlendirme yapmadığını belirtmiştir. Ayrıca bu noktada polisin vermiş olduğu yanıt, polisin usulsüz içeri girişe yapmış olduğu müdahalenin kamera sistemlerinin olmaması durumunda göz yumulabilir bir davranış olarak düşünülebileceğini göstermektedir.

3.3.3.2. Caydırıcılık

Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda futbolda şiddet olaylarının önlenmesine amacıyla çıkarılmış olan 6222 Sayılı Kanun’un etkinliğinin değerlendirilmesinde “caydırıcılık” temasına yönelik bulgular da elde edilmiştir.

Katılımcılardan bazıları 6222 Sayılı Kanun’un caydırıcılık etkisi bulunduğunu ileri sürerken bazı katılımcılar Kanun’un caydırıcılık etkisinin *zayıf* olduğunu

belirtmiştir. Kanun'un caydırıcılık etkisinin zayıf olduğunu belirten katılımcıların görüşleri kanunun *uygulanmasında yaşanan sorunlar ve şiddete ilişkin yaklaşımları* çerçevesinde şekillenmiştir. Kanun'un caydırıcılık etkisi bulunduğunu ileri süren katılımcıların görüşleri ise *gerçek taraftarların yerini seyirciye bırakması ve futbolun endüstriyellemesi* ile ilişkilendirilmiştir.

Günümüzde futbolda şiddet olaylarının azalmadığını söyleyen K6, şiddetin her zaman futbol kültürünün bir parçası olduğunu söyleyerek belirlenen suç ve cezaların taraftar için caydırıcı bir etkisi olmadığını ifade etmiştir:

“Futbolda şiddet asla peşini bırakmaz. Yasalar çıkıyor bunlarla ilgili belirli düzenlemeler yapıyorlar ama bu durum değişmez. Futbol kültüründe şiddet her zaman vardır. Taraftarlar da bu kültürün bir parçası. Bu ikisi arasındaki ilişki birbiriyle doğru orantılı. O yüzden verilen cezaların pek etkili olduğunu sanmıyorum ben.” [K6, 38, AÜ]

K3 ve K9, cezaların caydırıcılık etkisinin zayıf olmasını sporda ve futbol özelinde şiddetin sorumlusunun *yalnızca* taraftar olarak görülmesi ile ilişkilendirmiştir:

“Kesinlikle hayır. Bu şeye benziyor kaygınızda bir delik varken ve su alırken sizin kovayla su boşaltmanıza benziyor bu durum. Tabii ki suç işleyen ceza çekmeli. Biz hukuk devletindeyiz, ben bir adamı vuruyorsam, mahkemeye çıkıyorsam suçluysam cezamı çekeyim ama o suçu işleme potansiyelim olduğu için ben bu suçla yargılanmamalı ve ceza almamalıyım. Taraftar eşittir şiddet değil yani.” [K9, 33, AÜ]

K9, 6222 sayılı Kanun'un caydırıcı olmamasının nedenini taraftarın şiddetin yegâne unsuru olarak görülmesi olarak değerlendirmektedir. Ona göre suç davranışını sergileyen taraftarlar yasalar çerçevesinde cezalandırılmalı ancak herhangi bir suç davranışı sergilemeyen taraftarların ise sırf suç işleme potansiyeli var diye cezalandırılmamalıdır.

Şiddet davranışlarının, toplumsal yaşamın her alanında meydana geldiğini belirten K1, meydana gelen şiddet olaylarının azalmasında ceza yaptırımlarının artırılmasının etkisiz olduğunu belirterek şiddet olaylarının bitirilmesinin mümkün

olmadığını ifade etmiştir. Spor alanını kapsayan şiddet yasasının varolmasının taraftarları damgalamaktan öteye geçemediğini belirtmiştir:

“Yani bu da şiddet içinde bulunduğum durumda kaçınılmaz sonlar var yani sen bir toplumun içindesin bir ferdisin. Bağlı olduğun toplumda şiddet var her yerde şiddet var, olmama ihtimali yok. Ve şiddeti çözme işlemini ağır cezalarla yapmaya çalışıyorlar. Şiddet toplumun her bireyine işlemiş, bunu sadece futbolda şiddet diye damgalayabilirsin sadece. Olaylar devam eder.” [K1, 54, TL]

Katılımcılar arasında yer alan K4 ise 6222 sayılı Kanun’un caydırıcı bir nitelik taşımamasını uygulamada karşılaşılan sorunlar ile izah etmiştir:

“Cezaların caydırıcı olması lazım bence. 6222’de de ağır cezalar var ama bence iş burada uygulamada bitiyor. Caydırıcılığın sağlanması kanunun iyi uygulanması ile ilgili bence. Bu da bizim ülkede yok.” [K4, 47, AÜ]

K4, 6222 Sayılı Kanun’da yer alan cezaların ağır, ancak uygulamaların zayıf olduğunu belirterek cezaların caydırıcı bir nitelik taşıyabilmesi için iyi uygulanabilir olması gerektiğini ifade etmiştir.

Kanun’un caydırıcılık etkisi bulunduğunu ifade eden katılımcılar ise bu görüşte olmalarının nedenini öngörülen ceza yaptırımlarına maruz kalmak istememeleri ile açıklamıştır. Örneğin K13, özellikle seyirden men cezasının bu konuda etkili olduğunu düşünmektedir:

“Diğer cezaları geçtim ama en kötüsü takımından uzak kalmak. Tabii ki o anda gelişen şeyler oluyor ama bir taraftarın takımına uzak kalması bence en büyük ceza. O yüzden adam sineye çekebilir bir şeyleri yani.” [K13, 28, AÜ]

6222 Sayılı Kanun’da yer alan cezaların taraftarların şiddet olaylarına karışma olasılıklarını daha azalttığını belirten K10, taraftar nezdinde bunun caydırıcı bir nitelik taşımasını mevcut hapis ve para cezalarının süresinin ve miktarının arttırılması ile açıklamaktadır:

“Şimdi bakıyorsun maç biletlerinin fiyatları zaten almış başını gitmiş. Adam bir de suç işleyip bunun parasını nasıl ödeyecek? Zaten neyden ceza yediğimizi pek anlamıyoruz. Bir bakarsın hapis cezası filan gelir. Hadi eskiden 3-5 ay bir şeydi. Şimdi en az 1 yıla filan çıktı. O yüzden hiçbir şeye bulaşmamaya çalışıyor. Haklı yani.” [K10, 43, TL]

Kanun’un caydırıcılık etkisi bulunduğunu ifade eden katılımcılardan bir diğeri de bunu öngörülen ceza yaptırımlarına maruz kalmak istememeleri ile açıklamıştır. Bu görüşte olan K7, özellikle seyirden men cezasının bu konuda etkili olduğunu belirtmiştir:

“Diğer cezaları geçtim ama en kötüsü takımından uzak kalmak. Sırf ceza yemesin, bir sonraki maçı kaçırmayın diye adam sineye çekiyor bir şeyleri yani.” [K7, 30, AÜ]

Saha çalışmasında taraftarlarla yapılan mülakatların bulgularının paylaşıldığı bu bölümde öncelikle katılımcıların taraftar grubu bağlamında altkültürel özellikleri ele alınmıştır. Ardından katılımcıların futbolda şiddete ilişkin görüşleri ve son olarak da katılımcıların sporda şiddeti önlemeye yönelik düzenlemelere ilişkin görüşleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Tüm bunlar ayrıntılı bir şekilde sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma nihai olarak, futbolda şiddetin tarihsel süreç içerisindeki seyri ve şiddete neden olabilecek unsurları, futbolda şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politikaları ve bu kapsamda gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla ortaya çıkarılan Çarşı taraftar grubunun bakış açısını içermektedir. Bu bölüm, bu çalışmanın bulgularını kullanarak futbolda şiddet algısını ve şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen politikaları taraftar perspektifinden açıklanmasını sunmayı amaçlamaktadır.

Bulgular bölümünde öncelikle Çarşı taraftar grubunun altkültürel özelliklerini niteleyen içeriklere yer verilmiştir. Bu bölümde Çarşı taraftar grubunu yakından tanımaya yönelik görüşme esnasında katılımcıların Çarşı taraftar grubunu tanımlamaya yönelik verdikleri yanıtlardan yola çıkarak ele alınmıştır.

Çarşı taraftar grubunun altkültürel özelliklerinin ele alındığı bu bölümde önce grubun dili kullanım biçimleri sözlü ve yazılı olmak üzere tezahürat ve pankartlar olarak iki şekilde incelenmiştir. Katılımcıların ifadelerinden hareketle tezahüratların ve pankartların taraftar kimliğinin inşası ve sürdürülmesi için ana iletişim araçlarından biri olduğu gözlemlenmiştir. Taraftarlara *kimliklerini ifade etmeleri, gruba uyum göstermeleri* ve kolektif bir varlık olduklarını sunmaları için olanak sağlayan bu tezahüratlar bir yandan taraftarların kendi takımının futbolcularını ve taraftarlarını *destekleyici* ve *övücü* bir nitelik taşıırken diğer taraftan rakip takımı *eleştirmeye* ve *rencide etmeye* yönelik bir söylem ortaya koymaktadır.

Çarşı taraftar grubu üyelerinin biraraya gelerek sohbet ettikleri ve muhtelif taraftarlık ritüelleri gerçekleştirdikleri belirli *mekânlar* vardır. Önemleri ve fiziksel ve zamansal döngüsellikleri ile periyodik olarak tekrarlanan bu buluşmaların ve ritüellerin benzersiz yerleri olan *stadyumlar*, taraftarlar için *kutsal bir mekân* vazifesi görmektedir. Bir stadyumun içinde gerçekleşen her olay, meydana getirilen her ritüel, mekâna anlamlar yükleyen *kolektif aidiyet duygusunun* inşasından sorumlu bir *toplumsal hafıza* inşa etmektedir. Bu durum Durkheim (2005)'ın belirli bir sosyal grubun üyelerinin ortak değer ve heyecanlarını yenilemeleri için periyodik olarak bir araya gelmeleri, gruba aidiyet duygusu uyandıran kolektif bir duygusal enerji, “kolektif bir etki” oluşturmaya yardımcı olduğu fikrini destekler niteliktedir.

İç saha ve deplasman maçlarında fiziksel olarak stadyumda bulunmalarının yanı sıra taraftarların çeşitli nedenlerle (cezalılık olmak, deplasman maçına katılamamak, sağılık sorunları vs.) müsabakaları evlerindeki televizyonlardan veya çeşitli maç izleme mekânlarından takip etme durumu söz konusu olabilmektedir. Maçı stadyum dışında takip etme sürecinde takımın çeşitli sembolik değeriğini içeren unsurların kullanılması, giyilmesi ritüel davranışlar arasında yer almaktadır.

Çalışmada yer alan katılımcılar, futbol taraftarlık pratiklerini öncelikle çeşitli tüketim eylemleri yoluyla gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Gündelik taraftarlık deneyimine ilişkin katılımcılar, farkında olmadan tüketim davranışının futbolun/gündelik yaşamın her seviyesine nasıl sızdığını ve futbola bağılılığın onsuz imkânsız olduğunu ifade etmişlerdir. Kıyafet seçimi, televizyon programları abonelikleri, ev dekorasyonu nihayetinde tüketim eylemleri veya tüketim eylemlerinin yan ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle futbol taraftarlığı deneyimini gerçekleştirmek maddi tüketimin yanı sıra aynı zamanda katılımcıların zaman ve emek harcaması gibi diğeri birçok tüketim eylemini de içermektedir. Katılımcılar arasında tüketim pratiklerine ilişkin farklı tanımlamalar söz konusudur. Örneğin bazıları gazete okumayı, sezonluk (kombine) bilet sahibi olmayı, tüm deplasman maçlarına katılmayı veya takımlarını televizyonda izleme gibi eylemleri gündelik hayatın pratikleri arasına dahil etmiştir. Bu çerçevede çalışmaya katılan taraftarlar düzenli olarak takımı, futbolu, lig ve kupa programlarını takip ederek *tüketim pratiklerini* günlük yaşamlarının dokusuna sıkı bir şekilde dahil etmektedirler.

Sosyal kimlik teorisinden hareketle sosyal kimliğin, Çarşı taraftar grubunu oluşturan üyelerin hem grup içi ilişkiler kurmasındaki hem de dış gruplarla ilişkilerindeki rolü incelenmiştir. Söz konusu taraftar grubunun yapısı, gruba dahil olma, grup üyeleriyle kurulan ilişkiler grup davranışının yapısını anlamada önemlidir. Çarşı grubuna katılım oldukça kolay olmakla birlikte bazen sadece tribünlerde olma, tezahüratlara destek vermek ve belirli sosyal etkinliklere katılmayı içerebilmektedir. Ancak grubun *çekirdek* ekibine kabul edilmek, çok fazla emek ve saygı kazanılarak elde edilebilmesini gerektirmektedir. Söz konusu grubun örgütlenme şekli herhangi bir sabit kurallar dizisine, üyelik ücretine veya katı bir hiyerarşik sisteme sahip olmayıp gayri resmi davranış kuralları olan bir yapı sergilemektedir. Kararlar genellikle koreografisi yapılmış gösteriler planlamak, dev pankartlar hazırlamak,

tribünlerde tezahürat başlatmaya liderlik etmek, grubun mali durumunu yönetmek, deplasman maçlarını organize etmek gibi sorumlulukları olan *eski tribün liderlerinden* oluşan *abiler* tarafından alınmaktadır. Çarşı'nın hepsi tek bir kişiye itaat eden bir grup olmadığı burada vurgulanmalıdır. En azından tüm önemli konularda ön kararlar alınmakta ve daha sonra bazen demokratik yollarla grupta oy kullanma sağlanmaktadır.

Gruba aidiyet, takımın etkinliklerine ilişkin grup içi deneyimler, birlik ve beraberlik, grup üyelerinin birbiriyle karşılıklı etkileşiminden hareketle grup içi özellikleri ortaya koyabilmektedir. Nitekim çalışmada yer alan katılımcıların yüksek düzeyde kimlik kaynaşması sergilediği ortaya konmuş, grup içindeki aidiyet duygusunun grup üyeleri için çok önemli olduğu görülmüştür. Katılımcılar için grup kişisel bir meseledir ve iç grup üyeleri geniş aile olarak algılanmaktadır. Burada katılımcılar için grubun üyeleri çoğunlukla “*kardeşlerden*” oluşan bir tür vekil *aile statüsüne* sahiptir. Bu bağlamda Swann ve arkadaşlarının (2014) belirttiği üzere, grup üyelerinin birbirlerini aile üyesi olarak görmeleri bireylerin aşırı grup yanlısı davranışlar sergilemesine neden olmaktadır. Bu çalışmada da katılımcıların birbirlerini aile üyeleri olarak görmeleri aralarında bir dayanışma bağının kurulmasını sağladığı, birbirlerinin arkasını kollamaları gerektiği düşüncesinin yer aldığı söylenebilmektedir.

Çalışmada, Çarşı taraftar grubunun benimsediği değerler ve hem grup içinde hem de dış gruplarla etkileşimde önemli rol oynayan normların grup davranışında etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çarşı taraftar grubu içerisinde geliştirilen normlar, grup üyeleri tarafından oluşturulan beklentileri karşılamakta, grubun benimsediği değerler çerçevesinde şekillenmektedir. Örneğin grubun iç grup olarak tanımladığı unsurlar aynı zamanda grubun benimsediği değerleri oluşturmakta ve bu değerlere sahip çıkılması bir grup normu özelliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra takımı her koşulda desteklemek, haksızlık olarak algılanan olguların her zaman karşısında bir duruş sergilemek, grubun organize ettiği ritüel nitelikli davranışlara katılmak ve gruplararası etkileşimde eşit şartlarda karşı karşıya gelmek gibi unsurlar yer almaktadır. Grup üyeleri tarafından benimsenen bu değer ve normlar yazılı olmamakla birlikte grup üyeleri tarafından benimsenmesi ve uyulması gereken unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bulguların ikinci bölümünde ise ilk olarak taraftarların bakış açısından hareketle futbolda meydana gelen şiddet olaylarının hangi şiddet türleri içerisinde değerlendirildiğine yer verilmiştir. Futbolda şiddete ilişkin görüşlere ayrılan bu bölümde katılımcıların şiddet davranışlarını çeşitli şiddet kategorileri içerisinde ele aldıkları ve futbolda meydana gelen davranışları bu kategoriler bağlamında değerlendirdikleri görülmüştür. Örneğin bazı katılımcılar için şiddet sadece fiziksel boyutta düşünülmüş, bazı katılımcılar için ise fiziksel boyut içerisinde bile verilen zarar derecesinde şiddet niteliği taşıyıp taşımadığı değerlendirilmiştir. Bu katılımcılar için şiddet fiziksel temasın ötesinde taraftarlar üzerinde hasar bırakmadığı müddetçe şiddet olarak görülmemiştir. Nitekim bazı katılımcılar için de şiddet sözel ve fiziksel boyutta ele alınmış, şiddet niteliği taşıyıp taşımadığı özneler bakımından değerlendirilmiştir. Nitekim bu katılımcılar için aynı takımın taraftarları arasında meydana gelen sözel ve fiziksel yaralayıcı davranışlar şiddet olarak değerlendirilmemekte, şiddet olarak değerlendirilebilmesi için rakip takım taraftarları arasında meydana gelme şartı aranmaktadır. Nitekim Finn (1994)'in de belirtmiş olduğu üzere özellikle taraftarların bakış açısından hangi davranışların futbol şiddetinin çerçevesinin net olarak tanımlamak açısından kolay olmadığı söylenebilmektedir. Örneğin, rakip takıma yönelik hazırlanan bestelerin metinleri incelendiğinde argo ve sinkaflı ifadelerin yer aldığı görülmekte ve bu durum *normal* karşılanmaktadır. Zira bazı katılımcılar için küfür ve hakaret içerikli bu söylemler şiddet davranışı kapsamında yer almamakta ve taraftar kimliğinin bir parçası olarak görülmektedir. Nitekim gündelik hayatta argo ifadeler kullanmayan bireylerin bile *taraftar kimliklerine bürünmeleri* nedeniyle küfürlü ifadeler içeren tezahüratlara katılmalarının söz konusu olduğunu düşünen katılımcılar yer almaktadır. Bu çerçevede 6222 Sayılı Kanun çerçevesinde tehdit ve hakaret içerikli söylemin şiddet kapsamında değerlendirilmesini uygun bulmayan katılımcılar için bu durum taraftar kimliğine aykırı bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Genel olarak futbol maçlarında şiddet içeren davranışların tek bir açıklaması yoktur ve tek bir bakış açısı, herhangi bir sosyal fenomenin tamamını kapsayamaz (Finn, 1994: 87). Futbolda şiddet olaylarının nedenleri katılımcılar tarafından taraftar davranışlarını etkileyen unsurlar olarak ele alınması söz konusu olmuştur. Bu sebeple çalışmada, katılımcıların futbolda taraftar şiddetine neden olan unsurlara ilişkin

görüşlerine yer verilmiştir. Söz gelimi müsabaka esnasında futbolcuların taraftarlara veya rakip takım oyuncularına karşı sergilediği disiplinsiz davranışların taraftarlar üzerinde olumsuz etki oluşturmaları şiddet davranışlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu durum, Bryant, Comisky ve Zillmann (1981)'ın belirttiği üzere spor müsabakalarında şiddet “oyunun kuralları” tarafından meşrulaştırılarak onu oyunun doğal bir parçası haline getirmesini ve bu nedenle daha önceki bölümde belirttiğimiz üzere fiziksel şiddetle ilgili inançların kabul edilebilirlik sınırlarını çarpıtarak daha yaygın hale gelebildiğini destekler niteliktedir.

Benzer şekilde, elde edilen bulgular ışığında spor yorumcularının televizyon programlarındaki açıklamalarının taraftar gruplarını hedef gösterici bir nitelik taşıdığı ve şiddete yöneltmede etkili olduğu söylenebilmektedir. Aynı zamanda sözü geçen spor programlarında yer alan yorumcuların birbirleriyle iletişimlerinde sözel ve fiziksel şiddet davranışları sergilemeleri taraftarlar üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Daha önce Young ve Smith (1988: 299) tarafından da gözlemlendiği gibi çeşitli medya içerikleri şiddeti meşrulaştırmada önemli bir yere sahip olmakta ve çoğu zaman, izleyicilere duruma özel bağlamlar sağlayarak bu içerikleri iletenler spor yorumcuları olarak görülmüştür.

Katılımcılar futbolda meydana gelen bu şiddet olaylarının tek sorumlusunun kendileri olmadığını ifade etmekte, dış grup olarak tanımladıkları polis veya güvenlik birimlerine olan genel güvensizliklerinden bahsetmiş, onların davranışlarını saldırgan ve kışkırtıcı olarak yorumlamışlardır. Nitekim, Bora'nın (2006: 105) gözlemlediği gibi, polisin bazı taraftar gruplarına kötü davranabildiğini ve onları 'terörist gruplar' olarak kategorize ederek kriminalize ettiklerini ancak böyle bir tutumun soruna bir çözüm sağlamaktan uzak olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan bir kısmı ise futbolda meydana gelen şiddet davranışlarını bireysel düzeyde ele almıştır. Bu görüşlerden biri olarak, Dunning (1986) ve Giulianotti'nin (1996) futbol holiganlığına yönelik çalışmalarında holigan gruplarını niteleyici bir durum olarak karşımıza çıkan, şiddet davranışları daha çok genç yaştaki bireyler arasında meydana gelmesidir. Bu durumun nedeni, genç yaş grubundaki bu bireylerin daha az sorumluluk sahibi olması, davranışlarının olumsuz neticelerinden daha az etkilenmesinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bu katılımcılar için agresif tutum ve davranış sergileyen bu gençlerin yaşları ilerledikçe daha fazla sorumluluk

sahibi olmaları sebebiyle daha ılımlı bir tutum sergiledikleri ifade edilmiştir. Bu çerçevede yaş ile futbolda meydana gelen şiddet olayları arasında ters orantı kurulmaktadır.

Futbolda meydana gelen şiddet davranışlarının bireysel düzeyde ele alındığı bir diğer olgu ise cinsiyettir. Katılımcılar tarafından futbolda şiddet kullanımı erkeklik kimliği ile ilişkilendirilmekte, toplumsal cinsiyet ekseninde şekillendiği ve futbolda yer alan şiddetin bir erkeklik göstergesi olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Bu bağlamda sporu eril değerler için oldukça verimli bir alan olarak tanımlayan Archetti (1999)'nin de belirttiği üzere erkekliğin gösterisi için saldırgan davranışlar onaylanabilmekte ve hatta sosyal olarak değerli kabul edilebildiği söylenebilmektedir.

Katılımcıların futbol şiddetine ilişkin görüş bildirirken tarihsel bir kıyaslamanın içerisine girdikleri gözlenmiştir. Bu anlamda katılımcıların bir kısmı futbolda şiddetin tarihsel süreç içerisinde her zaman varolduğunu ve varolmaya devam edeceğini söylerken bir kısmı ise futbolda şiddetin zaman içerisinde azaldığını düşünmektedir. Futbolda şiddetin her zaman varolduğunu düşünen katılımcılara göre bunun bir nedeni bir spor dalı olarak futbolun özünde şiddetin yer almasıdır. Modern futbol kurallarının oluşturulmasına değin oyunun birçok kuraldan bağımsız olması sebebiyle ölümlerle neticelenebilecek yaralamalara yol açtığı ve oyunu oynayanların dışında bunu destekleyen kişilerin de bu rekabet ortamına kayıtsız kalmadıkları belirtilmiştir. Finn (1994)'e göre futbol, pratikte şiddet unsurunu içerebilmekte ve oyunun temelini oluşturan unsurlar dahilinde gösterilen mücadele, fiziksel güç (şiddet) kullanımına izin vermekte ve meşrulaştırmaktadır. Futbol, topa sahip olma ve kazanma girişimlerinde bazı şiddeti onaylayan, doğası gereği saldırgan bir olaydır. Sonuç olarak oyuncular fiziksel sertliği ödüllendirir: top için fiziksel olarak birbirlerine meydan okumaktadırlar (Finn, 1994: 88-89).

Futbolda şiddetin her zaman varolduğunu düşünen bazı katılımcılara göre ise bunun bir diğer nedeni şiddet olgusunun hayatın her alanına yayılmış olmasıdır. Bu katılımcılara göre şiddet gerek kamusal alanda gerek özel alanda karşılaşılan bir olgudur, dolayısıyla futbolda meydana gelen şiddet olaylarını münferit bir olgu olarak ele almamak gerekir. Bu katılımcılar şiddeti normalleştirmek istemediklerini ancak bu kadar yaygın bir olgunun giderek normalleşen bir olgu hâline geldiğini belirtmektedirler. Bu nedenle çoğu yerde neredeyse sıradan bir olgu hâline gelen

şiddetin sadece futbolu ilgilendiren kanuni düzenlemelerle önlenemeyeceği, şiddetin toplumsal düzeyde azaltılmasına yönelik girişimlerde bulunulması gerektiği düşünülmektedir.

Futbolda şiddetin zaman içerisinde azaldığına ilişkin görüş bildiren katılımcılara göre bunun bir nedeni tribünlerde gerçek taraftardan ziyade müşterilerin yer almasıdır. Bu görüşe göre artık tribünlerde oyunla canlı bir etkileşim kuran taraftarlardan ziyade oyunun pasif alıcıları olan seyircilerin yer alması söz konusudur. Bu durumu taraftarlığın *endüstriyel futbola* yenik düşmesi olarak tanımlayan katılımcılar, stadyumda maçı deneyimleyen *insanların profilinin* değiştiğini ve dolayısıyla şiddet olaylarının niteliğinin de değiştiğini düşünmektedir.

Futbolda şiddetin zaman içerisinde azaldığına ilişkin görüş bildiren katılımcılara göre bunun bir diğer nedeni şiddeti azaltmaya yönelik önleyici tedbirlerin ve kanunların etkisidir. Bu görüşe sahip az sayıda katılımcı olmakla birlikte şiddeti önlemeye yönelik kullanılan kamera sistemleri, şiddet ve düzensiz davranışlarda bulunan taraftarların tespiti kolaylaştırması nedeniyle şiddeti azaltıcı bir faktör olarak görülmekte, taraftarlar üzerinde bir baskı mekanizması olarak algılanmaktadır. Bu görüşe sahip az sayıda katılımcı olmasının en genel nedeni futbolda şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen önleme tedbirlerinin ve politikaların uygulamada yaratmış olduğu problemlerdir. Araştırmanın bu kısımdaki bulguları, Tekin'in (2019) çalışmasında da belirttiği üzere, Türkiye'de futbol şiddetinin önlenmesine ilişkin sorunlar durumsal suç önleme politika girişimlerinin (kamera sistemleri, oturma düzeni, müsabakalara ulaşımında rakip takım taraftarlarına özel araçların tahsis edilmesi) temel konseptiyle değil, uygulanma biçimlerine yönelik olduğunu ileri sürmüştür.

Katılımcılar, şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen tedbirlerin yanı sıra 6222 Sayılı Kanun'da yer alan yasak fiiller, ceza hükümleri ve kanunun uygulama sürecine yönelik de görüş bildirmiştir. Genelde kendi deneyimleri ve arkadaşlarının deneyimlerinden yola çıkarak görüş bildiren katılımcılardan bir kısmı spor alanlarına sokulması yasak alet veya maddelerin neler olduğuna ilişkin net bir çerçevenin çizilmediğini ifade etmiştir. Çalışmada yer alan katılımcılar bu yasak fiile genel olarak uyum sağladıklarını belirtmiş, bunun nedenini ise bireysel yaralamaya yol açmamak

değil müsabaka düzeninin bozulup oyunun ertelenmesinin önüne geçmek olduğunu söylemişlerdir.

Spor alanlarına yasak madde sokulması ve müsabaka düzeninin bozulması konusunda görüş bildiren katılımcılar bu suç davranışının Beşiktaş tribünlerinde meydana gelme ihtimalinin çok düşük olduğunu, meydana gelmesi durumunda bile bu olayın konuk takımın yer aldığı deplasman tribününde gerçekleşebileceğini ifade etmişlerdir. Çarşı grubu üyelerinin bu davranışı meydana getirmeme motivasyonları arasında takımı ve kulübü sahiplenme ve kulübü ekonomik zarara uğratmama yer almaktadır. Katılımcılar genel olarak bütün taraftarların stadyuma zarar vermesine karşı çıkmakta ve taraftarın takıma aidiyetinin spor kulübünün menfaatleri çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini belirtmektedirler.

Stadyumların yanı sıra yakın mekânlarda taraftarların maç saatinden saatler önce biraraya gelmeleri, yeni şarkılar bestelemeleri veya biraraya gelerek sohbet etmeleri söz konusu olmakta ve bu ritüellere alkol tüketimi de eşlik etmektedir. Taraftar gruplarının maç günü deneyimlerinin önemli bir parçası olarak görülen alkol tüketimi, 6222 Sayılı Kanun kapsamında alkol etkisinde olduğu düşünülen kişiler için stadyuma alınmama nedeni sayılmaktadır. Katılımcılara göre böyle bir yaptırımın mümkün olmadığını ve stadyuma girişte taraftarların alkol etkisinde olup olmadığına ilişkin bir kontrol yapılmadığını belirtmişlerdir. Bu nedende uygulamadaki bu eksiklik ilgili kanun maddesi etkisiz olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Müsabaka ve seyir alanlarına usulsüz seyirci girişini önlemek amacıyla geliştirilen elektronik bilet sistemi ile eski kâğıt biletin karşılaştırıldığını ve eski sisteme yönelik nostaljik bir görüşün ileri sürüldüğü görülmektedir. Bu uygulama biletsiz seyirci girişinin önlenmesinden ziyade bir *pazarlama yöntemi* olarak algılanmaktadır. Bu çerçevede Türk futbolunda biletsiz içeri girmenin veya bir bileti birden fazla kişinin kullanmasının futbolun ve taraftar kültürünün bir parçası olarak görüldüğü söylenebilir. Elektronik bilet sistemiyle bu kültürün ortadan kaldırıldığı, endüstriyel futbola yenik düştüğü katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Taraftarların stadyumda maçları takip edebilmesi için zorunlu olan Passolig kartını temin etme sürecinde, taraftarların kişisel bilgilerinin özel bir bankayla paylaşıldığını belirten katılımcılar, tüm özlük-kimlik bilgilerinin e-bilet sistemine kaydedilerek kendilerinin fişlendiğini, bankayla paylaşılan bilgiler sonucunda

tarafardan ziyade müşteri olarak görüldüklerini ifade etmişlerdir. Güney (2014)'e göre de taraftarlarla ilgili kişisel bilgilerin paylaşılmasının şiddeti önleme amacına hizmet edip etmediği konusunda şüphe uyandırmaktadır. Bu bağlamda sistem, Sistem, 6222 sayılı Kanun'un taraftarlardan toplanan kişisel verilerin korunması için bir güvence sağlamadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Elektronik bilet sisteminin diğer bir amacı karaborsa biletçiliğin önüne geçmektir. Ancak bazı katılımcılara göre elektronik bilet sisteminde yer alan bilet transferi uygulaması karaborsa satışları engelleyememiştir. Bunun nedeninin, yaşı ortalamanın üzerinde veya teknolojik aletleri kullanma konusunda zayıf kişilerin elektronik bileti alamamaları olduğunu söyleyen K11, mevcut sistemde teknolojiyi verimli kullanamayan kişilerin biletlerini karaborsadan almak zorunda kaldığını ifade ederek *teknolojik karaborsacılığın* türediği belirtilmektedir.

6222 Sayılı Kanun kapsamında suç olarak nitelendirilen davranışların meydana gelmesi durumunda uygulanması öngörülen ceza hükümlerine yönelik genellikle seyirden men cezasına ve uygulanma sürecine yönelik görüşler bildirilmiştir. Bazı katılımcılar seyirden men cezasını geçmişteki *saha kapatma cezası* ile kıyaslamış, seyirden men cezasının uygulanması ile birlikte toplu ceza zihniyetinin bir miktar azaltıldığını belirterek seyirden men cezasını saha kapatma cezasının minimize edilmiş hâli olarak tanımlamışlardır. Bu yaptırımın taraftarların futbol maçlarından *uzaklaştırılması* olarak algılanması söz konusu olmakla birlikte aynı zamanda futbol kulüplerini ekonomik olarak zor bir duruma sürüklediği de belirtilmiştir.

Seyirden men cezasının uygulanma sürecine yönelik görüş bildiren katılımcılar ise genel olarak ceza uygulamasının 1 yıl olmasını eleştirmiş, bu sürenin bir taraftar için oldukça uzun bir süre olduğu ileri sürülmüştür. Bu süre içerisinde cezalı olan taraftarların, destekledikleri takımın müsabakalarının gerçekleştiği günde müsabaka öncesi ve sonrasında en yakın kolluk birimine giderek imza yükümlülüklerini yerine getirmeleri bazı meslek grubunda yer alan katılımcılar için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu çerçevede müsabaka saatinin iş saatleri ile kesişmesi nedeniyle imza yükümlülüklerini yerine getiremediğini söyleyen K9, bu tür durumlar için telafi edilebilir uygulamaların yer alması gerektiğini düşünmektedir. Aksi hâlde taraftarlar, işveren ile işçi arasındaki ilişkiyi sürdürmek veya aldıkları cezanın uzamamasına yönelik yükümlülüklerini yerine getirmek arasında tercih yapmak durumunda

kalacaktır. Seyirden men cezası alan bir arkadaşının başkası adına bir Passolig kartı oluşturarak bu kartla maça girmeye çalıştığı sırada hem adli para cezasının arttırıldığını hem seyirden men cezasının süresinin uzatıldığını belirten K15'e göre seyirden men cezasıyla taraftarların stadyumdan uzaklaştırılması onları başka suçlara yöneltmektedir.

Nihai olarak, mevcut çalışma, futbolla ilişkili şiddet literatürünün aksine, futbolda şiddet probleminin temel öznesi olarak yaklaşmamıştır. Bunun yerine, benimsene grup değerlerinin ve normlarının ışığında futbolda meydana gelen şiddet olaylarını ve bunu önlemeye yönelik geliştirilen politikalarını değerlendirmesinde aracı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda ele alınan unsurlar bakımından Çarşı taraftar grubunun bir Altkültür özelliği gösterdiği söylenebilmektedir. Bu Altkültür grubunun üyelerinin çeşitli kriterleri doğrultusunda futbolda şiddet olaylarını nitelendirdikleri ve ortaya yaygın görüşlerin aksine daha farklı bir bakış açısı sunduğu söylenebilir. Meydana gelen şiddet olaylarını önlemek adına Türkiye'de 6222 Sayılı Kanun ile sporda şiddet eylemlerini önlemek ve bireylerin güven ve huzur içinde spor müsabakalarına katılmasını sağlamak amacıyla çeşitli çözüm yolları ve düzenlemelerin getirildiği görülmektedir. Genel olarak Kanun çerçevesinde düzenlenen tüm yaptırımların şike ve teşvik primi haricinde taraftarlara yönelik olması ve kulüplerin sorumluluklarının da genel olarak yine taraftarların eylemiyle ilişkilendirilmesi söz konusudur. İlgili Kanun'un şiddet eylemlerinin sadece taraftarlar tarafından gerçekleştirildiği varsayımına dayandığı gözönüne alınırsa benimsenen bu yaklaşım sorunun çözümünde yardımcı olmadığı aksine sorunun bir parçası haline geldiği söylenebilmektedir. Bu hususta taraftarları etiketlemekten ziyade sporun diğer önemli aktörlerinin de sporda şiddeti teşvik edebilecek söz ve davranışlarının mevcut olduğunu dolayısıyla bu konuda yeni düzenlemelerin yapılması gerektiği söylenebilir. Bunun yanı sıra katılımcılar tarafında da belirtildiği üzere futbolda şiddeti önlemeye yönelik tedbir ve kanunların taraftarlar tarafından caydırıcı özelliği yer almaktadır. Ancak şiddeti önlemeye yönelik mevcut uygulamaların amaçladığı işlevi yerine getirebilmesi için uygulama sürecindeki eksikliklerin giderilmesi ceza adaleti sisteminin veya sosyal önlemenin caydırıcı işlevini yerine getirmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abercrombie, Nicholas, Hill, Stephen, Turner, Bryan S.: **Dictionary of Sociology**, Harmondsworth, Penguin, 1984.
- Akın, Yiğit: “Not Just A Game: The Kayseri vs. Sivas Football Disaster,” **Soccer & Society**, 5/2, 2007, pp. 219-232.
- Alparslan, Ece N.: **Türkiye’de Punk Alt Kültürü ve Muhalefet İlişkisi**, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Allport, Gordon. W.: **The nature of prejudice**, Cambridge, MA: Addison-Wesley, 1954.
- Archetti, Eduardo P.: **Masculinities: Football, Polo and the Tango in Argentina**, New York, Berg, 1999.
- Armstrong, Gary: **Football Hooligans - A Case Study: The 'Blades' of Sheffield United F.C.**, University of London, Doctoral Thesis, 1996.
- Armstrong, Gary, Harris, Rosemary: “Football Hooligans: Theory and Evidence,” **The Sociological Review**, 39/3, 1991, pp. 427–458. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954x.1991.tb00861.x>
- Armstrong, Gary, Giulianotti, Richard: **Entering the Field: New Perspectives on World Football**, Oxford, Berg, 1997.
- Armstrong, Gary, Young, Malcolm: “Fanatical Football Chants: Creating and Controlling the Carnival. Culture,” **Sport Society**, 2/3, 1999, pp. 173-211.
- Bahadır, Ziya: **Futbol Seyircisinin Sosyo-Ekonomik-Kültürel Yapısının, Şiddet Eylemine Etkisi (Konyaspor Örneği)**. Niğde Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Baker, Cynthia., Wuest, Judith, Stern, Phyllis N.: “Method Slurring: The Grounded Theory/ Phenomenology Example,” **Journal of Advanced Nursing**, 17, 1992, s. 1355-1360.

- Barthes, Rolan: **The Fashion System**, California, University of California Press, 1983.
- Başkale, Hatice: “Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi,” **DEUHFED**, 9/1, 2016, s. 23-28.
- Beal, Becky: “Disqualifying the Official: An Exploration of Social Resistance Through the Subculture of Skateboarding,” **Sociology of Sport Journal**, 12, 1995, s. 252-267.
- Becker, Howard S.: **Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması**, Çev. Levent Ünsaldı, Şerife Geniş, Ankara, Heretik Yayıncılık 2015.
- Bell, Catherina: **Ritual: Perspectives and Dimensions**, Oxford, Oxford University Press, 1997.
- Benkwitz, Adam P.: **Clashing Sub-Cultures: The Rivalry between the Fans of Aston Villa and Birmingham City Football Clubs**, University of Worcester, Doctoral Thesis, 2013.
- Bennett, Andy: “Subcultures or Neo-Tribes? Rethinking the Relationship between Youth, Style and Musical Taste,” **Sociology**, 33/3, 1999, pp. 599-617.
- Bennet, Andy, Kahn-Harris, Keith: **After Subculture: Critical Studies in Contemporary Youth Culture**, London, Palgrave Macmillan, 2004.
- Besta, T., Szulc M., Jaśkiewicz M.: “Political extremism, group membership and personality traits: who accepts violence? / Extremismo político, pertenencia al grupo y rasgos de personalidad: Quién acepta la violencia?,” **Revista de Psicología Social**, 30/3, 2015, pp. 563-585.
<https://doi.org/10.1080/02134748.2015.1065085>
- Bettenhausen, Kenneth L., Murnighan, J. Keith: “The Development of an Intragroup Norm and the Effects of Interpersonal and Structural Challenges,” **Administrative Science Quarterly**, 36/1, 1991, pp. 20-35.
- Blackshaw, Tony: “Contemporary Community Theory and Football,” **Soccer and Society**, 9/3, 2008, pp.

325–345.

<https://doi.org/10.1080/14660970802008959>

Bora, Tanıl:

Kârhane de Romantizm: Futbol Yazıları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Brake, Michael:

Comparative Youth Culture: The Sociology of Youth Subcultures in America, Britain and Canada, London, Routledge and Kegan Paul, 1985.

Bromberger,
Christian:

“Football as World-View and as Ritual,” **French Cultural Studies**, 6/1, 1995, pp. 293–311.
<https://doi.org/10.1177/095715589500601803>

Brown, Paul:

Savage Enthusiasm: A History of Football Fans, Bristol, Goal Post, 2017.

Bryant, Jennings,
Zillman, Dolf:

“Sports Violence and the Media,” **Sports Violence**, Ed. by. J. Goldstein, Springer, New York, 1983, pp. 195-211.

Canter, David,
Coomber, Miriam,
Uzzell, David L.:

Football in Its Place, London, Routledge, 1989.

Carnibella, Giovanni,
et. all.:

Football Violence in Europe, Oxford, The Social Issues Research Centre, 1996.

Cengiz, Cevdet, Aşçı,
F. Hülya, İnce, M.
Levent:

“Egzersiz Davranışı Değişim Basamakları Anketi”: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması,” **Türkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences**, 2/1, 2010, s. 32-37.

Cialdini, Robert B.,
Borden, Richard J.,
Thorne, Avril,
Walker, Marcus R.,
Freeman, Stephen,
Sloan, Lloyd:

“Basking in Reflected Glory: Three (Football) Field Studies,” **Journal of Personality and Social Psychology**, 34/3, 1976, pp. 366–375.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.34.3.366>

Cieslik, Anna,
Verkuyten, Maykel:

“National, ethnic and religious identities: Hybridity and the case of the Polish Tatars,” **National Identities**, 8/2, 2006, pp. 77-93.

- Clarke, John, Hall Stuart., Jefferson, Tony, Roberts, Brian: "Subcultures, Cultures and Class," **Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-war Britain**, Ed. by. Stuart Hall, Tony Jefferson, London, HarperCollins, 1976, pp. 9-75.
- Cleland, Jamie: "Racism, Football Fans, and Online Message Boards," **Journal of Sport and Social Issues**, 38/5, 2013, pp. 415-431. <https://doi.org/10.1177/0193723513499922>
- Cohen, Albert K.: **Delinquent Boys; The Culture of the Gang**, New York, Free Press, 1955.
- Coller, C., Brandle, F. **Goal! A Cultural and Social History of Modern Football**, Washington D. C., The Catholic University of America Press, 2015.
- Connell, Robert W.: **Masculinities**, Cambridge: UK, Polity Press, 1995.
- Cook, Neil: "Observing Football Supporters: An Investigation into the Relationship between Collective and Personal Identity," (Çevrimiçi) https://is.muni.cz/el/fss/jaro2015/SOC271/um/54748453/Cook_N._-_Observing_Football_Supporters.pdf, Erişim tarihi: 4 Nisan 2020
- Crawford, Garry: **Consuming Sport Fans, Sport and Culture**, London, Routledge, 2004.
- Creswell, John W.: **Qualitative Inquiry& Research Design: Choosing Among Five Approaches**, New York, SAGE Publications, 2013.
- Crosset, Todd, Beal, Becky: "The Use of "Subculture" and "Subworld" in Ethnographic Works on Sport: A Discussion of Definitional Distinctions," **Sociology of Sport Journal**, 14, 1997, pp. 73-85.
- Cushion, Christopher J., Jones, Robyn L.: "Power, Discourse, and Symbolic Violence in Professional Youth Soccer: The Case of Albion Football Club," **Sociology of Sport Journal**, 23/2, 2006, pp. 142-161. <https://doi.org/10.1123/ssj.23.2.142>

- Czop, Andrzej,
Juszczak, Andrzej: "Subculture of Stadium Hooligans - Pathology or Crime? Security Dimensions," **International and National Studies**, 21, 2017, pp. 142-158.
- Doidge, Mark,
Kossakowski,
Radoslaw., Mintert,
Swenja M.: **Ultras: The Passion and Performance of Contemporary Football Fandom**, Manchester, Manchester University Press, 2020.
- Donnelly, Peter,
Young, Kevin: "The Construction and Confirmation of Identity in Sport Subcultures," **Sociology of Sport Journal**, 5/3, 1988, pp. 223-240.
<https://doi.org/10.1123/ssj.5.3.223>
- Dönmezer, Sulhi: **Sosyoloji**, 9. bs., Ankara, Savaş Yayınları, 1984.
- Duda, Joan L., Olson,
Linda K., Templin,
Thomas J.: "The Relationship of Task and Ego Orientation to Sportsmanship Attitudes and the Perceived Legitimacy of Injurious Acts," **Research Quarterly for Exercise and Sport**, 62/1, 1991, pp. 79-87.
<https://doi.org/10.1080/02701367.1991.10607522>
- Dunning, Eric: "Towards A Sociological Understanding Of Football Hooliganism As A World Phenomenon," **European Journal on Criminal Policy and Research**, 8/2, 2000, pp. 141-162.
<https://doi.org/10.1023/a:1008773923878>
- Dunning, Eric: "The Social Roots of Football Hooliganism: A Reply to the Critics of the Leicester School," **Football, Violence and Social Identity**, Ed. by. R. Giulianotti, N. Bonney and M. Hepworth, London, Routledge, 1994, pp. 128-157.
- Dunning, Eric,
Murphy, Patrick,
Williams, John: "Spectator Violence at Football Matches: Towards a Sociological Explanation," **The British Journal of Sociology**, 37/2, 1986, pp. 221-244.
- Durkheim, Emile: **Toplumsal İş Bölümü**, Çev. Özer Ozankaya, İzmir, Cem Yayınevi, 1964.
- Eastman, Susan. T.,
Land, Arthur M.: "The Best of Both Worlds: Sports Fans Find Good Seats At the Bar," **Journal of Sport and Social Issues**, 21/2, 1997, 156-178.
<https://doi.org/10.1177/019372397021002004>

- Ekinci, Mehmet: **Altkültürel Gençlik Analizi: Diyarbakır'daki 'Keko Gençlik Grupları'**, İstanbul Arel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Eryılmaz, Gülşen: “Aile İçi Şiddet, Kadın Sağlığı ve Hemşirelik,” **Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, 5/2, 2001, s. 19-24.
- Fields, Sarah. K., Collins, Christy. L., Comstock, R. Dawn: “Conflict on the courts: A review of sports-related violence literature,” **Trauma, Violence, & Abuse**, 8, 2007, pp. 359–369.
<https://doi.org/10.1177/1524838007307293>
- Finn, Gerry P. T.: “Football Violence: A Societal Psychological Perspective,” **Football, Violence and Social Identity**, Ed. by. R. Giulianotti, N. Bonney, M. Hepworth, London: Routledge, 1994.
- Fine, Gary Alan: **With the boys: Little League baseball and Preadolescent Culture**, Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Fitzpatrick, Bridget: “Broken bats and broken bones: Holding stadium owners accountable for alcohol-fueled fan-on-fan violence,” **Jeffrey S. Moorad Sports Law Journal**, 22, 2015, s. 663–691.
- Forsyth, Donelson R.: **Group Dynamics**, Wadsworth, Cengage Learning, 1983.
- Fortes, Pedro. R.: “The Law Relating to Brazilian Sports Fans: An Introduction for A British Audience,” **Entertainment & Sports Law Journal**, 11, 2013.
- Frosdick, Steve, Marsh, Peter: **Football Hooliganism**, England, Willan, 2005.
- Gardiner, Michael E.: **Critiques of Everyday Life: An Introduction**, London, Roytledge, 2000.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, 1. bs., İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2012.
- Giddens, Anthony: **The Constitution of Society**, Cambridge, Polity Press, 1984.
- Giulianotti, Richard: **A Sociology of Scottish football fan Culture**, University of Aberdeen, Doctoral Thesis, 1996.

- Giulianotti, Richard: **Football: A Sociology of the Global Game**, Cambridge, Polity, 1999.
- Glathe, Julia: "Football Fan Subculture in Russia: Aggressive Support, Readiness to Fight, and Far Right Links," **Europe Asia Studies**, 68/9, 2016, pp. 1506-1525. <https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1244260>
- Goffman, Erving: **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2016.
- Goldblatt, David: **Ball is Round: A Global History of Soccer**, New York, Riverhead Books, 2008.
- Gordon, Milton M.: "The Concept of the Sub-Culture and Its Application," **Social Forces**, 26/1, 1947, pp. 40–42. <https://doi.org/10.2307/2572602>
- Graham, Kathryn,
Wells, Samantha,
West, Paulette: "A Framework for Applying Explanations of Alcohol Related Aggression to Naturally Occurring Aggressive Behavior," **Contemporary Drug Problems**, 24, 1997, pp. 625–666.
- Gramsci, Anthony: **Hapishane Defterleri**, Çev. Kenan Somer, İstanbul, Onur Yayınları, 1986.
- Greijdanus, Hedy,
Postmes, Tom,
Gordijn, Ernestine H.,
van Zomeren,
Martijn: "Steeling Ourselves: Intragroup Communication while Anticipating Intergroup Contact Evokes Defensive Intergroup Perceptions," **PLoS One**, 10/6, 2015, e0131049. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0131049>
- Griggs, Gerald: "Ethnographic Study of Alternative Sports by Alternative Means: List Mining as a Method of Data Collection," **Journal of Empirical Research on Human Research Ethics**, 6, 2011, pp. 85-91.
- Guillen, Felix, Feltz, Deborah: "A Conceptual Model of Referee Efficacy," **Frontiers in Psychology**, 25/2, 2011, pp. 1-5. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2011.00025>
- Gustave Le Bon: **Kitleler Psikolojisi**, Çev. Elif Konur, İstanbul, Say Yayınları, 1997.

Gültekin, Okan,
Doğan, Mehmet,
Doğan, Ayşegül,
Eylen, B.:

“Futbol Sahalarında Şiddet ve Emniyet Güçlerinin Tutumu Üzerine Bir Araştırma,” **21.Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumu**, Ankara, EGM Yayınları, 2000.

Güney, Emir:

“Passolig Türk Sporundaki Şiddet ve Düzensizliği Nasıl Engelleyecek?,” **Panorama Khas**, 15:, 2014, s. 70-72.

Hagger, Martin,
Chatzisarantis, Nicos:

The Social Psychology of Exercise and Sport, London, Open University Press, 2005.

Hebdige, Dick:

Altkültür Tarzın Anlamı, Çev. Sinan Nişancı, İstanbul, Babil Yayınları, 1979.

Hewitt, John P.:

Self and Society: A Symbolic Interactionist Social Psychology, Boston, Allyn & Bacon, 2003.

Hill, Tim, Canniford,
Robin, Millward,
Peter:

“Against Modern Football: Mobilising Protest Movements in Social Media,” **Sociology**, 52/4, 2016, pp. 688–708.
<https://doi.org/10.1177/0038038516660040>

Hogg, Michael A.,
Abrams, Dominic,
Brewer, Marilynn B.:

“Social Identity: The Role of Self In Group Processes and Intergroup Relations,” **Group Processes & Intergroup Relations**, 20/5, 2017, pp. 1–12.
<https://doi.org/10.1177/1368430217690909>

Hürmüz, Peyman:

7182 Sayılı Kanunla Değişik 6222 Sayılı Kanun Kapsamında Seyirden Yasaklanma: Açıklamalı, Örnek Uygulamalı, İctihath, İstanbul, Adalet Yayınevi, 2020.

Hürriyet, 23 Ekim 2017:

“Olaylı derbi sonrası Tarık Ongun o anları anlattı!” Erişim adresi:

<https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/galeri-olayli-derbi-sonrasi-tarik-ongun-o-anlari-anlatt-40619768/1> Erişim tarihi: 20.07.2022).

Jenks, Chris:

Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı, Çev. Nihal Demirkol, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2007.

- Jones, Ian: **Football Fandom: Football Fan Identity and Identification at Luton Town Football Club**, University of Bedfordshire, Doctoral Thesis, 1998.
- Kerr, John H., Kock, Hilde de: "Aggression, Violence, and the Death of a Dutch Soccer Hooligan: A Reversal Theory Explanation," **Aggressive Behavior**, 28, 2002, pp. 1–10. <https://doi.org/10.1002/AB.90001>
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, Cemalcılar, Zeynep: **Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar- Sosyal Psikolojiye Giriş**, İstanbul, Evrim Yayınları, 2014.
- Kaplan, Turgut: "Futbolda Şiddetin Sorun Boyutları," **Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi**, 7/1, 2016, s. 1-10.
- Kara, Kubilay: **Bir Spor Alt Kültür Örneği Olarak Karşı Lig Üzerine Ampirik Bir İnceleme**, Üsküdar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kelly, William W: "Sport Fans and Fandoms," **Routledge Handbook of Football Studies**, Ed. by. Richard Giulianotti, London, Routledge, 2016, pp. 313-323.
- Kılıcıgil, Ertan, Partal, Muhiddin: "Süper Ligde Oynayan Bir Futbol Takımı Taraftarlarının Şiddete Neden Olan Tahrik Olma Unsurları Üzerine Bir Araştırma," **Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (Gazi BESBD)**, 8/2, 2003, s. 43 – 52.
- Klein, Alan: **Little Big Men: Bodybuilding Subculture and Gender Construction**, New York, SUNY Press, 1993.
- Klugman, Matthew: "Loves, Suffering and Identification: the Passions of Australian Football League Fans," **The International Journal of the History of Sport**, 26/1, 2008, pp. 21-44. <https://doi.org/10.1080/09523360802500071>
- Kozanoğlu, Can: **Bu Maçı Alcaz**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990.

- Koçak, Kıvanç: "Milliyetçiliğin Bir Av Sahası: Futbol," **Cogito**, 63, 2010, 27-38.
- Kroeber, Alfred L, Kluckhohn, Clyde: **Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions**, New York, Vintage Books, 1952.
- Le Bon, Gustave: **Kitleler Psikolojisi**, Çev. Elif Kanur, İstanbul, Say Yayınları, 2018.
- Lee, Martin J.: "From Rivalry To Hostility Among Sports Fans," **Quest**, 37/1, 1985, pp. 38-49. <https://doi.org/10.1080/00336297.1985.10483818>
- Lestrelin, Ludovic: "Entering Into, Staying, and Being Active In a Group of Football Supporters: A Procedural Analysis of Engagement. The Case of Supporters of A French Football Club," **International Review of Sociology**, 22/3, 2012, pp. 492-513. <https://doi.org/10.1080/03906701.2012.730831ffhal-02087115f>
- Lévi- Strauss, Claude: **The Savage Mind**, London, Weidenfeld and Nicolson, 1966.
- Loring, Marti T.: **Emotional Abuse**, New York, Lexington Books/Macmillan, 1994.
- Louis, Winnifred R., Taylor, Donald M., Douglas, Rebecca I.: "Normative Influence and Rational Conflict Decisions: Group Norms and Cost-Benefit Analyses for Intergroup Behaviour," **Group Processes and Intergroup Relations**, 8, 2005, pp. 355-374.
- Lozano J. A. Castro: "Etnografía de hinchadas en el fútbol: una revisión bibliográfica," **Maguaré**, 24, 2010, s. 131-156.
- Luhrs, Joanne: **Football Chants and the Continuity of the Blason Populaire Tradition**, University of Sheffield, Doctoral Thesis, 2007.
- Maffesoli, Michel: **The Time of the Tribes**, New York, SAGE Publications, 1996.
- Mann, Leon: "On Being a Sore Loser: How Fans React to Their team's Failure," **Australian Journal of Psychology**, 26, 1974, pp. 37-47. <https://doi.org/10.1080/00049537408254634>

Giulianotti R, Peter,
Frosdick, Steve:

Football Hooliganism, London, Willan
Publishing, 2005.

Marsh, Peter, Rosser,
Elizabeth, Rom,
Harre:

The Rules of Disorder, London, Routledge, 1978.

Mason, Tony:

**Association Football and English Society,
1863-1915**, Brighton, Harvester, 1980.

Melucci, Alberto:

**Challenging Codes: Collective Action in the
Information Age**, Cambridge: UK, Cambridge
University Press, 1996.

Michaud, Yves:

Şiddet, Çev. Cem Muhtaroglu, İstanbul, İletişim
Yayınları, 1991.

Miller, Karen-Lee:

“Relational Caring: The Use of the Victim Impact
Statement by Sexually Assaulted Women,”
Violence and Victims, 29/5, 2014, pp. 797-813.
[https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-13-
00056](https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-13-00056)

Milliyet, 13 Mayıs
2012:

“Böyle mi Olacaktı”. Erişim adresi:
[http://spor.milliyet.com.tr/boylemiolacakti/spor/s
pordetay/13.05.2012/1539777/default.htm](http://spor.milliyet.com.tr/boylemiolacakti/spor/s
pordetay/13.05.2012/1539777/default.htm)
(Erişim tarihi: 20.07.2022).

Milojević, Sasa,
Janković, Bojan:

**Police Measures and Actions in Confronting
Football Hooliganism in Some European
Countries**. Belgrade, Archibald Reiss Days, 2012,
pp. 613-629.

Moustakas, Clark:

Phenomenological Research Methods, New
York, Sage Publications, 1994.

Muggleton, David,
Weinzier, Rupert:

“Introduction,” **The Post-subculturalist Reader**,
Ed. by. David Muggleton, Rupert Weinzier,
London, Berg Publishers, 2004, pp. 1-3.

Murphy, Patrick,
Dunning, Eric,
Williams, John:

“Soccer Crowd Disorder and the Press: Processes
of Amplification and De-amplification in
Historical Perspective,” **Theory, Culture &
Society**, 1988, 5/4, pp. 645–673.
<https://doi.org/10.1177/026327688005004003>

Nevill Alan M.,
Balmer Nigel J.,
Williams Andrew M.:

“The Influence of Crowd Noise and Experience Upon Refereeing Decisions in Football,” **Psychology of Sport and Exercise**, 3, 2002, pp. 261-272.

Özdemir, Selim,
Memmedov, Sabit S.:

Globalization and Industrial Football Management, New Orleans International Academic Conference, 2011.

Özlem, Doğan:

Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, İstanbul, Notos Kitap Yayınevi, 2000.

Özsoy, Selami:

“Spor Basını Açısından Türkiye’de 1950’den Günümüze Milliyet Gazetesi’nde Yaşanan Değişim, Spor Basını Açısından Türkiye’de 1950’den Günümüze,” **Selçuk İletişim**, 7/1, 2011, s. 212-221.

Özyurt, Metin:

Çaycuma Bisiklet Topluluğu’nun Bir Altkültür Örneği Olarak İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Parker, Andrew:

Chasing the Big-Time: Football Apprenticeship in the 1990’s, Warwick University, Unpublished thesis, 1996.

Patton, Michael Q.:

Qualitative Research & Evaluation Methods Integrating Theory and Practice, 4. bs., London, Sage Publications, 2014.

Penn, Roger:

“Football Talk: Sociological Reflections on the Dialectics of Language and Football,” **European Journal for Sport and Society**, 13/2, 2016, s.1-13.

<https://doi.org/10.1080/16138171.2016.1183931>

Pinheiro, Maria C.,
Pimenta, Nuno,
Resende, Rui,
Malcolm, Dominic:

“Gymnastics and Child Abuse: An Analysis of Former International Portuguese Female Artistic Gymnasts,” **Sport Education and Society**, 19/4, 2014.

<https://doi.org/10.1080/13573322.2012.679730>

Polat, Oğuz:

“Şiddet,” **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 22/1, 2016, s. 15-34.

Radikal, 22 Eylül 2010:

“Türk Futbolunda Şiddetin Tarihçesi”. Erişim: http://www.radikal.com.tr/spor/turk_futbolunda_siddetin_tarihcesi-1020199 (Erişim tarihi: 20.07.2022).

Redden, James,
Steiner, Carol J.:

“Fanatical consumers: towards a framework for research,” **Journal of Consumer Marketing**, 17/4, 2000, pp. 322-337

Redhead, Steve:

Post-Fandom and the Millennial Blues: The Transformation of Soccer Culture, New York, Routledge, 1997.

Redhead, Steve:

“Soccer Casuals: A Slight Return Of Youth Culture. International Journal of Child,” **Youth and Family Studies**, 1, 2012, pp. 65–82. <https://doi.org/https://doi.org/10.18357/ijcyfs31201210474>

Robson, Garry:

‘No One Likes Us, We Don’t Care!’ **The Myth and Reality of Millwall Fandom**, Oxford, Berg, 2000.

Sağır Adem:

“6222 Sayılı Yasa Bağlamında Türkiye’de Futbol Örneğinde Sosyolojik Bir Çözümleme,” **Amme İdaresi Dergisi**, 45/3, 2012, s. 155-181.

Serbes, Hüseyin,
Eskicumalı, Ahmet:

“Kitle Toplumundan Ağ Toplumuna Taraftarlık Altkültürünün Değişim Pratikleri: Fenerbahçe Tribünü,” **Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 35, 2021, s. 141-157. <https://doi.org/10.31123/akil.887529>

Simmel, George:

“The Persistence of Social Groups,” **American Journal of Sociology**, 3/5, 1898.

Simonovic,
Branislav, Otašević,
Bozidar, Ćurjjević,
Zoran:

“Criminal Careers of Football Club Fan Leaders in Serbia,” **Journal of Criminal Investigation and Criminology**, 65/2, 2014.

Smith, Jonathan Z.:

To Take Place Toward Theory in Ritual, Chicago, University of Chicago Press, 1987.

- Smith, Michael D.: "Hockey Violence: A Test of the Violent Subculture Hypothesis," **Social Problems**, 27/2, 1979, pp. 235-247.
<https://doi.org/10.2307/800371>
- Sokullu-Akıncı, Füsün: **Polis Toplumsal Bir Kurum Olarak Gelişmesi Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları**, İstanbul: Gümüş Basımevi, 1990.
- Spaaij, Ramon: **Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs**, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006.
- Spaaij, Ramon: "Sports Crowd Violence: An Interdisciplinary Synthesis," **Aggression and Violent Behavior**, 19/2, 2014, pp. 146-155.
- Stanko, Elizabeth A.: "The Day to Count: Reflections on a Methodology to Raise Awareness about the Impact of Domestic Violence in the UK," **Criminology and Criminal Justice**, 1/2, 2001, pp. 215-226.
- Stone, Chris: "The Role of Football in Everyday Life," **Soccer & Society**, 8/2-3, 2007, pp. 169-184.
<https://doi.org/10.1080/14660970701224319>
- Straw, Will: "Systems of Articulation, Logics of Change: Communities and Scenes in Popular Music," **Cultural Studies**, 5/3, 1991, pp. 368-388.
<https://doi.org/10.1080/09502389100490311>
- Swann, William B. et. al.: "What Makes a Group Worth Dying for? Identity Fusion Fosters Perception of Familial Ties, Promoting Self-Sacrifice," **Journal of Personality and Social Psychology**, 106/6, 2014, pp. 912-926. <https://doi.org/10.1037/a0036089>
- Şerif, Muzafer: **Group Conflict and Cooperation: Their Social Psychology**, London, Routledge, 1966.
- Tajfel, Henry: "Social Psychology of Intergroup Relations," **Annual Review of Psychology**, 33, 1982, pp. 1-39.
<https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>

- Tajfel, Henry, Turner, John C.: "The Social Identity Theory of Inter-group Behaviour," **Psychology of Inter group Relations**, Ed. by. Stephen Worchel, William G. Austin, Chicago, Nelson Hall, 1986, pp. 7-24.
- Talimciler, Ahmet: **Türkiye'de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2014.
- Taylor, Ian: "Football Mad": A Speculative Sociology of Football Hooliganism," **The sociology of sport: A selection of readings**, Ed. by E. Dunning, Toronto: University of Toronto Press, 1971, pp. 352-378.
- Tekin, Derya: **Türk Futbolunda Durumsal Suç Önleminin Kriminolojik Bir Değerlendirmesi**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2019.
- Tompkins, Philip, Cheney, George: "Communication and Unobtrusive Control in Contemporary Organizations," **Organizational Communication: Traditional Themes and New Directions**, Ed. by R.D. McPhee ve P. K. Tompkins, Beverly Hills: CA: Sage, 1985, pp. 179-210.
- Torkelson, Jason: "Life After (Straightedge) Subculture," **Qual Sociol**, 33, 2010, pp. 257-274. <https://doi.org/10.1007/s11133-010-9153-1>
- Tylor, Edward B.: **Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom**, London, Palala Press, 1871.
- Vamplew, Wray: "Sports Crowd Disorder in Britain, 1870-1914: Causes and Controls," **Journal of Sport History**, 7/1, 1980, pp. 5-20.
- van Manen, Max: **Researching Lived Experience**, New York, State University of New York Press, 1990.
- Wade, Francis C.: "On Violence," **The Journal of Philosophy**, 68/12, 1971, pp. 369-377.

- Wann, Daniel: "Understanding the positive social psychological benefits of sport team identification: The team identification-social psychological health model," **Group Dynamics Theory Research and Practice**, 10/4, 2006, s. 272-296.
<https://doi.org/10.1037/1089-2699.10.4.272>
- Wann, Daniel L.,
Dolan, Thomas J.: "Attributions of Highly-Identified Sports Spectators," **The Journal Of Social Psychology**, 134, 1994, pp. 783-792.
<https://doi.org/10.1080/00224545.1994.9923013>
- Wann, Daniel L.,
Branscombe, Nyla R.: "Die-hard and Fair-Weather Fans: Effects of Identification on BIRGing and CORFing Tendencies," **Journal of Sport and Social Issues**, 14, 1990, pp. 103-117.
<https://doi.org/10.1177/019372359001400203>
- Weinburg, S. Kirson,
Around, Henry: "The Occupational Culture of the Boxer," **American Journal of Sociology**, 57/5, 1952, pp. 460-469.
- Williams, Raymond: **Keywords: A Vocabulary of Culture and Society**, Oxford, Oxford University Press, 1983.
- Yıldırım, Ali, Şimşek,
Hasan: **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 5. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005.
- Yinger, Milton J.: "Contraculture and Subculture," **American Sociological Review**, 25/5, 1960, pp. 625-635.
<https://doi.org/10.2307/2090136>
- Young, Kevin., Smith,
Michael D.: "Mass media treatment of violence in sports and its effects," **Current Psychology: Research & Reviews**, 7/4, 1988, pp. 298-311.
<https://doi.org/10.1007/BF02686627>
- Yurtcan, Erdener: **Sporda Şiddetin ve Düzensizliğin Önlenmesi Kanunu ve Yorumu**, İstanbul, Adalet Yayınevi, 2011.
- Zafer, Hamide: "Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Yönelik Bir Çare Olarak Seyirden Yasaklama," **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, 19/5, 2014, s. 23-52.